

**UNIVERSITATEA DIN SOFIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE
DISCIPLINA: PEDAGOGIA CREȘTINĂ**

***EVOLUȚIA EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN
ROMÂNIA DIN CĂMUNISM PÂNĂ ÎN
PREZENT***

TEZĂ DE DOCTORAT

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,
Conf. Univ. Dr. Andrian ALEKSANDROV**

**DOCTORAND,
Laurențiu-Ioan IAGĂRU**

**SOFIA
2023**

CUPRINS

INTRODUCERE	4
-------------------	---

CAPITOLUL I. EDUCAȚIA ȘI RELIGIOZITATEA ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST.....	15
1.1. Contextul religios al României în secolul XX.....	15
1.2. Monahismul în România în plin comunism.....	35
1.2.1. DECRETUL 410/28 octombrie 1959.....	42
1.2.2. Prevederile Decretului 410.....	49
1.3. Preoțimea în anii comunismului în România.....	58
1.4. Profesori de Teologie în perioada comunistă.....	70

CAPITOLUL II. EDUCAȚIA RELIGIOASA ÎN ȘCOLILE PUBLICE DIN ROMÂNIA, DUPĂ 1989. PLURALISMUL RELIGIOS.....	79
2.1. Începutul educației religioase în școlile publice din România, după 1989.....	79
2.2. Învățământul ortodox.....	97
2.3. Învățământul catolic.....	122
2.4. Învățământul neo-protestant.....	151

CAPITOLUL III. ATITUDINEA TINERILOR FAȚĂ DE EDUCAȚIA RELIGIOASĂ DIN ROMÂNIA ÎN PREZENT – STUDIU.....	163
3.1. Religie și religiozitate.....	163
3.2. Atitudini față de propria religie/confesiune.....	169
3.3. Indicatori comportamentali ai eficacității religioase.....	187
3.4. Religia ca ghid de comportament și direcție în luarea deciziilor.....	192

3.5. Tipuri de atitudini față de religie.....	195
3.6. Familia și educația religioasă. Părerile părinților.....	209
3.7. Biserica: acțiuni în educația religios-morală.....	224
 CONSIDERAȚII FINALE.....	 246
BIBLIOGRAFIE.....	252

CUVÂNT ÎNAINTE

În această lucrare, am ales să ne concentrăm atenția asupra acestui subiect pentru a răspunde provocărilor ivite de studierea religiei, prin educația religioasă în sistemul de învățământ românesc. Motivația principală este legată de însemnătatea educației religioase pentru dezvoltarea spirituală a copilului. Educația religioasă face parte atât din domeniul teologiei, cât și din domeniul științelor educației și nu poate fi exclusă din dialogul interdisciplinar actual. Educația religioasă nu urmărește doar însușirea cunoștințelor, ci și punerea în practică a noțiunilor dobândite având în vedere, transformarea moral-religioasă a omului spre asumarea unui nou mod de viață în Hristos. Am ales această temă având în vedere contextul actual al societății caracterizat de criza spirituală și axiologică.

Această lucrare nu este adresată numai profesorilor de religie sau a celor care fac parte din Biserică ci dimpotrivă, este adresată unei audiențe vaste de cititori care doresc să afle realitatea situației învățământului religios din România și nu numai.

04.12.2022

Laurențiu-Ioan IAGĂRU

INTRODUCERE

Prin prezenta teză de doctorat, cu titlul „Evoluția educației religioase în România din comunism până în prezent”, urmărim să prezentăm o lucrare interdisciplinară de teologie, istorie, politică și științele educației. Evidențierea rolului important pe care îl are educația religioasă în dezvoltarea morală și spirituală a omului constituie punctul tare al demersului nostru. Creștinismul propune, prin natura sa, să realizeze o adevărată revoluție spirituală a omului, iar idealul acestei revoluții este restaurarea ființei umane, prin urmare creștinismul este mai mult decât o religie, este un mod de viață. Am ales să prezint că indiferent de aspectul cultural din diferite părți ale lumii cu care a intrat în contact, religia noastră a încercat să transmită prin educație adevărurile credinței dezvăluite de Hristos. Idealul religiei creștine a devenit, de asemenea, idealul educației realizate pe baza doctrinei creștine și are ca scop final și este perfecționat de cunoștințele personale ale lui Dumnezeu.

Orientarea omului prin educație către o formă ideală de societate și formare dintre ființa umană în conformitate cu diferitele obiective stabilite anterior, este un concept promovat de majoritatea profesorilor, deoarece fiecare acțiune educațională se face întotdeauna cu respectarea demnității umane, altfel nu ar putea fi numită educație. Pentru că a deveni și mai bine om înseamnă a fi religios, zice unul dintre cei mai cunoscuți oameni ai culturii românești, istoric al religiilor, Mircea Eliade. Astăzi, pentru a deveni om, ai nevoie de educație. În aceste vremuri, problema educației ar trebui să devină, prin urmare, o chestiune prioritară iar toți cei care văd o schimbare clară a ființei umane, a ființei raționale și a umanității, în întregime, trebuie să plaseze educația în centrul preocupărilor lor, ca proces orientat către împlinirea spirituală și comunitară. Educația necesită o dezvoltare concretă, implică participarea, experiența, comunicarea între indivizi

concreți, necesită o cunoaștere aprofundată a evoluțiilor care au avut loc în ultimii ani.

În această lucrare, ne-am dorit să prezentăm o abordare echilibrată prin care să evidențiem, cu atenție, datele esențiale atât ale spiritualității și ale educației religioase din România, procesul prin care a evoluat această educație dealungul istoriei acestei țări, cât și importanța unei educații ecumeniste. Am analizat importanța, actualitatea și rolul pe care îl îndeplinește educația religioasă în formarea și dezvoltarea moral-spirituală a omului, dar și cultivarea unei spiritualități autentice, prin apropierea a două perspective, spiritualitatea ortodoxă și ecumenismul. Astfel, ne-am dorit să evidențiem noi perspective asupra educației religioase și printr-o abordare a spiritualității ecumeniste.

Prin această abordare interdisciplinară, care pornește de la situația României din punct de vedere istoric până la cel teologic și educațional, putem întrezări posibilitatea unui dialog între educația religioasă întreprinsă în România și educația religioasă ecumenistă, pentru a dezvolta un proces educativ care să urmărească, tot mai mult, educarea și edificarea lăuntrică a omului în vederea creșterii sale duhovnicești. Pornind de la aceste date generale, vom aborda tema propusă spre cercetare în această teză din mai multe perspective care se întrepătrund într-o viziune unitară asupra subiectului pe care îl vom trata.

Primele mărturii ale educației religioase în România provin din secolele XI-XIII iar începând cu Alexandru cel Bun (secolul XV), școala din provinciile românești s-a aflat sub conducerea Bisericii Ortodoxe Române, ceea ce a adus o influență asupra caracteristicilor sale. Primele școli au fost create în jurul bisericilor și mănăstirilor care nu au fost doar ortodoxe, dar s-au reflectat corect în realitățile religioase ale fiecărei provincii.

Astfel, spre exemplu, menționăm în Moldova o școală protestantă în 1583, în cadrul căreia învățaseră, profesorul Peucer Caspar (1525-1602), fiul lui Melanchthon, apoi, marii profesori greci Paisie Ligaridis și Nicolae Caramenos¹

Primele scripturi privind educația religioasă a copiilor în țările românești datează din secolul al XVI-lea, când apar primele cărți tipărite în limba română. Apoi au apărut cărțile de școală, așa-numitele bucovne, un tip de carte alfabet conținând învățăturile fundamentale ale credinței (Cele Zece Porunci, Rugăciunea Domnului, Crezul, Bețiunile etc.). Acest tip de alfabet a apărut în toată Țara Românească, la Iași în greacă (1651), Alba Iulia (1699) și la Târgoviște Prima educație pentru tineri (1726)².

Nu putem vorbi decât despre un stat numit România de abia în secolul al XIX-lea, după uniunea Valahiei și Moldovei (1859). Înainte de acest eveniment au existat provinciile românești, și anume cele trei provincii antice din România: Moldova, Țara Românească și Transilvania. După independența câștigată în 1878 de Imperiul Otoman, România a devenit regat în 1881, sub coroana lui Charles de Hohenzollern-Sigmaringen. Din rădăcinile sale moderne, statul român, inspirat de legile fundamentale ale altor state europene, a încercat să respecte și să garanteze drepturile și libertatea cetățenilor săi, plasându-i drept principii în constituții. Concepția politică a statului cu privire la Biserica Ortodoxă și la celelalte biserici și confesiuni se reflectă, de asemenea, în constituțiile sale timpurii (1866, 1923, 1938) și a fost influențată de-a lungul întregii călătorii istorice de necesitatea de a avea o relație bună între cele două instituții, așa cum a fost în lunga istorie a poporului român³.

După unirea principatelor Moldovei și Țării Românești (Wallachia) din 24 ianuarie 1859 (Mica Unire), noile organizații administrative conduse de

¹ R. P. MUREȘAN, *Tradition et Renouveau de l'enseignement religieux dans les écoles publiques en Roumanie*, în *Le fait religieux et son enseignement*, a cura di François-Xavier Amherdt, Félix Moser, Anand Nayak, Paul Philibert), Collection: Théologie pratique en dialogue, volume 35, Academic Press Fribourg, 2009, p. 124.

² C. GALERIU, *Ora de religie, trecut și prezent*, în *Altarul Banatului*, nr. 4-6 / 1995, Timișoara, p. 162-168.

³ I. COZMA, *Regimul constituțional al cultelor în România*, în *Altarul Reîntregirii*, Anul XIII(2008), nr.2, Alba-Iulia, p.199.

Alexandru Ioan Cuza, bazate pe principiile constituționale europene democratice și liberale, au recunoscut Biserica Ortodoxă, autocefală și autonomă în organizare și în activitate, iar secularizarea proprietăților mănăstirilor (decembrie 1863) a produs independența față de Patriarhia din Grecia. Astfel, în Decretul din 3 decembrie 1864, aceasta a fost prevăzută în primul articol: „Biserica Ortodoxă Română este și rămâne independentă de orice autoritate străină în ceea ce privește organizarea și disciplina”⁴. Aceeași autonomie este declarată și în art. 21 din prima Constituție promulgată în 30 iunie 1866 de prințul Carol I, care va deveni apoi primul rege român. Astfel, Biserica Ortodoxă Română rămâne independentă, păstrându-și unitatea față de Biserica Ecumenică de Est în ceea ce privește dogma⁵. Autocefalia a fost reglementată de Parlament prin Legea Organică prin alegerea Mitropoliților și Episcopilor eparhiilor și prin constituirea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în 1872, iar confirmarea oficială de către Patriarhatul Ecumenic a venit în 1885⁶. Exista concepția bizantină care considera ortodoxia drept religie de stat, dar garanta (în același articol 21 din Constituție) libertatea tuturor cultelor în măsura în care sărbătorirea lor nu deranjează ordinea publică sau obiceiurile bune. Deși nu a fost specificat în detaliu în Constituția din 1866, Biserica Romano-Catolică a primit aceleași garanții, puteri și libertăți ca și Biserica Ortodoxă Română. Relațiile cu statul în perioada 1899-1923 au condus la unele măsuri de mare autoritate diplomatică, cum ar fi crearea unei arhiepiscopii la București în 1883 și a uneia la Iași (1884), ambele provenind din

⁴ MONITORUL OFICIAL nr. 273 (1864), 6 decembrie, p. 1297-1298.

⁵ *CONSTITUȚIUNEA din 1866 în, "Monitorul - Jurnal Oficial Al României" Nr. 142 Din 1/13 Iunie 1866. Art. 21: Libertatea conștiinței este absolută. Libertatea tuturor cultelor este garantată întrucât însă celebratiunea lor nu aduce o atingere ordinei publice sau bunelor moravuri. Religiunea ortodoxă a resaritului este religiunea dominantă a Statului român. Biserica Ortodoxă Română este și rămâne neaternată de ori-ce chiriarhie străină, păstrându-și însă unitatea cu biserica ecumenică a resaritului în privința dogmelor. Afacerile spirituale, canonice și disciplinare ale Bisericii Ortodoxe Române, se vor regula de o singură autoritate sinodala centrală, conform unei legi speciale. Mitropolitii și episcopii eparhioți ai bisericii ortodoxe române sunt aleși după modul ce se determină prin o lege specială.*

⁶ G. VASILESCU, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, în Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, 1885-1985, București, EIBM, 1987, p. 168-169.*

jurisdicția Nunțiului Apostolic de la Viena și plasate sub Congregația Propagandei Fidei⁷.

Așadar, educația religioasă a avut un început important în istoria României și în formarea identității sale culturale. De-a lungul timpului, aceasta a fost influențată de factori politici și sociali, însă a rămas un element esențial în viața spirituală a românilor.

De la reconstituire, Transilvania a fost o regiune multiculturală și multietnică în care principiile toleranței au fost cunoscute până în 1557. Cu toate acestea, acest lucru nu însemna libertate religioasă - pentru individ, așa cum a fost înțeles de iluminiști, dar fiecare religie avea relevanța sa în cadrul unei națiuni, într-un teritoriu⁸. Pe 22 noiembrie 1895, Imperiul Austro-ungar, cu Legea XLIII, a reglementat problemele religioase din Ungaria și din Transilvania. Mulțumită acestei legi a apărut în țară un spirit larg de toleranță față de credințele religioase, oricine poate propovădui și urma orice credință care nu contravine legilor și cerințelor moralității publice. Legea prevede, de asemenea, posibilitatea de a înființa institute de învățământ religios pentru culte recunoscute de stat (art. 7)⁹.

Din punct de vedere juridic, se observă că, începând din secolul al optsprezecelea, legislațiile celor trei țări românești (Țara Românească, Moldova și Transilvania), a luat în considerare religia ca disciplină de predare¹⁰. Mulți români care au contribuit la dezvoltarea predării cu noi tendințe au studiat în străinătate în școlile religioase. Grigore Șincai (1754-1816), cu studii făcute în Santa Ana di Viena și studii teologice la Colegiul De Propaganda din Roma; Gheorghe Lazăr (1779-1823), care a studiat teologia din Viena și a devenit apoi arhidiacon în dieceza Sibiului și fondatorul primei școli de limbă română din București, Sfântul Sava în 1818, precum și traducător a primelor cărți pedagogice

⁷ I. COZMA, *Regimul constituțional al cultelor în România*, în *Altarul Reîntregirii*, Anul XIII(2008), nr.2, Alba-Iulia, p. 205.

⁸ COSOROABĂ, *Issues for the Local Romanian Context*, p. 232.

⁹ A POPOVICI, *Istoria baptilștilor din România, 1856-1989*, Oradea, 2009, p. 181-182.

¹⁰ M. PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987.

din România. În Țara Românească și Moldova, primele norme privind educația religioasă au fost adoptate în secolul al XVII-lea de mai mulți episcopi cu pregătire intelectuală. În Transilvania, în perioada Mariei Theresa (1744), a fost reglementată instruirea religioasă în școlile primare. Ea a fost de acord cu predarea religiei confesiunilor: catolică, greco-catolică, protestantă, lutherană și unitariană. Biserica Ortodoxă a fost considerată acceptată, chiar dacă reprezenta populația majoritară¹¹. Nu au avut dreptul la educație, predarea în masă a religiei în Transilvania fiind fondată mai târziu, pe vremea mitropolitului Andrei Șaguna (1848-1873), care a organizat predarea ortodoxă în Transilvania, cerând fiecărei parohii să construiască o școală primară. Profesorii au fost instruiți la Institutul pedagogic și teologic din Sibiu, susținut de Biserica Ortodoxă¹². Aceste școli au fost un factor important în promovarea și identitatea limbii române.

În urma unirii principatelor Țara Românească și Moldova (1859), au fost înființate toate reformele organizaționale și restructurarea predării, inclusiv educația religioasă. Astfel, Legea educației din 1859 a declarat că religia ar trebui introdusă în clasele primare (I-IV), sub forma catehismului, iar pentru învățământul secundar (Clasele V-VII) disciplinele religioase precum: Studiul Bibliei, Istoria Bisericii, Eticii creștine, Elemente de apologie creștină etc. Reformele succesive considerau ca disciplina "Religie" să fie prima înregistrată în catalog, ca parte a grupului disciplinelor de bază (Legea Educației Publice din 1864)¹³. De asemenea, se preocupau de educația profesorilor de religie: Legea învățământului Secundar și Superior (1888)¹⁴, care a abordat formarea învățământului superior. Majoritatea profesorilor erau preoți, iar formarea lor trebuia să fie polivalentă, bazată pe studii filozofice, științe educaționale și

¹¹ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, 2006, p. 254.

¹² M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Iași, 2008, p. 83.

¹³ Ibidem, p. 97.

¹⁴ S. HARET, *Aplicarea legii asupra învățământului secundar și superior*, București, 1899.

religioase. Primele programe analitice au apărut abia la sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁵.

Primele lucrări educaționale apar în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Tratatul Mitropolitului Grigorie Miculescu „Pedagogia creștină”, tratat privind educația și pregătirea copiilor pentru a deveni preoți și profesori virtuoși, este una dintre lucrările de interes deosebit la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁶. Spre deosebire de Occident, unde religia catolică sau protestantă era învățată 3-4 ore pe săptămână, în principatele românești, Țara Românească și Moldova, au fost rezervate una sau două ore pe săptămână, pentru a lăsa loc sportului, muzicii și desenului. Pentru ciclul primar au fost introduse, de asemenea, lecții de religie odată cu predarea alfabetului.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, majoritatea cărților religioase din învățământul primar și secundar apar datorită unor figuri proeminente ale Bisericii. De exemplu, manualul lui Dimitrie Petrescu privind educația religioasă a Bisericii Ortodoxe Creștine pentru școlile primare, aprobat de Sfântul Sinod, la 24 octombrie 1891, conținea rugăciuni, Crezul, unele istorisiri ale Noului Testament și pilde ale Mântuitorului¹⁷.

Experiența câștigată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a făcut posibilă organizarea primului Congres al Profesorilor de Religie ortodocși (București, 1912), al cărui scop era clarificarea rolului educației religioase în școli, conținutul manualelor și metodele utilizate. La începutul Congresului s-a demonstrat că astfel de întâlniri anuale sunt absolut necesare, deoarece peste tot în secolul al XIX-lea provinciile au arătat o atitudine ostilă față de Biserică și religie în general¹⁸.

¹⁵ S. C. HARET, *Rolul preoților și învățătorilor în mișcarea culturală*, București, 1906 .

¹⁶ E. NESSIOTES, *La pédagogie chrétienne de Grégoire de Moldavie* în *Echos d'Orient* vol. X, Paris, 1906, p. 99-108.

¹⁷ R. MUREȘAN, *Tradition et Renouveau de l'enseignement religieux dans les écoles publiques en Roumanie*, p. 213.

¹⁸ C. NAZARIE, *Les sessions du premier Congrès des professeurs des religions, tenu à Bucarest, 2-6 octobre, 1912*, Bucarest, 1914, p. 11.

Cineva spunea: „tradiția trecutului, nevoile prezente și grija pe care o avem pentru viitorul acestei națiuni arată că educația națională a viitorilor cetățeni se face în spiritul creștin, pe baza Scripturii. Aceasta este singura modalitate de a ne uni în jurul idealurilor pe care le urmărim”¹⁹.

Acest gând există de aproximativ 100 de ani. Acesta poate servi drept punct de plecare pentru cercetarea de astăzi bazată pe tradiție, starea actuală și viitoare a educației religioase în școlile publice din România²⁰.

Până la Cel de-al Doilea Război Mondial, percepția utilității educației religioase a evoluat de-a lungul timpului. Aceste studii au fost conduse de clerul Bisericii și apoi continuate de profesori, adică de cântăreții în biserică și mai târziu de profesori. Potrivit studiilor, scopul educației religioase în acel moment, cum este și în prezent, era corecția morală și comportamentală a copilului ca să poată deveni un bun cetățean; nu numai pregătirea sa ca individ era importantă, ci și scopul său în societate. În mod ideal, scopul Bisericii și al statului este același; statul cere cetățeni cinstiți și toleranți, iar Biserica, prin comuniune eclezială și ecumenism, trebuie să direcționeze omul către mântuire²¹.

Stadiul cercetării

În teologia românească există câteva studii care abordează puncte din educația religioasă din România însă un studiu care abordează situația din punct de vedere istoric, teologic și ecumenist, nu s-a realizat. În spațiul românesc, educația religioasă a fost abordată în câteva lucrări: Constantin Cucos, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*; Cristina Benga, *Idealul educațional în pedagogia creștină. Clement din Alexandria, Sfântul Ioan Gură de Aur*, Pr. Ion Vicovan, Pr. Paul Cezar Hârlăoanu, Pr. Emilian Iustinian Roman (coord.), *Teologie și pedagogie. Identitate specifică și responsabilitate comună în actul*

¹⁹ Ibidem. p. 21.

²⁰ R. MUREȘAN, Tradition et Renouveau de l'enseignement religieux dans les écoles publiques en Roumanie, p. 208.

²¹ Ibidem, p. 209.

educației. Adrian Lemeni, Repere ale educației creștine în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur; Dorin Opriș, Monica Opriș (coord.), Religia și școala. Cercetări pedagogice, studii, analize.

Ipotezele cercetării

Pe întreg parcursul acestei lucrări avem o ipoteză fundamentală și anume: cultivarea și dezvoltarea unui sentiment religios concretizat prin prezentarea importanței educației religioase în societatea contemporană pentru formarea întregii personalități a omului. De asemenea, am asociat și câteva ipoteze secundare:

- înțelegerea întregului context istoric și religios al României
- folosirea metodelor interdisciplinare pentru înțelegerea educației religioase
- eliminarea imaginii negative (învechite) asupra educației religioase prin deschiderea dialogului ecumenic

Sursele cercetării

Sursele de cercetare și scrierile patristice din această lucrare sunt variate și sunt de natură științifică, teologică, confesională, istorică și politică.

Metode de cercetare

În alcătuirea prezentei teze de doctorat am utilizat următoarele metode de cercetare: descriptivă (expunerea și interpretarea istoricului, terminologiei, definițiilor, dogmelor, pozițiilor instituțiilor socio-politice și religioase, necesare pentru înțelegerea contextului); comparativă (analogiile cu alte argumente, teorii etc.); deductivă (utilizarea premiselor și a faptelor, pentru a formula speculații și concluzii).

Structura tezei

Prezenta lucrare este structurată în trei capitole:

1. Educația și religiozitatea în România în timpul regimului comunist;
2. Educația religioasă în școlile publice din România, după 1989;
3. Atitudinea tinerilor față de educația religioasă din România în prezent - studiu;

Necesitatea și viabilitatea temei

Prin prezentul studiu am dorit să evidențiem că educația religioasă trebuie să urmărească creșterea personalității umane. România este unul dintre cele mai elocvente exemple de evoluție a educației religioase, având în vedere contextele istorice pe care le-a parcurs, reușind să pună bazele unei educații religioase prospere și continuând în aceeași manieră de-a lungul istoriei sale. Cu toate acestea, societatea contemporană își pune amprenta asupra acestui tip de educație, devenind din ce în ce mai dezagreat, fiind introdus într-o tipologie comunistă și învechită. Astfel, valorile ecumenice devin priorități în domeniul educației mai mult decât în orice domeniu al studiilor teologice sistematice și practice. Lucrarea de față poate reprezenta o mare oportunitate pentru cei implicați în educația religioasă, atât pentru o mai bună colaborare între biserică și școală, dar și pentru noi abordări metodologice și programe educaționale. Relația cultelor cu trecutul recent va fi discutată pe larg în această teză deoarece ea continuă să influențeze prezentul. Este posibil ca această relație să-și piardă importanța pe măsură ce clericii colaboraționiști se vor pensiona sau vor muri. Dar în primele două decenii de postcomunism, aceștia au jucat un rol important în viața publică a țării.

Această teză rămâne concentrată asupra României deoarece rămâne puțin cunoscută publicului larg și puțin studiată în universitățile occidentale, numărul catedrelor de studii românești și al profesorilor și studenților interesați

de România fiind mult mai mic în comparație cu alte țări est-europene. Prestigiul cultural insuficient apreciat al țării, pătat recent de unele acuzații de plagiat, importanța sa geopolitică nu îndeajuns recunoscută, izolarea la care țara a fost supusă în perioada comunistă și ritmul oarecum lent de racordare la standardele universitare occidentale după 1989, toți acești factori ar putea explica handicapul nemeritat pe care România încă îl are de depășit.

România trebuie să se îndrepte către o educație religioasă nouă, modernă, interdisciplinară și ecumenistă, construind astfel relații puternice atât cu celelalte confesiuni cât și cu celelalte state pentru a construi o educație religioasă puternică și actuală. Așadar, necesitatea și viabilitatea temei constă în actualitatea subiectului educației religioase în România, ajutat de dialogul ecumenic, interdisciplinar, interreligios și intercreștin.

I. EDUCAȚIA ȘI RELIGIOZITATEA ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST

I.1. Contextul religios al României în secolul XX

În consecință, realizările politice și istorice realizate după Marea Unire din 1918 și schimbarea politicii europene au determinat statul român să adopte o nouă Constituție în 1923, fiind considerată una dintre cele mai democratice constituții ale României. Aceasta a menținut principiul colaborării statului cu Biserica Ortodoxă Română, care a pierdut atributul Bisericii statului, și a întărit principiul autonomiei cultelor. În această privință, art. 22 menționează că Biserica Ortodoxă Română, fiind religie majoritară și biserică dominantă, și Biserica Greco-Catolică (Biserică care a avut credincioșii în noul teritoriu unit cu România, Transilvania) are prioritate în fața altor culte, ambele fiind considerate biserici românești.

Tot cu ocazia Unirii din 1918, diverse culte ale provinciilor, cum ar fi Bucovina sau Transilvania, care au făcut parte din Imperiul Habsburgic de secole și majoritatea credincioșilor acestor confesiuni, au devenit parte a statului român. Lăsați brusc fără vechile lor legături cu țara de origine, aceste culte s-au confruntat cu imposibilitatea de a se adapta la noile situații și interese politice românești. Cu toate acestea, cu ocazia Conferinței de Pace de la Paris (1919) a fost recunoscută o serie întreagă de drepturi pentru minoritățile din România, de la început manifestându-se câteva ostilități pentru noile realizări teritoriale.

În 1924 a existat o separare între biserică și stat, când atât de multe instituții de învățământ au fost transferate în administrația Ministerului Educației.

Profesorii nu mai erau obligați să cânte în biserici, astfel încât bisericile au trebuit să creeze noi cântăreți în noile școli de muzică²².

Autonomia primită de la stat a dus, în 1925, la adoptarea Legii privind organizarea Bisericii Ortodoxe Române²³, care a prevăzut propria sa administrație, dar sub controlul statului, care a fost exercitată în mod constituțional prin Ministerul Cultelor. Legea prevedea în continuare că alegerea noilor membri în ierarhia eclezială se va face cu aprobarea expresă a statului (articolul 12). În același an, Biserica Ortodoxă Română s-a ridicat la rangul de Patriarhie, patriarhul fiind ales de către Marele Colegiu Electoral compus din membri ai Arhiepiscopiei București (Întâlnirea Arhiepiscopiei Bucureștiului), membri ai Bisericii Ortodoxe Române (Congresul Național al Bisericii), membri ai Guvernului și Parlamentului ortodox, astfel că statul a avut o mare influență în Biserica Ortodoxă Română²⁴.

Statul a fost obligat prin legea cultelor (1928) nu numai să garanteze protecția și libertatea, dar și să le pună la dispoziție mijloacele materiale necesare întreținerii clerului, precum și pentru a acoperi nevoile culturale și sociale. Toate aceste ajutoare erau acordate proporțional cu numărul cetățenilor români credincioși ai fiecărui cult, în funcție de populația totală a țării, situația materială și nevoile reale²⁵. Legea a recunoscut, pe lângă cultul ortodox, care a avut o organizație înființată printr-o lege specială, următoarele culte²⁶:

- A) cultul greco - catolic român
- B) cultul catolic (latino-roman, greco-ucrainean catolic și armean-catolic)
- C) cultul reformat (calvin)
- D) cultul lutheran evanghelic
- E) cultul unitarian

²² P. MARCU, *Aspecte ale învățământului religios cu privire special asupra vieții cultural-teologice din eparhia Caransebeșului în perioada anilor 1920-1948*, în *Altarul Banatului*, n. 1-3, 2001, p. 162.

²³ *Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române* în *Gazeta Oficială*, n. 97 din 6 mai 1925.

²⁴ I. COZMA, *Regimul constituțional al cultelor în România*, în *Altarul Reîntregirii*, Anul XIII (2008), n.2, Alba-Iulia, p. 213.

²⁵ *Legea pentru Regimul General al Cultelor*, Monitorul Oficial n.89 din 22 aprilie 1928, art. 31.

²⁶ *Ibidem*, art. 21.

F) cultul gregorian

G) cultul mozaic (cu riturile sale diferite)

H) cultul musulman

Noile culte pot fi recunoscute de stat dacă mărturisirea credinței lor și principiile lor religioase și morale nu sunt contrare ordinii publice și bunelor valori, și dacă sistemul lor organizatoric de conducere și administrare va fi în concordanță cu legea cultului românesc. Pentru a obține recunoașterea, cultele au trebuit să prezinte Ministerului Cultelor un statut care a fost supus aprobării Parlamentului. Recunoașterea unui cult ar putea fi revocată în același mod în cazul în care organismele de conducere și membrii acesteia ar fi în mod clar împotriva dispozițiilor legislației statului²⁷. Toate cultele au fost recunoscute drept instituții publice cu personalitate juridică (art.11):

„Culte pot înființa și administra institute speciale pentru a-și pregăti clericii. Programele de studii teologice vor fi stabilite de autoritatea competentă a bisericii și vor fi comunicate Ministerului Cultelor. Studiul istoriei, Limba și literatura română și Constituția României sunt obligatorii în aceste instituții și vor fi predate conform programului stabilit de autoritatea competentă a bisericii, de comun acord cu Ministerul Culturii și Educației, astfel încât să nu împiedice pregătirea teologică specială și să fie compatibilă cu caracterul religios și moral al acestor institute. Diplomele de pregătire teologică obținute în străinătate trebuie echivalate pe baza unui examen special, împreună cu programul de studii ale Istoriei românești, Limba, Literatura și Constituția României, obligatorii în institutele teologice ale țării, ale cultelor respective. Examinările pentru echivalarea diplomelor eliberate în străinătate vor fi organizate de către o comisie la institutele teologice ale cultelor respective, la a căror activitate va asista un reprezentant al Ministerului Culturii”.

²⁷ Ibidem, art. 22.

Un drept foarte important pentru tema noastră este prevăzut la articolul 16: „Culte au dreptul de a face pregătiri religioase pentru a atrage studenți din școli publice și private, în conformitate cu legile privind educația publică. În plus, au dreptul să ofere, prin preoți, în armată, în spitalele civile și militare, orfeline, închisori și penitenciare, serviciile lor religioase și credincioase de orice fel, în conformitate cu actele legislative și normele administrative ale instituțiilor respective. Când numărul credincioșilor unui cult în institutele enumerate în alineatul precedent necesită proprii lor preoți, autoritățile respective își pot asuma ele însele preoții”.

Aceeași lege din 1928 are un al treilea capitol care ne interesează. Dacă prima a inclus dispozițiile generale și a doua a promulgat articolele care stabilesc relațiile dintre stat și culte, al treilea capitol prezintă relațiile dintre culte. Primul dintre aceste articole precizează că membrii unui alt cult nu pot fi forțați să contribuie la menținerea unui cult diferit (art.41) și, în plus, preoții unui cult pot sărbători serviciile religioase numai credincioșilor propriului lor cult, cu excepția sărbătorii în care credincioșii unui cult, care nu au preot în localitate, cer doar în casa lor slujba unui preot al unui alt cult și numai pentru cazuri de extremă necesitate și urgență²⁸. În general, legea din 1928, care se referă la regimul general al cultelor, a îndeplinit în mare măsură nu numai pretențiile statului ortodox, ci și ale altor culte, cât și asigurarea libertății și a posibilității de afirmare prin aplicarea legilor în mod egal, fără discriminare.

În 1933, academiile teologice din Ardeal au trecut de la Ministerul Educației la Direcția Învățământului Superior, recunoscând astfel caracterul lor de liceu, iar în 1939, Legea Privind Raționalizarea Învățământului Superior va rămâne definitivă în cadrul acestei forme de predare²⁹. La 10 februarie 1938 a fost instaurată dictatura personală a regelui Carol al II-lea, care trebuia întărită

²⁸ *Legea pentru Regimul General al Cultelor*, Monitorul Oficial n.89 din 22 aprilie 1928, art.42.

²⁹ P. MARCU, *Aspecte ale învățământului religios, cu privire în special la viața cultural-teologică din eparhia Caransebeșului în perioada anilor 1920-1948*, în *Altarul Banatului*, n. 1-3, 2001, p. 160.

legal printr-o nouă Constituție. Constituția din 1923 a fost schimbată în 1938 cu un nou tip de legislație, dezvoltat la inițiativa regelui Carol al II-lea și cu colaborarea partenerilor săi, încercând astfel să pună mâna pe cât posibil pe puterea de guvernare³⁰. Decretul regal 1045, a fost condamnat de președintele Consiliului de Miniștri, Patriarhul ortodox Miron Cristea în calitate de prim-ministru, și de cei cincisprezece secretari de stat. Aceștia au instituit o nouă Constituție care căuta să limiteze individualismul și să acorde prioritate dumpingului social prin dorința de a crea un stat al conviețuirii în comunitate.

În ceea ce privește cultele, noua Constituție nu a făcut nici o modificare majoră. Articolul 19³¹ include aproape integral articolul 22 din legea dată în 1923, care garantează tuturor cultelor libertatea și protecția:

„Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează libertatea și protecția simultană a tuturor cultelor, întrucât exercitarea lor nu aduce nici un prejudiciu ordinii publice, moralității și siguranței statului. Biserica Ortodoxă Română și Biserica Greco-Catolică sunt biserici românești. Religia ortodoxă română, cea a majorității românilor, este biserica dominantă a statului român, iar cea greco-catolică are prioritate față de celelalte culte. Biserica Ortodoxă Română este și rămâne independentă de orice episcopie străină, menținând totuși unitatea cu Biserica Ecumenică de Est în ceea ce privește dogmele. Problemele spirituale și canonice ale Bisericii Ortodoxe Române vor fi reglementate de o singură autoritate mediană centrală. Relațiile dintre diferitele culte ale statului vor fi reglementate de legi speciale”.

Articolul 8 prevedea ca preoții din orice ritual și religie să fie opriți să-și manifeste autoritatea spirituală în sfera politică, în locuri unde se întâlnesc sau în manifestări religioase³². Acest principiu a interzis orice propagandă politică, teama de Regele Carol I fiind bine întemeiată, dat fiind faptul că îndepărtarea

³⁰ I. COZMA, *Regimul constituțional al cultelor în România*, în *Altarul Reîntregirii*, Anul XIII (2008), n.2, Alba-Iulia, p. 220.

³¹ *Constituțiunea din 1938* în *Monitorul Oficial n. 48 din 27/2/1938*, Art. 19.

³² *Ibidem*, Art. 8.

partidelor politice din viața politică a României și transferul lor în ilegalitate au adus mari nemulțumiri din partea liderilor și membrilor acestor partide. Deși a fost urmărită îndepărtarea preoților din sfera politică, tot în acel moment, protestele au continuat din partea BOR cu privire la politica statului român care a încheiat un acord al Concordatului României cu Vaticanul³³.

Această Constituție a fost suspendată în septembrie 1940, când a început noua dictatură militară a generalului Ion Antonescu (septembrie 1940 - august 1944) dictatură care s-a încheiat în toamna anului 1944 cu Decretul Regal 1626 semnat de Regele Mihai I (2 septembrie). Decretul-lege nr. 368 din 1942 prevedea o scădere a academiilor teologice din Transilvania, provincia cu cele mai multe confesiuni.

Perioada interbelică se caracteriza prin definirea unui gând pedagogic sistematic, inițial, realizat de un grup important de specialiști: în pedagogie filozofică, în pedagogie experimentală și pedagogie sociologică. Prin aceste orientări, limitările nu sunt foarte stricte, anumite idei regăsindu-se în scrierile majorității profesorilor. În plus, se observă influențele noului curent care a propus tranziția de la predarea cărților, la predarea activă, la „școala activă“, cu accent pe capacitatea copilului de a înțelege și a fi îndrumat practic. Un aspect notabil este tendința de a stabili o pedagogie românească care vizează dezvoltarea unei teorii a educației bazate pe cunoașterea realităților specifice ale poporului român și adecvată acestor realități - fiind, în esență, o școală care acordă prioritate agricultorilor - singura care păstrează educația națională bazată pe valori³⁴.

Locul și importanța educației religioase în viața omului au fost evidențiate de majoritatea profesorilor români, care au arătat că lucrurile din această lume au sens doar prin relația dintre om și Dumnezeu: „toate chestiunile politice, naționale și culturale trebuie să fie învelite în valoarea eternă a religiei”³⁵.

³³ S. TOMESCU, *Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspecte ale relațiilor României cu Vaticanul și situația Bisericii în perioada 1918-1928*, Revista Teologică, n. 2/2010, p.98-110.

³⁴ D. OPRIȘ D, OPRIȘ M., *Cercetarea pedagogică în domeniul educației religioase*, Alba Iulia 2004, p.9.

³⁵ M. BULACU, *Spiritul catehezei patristice în școala românească*, București, 1937, p 75.

De la începutul secolului XX, mulți profesori și teologi români au propus identificarea și optimizarea direcțiilor de dezvoltare a formării religioase, în contextul istoric și în contextul alinierii practicii pedagogice cu tendințele emergente din sector. Observarea și analizarea de către aceștia, cu metode specifice, a diferitelor aspecte legate de această dimensiune a predării - locul religiei în sistemul de formare, relația religiei cu alte discipline, modul de punere în aplicare, relația dintre informare și formare, formarea profesorilor de religie, efectele religiei observate de-a lungul timpului etc. – poate fi considerată începutul cercetării în domeniul educației religioase.

Preotul Mihail Bulacu (1898-1985), unul dintre cei mai cunoscuți profesori creștini români din perioada interbelică, a intrat în contact cu gândirea pedagogică europeană la începutul secolului XX, în timpul perioadei de specializare în pedagogie, catehetică și omiletică la Facultatea de Teologie Catolică și Protestantă de la Strasbourg (1924-1926). Cultura profesională și pedagogică excepțională dobândită în țară și în străinătate au făcut posibilă pregătirea textului pedagogic creștin ortodox, apărut în 1935, în perioada în care a fost profesor de religie la Seminarul Pedagogic al Universității din București³⁶.

Preotul Mihail Bulacu era interesat, să-l cunoască pe student, în special din punct de vedere religios. Astfel, pentru a cunoaște individualitatea elevilor, el a propus combinarea metodelor de pedagogie creștină cu cele ale pedagogiei experimentale, introducând în programa universitară a Facultăților de Teologie, a disciplinelor care asigură pregătirea pedagogică și psihologică (teoretică și practică) a studenților. Acest aspect a fost, de fapt, unul care s-a referit la întreaga predare, prin urmare profesorii au propus adoptarea modelului estic, astfel că pregătirea specialităților pentru viitorii profesori a fost dublată de pregătirea în materie de pedagogie și psihologie.

³⁶ D.OPRIȘ D, OPRIȘ M., *Cercetarea pedagogică în domeniul educației religioase*, p. 21.

Propunerea de reformare a învățământului teologic a fost susținută de două argumente: pe de o parte, faptul că atâția absolvenți de seminarii teologice au fost înrolați pentru studii universitare în diferite domenii teologice și au renunțat la perspectiva preotească, și, pe de altă parte, din faptul că unii absolvenți ai Facultății de Teologie „nu erau convinși de idealul creștin, deoarece nu-l înțelegeau”³⁷.

Totodată, Simion Mehedinți, profesor erudit, a afirmat că:

„soluția aspectului religios depinde de formarea profesorilor de religie, iar acest lucru se realizează prin reorganizarea seminariilor noastre și a facultăților de teologie, unde profesorii de religie sunt formați”³⁸.

Ca urmare a cercetării și propunerilor menționate mai sus, a fost trasă o serie de concluzii, evidențiate printr-o serie de măsuri, printre care: participarea obligatorie la cursuri religioase – de două ori pe săptămână (atât în școlile primare, cât și în cele secundare), posibilitatea de a asigura realizarea confesională a instruirii religioase, dubla subordonare a preoților/profesorilor de religie față de stat și autoritățile bisericești, organizarea de cursuri religioase de către preot (ca parte a misiunii sale pastorale), reforma programei, constituirea organizațiilor de tineret creștin, reviste cu caracter creștin etc³⁹.

Un studiu din 1944 privind importanța religiei ca factor educațional în societate menționează: „A gândi că statul poate înlocui religia cu educația în masă este o iluzie gravă. Spre deosebire de schimbările frecvente în politică, a regimurilor politice și a susținătorilor acestora, religia este singura care poate oferi un ideal absolut, prin valoarea sa universală și permanentă”⁴⁰.

Din 1928, Legea Învățământului Primar a decis să încredințeze predarea religiei preoților, deoarece religia în școli este o piatră de temelie a sistemului

³⁷ G., ANTONESCU, *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937, p 178.

³⁸ BULACU, *Spiritul catehezei patristice în școala românească*, București, 1937, p 76.

³⁹ BULACU, *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, în "Studii Teologice", seria II, anul I (1949) n. 7-8, p 47.

⁴⁰ H. ROVENȚA, *Religia ca factor educativ în stat*, București, 1944. p 14.

nostru de predare. La nivelul învățământului superior, în conformitate cu Legea Învățământului Secundar⁴¹, religia a fost predată 2 ore pe săptămână; în 1928, studiul religiei a fost redus la o oră pe săptămână.

În cele din urmă, de la un curriculum socio-uman, prin regulamentele liceale școlare, religia a fost inclusă în grupul disciplinelor artistice, împreună cu alte discipline, cum ar fi muzica, desenul, educația fizică și munca manuală.

Astfel, evaluarea elevilor nu s-a mai făcut în note, ci în competențe, iar programa disciplinei religioase nu mai era relevantă pentru examenele de final⁴². Din punct de vedere al opiniei contemporane, programele de învățământ pentru disciplina „Religie”, în perioada interbelică, nu au respectat temele principiilor educației: educația cu un caracter concentric sau principiul simultaneității. Din acest motiv, mulți teologi și specialiști în educație au început să scrie programe de studiu.

La finalul Celui De-al Doilea Război Mondial, au existat o serie de lucrări dedicate necesității de a se studia religia la școală și modului de îmbunătățire a procesului educațional. Acest lucru se datorează atât personalităților din cadrul bisericii (preoți, teologi), laicilor, cât și specialiștilor în educația sau psihologia copilului.

În 1933, preotul profesor Dumitru Călugăr (1907-1988), unul dintre cei mai mari experți în acest domeniu, a scris un astfel de program, care a servit drept bază pentru manualele de catehism și religie folosite pentru clasele primare și pregătitoare (7 clase)⁴³. El a menționat necesitatea corelării acestor programe cu psihologia copilului, în care domină imaginația în primii ani de școală. Astfel, educația religioasă trebuie să urmeze trei pași: istoric-didactic, literar și, în cele din urmă, teoretic-speculativ. Printre oamenii Bisericii care au continuat această tradiție putem menționa pe: Preotul Prof. Dr. Ioan Mihălcescu, devenit ulterior

⁴¹ *Legea învățământului secundar*, aprobată prin Decretul 1308/ 8 mai 1928 publicată în Monitorul Oficial n.105.

⁴² V. STAN, *Memoriu asupra învățământului religios din școlile de toate gradele*, Sibiu, 1930.

⁴³ D. CĂLUGĂR, *Programe analitice pentru Religie* în Revista Teologică, septembrie - octombrie 1933, n. 9-10.

Episcopul Irineu (1939-1947), Arhimandritul Iuliu Scriban (1878-1949), Preotul Prof. Dr. Petre Vintilescu (1887-1974) precum și alte fețe bisericești. În opinia lor, educația religioasă trebuie să adopte ultimele evoluții eficiente în materie de pedagogie și să evite teoria sterilă, precum și practica excesivă, asigurând formarea și întreținerea unui student(elev) religios⁴⁴.

Problema învățământului religios al copiilor a fost nu numai o problemă de interes pentru clerul bisericii, ci și pentru cei mai importanți profesori români din perioada interbelică. Astfel, Ion Găvănescul (1859-1949), în volumul general *Pedagogia*, din 1923, lua în considerare în procesul de educație religioasă cele două aspecte: învățăturile religioase în dobândirea de cunoștințe despre credința și istoria creștină, doctrinele creștinismului și organizarea bisericii cât și educația sentimentului religios, care dă naștere unei obligațiuni care ne unește într-un lucru veșnic. La rândul său, Ștefan Bârsănescu (1895-1984) în cartea sa *Pedagogia*, din 1932, arăta că educația religioasă este absolut necesară și că scopul său este de a cultiva încrederea într-un principiu suprem, creator, care guvernează lumea⁴⁵.

Vasile Băncilă (1897-1979), filozof și profesor, a vorbit despre importanța religiei pentru copii într-o serie de articole strânse ulterior într-un volum postum. El susține necesitatea de a începe această educație religioasă în copilărie, deoarece „vârsta copilăriei este matricea viitorului om, în general”⁴⁶. Pe de altă parte arată că există o similitudine în structura sufletului copilului și realitatea religioasă. Religia este importantă pentru sentimentul de împlinire a vieții, dar și pentru a da sens lumii. Prin urmare, în opinia sa, religia este un mijloc prin care se realizează educația sub toate aspectele sale, pe lângă educația morală, acordându-se o notă de reper în domeniul științelor sociale⁴⁷.

⁴⁴ D. CĂLUGĂR, *Educație și învățământ*, Sibiu, 1946.

⁴⁵ V. DUMITRU, *Vasile Băncilă și educația religioasă*, București, 2002, pag. 29 - 31.

⁴⁶ V. BANCILĂ, *Inițierea religioasă a copilului*, București, 1996, p.24.

⁴⁷ A. ANGHELESCU, *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului cu aplicațiuni la învățământul religios*, București 1939, p. 68.

Unele dintre principalele contribuții la definirea bazelor teoretice ale educației religioase este dată de profesorul George G. Antonescu (1882-1955). În lucrările sale, acest mare profesor a stabilit o legătură între slaba influență a religiei în societate și lipsa educației religioase în școlile elementare. Educația ar trebui să includă un aspect religios care să fie atât informativ, cât și educațional. George G. Antonescu a recomandat profesorilor de religie să aibă o pregătire aprofundată pentru a cunoaște toate metodele pedagogiei contemporane. El era convins că educația morală creștină ar putea conferi substanță etică și juridică educației școlare⁴⁸. George Antonescu a văzut o soluție la problemele legate de religiozitate din școli, sporind gradul de conștientizare a relației strânse dintre educația religioasă și intelectuală, estetică, morală și chiar fizică.

A fost crucial pentru el să facă o legătură între cultura științifică predominantă din școli și religie. În opinia sa, legătura dintre aceste două domenii, care pare dificil de conciliat, este filozofia sintezei datelor științifice care discută probleme generale. În mod ideal, profesorul de religie este familiarizat cu problemele filosofice și, la rândul lui, profesorul de filozofie trebuie să aibă grijă de pregătirea sa pentru chestiuni religioase⁴⁹.

De observat, că toți profesorii din perioada interbelică au argumentat necesitatea ca educația religioasă să folosească toate metodele recomandate de învățământul modern. O altă problemă, dezbătută intens în acel moment, a fost relația dintre religie și alte discipline de studiu. Participanții la Congresul din 1912 au demonstrat că „religia nu este un obiect, o ramură ca alte discipline, ci un sprijin care sprijină toate ramurile”. Toți autorii care au scris despre relația dintre religie și alte discipline au ajuns la concluzia că „religia trebuie să fie centrală, nu periferică, în sistemul de educație morală și intelectuală al tinerei generații”⁵⁰. Din păcate, aceste eforturi nu au continuat după război. Un studiu

⁴⁸ G. ANTONESCU, *Educația morală și religioasă în școala românească* București, 1937, p.132.

⁴⁹ Ibidem, p.130.

⁵⁰ A.ANGHELESCU, *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului cu aplicațiuni la învățământul religios*, p. 99.

realizat în 1930 a avertizat că „una dintre cele mai înfocate probleme ale Bisericii Ortodoxe constă în organizarea unui front unit al creștinilor împotriva degenerării sufletelor, o mișcare care vine într-un ritm rapid din est”⁵¹. Aceasta a fost o aluzie la sistemul Bolshevik.

După includerea Transilvaniei în statul român, după Marea Unire din 1918, Biserica Romano-Catolică a devenit biserica unei părți a populației minoritare și și-a desfășurat activitatea alături de o biserică ortodoxă dominantă și de o biserică greco-catolică privilegiată, aparținând majorității⁵². 17 octombrie 1920 este ziua în care a ajuns la București nunțiul Marmaggi, primul nunțio apostolic al României. A sosit într-o țară în care trăia un număr aproape egal de catolici latini și bizantini (1.2 milioane de romano-catolici și 1.3 milioane de greco-catolici). În timp ce drepturile celor din urmă păreau consolidate, poporul romano-catolic avea nevoie de ajutorul imediat al Vaticanului. Nunțiul Marmaggi, sub fondul apropierii Vaticanului de România, a ajuns la București cu ideea că romano-catolicii (în special maghiarii și germanii) ar fi un obstacol în calea relațiilor strânse dintre Vatican și România.

Biserica Romano-Catolică a fost una dintre cele mai importante confesiuni istorice din Transilvania, cu statut special în sistemul relațiilor sociale și economice din Transilvania. Ea a menținut un mare sistem școlar popular și, în plus, a avut școli secundare, școli de mijloc de diverse categorii, cu tradiții seculare. Legislația creată în perioada interbelică, care se referea la predare și educație, a reglementat și a marcat etapele în care s-a dezvoltat învățătura religioasă romano - catolică, sub îndrumarea Bisericii Romano - Catolice⁵³. Școlile sunt mijlocul cel mai eficient de a păstra identitatea națională; au avut loc cele mai intense discuții și conflicte de idei în acest sens.

⁵¹ V. STAN, *Memoriu asupra învățământului religios din școalele de toate gradele*, p. 10.

⁵² I. LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, 1998.

⁵³ NÓDA MÓZES, *Învățământul Confesional Romano-Catolic în Perioada Interbelică*, Cluj, 2002, p.97.

În timpul dictaturii regale, legile și reglementările minorităților au fost rezumate în Statutul Minorităților. Se poate observa că, pentru minorități, înființarea de școli a fost posibilă doar în temeiul legii privind educația privată. Bisericele puteau înființa școli private cu condiția ca acestea să obțină dreptul public. România a încercat să se adapteze la dreptul internațional în mai multe privințe, în special la dreptul școlar al minorităților.

Statul avea dreptul de a monitoriza și revizui aceste școli; minoritățile aveau dreptul de a administra școli, iar statul avea datoria de a le sprijini financiar. În urma negocierilor cu nunțul papal, s-a convenit ca, în conformitate cu legea, elevii minoritari să fie înscriși și în afara școlilor de stat, în școli confesionale, care sunt considerate de drept privat, și în școli private. Chiar în discuțiile cu Ministerul s-a afirmat că școlile private nu pot fi înființate fără autorizație specială de la Ministerul Educației. Prin lege, consilierea și revizuirea școlilor sunt efectuate de către Minister⁵⁴.

În ceea ce privește confesiunile neo-protestante, după unirea Transilvaniei (1918) cu România, toți baptiștii din România s-au alăturat în 1919, formând "Uniunea Bisericilor din România". Cu toate acestea, fiecare grup etnic și-a avut propriile interese, făcând colaborarea foarte dificilă. Nemții au avut propriile asociații, iar în 1929 maghiarii din Transilvania și rușii/ucrainenii din Basarabia și-au făcut de asemenea propriile asociații. În 1928, conform art. 58 din Legea Cultelor, baptiștilor li s-au acordat drepturi confesionale. Cu toate acestea, în multe cazuri, predicatorilor baptiști nu li s-a acordat dreptul de „cateheți calificați baptiști și studenții ai căror părinți sunt membri ai asociațiilor recunoscute de Ministerul Cultelor, preoții altor confesiuni le-au dat adesea note batjocoritoare, pentru a-i face să repete anul”⁵⁵.

Pe lângă zelul lor misionar puternic, baptiștii români au urmat Codul „Puritan” al Vieții, evitând complet tutunul și alcoolul, interzicând folosirea

⁵⁴ Ibidem, p. 103.

⁵⁵ A. POPOVICI, Istoria baptiștilor din România, 1856-1989, p. 581.

podontelor și ținând cu scrupulozitate duminica ca „Ziua Domnului”. Printre acestea, în 1925, va exista o altă separare numită „pentecostal”, dar care nu va fi recunoscută ca și cult oficial de către statul român⁵⁶.

Relațiile cu statul român erau uneori foarte dificile, în special în 1928, și apoi între 1937 și 1944. Sub presiunea Bisericii Ortodoxe, între decembrie 1938 și aprilie 1939, toate bisericile baptiste din România au fost închise oficial.

Putem concluziona că, România, de la începutul formării sale ca stat a fost preocupată de educația religioasă a tinerilor, urmărind îndeaproape ca Biserica Ortodoxă Română cât și celelate confesiuni majoritare să dispună de toate mijloacele necesare pentru a pune bazele unor instituții de învățământ religios bine pregătite. Am observat că atât în perioada secolelor XVIII-XIX precum și în perioada interbelică, educația religioasă confesională a fost respectată, statul român încercând să adopte modele internaționale de legi privind cultele și predarea. Deși co-finanțată de stat, în mare parte, educația religioasă a fost sprijinită financiar de culte prin școli private, majoritatea claselor fiind ortodoxe și greco-catolice, în special în Transilvania. Această perioadă a fost prolifică în ceea ce privește cercetarea metodelor de predare a religiei. Mulți profesori și preoți și-au adus aportul în crearea unui sistem de educație religioasă interdisciplinară, căutând cu tărie conlucrarea religiei cu psihologia și pedagogia pentru formarea de tineri cu puternice valori morale și sociale. Atât reprezentanții cultelor recunoscute de stat, cât și profesorii de stat au fost îngrijorați de dezvoltarea acestui sector și au încercat să-l facă mai logic între alte discipline și deasemenea să includă religia ca materie în societate.

În perioada comunistă nu putem vorbi despre o educație religioasă în Biserică și în școlile publice din România. Comuniștii știau că cei care au puterea de a determina educația tinerei generații vor avea o influență pe termen lung asupra societății în viitor, deși, după ce au preluat puterea, nu au putut acționa

⁵⁶ Ibidem, p. 597-598.

împotriva instituțiilor Bisericii, pentru că populația s-a opus cu vehemență. Așadar, au venit cu propunerea de a plăti preoții pentru activitatea spirituală și liturgică, în calitate de angajați ai statului. Însă, pe cealaltă parte, ceea ce s-a impus, fără nici un compromis, a fost eliminarea imediată a religiei ca disciplină școlară⁵⁷. Se cunoaște faptul că iluziile ”progresiste” au fost ”testate” în România timp de aproximativ 50 de ani, pe parcursul întregului regim comunist. Lipsa educației religioase în rândul copiilor și tinerilor i-a distanțat de valorile morale și religioase, prin urmare, de identitatea lor culturală și spirituală⁵⁸. O serie de texte ale propagandei materialiste, dialectice și ateiste au încercat să arate că „religia împiedică dezvoltarea intelectuală a copiilor, mutilându-le judecata”. Prin urmare, „copilul crește ca un individ timid, slab și temător, cu trăsături negative de caracter”⁵⁹.

Unul dintre obiectivele „comunitarizării” României după război a fost proiectul de introducere a ateismului. În temeiul articolului 27 din Constituția din 1948, „nicio confesiune, adunare sau comunitate religioasă nu poate deschide și conduce instituții de învățământ, ci doar școli pentru formarea personalului religios, sub controlul statului”⁶⁰. În Reforma educației din 1948, predarea teologiei și religiei a fost exclusă din sistemul educației de stat; prima a fost lăsată sub administrarea Bisericii, controlată și marginalizată, iar a doua nu a fost doar eliminată, ci a fost înlocuită cu o învățătură ”ateist-științifică”. Legea prevedea ca educația să fie „organizată exclusiv de către stat pe o bază democratică, populară și științifică”. Conform doctrinei marxiste leniniste, religia este ”opiu pentru popor”. În acea perioadă a fost scrisă o multitudine de texte de propagandă atee. Astfel, s-a argumentat că, în fața sărăciei, oamenii au găsit confortul în religie, în mila lui Dumnezeu. O serie de clișee au fost folosite pentru a arăta

⁵⁷ A. PAVEL, Ș. TOBLER, *Editorial în RES (Revista ecumenică Sibiu), anul II, nr.3/2010: Educația religioasă în fața provocărilor actuale (Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen)*, p. 6.

⁵⁸ R. MUREȘAN, *Tradition et Renouveau de l'enseignement religieux dans les écoles publiques en Roumanie*, p. 237.

⁵⁹ K. BELEAV, *Consecințele influenței religioase exercitate asupra copiilor*, București, 1962, p. 39. *Educația materialistă a elevilor și studenților* „Revista de pedagogie”, București, 1978.

⁶⁰ Constituția României din 1991, în Monitorul Oficial nr. 258 din 20 decembrie 1991.

caracteristicile negative ale societății occidentale, care se declarase creștină (de la războaie în numele religiei la situația dificilă a copiilor care sunt trimiși la muncă). În același timp, ei au declarat sistemul socialist ca un paradis pe pământ, creând o societate perfectă fără Dumnezeu, aceasta numindu-se ”epoca de aur”. „Fără a crede în Dumnezeu și împotriva principiilor lor religioase, poporul sovietic, sub conducerea Partidului Comunist, a început să construiască comunismul”⁶¹.

Pentru a arăta că religia este foarte periculoasă pentru copii, comuniștii au folosit exemple de fanatism extrem. Au vorbit despre copiii care au murit în timpul botezului (prin scufundare în apă) sau despre alții care au devenit bolnavi pentru că nu respectaseră cu strictețe practicile religioase sau despre alții care s-au sinucis pentru a-l întâlni mai repede pe Dumnezeu. Sfânta Euharistie (cu lingurița) a fost văzută cu ostilitate deoarece prezenta riscul de a transmite epidemiei, iar postul era considerat ”dăunător pentru sănătate”. După perioada stalinistă și sosirea lui Nicolae Ceaușescu (1965), regimul comunist a instaurat o perioadă de toleranță religioasă (la nivel oficial, desigur). Constituția României din 1965 (art. 30) prevedea libertatea credinței religioase în măsura în care nu se opunea „societății multilateral dezvoltate” (un clișeu mult folosit în era comunistă)⁶².

Biserica s-a limitat la desfășurarea activităților de cult doar în spațiile de cult. Discrepanța dintre Școală și Biserică a fost stabilită prin noul sistem de predare. Educația religioasă a fost permisă doar în Bisericele minorităților germane și maghiare, limitată doar la catehizarea copiilor care urmau să fie botezați și confirmați⁶³.

Alte măsuri au afectat indirect activitatea Bisericii. Un decret (N. 137) dat de către Ministerul Educației în 1947, anula dreptul episcopilor de a numi

⁶¹ K BELEAV, *Consecințele influenței religioase exercitate asupra copiilor*, p. 8.

⁶² *Constituția Republicii Socialiste România 1965*, în *Buletinul Oficial al R.S.R.* nr.1 din 21 august 1965.

⁶³ V. MARCU, *Între revelația divină și om – educația religioasă*, în *Revista Ecumenică Sibiu (RES)* anul II, nr. 3 - *Educația religioasă în fața provocărilor actuale*, 2010, p 47.

profesori în școli confesionale, la fel cum prevedea legea din 1929. Mai mult, în urma acestei ordonanțe, Ministerul a numit profesori în școlile confesionale care adesea nu aveau demnitate morală și nu aparțineau acelor confesiuni. Elevii școlilor religioase au fost obligați să participe la demonstrațiile regimului. Mai gravă a fost problema manualelor școlare pregătite de minister conform principiilor marxiste; ele au fost introduse pretutindeni, fără vreo excepție pentru școlile religioase.

În 1948, odată cu Legea privind regimul general al cultelor, multe școli teologice au fost desființate sau transferate⁶⁴, motiv pentru care unii profesori și elevi s-au opus tacit noului regim comunist înființat. În același timp, prin Decretul nr. 176 din 2 august 1948, au fost confiscate toate proprietățile și bunurile bisericii utilizate pentru predare.

Astfel, a fost încheiată violent o tradiție glorioasă a unui tip de predare care a dat României mari personalități seculare, dar și mii de preoți absolvenți care s-au dedicat dezvoltării spiritualității și educației poporului nostru. Mulți absolvenți de seminar și-au continuat studiile la Facultățile de Drept sau de Medicină, Istorie sau Literatură sau la alte facultăți, în baza unei persecuții tacite a sistemului comunist care era în curs de înființare în anii 1970⁶⁵.

Documentele din arhivele Consiliului Național Pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) prezintă numeroase acțiuni prin care Departamentul de Securitate și instituțiile subordonate Partidului Comunist au supravegheat și controlat cultele, acuzându-le de „forme și metode folosite pentru îndoctrinarea, atragerea și păstrarea religioasă a copiilor și tinerilor”⁶⁶.

La ortodocși, în documentele menționate mai sus, este analizată și participarea emoțională, argumentând că, în comparație cu alte culte, sentimentul religios al copiilor și tinerilor aparținând familiilor ortodoxe este mai redus. Cu

⁶⁴ *Legea pentru regimul general al cultelor*, în Monitorul Oficial nr. 204 din 3 septembrie 1948.

⁶⁵ D. SANDU, *Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică*, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași (SERIE NOUĂ)*, Teologie Ortodoxă, Iași 2004, p. 429.

⁶⁶ C. CHIVU-DUȚĂ, *Culte din România între prigonire și colaborare*, Iași, 2007, p. 24.

toate acestea, există cazuri în care Departamentul de Securitate a observat că preoții ortodocși încurajează părinții și bunicii să vină la biserică cu copiii sau nepoții lor. Este interesant de menționat că unele dintre aceste cazuri sunt raportate în locuri unde cultele neoprotestante sunt interesate de educația religioasă a copiilor și tinerilor. Preoții ortodocși tind să desfășoare activități care să atragă tinerii în Biserica Ortodoxă⁶⁷.

În perioada comunistă, diplomele școlilor teologice patronate de Biserică nu erau valabile în afara Bisericii. În ciuda tuturor succeselor din această perioadă, școala teologică a fost profund marginalizată, cu intenția clară de a-și reduce influența în societate. Până în 1989 au funcționat șase Seminarii Teologice Ortodoxe: la București, Buzău, Mănăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș, care au contribuit, împreună cu celelalte două institute universitare (București și Sibiu), în ciuda tuturor restricțiilor la care ele au fost supuse, formării clerului de care avea nevoie Biserica⁶⁸.

În absența unui statut de organizare și funcționare aprobat de statul comunist român, Biserica Romano-Catolică aplică prevederile Codexului întocmit de Vatican, cu o atenție deosebită asupra formării religioase a tinerilor și a copiilor. În special în Episcopia Alba Iulia, educația copiilor și tinerilor a avut loc în cadrul unui sistem școlar, folosind forme și metode specifice pentru cateheză, pe care Departamentul de Securitate le-a considerat cele mai eficiente forme de educație religioasă pentru copii și tinerii din biserică, pentru că au fost aplicate în toate parohiile romano-catolice din țară, sub forma unui sistem de învățământ organizat după principii pedagogice mai mult sau mai puțin evidente⁶⁹. Printre celelalte metode de educare religioasă putem aminti și liturghia specială pentru copii, prima cuminăcare, confirmarea și folosirea copiilor ca slujitori în biserică.

⁶⁷ Ibidem, p. 25.

⁶⁸ D. SANDU, *Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică*, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași (SERIE NOUĂ), Teologie Ortodoxă*, Iași 2004, p. 436.

⁶⁹ C. CHIVU-DUȚĂ, *Culte din România între prigonire și colaborare*, p. 25.

În ceea ce privește cultele protestante, în statutul lor de organizare și funcționare, există dispoziții speciale cu privire la educația religioasă a copiilor, pentru cultul reformat fiind, de exemplu, în sarcina preotului. Numărul mic și dispers de credincioși protestanți nu a reprezentat o mare preocupare pentru instituțiile statului comunist, iar faptul că numărul tinerilor care participă la serviciile religioase a fost redus, a dat o anumită libertate cultelor protestante, nefiind controlate așa riguros ca și celelalte culte cu un număr mare de credincioși.

Cultul armeno-gregorian și cultul mozaic nu aveau preocupări speciale în ceea ce privește educația copiilor și tinerilor aparținând familiilor credincioșilor. Cultul mozaic a fost preocupat de păstrarea copiilor în viața religioasă, însă, din cauza îmbătrânirii și emigrării populației țării noastre, numărul tinerilor care participau la aceste acțiuni era destul de scăzut, iar educația care s-a făcut era mai mult menită să trezească și să mențină sentimentul de apartenență la comunitatea evreiască⁷⁰.

Dintre toate religiile care și-au desfășurat activitatea în perioada comunistă pe teritoriul României, cea mai intens urmată a fost activitatea confesiunii neoprotestante, care a avut cea mai variată activitate didactică pentru a atrage și menține interesul copiilor pentru biserică. Organizarea sistematică a catehezei se realiza prin gestionarea de către tineri a unei părți a serviciului de cult, o formă care a stimulat studiul Bibliei, care a fost folosit și pentru tinerii care urmau să fie botezați. Numărul copiilor din aceste confesiuni a înregistrat o creștere în ceea ce privește participarea la viața religioasă, o creștere datorată în primul rând natalității ridicate în familiile neoprotestanților, dar și a prozelitismului⁷¹.

⁷⁰ Ibidem, p. 26.

⁷¹ Ibidem, p. 27.

Regimul comunist dorea o regresivitate a vieții religioase la nivelul tinerilor din toate religiile⁷², această politică fiind bazată, după cum știm deja, pe principii ateiste.

În 1942, prin Decretul de Lege nr. 927, cultul baptist din România a fost desființat⁷³. După căderea regimului fascist în 1944, bapțiștii au primit recunoașterea legală și au profitat la maxim de libertatea recent dobândită. Cu toate acestea, din 1955, regimul comunist ateu a declanșat o campanie de abolire a drepturilor religioase. Bapțiștii, împreună cu majoritatea altor mișcări evanghelice din România, au fost supuși unui regim rigid de persecuție: creștinii au fost reneegați și s-au interzis slujbele religioase. Bisericele lor au fost închise, pastorii au fost amenințați, arestați și persecutați, unii dintre ei au avut „livretul” necesar recunoașterii legale ca muncitor creștin, școlile duminicale pentru copii și tineri au fost desființate sau limitate; listele candidaților la botez trebuiau aprobate în prealabil de reprezentanții statului⁷⁴.

Ecumenismul era văzut în această perioadă, cel puțin în ceea ce privește Biserica Ortodoxă Română, ca un act de diplomatie. Multe articole care includeau numeroase teme ecumenice puteau fi citite în reviste teologice de specialitate, multe prezentări în conferințe internaționale au fost publicate și de participanți ortodocși români. Un bun exemplu ar fi articolul scris de preotul Dumitru Călugăr în revista Bisericii Ortodoxe Române, cu titlul *Educația religioasă în spirit ecumenist, Inițiative și realizări ale Bisericii Ortodoxe Române*⁷⁵ care prezintă calitățile educației religioase și avantajele sale atunci când este ecumenică. Articolul analizează o direcție făcută de preot pentru a îndeplini un ideal creștin comun care promovează libertatea, egalitatea, dreptatea, pacea, dragostea și ajutorul reciproc. Educația teologică din epoca comunistă pretindea a fi: „

⁷² A.C.N.S.A.S., *Fond Documentar*, dosar nr. 150, vol. 2, f. 21-42.

⁷³ *Decret de Lege nr. 927* din 28 decembrie 1942, în *Monitorul Oficial*, nr. 305 din 30 decembrie 1942.

⁷⁴ A. POPOVICI, *Istoria bapțiștilor din România, 1856-1989*, p. 681-817.

⁷⁵ D. CĂLUGĂR, *Educația religioasă în spirit ecumenist, Inițiative și realizări ale Bisericii Ortodoxe Române*, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11- 12, 1970, p. 1247-1249.

ecumenică, ghidată de un nou spirit prezent în tot creștinismul, spiritul iubirii dintre frați, spiritul de pace dintre bisericile creștine ... spiritul unei perioade în care trebuie să uităm trecutul cu problemele sale, să iertăm pe cei care ne-au ținut departe unul de celălalt și să începem o nouă viață fraternă”⁷⁶.

Prin urmare, în România, comunismul a fost în mare parte un ateism militant al statului, ale cărui consecințe sunt cunoscute: îndepărtarea Bisericii Greco-Catolice și altor confesiuni în afara legii, confiscarea proprietăților acestora, arestarea multor ierarhi greco-catolici, catolici și ai altor confesiuni, infiltrarea Departamentului de Securitate în cultele religioase, demolarea bisericilor ortodoxe și migrarea preoților sau retragerea în mănăstirile adversare regimului totalitar. Multe dintre aspirațiile profesorilor au fost distruse de regimul comunist, situație care a culminat cu marginalizarea pedagogiei și psihologiei, considerate discipline subversive. Educația religioasă devenise unul dintre cele mai mari pericole ale noii conduceri totalitare, moralitatea creștină fiind mai ales în opoziție aspră cu doctrina comunistă a tipului stalinist-leninist și apoi „ciaușistă”, stabilită în România până în 1989.

I.2. Monahismul în România în plin comunism

Monahismul a reprezentat încă de la instituire o formă aparte de dedicare a vieții lui Dumnezeu și de împlinire a preceptelor evanghelice, o înregimentare pe un parcurs ce se anunță de la bun început presărat de dificultăți. De aceea se poate spune că monahismul „e o nouă ipostază a Mântuitorului Hristos în lume; ori, pentru a putea ajunge la această stare serafică, se cuvine ca cei ce îmbracă haina

⁷⁶ E. VASILESCU, *Studenții în teologie, viitorii preoți ai Bisericii*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1955, nr 10, p. 910-911.

monahală să fie crescuți și formați în acest scop”⁷⁷. În ciuda vicisitudinilor timpului, creșterea și formarea călugărilor a rămas o prioritate a Bisericii, în vreme ce puterea seculară a contestat acest tip de viață, catalogându-l ca o metodă de sustragere de la îndatoririle civice.

Un exemplu celebru îl reprezintă măsurile luate de împărații iconoclaștii, în special de Constantin al V-lea, împotriva monahismului – perceput drept principalul susținător al icoanelor –, care luase o mare dezvoltare și, totodată, posedă întinse domenii funciare, bucurându-se și de imunități fiscale, ceea ce aducea prejudicii tezaurului statului, armatei prin lipsa de luptători și chiar agriculturii și altor activități economice, prin numărul insuficient de terenuri, lucrători și, respectiv, funcționari. În consecință, a fost interzis celibatul, călugării au fost izgoniți din mănăstiri, iar acestea transformate în hanuri, cazărmi sau grajduri. Prin profunda sa ancorare în tradiția multiseculară a Sfintei Tradiții și prin prezervarea unui duh autentic al marilor Părinți ai Bisericii, instituția monahală a reprezentat o opreliște în desfășurarea curentelor de „reînnoire” doctrinară și culturală, devenind automat ținta represaliilor, ceea ce a adus, nu de puține ori, monahismul în pragul extincției. Așa s-a petrecut la jumătatea secolului al XVIII-lea în Transilvania, după ce rezistența călugărilor la uniație s-a dovedit suficientă pentru a periclita „Unirea cu Roma”, sau în Rusia după Revoluția bolșevică.

Bunăstarea materială de care se bucurase monahismul în secolele XVI-XVIII au dus în paralel la o decădere spirituală, care a postulat necesitatea unor mișcări de renaștere spirituală, cum a fost paisianismul. În același timp abuzurile, imoralitatea și neregulile înregistrate în mănăstiri au servit drept pretext pentru intervenția statului. Un exemplu relevant găsim în România interbelică când, la 11 martie 1938, a fost emis Decretul-lege nr. 1168, care, pentru a legitima dreptul de amestec în administrarea averilor așezămintelor călugărești, evidențiază că „mănăstirile, cu mici excepții, nu sunt focare de moralitate și cultură, iar ceea ce

⁷⁷ Pr. Lect. Augustin FAUR, „*Monahismul românesc și reorganizarea lui*”, în *Studii Teologice*, nr. 3-6/1950, p. 304.

s-a spus despre aportul lor în cultura și civilizația română în trecut, pășește uneori în domeniul mitului, astfel că starea de azi a mănăstirilor nu trebuie comparată cu cea din trecut, ci cu cea care trebuie să fie, conform menirii lor și spre a justifica existența în organismul Statului; actele imorale ale unor mănăstiri sunt patronate chiar de unii stareți, cu rangul de arhiereu”⁷⁸.

Ideea nu era nouă și nici nu apăruse subit în preocupările autorităților, ci era animată de un curent antimonahal conturat pe fondul Revoluției de la 1848, odată cu importarea mai multor „ideologii” cu caracter revoluționar. Monahismul era văzut ca un creștinism militant, care este considerat ca un potențial principiu activ, de dezvoltare a societății, relevând o anumită concepție ce domina elitele românești ale vremii, care, fără a elabora discursuri sistematice, manifestă o atitudine destul de reticentă la adresa monahismului, fie că sunt indiferente din punct de vedere religios, fie că atribuie un anumit rol creștinismului, de natură politică sau spirituală. În orice caz, atitudinea generală este că monahismul operează o deviație în viața oamenilor, care nu este nici naturală, nici nu este, în adevăratul spirit al creștinismului.

Aceste teme au fost preluate ulterior de comuniștii care s-au prezentat drept susținători ai „înnoirii” Bisericii, folosindu-se de „purificarea” acesteia pentru a o submina și, treptat, a o distruge”⁷⁹.

După instaurarea guvernului Petru Groza la 6 martie 1945 și după alegerile parlamentare falsificate din 19 noiembrie 1946⁸⁰, atitudinea autorităților politice față de stat devine tot mai tranșantă, lăsându-se la o parte acea bunăvoință, manifestată până la alegeri. Ingerințele statului au devenit tot mai frecvente, culminând cu alegerea mitropolitului Justinian Marina al Moldovei ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române la 24 mai 1948⁸¹.

⁷⁸ C. PĂIUȘAN, R. CIUCEANU, *Biserica Ortodoxă sub regimul comunist*, vol. I, INST, București, 2001, p. 42.

⁷⁹ G. ENACHE, A. PETCU, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50*, Ed. Partener, 2009, p. 15.

⁸⁰ C. PĂIUȘAN, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Ed. Tritonic, București, 2002.

⁸¹ G. STAN, *Părintele Patriarh Justinian Marina, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, EIMBOR, București, 2005.

În mod paradoxal, persoana menită să transforme Biserica într-o instituție ștearsă și aservită statului a purces la întărirea ei printr-un program de revigorare a vieții monahale, care, în ciuda încorsetărilor pricinuite de prevederile guvernului, a reușit să cunoască o perioadă de înflorire

Pornind de la principiul ascetic al îmbinării muncii cu rugăciunea pentru a contracara atacurile akediei, și sintetizat în acel „ora et labora”, Patriarhul Justinian afirma încă din discursul de întronizare că mănăstirile trebuie să ajungă centre de iradiere spirituală și de muncă.

În acest sens patriarhul Justinian a conștientizat că trebuie să ofere un cadru legal prin care să adapteze întreaga legislație bisericească la noile realități politice din România postbelică, „ținându-se însă seamă de tradițiile Bisericii noastre. Cu privirea îndreptată spre progres, spre care s-au deschis larg porțile întregii noastre vieți, și rezemat pe toate acele elemente ale tradiției care nu constituie o piedică în calea progresului, ci mai degrabă o bază de plecare pentru noi acțiuni pe linia mergerii înainte, I.P.S. a procedat, în 1948, la alcătuirea noii Legi de organizare bisericească sub formă de Statut, în care au fost păstrate și adâncite vechile principii ale sobornicității, ale constituționalismului bisericesc, ca și acela al canonicității, dându-li-se o expresie nouă și adecvată și o aplicare mult mai largă”⁸².

Pe acest ton elogios cu care Părintele Profesor Liviu Stan își propunea să rezume cei 5 ani de patriarhat ai Preafericitului Justinian, dascălul de Drept canonic evidențiază o realitate deosebită: grija specială pe care a avut-o întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române pentru elaborarea noului statut de organizare și funcționare, precum și pentru redactarea unui „Regulament pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor”.

⁸² Pr. Prof. L. STAN, „Legislația Bisericească a Patriarhului Justinian”, în BOR, nr. 5-6/1953.

Prin impunerea unor rigori morale care trebuiau să reformeze „duhul” din mănăstiri și să convingă autoritățile că monahii sunt reale pilde de conduită și cetățeni devotați statului care nu caută să-l submineze, ci, din contră, colaborează la „democratizarea” țării, patriarhul Justinian a dat tonul necesar pentru compensarea măsurii luate de autorități de a trece terenurile mănăstirilor în administrarea statului – ce țintea în cele din urmă să ducă la scăderea numărului călugărilor și la îngrădirea vieții monahale—, și a dispus înființarea cooperativelor meșteșugărești în mănăstiri pentru ca acestea să aibă venituri proprii și să se dezvolte independent de politica dusă de stat. Pe lângă aceste măsuri, patriarhul i-a stimulat pe monahi și monahii să meargă la studii la seminarii monahale sau la cursurile organizate la mănăstirile mari pentru a spori nivelul de cultură și cunoaștere din monahismul românesc. Patriarhul Justinian a observat importanța acestor direcții de dezvoltare încă de când era preot de mir, avându-l ca model pe Mitropolitul Nifon Criveanu, care organizase exemplar viața călugărilor din eparhie. Patriarhul a preluat acele reglementări, făcându-le cunoscute și îndemnând la aplicarea lor în întreaga patriarhie, vizând astfel ridicarea monahismului prin cultură, slujirea Bisericii și a neamului și prin ordine și ascultare. Aceste prevederi constau în:

1. Alcătuirea din timp a bugetelor pe anul viitor.
2. Exploatarea pădurilor cu care au fost înzestrate să se facă cu toată corectitudinea, iar venitul să se folosească în scopul cu care au fost înzestrate. Vânzarea lemnului prin licitații, anunțate public prin Monitorul Oficial și diferite ziare.
3. Folosirea cât mai rațională a terenurilor agricole prin munca agricolă sistematică, prin plantații de pomi, culturi de legume, crearea de stupine, amenajarea de heleșteie, crescătorie de gândaci de mătase, de păsări etc.

4. Intensificarea lucrului la atelierele de țesut covoare, broderii și tricotaje în mănăstirile de maici; înființarea de ateliere de sculptură în lemn și pictură bisericească în mănăstirile de monahi.
5. Observarea unei curate viețuiri monahale și reîntronarea disciplinei călugărești, stârpindu-se cu totul vagabondajul monahilor, dându-se atenția cuvenită și îmbrăcămintei și ținutei viețuitorilor, înlăturându-se prin aceasta tristul spectacol al călugărilor zdrențuroși și cerșetori.
6. Viețuirea de obște fiind cea mai potrivită în mănăstiri, va continua a fi observată și mai departe, dar pentru aceasta cuvioșii stareți și starețe vor avea părintească grijă față de cei conduși, pe care-i vor trata ca fii sau fiice și cu care vor alcătui o adevărată familie spirituală.
7. Se vor oficia regulat și zilnic slujbele de dimineață sau de seară după tipicul călugăresc.
8. Se va căuta a se repara și restaura neîntârziat bisericile care au nevoie de aceasta.
9. Nu se vor primi cu ușurință viețuitori în mănăstiri și schituri, numai din dorința de a avea sobor cât mai mare, ci se va face o severă selecționare a lor, ca astfel să nu se strecoare elemente cu totul nepregătite”⁸³.

Din această clasificare rezultă în mod evident dorința patriarhului Justinian în al cărui regulament mănăstiresc se regăsesc aceste prescripții ale mitropolitului Nifon, preluate aproape cuvânt cu cuvânt de a revigora și de a dezvolta viața monahală românească la cele mai înalte standarde.

Era imperativ ca viața monahală să cunoască o amplă schimbare, iar patriarhul dorea o transformare totală și în spiritul vremii, tocmai pentru a face față

⁸³ *Viața bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei*, Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, 1941, p. 889-892.

noului regim. El era conștient de faptul că fără o bază monahală nu va putea să țină piept ingerințelor puterii comuniste⁸⁴.

Ceea ce trebuie reținut este modul în care Patriarhul Justinian s-a folosit de tema obsesivă a comuniștilor, de a crea un om nou, activ, „productiv”, reușind prin artificii lingvistice să convingă autoritățile că monahii vor renunța la „trândăvia”, contemplația și preocupările inutile pe care propaganda comunistă le denunța constant, urmând ca fiecare persoană să fie pe deplin integrată în „câmpul muncii”. Unii clerici au interpretat această direcție drept măsuri pentru distrugerea monahismului ortodox, fără să țină cont de faptul că măcar așa se asigura supraviețuirea acestei instituții, și că, păcălit de un limbaj de lemn ce putea fi imitat și simulat, regimul comunist a găsit mai acceptabil „activismul” monahal, decât „misticismul” care era combătut prin propagandă și măsuri represive. „Reformele monahale ale patriarhului Justinian nu sunt, prin urmare, o ”comunizare” a monahismului, așa cum s-a scris de multe ori, ci reflectarea unei tendințe interbelice de reformă a monahismului într-un spirit mai ”activ”, dar care a prezervat totuși spiritul ”mistic”⁸⁵.

Statistic, propășirea vieții monahale poate fi privită și într-o notă a Departamentului Cultelor din 11 martie 1958⁸⁶:

Anul	Personal Monahal			Mănăstiri și Schituri		
	Călugări	Călugărițe	Total	Călugări	Călugărițe	Total
1938	1638	2549	4187	119	35	154
1949	1528	3807	5335	122	56	178
1957	1773	4041	5814	113	77	190

⁸⁴ A. GABOR, *Biserica Ortodoxă Română și regimul comunist (1945-1964). O imagine a relațiilor Stat-Biserică*, București, 2006-2007, p. 61.

⁸⁵ Ibidem, p. 75.

⁸⁶ ASRI, fond D, dosar nr. 7755, vol. 5, f. 97, apud C. PĂIUȘANU, R. CIUCEANU, *op. cit.*, p. 315.

I.2.1. Decretul 410/28 octombrie 1959

Treptat, până la jumătatea deceniului al șaselea al secolului XX majoritatea sectoarelor în care Biserica reprezenta o forță au fost anihilate și doar monahismul românesc rămăsese singurul sector neatins încă atât de puternic, fiind privit ca o oază în marele deșert al loviturilor primite de Biserică. Era firesc faptul ca regimul de factură sovietică să nu se oprească la jumătatea drumului, mai ales că Securitatea începuse de mult timp să evalueze viața din mănăstiri și chiar să aresteze o parte din monahii și monahiile a căror activitate constituia un afront la adresa statului.

Pentru a curma această dezvoltare a monahismului, autoritățile au elaborat un document ce prevedea închiderea mănăstirilor și limitarea, scoaterea călugărilor din aceste centre de rezistență spirituală, iar după mai multe tatonări a fost adoptat sub forma Decretului 410/28 octombrie 1959.

Nici în acest caz dispoziția guvernului nu a apărut din senin. Întâi de toate autoritățile se simțeau amenințate de acest reviriment care cunoscuse două fenomene diferite în manifestări, dar care scoteau în evidență tot mai mult potențialul și atracția pe care o exercita viața spirituală intensă: fenomenul „Rugul Aprins” și „Vladimirești”.

Măsurile luate de patriarh au avut menirea de a înviora viața monahală pentru că reprezenta un segment esențial al Bisericii care trebuia să se întărească mai mult chiar dacă autoritățile încercau contrariul. Patriarhul a dorit să-și consolideze tot mai mult poziția pentru că era conștient de represiunea ce se va abate asupra Bisericii în viitor. De aceste realități erau conștienți și clericii vremii și, alături de ei, majoritatea intelectualilor cu trăire și credință ortodoxă. Aceste două categorii sociale au avut înțelepciunea de a constitui un front comun pentru a revigora trăirea ortodoxă autentică și pentru a se îmbogăți de darurile culturii ortodoxe române. Așa a apărut grupul „Rugul Aprins” în jurul mănăstirii Antim de lângă București și creat în jurul scriitorului și publicistului Alexandru Teodorescu –

cunoscut mai ales sub pseudonimul de Sandu Tudor. Această mișcare a avut la bază un alt grup, „Duh și slovă”, coordonat de arhimandritul Iuliu Scriban, care avea ca punct de întâlnire aceeași mănăstire Antim din București. Mișcarea a luat ființă în anul 1945, fiind constituită dintr-o serie de conferințe cultural-religioase cu denumirea de „Rugul Aprins al Maicii Domnului”. Acest grup s-a apropiat de isihasm datorită părintelui Ioan Culîghin, care a adus din Rusia o antologie de texte isihaste – Sbornicul – după sfinții ruși care au practicat această rugăciune. Foarte mulți preoți participau la ședințele de la Antim unde se discuta, în mod inevitabil, și despre situația politică a României sau despre suferințele românilor, clericilor și Bisericii din cauza comunismului. Această asociație religioasă a beneficiat de un statut legal undeva între 1945 și 1946 – în declarațiile lui Sandu Tudor data întemeierii oficiale a asociației oscilează între 1945 și 1 septembrie 1946– luând parte la ședințele ei și foarte mulți studenți.

Comuniștii nu au putut fi indiferenți față de această mișcare care avea o tentă profund mistică și culturală, ceea ce o făcea suspectă pentru autorități. Din acest motiv asociația a fost trecută în ilegalitate și „lichidată” cel mai probabil în luna aprilie 1948, iar Sandu Tudor, într-o declarație din 1958, îl considera vinovat de această situație pe noul stareț al mănăstirii Antim, Valeriu Zaharia – un om cu un trecut legionar notoriu, dar și cu „simpatii” comuniste. Mișcarea a fost catalogată ca fiind contrarevoluționară și trecută în ilegalitate, însă membrii ei au reușit să se mai întâlnească și în anii următori, dar destul de sporadic pentru că la 2 septembrie 1948 Sandu Tudor – „sufletul” acestui grup de la mănăstirea Antim – s-a călugărit, iar în 1949 a plecat din București la mănăstirea Crasna – Gorj unde avea să fie hirotonit preot (ieromonah) sub numele de Agathon⁸⁷.

După 1954-1955 s-au mai reluat legăturile între foștii membri ai „Rugului Aprins”. Sandu Tudor, acum ieroschimonahul Daniil de la Rarău, venea foarte des la București, iar întâlnirile aveau loc în diferite locații din Capitală, însă aceste

⁸⁷ † Dr. Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Rugul Aprins*, Sibiu, 2002, p. 20.

reuniuni au fost suprimate odată cu arestarea, în noaptea de 13-14 iunie 1958 a lui Sandu Tudor și asociația a fost lăsată în uitare. IPS Antonie afirma că adevăratul motiv pentru care această asociație a fost oprită de către autorități a fost acela că „fenomenul Rugul Aprins trebuie înscris printre primele și, prin urmare, cele mai îndrăznețe acțiuni concrete de rezistență spirituală ortodoxă împotriva comunismului, în momentele în care acesta se străduia să se instaureze în România postbelică”⁸⁸. Această mișcare religioasă a dat multe bătăi de cap autorităților, arătând oamenilor că „dacă libertatea trupului poate fi restrânsă și oprimată de mai-marii zilei, libertatea spiritului este de neînvins, deoarece ea se naște și vine de la Dumnezeu, Care oferă tărie și statornicie în fața tuturor vitregiilor vremii”⁸⁹. Rugul Aprins a fost și rămâne „o întâlnire între cult și cultură, între intelectualii laici și clerici, între știință și religie, într-un moment de criză, fiind „ultimul episod de sobornicitate reală a Bisericii Ortodoxe în anii dictaturii comuniste”⁹⁰. În legătură cu această mișcare a Rugului Aprins au fost urmăriți foarte mulți preoți și teologi, dintre care amintim pe preoții Bartolomeu Valeriu Anania și Benedict Vasile Ghiuș de la Patriarhie, precum și pe profesorii Dumitru Stăniloae de la Institutul Teologic din București și Alexandru Mironescu. Din pricina acestei mișcări, dar și a celor care practicau isihasmul, autoritățile comuniste au început o luptă acerbă împotriva misticismului ortodox. Acest lucru era previzibil întrucât practicanții rugăciunii și ai isihasmului nu puteau fi de acord cu măsurile comuniste. Astfel a fost lovit „misticismul”, calificat ca sursă a insubordonării și motor al atitudinii anticomuniste, ceea ce nu putea fi tolerat de autorități.

Un alt centru de răspândire a misticismului religios era considerată și mănăstirea Vladimirești care, conform notelor informative ale vremii, strângea în jurul său prin pelerinaje „mii de credincioși stăpâniți de dușmănie și nesupunere

⁸⁸ Ibidem, p. 18.

⁸⁹ A. MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între 1885-2000*, EIMBOR, București, 2006, p. 662.

⁹⁰ C. VASILE, *op. cit.*, p. 189.

față de regimul comunist”. Alături de aceste acuzații, conducerea mănăstirii mai era învinuită de faptul că ar fi acordat sprijin material și moral mai multor persoane urmărite de Securitate. De aceste lucruri a fost acuzată stareța Veronica care i-ar fi procurat trei buletine de identitate lui Dumitru Teodosiade în 1953, acesta fiind căutat de Securitate încă din 1948. Duhovnicul mănăstirii a fost acuzat că i-a ascuns identitatea lui Ion Lupaș (legionar) și că l-a dezlegat de păcate, încurajându-l că „ceea ce a făcut nu este păcat pentru că a făcut-o împotriva comunismului”⁹¹.

Aceste evenimente au convins autoritățile să aresteze, la 30 martie 1955, conducerea mănăstirii, formată din stareța Veronica, duhovnicul Ioan Silviu Iovan și călugărița Mihaela Iordache. Represiunile comuniste nu ar fi fost posibile totuși fără susținerea venită din partea unor membri ai Bisericii, cum ar fi episcopul Antim Anghelescu al Buzăului, care era în proces cu conducerea mănăstirii, acuzând stareța de imoralitate și nesupunere. După arestarea acestora, unele măicuțe, trecând peste noua conducere a mănăstirii, au constituit un comitet interimar, agitându-le pe celelalte călugărițe sub diferite forme. În fața acestor presiuni, Sfântul Sinod al BOR a decis între 10 și 12 septembrie 1955 ca maicile și surorile care nu erau originare din zona Galaților să fie transferate în regiunile de baștină, iar 61 de surori să fie trimise la mănăstirea Bistrița (Pitești) pentru școlarizare, prin aceasta dorindu-se suprimarea rezistenței din mănăstire. Surpriza sinodalilor a fost aceea că maicile au refuzat să părăsească mănăstirea, manifestând înverșunare și compunând cântece anticomuniste dedicate celor arestați. Mai mult, în decembrie 1955, soborul mănăstirii a trimis o scrisoare Sfântului Sinod prin care amenința că se solidarizează cu vechea conducere și proclamă ruperea tuturor relațiilor cu Biserica Ortodoxă, părăsind acest cult în masă⁹². Decizia soborului mănăstirii nu e doar un act de nesupunere bisericească,

⁹¹ ASRI, fond D, dosar 7755, vol. 7, f. 86, apud C. VASILE, *op. cit.*, p. 251.

⁹² C. VASILE, *op. cit.*, p. 254.

ci mai ales un act de sfidare a regimului comunist care încălca libertatea religioasă garantată de două Constituții – cea din 1948 (art. 27) și din 1952 (art. 84)⁹³.

Patriarhia Română nedorind un conflict deschis cu autoritățile statale a hotărât desființarea mănăstirii la 12 ianuarie 1956, însă această hotărâre nu a putut fi pusă în aplicare din pricina faptului că rudele călugărițelor și țăranii din satele învecinate s-au adunat la mănăstire pentru ca acest lucru să facă imposibilă o intervenție în forță a autorităților. Confruntându-se cu aceste probleme, organele Securității au elaborat, în luna februarie 1956, un plan minuțios de evacuare a mănăstirii astfel încât călugărițele și cei ce asigurau paza mănăstirii au fost reținuți și îmbarcați în 30 de camioane, urmând a fi „triați” ulterior, iar călugărițele din comitetul de conducere au fost arestate.

Din nefericire, această mănăstire nu a fost singura care s-a aflat sub atenția Securității, însă celelalte nu au fost supuse unor atacuri atât de puternice și de vizibile – cel puțin până în anul 1959 – fiind doar percheziționate sau supravegheate. Foarte multe mănăstiri au plătit scump în urma atacurilor comuniste, prețul constând în numărul mare de martiri și mărturisitori care au pățit pentru simplul fapt că erau creștini, teologi sau oameni ai Bisericii: „ești legionar pentru că ești teolog și, fiind teolog, ești anticomunist, iar a fi anticomunist înseamnă a fi legionar”⁹⁴ – cum i s-a reproșat lui Teodor M. Popescu în anchete. Pentru aceste „culpe” s-au dat pedepse mari – între 10 și 25 de ani de temniță grea. Foarte mulți călugări au fost prizonieri pentru credința lor – „numai la mănăstirea Vladimirești au fost arestate în perioada 1956-1960 peste 60 de maici și surori, iar la mănăstirea Sihastu, 35 de viețuitori. Mulți dintre monahii arestați au murit în închisori: monahia Mihaela de la Vladimirești, Nectaria, stareța mănăstirii Poiana Mărului sau Nicodima de la Tismana sunt doar câteva

⁹³ I. MORARU, Gh. IANCU, *Constituțiile Române. Texte. Note. Prezentare comparată*, ediția a II-a, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1995, p. 148.

⁹⁴ V. M. POPESCU, *Un martir al Crucii. Viața și scrierile lui Teodor M. Popescu*, Ed. Christiana, București, 2006, p. 400.

nume de martiri din rândul cinului călugăresc”⁹⁵. Experiența de la Vladimirești au, convins autoritățile statului că se confruntau cu o veritabilă „armată neagră a călugărilor și călugărițelor”, pe care patriarhul o susținea și o prețuia ca pe un bun de mare preț al Bisericii.

O altă amenințare pentru autorități o reprezenta constituirea, după 1948, a Mișcării Naționale de Rezistență împotriva comunismului, din diferite grupuri de oameni care nu vedeau cu ochi buni schimbările politice ale vremii și care nici nu aveau dreptul să spună acest lucru datorită faptului că partidele de opoziție – ca și toate celelalte forme legale care ar fi putut constitui opoziție sau critică – au fost dizolvate. În mod evident, această mișcare a devenit dușmanul numărul unu al comuniștilor. De aceea reprezentanții acestei mișcări au început să caute anumite locuri în care să se ascundă și de unde să poată crea alte modalități de rezistență. Foarte mulți au găsit un adăpost în mănăstirile situate în locuri mai retrase unde nu avea acces oricine, fiind găzduiți și chiar sprijiniți material și moral de către conducerea mănăstirilor respective. Este evident că mănăstirile, și, am putea spune, întreaga Biserică, au susținut această Mișcare de rezistență ca una ce exprima aceleași convingeri ca și membrii clericali. Acest lucru este indicat și de Adrian Nicolae Petcu care evidențiază sectoarele în care Biserica a ajutat și a susținut rezistența anticomunistă: „astfel, putem identifica: o susținere a mișcării de rezistență armată anticomunistă din munții și codrii României, acțiune depusă de foarte mulți călugări din schiturile și mănăstirile ortodoxe, dar și de preoți de mir; altă fațetă este cea a predicii ca discurs anticomunist, de cele mai multe ori îmbrăcată în haina limbajului și înțelepciunii creștine. Un alt aspect al rezistenței este cel prin spiritualitate intensă, prin folosirea rugăciunii ca armă împotriva ateismului, atât în mănăstiri, cât și în temnițele comuniste. Ultimele aspecte le reprezintă rezistența ierarhiei și cea din exilul românesc”⁹⁶.

⁹⁵ V. MANEA, *Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, ed. a II-a, Ed. Patmos, f. l., 2001, p. 9.

⁹⁶ A. PETCU, „Participarea Bisericii Ortodoxe Române la rezistența anticomunistă”, în, *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944-1962*, CNSAS, Ed. Kullusys, București, 2003, p. 185.

Această suită de evenimente au dus la schimbarea opticii autorităților comuniste asupra Bisericii: dacă înainte de 1957 pericolul era reprezentat de diverși clerici „reacționari”, după aceea, Biserica Ortodoxă, ca întreg, a fost percepută drept o amenințare la adresa regimului, puterea comunistă inițiind o serie de măsuri „sistemice”, cu caracter administrativ și represiv, de natură să distrugă o instituție care ajunsese mult prea puternică.

Pornind de la aceste observații George Enache și Adrian Nicolae Petcu consideră că „materialele demonstrează că motivele acestei represiuni din 1959 nu se datorează evenimentelor din lagărul socialist, ci au un caracter intern prin depășirea periculoasă de către Biserica Ortodoxă Română a limitelor impuse de Stat și Securitate”⁹⁷.

Totuși nu trebuie să facem abstracție că un factor extrem de important care a determinat prigoana monahismului românesc l-a constituit schimbarea politicii religioase la nivelul întregului U.R.S.S. în 1958, când Nikita Sergheevici Hrușciiov a declanșat un vizibil proces de destalinizare ce presupunea inclusiv alterarea relațiilor, și așa fragile, cu Biserica Ortodoxă, respectiv subminarea ei în vederea realizării unui stat complet ateu până la aniversarea semicentenarului Revoluției bolșevice (1967). Schimbarea ideologică și distanțarea de etalonul stalinist au dus la lansarea unei noi ofensive contra Bisericii, care urmărea: „1. reducerea radicală a numărului de parohii și mănăstiri; 2. zdruncinarea bazei lor materiale și financiare; 3. desființarea școlilor de teologie; 4. modificarea statutului de conducere a Bisericii și impunerea unui control sever al politicii privitoare la personalul Patriarhiei; 5. represiunea unor categorii de credincioși și interzicerea frecventării bisericilor în cazul altor categorii (adolescenți, personalul militar etc.)”⁹⁸.

⁹⁷ G. ENACHE, A. PETCU, „Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură”, în vol. *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă*, București, 2001, p. 114-115.

⁹⁸ Prof. Mihail Vitalievici ȘKAROVSKI, „Biserica Ortodoxă Rusă în secolul XX”, în *Biserica Ortodoxă din Europa de Est în secolul XX*, coord. Christine Chaillot, traducere de Liliana Donose Samuelsson, Ed. Humanitas, București, 2011, p. 438.

Măsurile au fost aplicate dincolo de granițele Rusiei și astfel în Ucraina au fost închise seminariile din Kiev, Lvov și Luțk, rămânând deschis doar cel din Odessa, în vreme ce importantele centre religioase de la Lavra Pecerska, de lângă Kiev și Hlinska Pustîn au fost închise⁹⁹. În Bielorusia se puna, de asemenea, în aplicare decretul referitor la mănăstirile din URSS, promulgat de Consiliul de Miniștri la 16 octombrie 1958, prin care se cerea reducerea suprafețelor cultivabile concesionate mănăstirilor, dar și închiderea treptată a mănăstirilor active¹⁰⁰.

În Republica Moldova, ca și în celelalte țări din blocul sovietic, începând cu anul 1958 a fost inaugurată o nouă etapă în lupta împotriva religiei, „fiind închise alte peste 300 de biserici ortodoxe, încât către anul 1988 rămaseră deschise numai 193 biserici, în care activau 230 preoți, 12 diaconi și 114 cântăreți. La fel au fost desființate, rând pe rând, dar mai ales după Hotărârea nr. 18 al ședinței biroului C.C. al P.C.M. din 23 ianuarie 1959, cele aproximativ 20 de mănăstiri și schituri, rămânând deschisă doar mănăstirea Japca, în care trăiau călugărițe de naționalitate rusă și poloneză, fiind cunoscute încă din perioada interbelică ca partizane ale ideilor panslaviste și ale „stilului vechi”¹⁰¹.

Ținând cont și de contextul mai larg al politicii religioase din U.R.S.S., este mai lesne de înțeles de ce s-a dezlănțuit furia autorităților în a doua jumătate a anului 1958.

I.2.2. Prevederile Decretului 410

Considerat vinovat de realitățile din Biserica Ortodoxă, Preafericitul Justinian era avertizat de puterea politică prin arestarea și condamnarea loturilor „Rugul Aprins” și „Viforâta”, din care făceau parte colaboratori dintre cei mai

⁹⁹ Ibidem, p. 360.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 341.

¹⁰¹ R. CEMARTAN, *Cazul Mitropoliei Basarabiei. Interferențe politice și religioase*, Ed. Alfa&Omega, Chișinău, 2004, p. 38.

apropiați ai patriarhului. La recomandarea ministrului de interne, Alexandru Drăghici, care susținea prezența unei conspirații legionare în interiorul Bisericii Ortodoxe Române care trebuie eradicată imediat, au avut loc mai multe valuri de arestări: la 14 iunie 1958 au fost arestați cei mai mulți dintre suspecți: Alexandru Teodorescu (Sandu Tudor), Benedict Ghiuș, Roman Braga, Sofian Boghiu, Felix Dubneac, Arsenie Papacioc, Alexandru („Codin”) Mironescu, George Văsii și Șerban Mironescu; la 29 iulie: Nicoale Rădulescu și Dan Grigore Pistol; 5 august: Vasile Voiculescu și Gheorghe Dabija; 4 septembrie, Dumitru Stăniloae; la 18 septembrie, Emanoil Mihăilescu. Alți arestați: Paul Sterian, Nichifor Crainic, Paul Constantinescu, Constantin Joja, Alexandru Elian, Antonie Plămădeală, Nicolae Bordașiu, Petroniu Tănase, Vasile Vasilache, Grigorie Băbuș, Bartolomeu Valeriu Anania, Andre Scrima, Ion Marin Sadoveanu, Anton Dumitriu, Gheorghe Dabija, Arsenie Boca, Roman Braga, Vladimir Streinu, și mulți alții. Seria de arestări va continua cu mici pauze în următorii ani, încât arhiereul Pavel Șerpe (devenit între timp prorectorul Centrului de îndrumări misionare Curtea de Argeș) afirma, potrivit unei note informative din 15 aprilie 1960 că și atunci „... conducerea țării se dă urât la preoți. Ei sunt arestați fără motive, și anume sunt arestați cei mai buni predicatori, slujitori, cei mai morali oameni, pe motiv că sunt: chiaburi, mistici, foști legionari, că au camuflat aur, arme etc. și câte alte asemenea motive (...)”¹⁰². Șocul în lumea bisericească a fost atât de mare, încât s-a crezut că atunci Patriarhul Justinian va fi și el arestat sau cel puțin tras pe linie moartă. Considerându-l suficient de izolat, în septembrie 1958 regimul i-a cerut să aplice o serie de măsuri care ar fi avut drept consecință distrugerea vieții monahale în România și slăbirea considerabilă a pozițiilor economice și sociale ale Bisericii.

Astfel, într-un referat din 6 octombrie 1958, al lui Alexandru Drăghici, este vizibilă atitudinea potrivnică față de aceste „focare de activitate contrarevoluțio-

¹⁰² A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 709, vol. II, f. 93, apud G. ENACHE, A. PETCU, „Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură”, p. 118.

nară”, cum erau privite mănăstirile: „tolerarea pe mai departe a numărului mare de elemente legionare și reacționare în mănăstiri, cât și menținerea numărului mare de mănăstiri unde numărul de călugări se înmulțește încontinuu cu elemente îndoctrinate cu idei contrarevoluționare, prezintă un pericol social” și, în consecință, propunea:

- a) elementele legionare și elementele care au avut funcțiuni în aparatul de stat burghezo-moșieresc, care sunt călugări în mănăstiri, episcopii, mitropolii și patriarhie, să fie scoși din monahism, să li se interzică portul hainelor călugărești și să nu li se mai permită întoarcerea în mănăstiri;
- b) desființarea seminariilor monahale și interzicerea frecventării de către călugări și călugărițe a Institutului Teologic;
- c) pe viitor, intrarea în monahism să se facă numai cu avizul împuterniciților regionali pentru culte;
- d) interzicerea cu desăvârșire ca, pe viitor, să se mai înființeze mănăstiri și schituri și închiderea mănăstirilor și schiturilor care au fost înființate după 23 august 1944, urmând ca acestora să li se dea destinația anterioară, adică de Biserici deservite de un preot de mir;
- e) numărul de mănăstiri fiind prea mare, să fie redus la jumătate, urmând să fie desființate 50 % din ele, cuprinzând în numărul acestora în special pe cele care sunt comune și pe cele care s-au înființat după 23 august 1944. Clădirile acestora să fie destinate pentru case de naștere, spitale, cluburi, case de odihnă și școli;
- f) terenurile, inventarul agricol și utilajele acestora, să fie predate G.A.C-urilor din jurul acestor mănăstiri;
- g) interzicerea intrării elementelor tinere în mănăstiri, fixându-se limita de vârstă de la 50 de ani în sus”¹⁰³.

¹⁰³ C. AIOANEI, F. MORARU, „BOR în luptă cu «diavolul roșu»”, în *Altarul Banatului*, nr. 1-3/2001, p. 90-91.

Patriarhul Justinian a refuzat să aplice aceste măsuri și s-a pregătit de confruntare în același stil în care mai acționase și înainte, anume negociind permanent cu puterea politică și pregătind oamenii bisericii pentru a bloca discret măsurile luate de guvern. Pentru a câștiga timp, a amânat convocarea Sfântului Sinod pentru luna decembrie 1958, timp în care a căutat cu disperare soluții. În acest interval are loc misterioasa sa „vacanță” de trei săptămâni la Schitul Dragoslavele. Între timp, la 29 octombrie 1958 începe procesul împotriva celor inculpați în lotul „Rugului Aprins”, fiind judecați „pentru încercare de răsturnare a ordinii de Stat. Îmbrăcați în haine clericale, cu bărbii, ei au recunoscut în instanță declarațiile date la cercetări. S-au pronunțat în timpul dezbaterilor nume de ierarhi în funcțiune. Se crede că urmează un lot de ierarhi (nu este exclus Mitropolitul Firmilian Marin al Olteniei, fost verde etc. și Patriarhul Justinian)”¹⁰⁴. Încercările de intimidare a patriarhului creșteau tot mai mult, iar posibilitatea reținerii lui devenea tot mai verosimilă.

George Enache încearcă să facă lumină în privința retragerii patriarhului și afirmă că lungă ședere la reședința de la Dragoslavele a produs panică în rândul clericilor, zvonindu-se că patriarhul are domiciliu obligatoriu sau că era deja arestat, iar după întoarcerea la București Preafericitul Justinian a refuzat orice discuție pe marginea subiectului, spunând doar că a folosit timpul pentru a scrie un memoriu pe care să-l înainteze puterii comuniste. În acest document „se denunță pe puncte măsurile adoptate împotriva Bisericii. Astfel, aflăm că fiii și fiicele de preot erau discriminați în ceea ce privește șansele la studiu, iar părinții lor trebuiau să se descurce cu un salariu redus și în condițiile creșterii considerabile a impunerilor pe veniturile parohiale. În cazul mănăstirilor, se reclama politica de sabotare a atelierelor mănăstirești, care nu mai primeau comenzi din partea statului, dar nici a particularilor, deveniți temători. La fel de rea devenise situația atelierelor eparhiale și a tipografiilor. În plus, peste noapte,

¹⁰⁴ Dudu VELICU, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice. Vol. II 1948-1958*, București, 2004, p. 250.

statul a început să vândă Bisericii materiale de construcții la prețuri mult crescute. [...] Aceste măsuri „subversive” erau dublate de acțiuni catalogate în mod deschis de către patriarh drept „propagandă anti-religioasă”, constând în sistarea construcțiilor și a reparațiilor lăcașelor de cult și declanșarea unei campanii intense de promovare, prin toate mijloacele, a ateismului și de descurajare a convingerilor religioase”¹⁰⁵.

Memoriul a rămas fără efect. Prin urmare, propunerile lui Drăghici au ajuns la Departamentul Cultelor și de aici la ședința Sfântului Sinod al BOR din 15 decembrie 1958 prin secretarul general al acestui Departament, Dumitru Dogaru, care recomanda Sinodului câteva măsuri ce trebuiau luate împotriva mănăstirilor „ce, prin activitatea din interiorul lor, prezentau un pericol pentru ordinea publică și securitatea statului:

- modificarea regulamentului de organizare și funcționare a mănăstirilor, care să asigure un personal monahal de bună calitate morală și cetățenească;
- excluderea din monahism a celor care au suferit condamnări, arestări sau care, prin trecutul lor, nu fac cinste Bisericii, au contravenit valorilor monahale, nu aveau 7 clase sau a căror prezență în mănăstire era contrară regulamentului;
- fixarea pentru fiecare mănăstire a unei limite maxime de călugări, în funcție de capacitatea existentă, închiderea mănăstirilor și a schiturilor găsite necorespunzătoare pentru monahism, ori schimbarea destinației acestora”¹⁰⁶.

Patriarhul Justinian a fost singurul ierarh din Sfântul Sinod care în 1959 a refuzat categoric să accepte proiectul propus de reprezentantul Departamentului Cultelor¹⁰⁷. De altfel, el chiar a afirmat că „nu va recunoaște decizia Sinodului în

¹⁰⁵ G. ENACHE, „«Arestul» patriarhului Justinian la Dragoslavele, în 1958. Legendă și adevăr”.

¹⁰⁶ C. AIOANEI, *art. cit.*, p. 91.

¹⁰⁷ A. PETCU, „Documente privind atitudinea patriarhului Justinian față de aplicarea Decretului 410/1959”, în *Caietele CNSAS*, Anul II, nr. 2(4)/2009, p. 334-335.

prezența altor conducători bisericești, descriind-o ca pe o măsură guvernamentală, și nu una bisericească”¹⁰⁸.

Desigur că membrii Sfântului Sinod nici nu au vrut să audă de asemenea măsuri, refuzându-le în totalitate, însă Departamentul Cultelor a apelat la o altă măsură de constrângere a Bisericii. Membrii acestuia au solicitat ajutorul Ministerului Afacerilor Interne, constituind astfel un front comun considerabil împotriva Bisericii Ortodoxe Române. De ajutor în această coaliție a fost și Securitatea care a putut oferi informații prețioase despre situația exactă a mănăstirilor, valoarea lor istorică, capacitatea de cazare, trecutul și activitatea dușmănoasă a unor călugări etc. Această colaborare strânsă dintre Departamentul Cultelor, Securitate și MAI a fost finalizată prin apariția Decretului 410 din 28 octombrie 1959, care a constituit baza legală a atacului împotriva mănăstirilor, fiind o nouă și grea lovitură dată BOR. Acest decret conținea în mare parte prevederile stipulate de Alexandru Drăghici și Dumitru Dogaru indicând „desființarea unor mănăstiri și scoaterea din monahism a mai multor călugări”¹⁰⁹.

Decretul 410/1959 a fost apogeul unei represiuni generalizate asupra Bisericii Ortodoxe Române și care avea drept scop o epurare a acesteia de toate elementele considerate dușmănoase. Se poate spune că 1959 reprezintă momentul adevărului în ceea ce privește raporturile reale Stat-Biserică. Dar, în același timp, trebuie înțeles că alcătuirea lui nu a fost un gest spontan, de vreme ce „dosarele de urmărire ne prezintă antecedentele acestui eveniment care datează de cel puțin 4 ani înainte. O urmărire sistematică au convins organele de Securitate că reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române eludau în mod sistematic directivele partidului, încercând să înființeze centre de rezistență. Sinteza acestor fapte a fost înaintată ministrului de interne Alexandru Drăghici, care a propus măsuri în consecință”¹¹⁰.

¹⁰⁸ G. ENACHE, A. PETCU, *op. cit.*, p. 52.

¹⁰⁹ C. VASILE, *op. cit.*, p. 259.

¹¹⁰ G. ENACHE, A. PETCU, „Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note delectură”, p. 114-115.

Ca urmare a acestui decret, au fost scoși din mănăstiri și schituri peste 3000 de călugări și călugărițe, din care 1775 au plecat de bună voie, iar 62 de mănăstiri și schituri ortodoxe au fost desființate la 31 martie 1960, rămânând doar 132.

Potrivit statisticilor întocmite în aprilie 1960, între 1 ianuarie și 28 octombrie 1959, data aplicării decretului a fost operată închiderea a alte 30 de mănăstiri dintr-un număr total de 224 existente la 1 ianuarie 1959. Aceleași statistici indică faptul că după aprilie 1960 urma un nou val de scoatere a călugărilor din mănăstiri al căror număr s-ar fi ridicat la 1783, urmând să mai rămână în așezăminte doar 1456¹¹¹. Există și alte statistici, dar și informații aproximative oferite de ierarhii și presa vremii, însă datele acestora sunt foarte greu de armonizat, diferența dintre cifrele oferite fiind foarte mare.

În procesul de aplicare a prevederilor Decretului 410, autoritățile comuniste s-au confruntat cu două forțe de opoziție: una reprezentată de cei care se opun ieșirii din mănăstiri, adică acei călugări și călugărițe care înțeleg subtilitățile acestei legi și nu vor să joace rolul dictat de către stat, iar cealaltă forță de opoziție era concentrată în persoana Patriarhului Justinian, care a încercat, folosind același stil diplomatic, să limiteze și chiar să reducă pe cât posibil efectele decretului. Alături de patriarh și alți clerici din conducerea Bisericii au încercat să potolească entuziasmul cu care principala forță represivă a statului s-a angajat în punerea în practică a prevederilor decretului; aceștia „întreprindeau diferite manevre pentru împiedicarea și sabotarea măsurilor luate de către stat, pe de o parte, iar pe de altă parte, manifestau rezistență și tăgădare în aplicarea totală și la timp a programului preconizat”¹¹². Toți acești clerici au însemnat o forță demnă de luat în seamă, însă dintre toți patriarhul a reprezentat principala opoziție, care, prin diferite acțiuni, încerca să mențină un număr cât

¹¹¹ G. ENACHE, A. PETCU, *op. cit.*, p. 58-59.

¹¹² C. AIOANEI, F. MORARU, *art. cit.*, p. 94.

mai mare de elemente în mănăstiri. În acest scop, el „dă o serie de interpretări decretului, pentru a denatura și împiedica aplicarea prevederilor lui”¹¹³:

a) susține că pe lângă cei ce au la bază seminariile și institutele teologice, să fie considerați cu școli de pregătire a clerului și să rămână în mănăstiri și absolvenții seminariilor monahale de grad elementar, indiferent de vârstă. Conform regulilor bisericești însă, se consideră școli de pregătire a clerului numai seminariile și institutele teologice, iar după interpretarea dată de patriarh, ar însemna rămânerea în mănăstiri a unui număr destul de mare de călugări și îndeosebi călugărițe, sub vârsta de 30 de ani, deoarece în ultimii ani au funcționat școli monahale (de 2 clase) în majoritatea mănăstirilor și au fost absolvite de cea mai mare parte a călugărilor;

b) să rămână în mănăstiri călugărițele și călugării tineri, care au rude în cadrul acestora, bătrâni, cu infirmități grave sau inapți de muncă, pentru a-i îngriji pe aceștia. Acest lucru ar da posibilitatea rămânerii în mănăstiri a încă unui număr de viețuitori;

c) sub pretextul că desființând unele mănăstiri, care în anii din urmă au fost vizitate de persoane din străinătate, s-ar crea în exterior o situație nefavorabilă regimului din țara noastră, patriarhul susține rămânerea lor în existență pe mai departe;

d) folosindu-se de faptul că unele călugărițe care urmează să părăsească mănăstirile, sunt proprietare a unora din casele situate în incinta acestora, patriarhul le-a indicat să rămână mai departe în locuințele lor.

e) Prin aceste interpretări, patriarhul încerca să inoculeze autorităților, faptul că aplicarea acestui decret trebuie făcută în timp, pentru a nu se crea „chipurile”, tulburări, mai ales pentru că el considera această lege ca fiind fără nici o bază legală canonică, ceea ce era adevărat. El dorea rămânerea în funcțiune a cât mai

¹¹³ Ibidem, p. 98.

multor mănăstiri și încerca cu tot efortul să păstreze cât mai mulți călugări în obștile lor.

„O dovadă în plus a atitudinii de rezistență manifestată de patriarhul Justinian Marina în aplicarea decretului 410/1959 o constituie și tergiversarea nejustificată a ducerii decretului la îndeplinire în mănăstirile din Arhiepiscopia Bucureștiului, de care răspunde direct și unde numărul elementelor plecate din viața călugărească este mult prea mic față de totalul călugărilor și călugărițelor care nu îndeplinesc condițiunile”¹¹⁴.

Opoziția patriarhului reiese și din faptul că Justinian își dorea să dețină și mănăstiri cu tradiție și frumoase în care să se oglindească bogăția spiritualității ortodoxe: „când în țară nu va mai rămâne nici o mănăstire, atunci voi desființa și eu Ciorogârla și Ghighiu. Aceste două mănăstiri trebuie să rămână în ființă. Trebuie să avem și aici câteva mănăstiri frumoase, bine organizate, ca să am ce arăta și eu străinilor, când ne vizitează țara”¹¹⁵.

Decretul 410 a reglementat și situația cultului ortodox de stil vechi, al cărui statut de funcționare nu era recunoscut și admis în țara noastră. Conducătorii acestui cult nu au dorit să se supună decretului pentru că mănăstirile lor nu au fost construite de către stat, ci de către credincioși au motivat ei. Foarte mulți stiliști au avut și atitudini violente, însă au fost reprimare imediat.

Acest decret a reprezentat începutul noii prigoane declanșate împotriva mănăstirilor, în special, și contra Bisericii, în general. Aceasta a durat între anii 1958-1960 și corespunde „celui de-al doilea îngheț” de după retragerea Armatei Sovietice (1956). Acest val de arestări căruia i-au căzut victime atât intelectualii și studenții, cât și preoții și monahii a fost și o demonstrație făcută Rusiei de către Statul Român, arătând că liderii comuniști români nu au părăsit „vigilența revoluționară” a comunismului universal.

¹¹⁴ A. PETCU, „Documente privind atitudinea patriarhului Justinian față de aplicarea Decretului 410/1959”, p. 334-335.

¹¹⁵ G. ENACHE, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, p. 107.

Mănăstirile ortodoxe române au reprezentat în deceniul al șaselea al secolului XX, bastioane de cultură și spiritualitate românească, devenind astfel un adversar statornic al autorităților comuniste, ceea ce explică motivul pentru care statul a depus atâtea eforturi pentru a suprima acest „opium al poporului român” care întuneca mințile multor cetățeni „liberi” ai Republicii Populare Române.

I.3. Preoțimea în anii comunismului în România

În imaginea de ansamblu a cursurilor preoțești, vedem că acestea au fost inițiate de Patriarhul Iustinian, în anul 1949, pentru a reînnoi zelul misionar al slujitorilor Bisericii lui Hristos, în scopul creării unor relații mai strânse între preoți și patriarh, care au îndrumat corabia credinței în vremurile grele impuse de regimul comunist.

Primele cursuri de orientare misionară au avut loc în incinta Institutului Teologic al Universității București (fostul Seminar Central), din ianuarie 1949, la timp de 60 de zile unde au participat 522 de preoți din Moldova, Oltenia, Muntenia și sudul Bucovinei. Ceremonia de deschidere a fost organizată personal de Patriarhul Justinian, la care au fost prezenți ministrul Culturii, Stanciu Stoian și rectorul Academiei, diaconul Nicolae Nicolaescu. Ca noutate pentru educația teologică și pentru formarea preoților, la cursuri au fost prezente mai multe personalități ale Bisericii: Sebastian Rusan din Suceva, Andrei Magieru din Arad și Iosif Gafton al Râmnicului și Argeșului, pentru ca în Duminica Ortodoxiei (Prima Duminică a Postului Mare), Patriarhul Iustinian să fie prezent în alături de acești cursanți¹¹⁶. Au avut loc 84 de conferințe, dintre care 66 de caracter teologic

¹¹⁶ S. DIMANCEA, *Cursurile de îndrumare ale preoților*, în *Glasul Bisericii*, an VIII (1949), nr. 4, p. 50-56.

și pastoral, și 18 de natură socială, completate cu conferințe pe diverse teme, în cadrul ARLUS, precum și prin vizionarea unor documentare¹¹⁷.

A doua serie de cursuri orientate spre misiune pentru preoți a avut loc tot la Institutul Teologic din București și s-a deschis la 4 mai 1949 în prezența Patriarhului Justinian, a lui Ion Nistor - consilier tehnic al Ministerului pentru Culte, a rectorului Nicolae Nicolaescu, a cadrelor didactice și 500 de preoți cursanți din aceleași regiuni enumerate mai sus. Episcopul Efreim Enăchescu, directorul Internatului teologic, a oficiat ceremonia. Cu această ocazie, au fost înregistrate și publicate discursurile participanților la această ceremonie solemnă. Din aceasta, putem deduce o serie de aspecte necesare pentru a înțelege această chestiune importantă. Prin urmare, delegatul ministrului Stanciu Stoian, profesorul Ion Nistor, era de părere că: „Prea Fericitul Patriarh și Sf. Sinod au înființat aceste cursuri pentru a lămurii tagma preoțească asupra marilor transformări prin care trecem și pentru a îndruma slujitorii altarului, să se apropie cu toată sinceritatea de poporul muncitor”.

Iar patriarhul Justinian: „Am ascultat cu mulțumire sufletească cuvântul P.C. rectorului Nicolaescu, care a arătat în ce spirit profesorii și preoții înțeleg să lucreze în aceste două luni de trăire împreună în Institutul Teologic, și îmi place să observ că atmosfera ce se creează în timpul lucrului de aici este din ce în ce mai prielnică, de a produce în sufletele tuturor acea primenire binefăcătoare, acea îmbunătățire duhovnicească (...); aș dori să atrag luarea aminte tuturor, asupra caracterului exact pe care trebuie să-l aibă cursurile noastre. Ele nu trebuie să aibă caracter prea intelectualist, cum poate mulți din noii veniți ar fi înclinați să creadă”, pentru că „grija noastră la aceste cursuri trebuie să se îndrepte asupra activității pastorale a preoților noștri, activitate care să se desfășoare după metodele cele mai potrivite și mai apropiate de înțelegerea poporului”. Tot

¹¹⁷ *Raportul Sectorului Administrativ bisericesc din Administrația patriarhală asupra situației generale din BOR de la 19 noiembrie 1947 la 6 iunie 1949*, prezentat în cadrul Adunării Naționale Bisericești, în BOR, an LXVII (1949), nr. 7-10, p. 57-58.

patriarhul, susținea: „ca o părere a noastră, în ceea ce privește predica noastră, cateheza noastră și orice sfat și îndrumare dată credincioșilor noștri, socotim că ele trebuiesc concentrate în scopul de a învăța pe credincioșii noștri rugăciunea (subl. aut.), deci să cunoască cultul nostru, să-l învețe și să-l practice în toate împrejurările în care preotul oficiază”. Ca atare, „să ne întoarcem deci la practicile Bisericii din primele veacuri, când poporul trăia învățătura lui Hristos, în cântările și psalmii de rugăciune și de laudă adresați lui Dumnezeu și când Apostolii, cu puțină pregătire intelectuală, dar cu focul sfânt al credinței în Hristos, încălzeau, mângâiau și câștigau pentru Hristos sufletul neamurilor însetate după trăirea cu Dumnezeu”¹¹⁸.

Mai târziu în acel an, la Arad (1 mai) au fost deschise cursuri de îndrumare, la care au participat 110 preoți din eparhia Banatului. Deschiderea a fost realizată de I.P.S. Vasile Lazărescu și P.S. Andrei Magieru, iar cursurile au fost susținute de profesorii Institutului Teologic Cluj, pe terenul fostei Academii Teologice Arad.¹¹⁹ Apoi, la Sibiu (19 mai), deschiderea a fost oficiată de I.P.S. Nicolae Bălan participând 89 de preoți din Arhiepiscopia de Alba-Iulia și Sibiu, iar profesorii Institutului Teologic din localitate, au ținut cursurile¹²⁰.

Odată deschise, aceste cursuri de orientare pentru preoți aveau să fie legiferate, pentru mandatul lor, alături de alte reglementări pentru slujitorii BOR. Așadar, „Regulamentul pentru numirea și transferarea clerului din parohii, examenele de capacitate, definitivare, promovare și selecționare pentru Capitală, ale diaconilor și preoților din Biserica Ortodoxă Română”, a fost aprobat de Sinodul BOR la 28 februarie 1950 și aprobat de Ministerul Cultelor și ministrul Stanciu Stoian prin decizia 32.233 din 29 septembrie 1950.¹²¹

¹¹⁸ Deschiderea cursurilor misionare pentru a doua serie de preoți la Institutul Teologic din București, în *Ibidem*, an LXVII(1949), nr. 5-6, p. 58-72; JUSTINIAN, patriarhul BOR, *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, vol. III, București, 1949, p. 186-188.

¹¹⁹ N. A., *Deschiderea cursurilor centrului de îndrumare misionară de la Arad*, în *BOR*, an LXVII (1949), nr. 5-6, p. 90-92.

¹²⁰ Gh. M., *Solemnitatea deschiderii cursurilor de îndrumare misionară a preoților la Sibiu*, în *Ibidem*, p. 73-89.

¹²¹ *Legiuirile...*, p. 312-342. Modificările propuse în ședința Sf. Sinod al BOR din data de 28 februarie 1950 în *BOR*, an LXVIII (1950), nr. 3-6, p. 297-298.

Potrivit art. 8, din regulamentul mai sus menționat, toți diaconii și preoții urmau aceste cursuri după 5 ani de activitate pastorală, prezența fiind obligatorie. Cursurile se desfășurau conform unui program stabilit anual de către Serviciul învățământului religios al Sfântului Sinod și aprobate de Patriarh sau Sinodul Permanent (articolul 9). După parcurgerea cursurilor, clericii trebuiau să promoveze două examene: un examen oral cu tema apărării ortodoxiei și verificarea cunoștințelor lor despre Sf. Scriptură; iar partea a doua era scrisă și practică, constând într-o omilie, o cateheză, o întrebare despre dreptul sau administrația bisericească, despre sectologie și despre practica liturgică (lit. a și b, art. zece). Înscrierea la examen se făcea prin prezentarea unui caiet cu 100 de schițe care sintetizau predicile și un altul cu 100 de cateheze (articolul 11). Toate acestea erau realizate de profesorii institutelor teologice din țară, în funcție de natura examenului și de particularitățile provinciilor. Prelegerile au fost înaintate Sfântului Sinod pentru publicarea în revista „Studii Teologice” (articolul 20). Începutul și durata acestor cursuri erau stabilite de Patriarh sau de Sinodul Permanent (articolul 21). Deci regulamentul prevedea doar cursuri teologice, nimic politic, iar programul era aprobat de Patriarh sau de Sinodul Permanent.

În ceea ce privește aceste cursuri, este de remarcat faptul că fixarea lor de coordonate a fost implementată la scurt timp după aprobarea și votul Sfântului Sinod din 28 februarie 1950, deși nu a fost aprobată de Ministerul Cultelor. Avem informații din discursul arhiepiscopului vicar Teoctist Botoșăneanu la deschiderea seriei a VI-a de preoți la cursurile de instruire misionară: „Dacă în cele cinci serii, programul cursurilor a avut un caracter mai mult teoretic, acest nou program înlătură teoreticul și pune accentul în chip covârșitor pe caracterul practic al cursurilor”¹²².

Mai mult, aplicarea noilor reglementări a alarmat agențiile de securitate, după cum aflăm dintr-un proces-verbal din 29 aprilie 1950, redactat de

¹²² TEOCTIST Botoșăneanu, *Rosturile cursurilor de îndrumare misionară pentru preoți*, în *Ibidem*, p. 247-251.

locotenentul Dobreanu M., în care spunea că: „La deschiderea seriei a VI-a, ce a avut loc în ziua de 19 aprilie 1950, Patriarhul și-a impus un program de conferințe absolut cu caracter mistic religios, deși Ministerul Cultelor înaintase tabelul cu programul conferințelor, printre care erau și unele cu caracter politic, pe care Patriarhul nu le-a admis”¹²³. Ca atare, cei de la Culte s-au sesizat, probabil la intervenția securității - rețeaua informativă funcționa - și astfel s-a ajuns în situația în care „tov. Ministru Stanciu Stoian a stat de vorbă cu Patriarhul mai multe ore în șir, după care au ajuns la o înțelegere ca în program să se introducă și o parte din subiectele fixate de Ministerul Cultelor”, precum susține ofițerul de securitate în referatul său. Cu toate acestea, același locotenent de securitate arată în continuare cum „caracterul general al cursurilor a rămas cel fixat de Patriarhul Justinian. Preoții sunt nevoiți a face slujbe și rugăciuni cca. 5 ore pe zi, lucruri pe care le cunosc încă din seminarii, iar restul programului este compus din prelegeri teoretice teologice”¹²⁴.

Toate aceste lucruri sunt întărite de un alt referat al DGSP din data de 13 iunie 1950, în care se spune: „Marți 6 iunie a.c. a avut loc închiderea festivă a cursurilor misionare, seria a 6-a, care s-a terminat cu o masă comună la care, în afară de profesorii și elevii (sic) care au participat la această serie, au fost prezenți și cei doi vicari patriarhali Teoctist Arăpașu și Antim Nica. În legătură cu seria a 6-a de cursuri de îndrumare preoțească, preotul Cășaru Ștefan, protopop în Brăila a afirmat următoarele: «Observându-se încă din prima săptămână, absența conferințelor cu caracter politic, o delegație de preoți s-a prezentat la rectorul Nicolaescu, cerând modificarea programei cursurilor și introducerea unor subiecte de orientare politică și socială, în spiritul vremurilor noi». Li s-a răspuns vag, că cererea lor nu poate fi satisfăcută, deoarece programul a fost întocmit de Sf. Sinod cu titlul de experiență”¹²⁵.

¹²³ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 2252, vol. III, f. 92.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ C. PĂIUȘAN și R. CIUCEANU, *op. cit.*, d. 98, p. 192.

Rămânând totuși la documentul din 29 aprilie 1950, interesant mai este faptul privitor la fostul vicar patriarhal Partenie Ciopron. Spunem fostul pentru că în urma „ieșirii” sale de la seria a V-a a cursurilor de îndrumare a preoților, acesta urma să fie destituit din funcție. Posibil că nu acesta a fost motivul atitudinii statului comunist față de el, dar a fost hotărâtor, precum ne încredințează și nota informativă dată de sursa „Noel”, în data de 18 februarie 1950: „În cancelariile Patriarhiei (...) se spune că vicarul Partenie Ciopron va fi demis din postul său, pentru cuvântarea ținută la deschiderea cursurilor de îndrumare a preoților din seria a V-a”¹²⁶.

Opinia noastră este întărită de raportul locotenentului Dobreanu, menționat mai sus: „La deschiderea seriei a V-a, Patriarhul a trimis în locul său pe fostul vicar patriarhal Partenie Ciopron. Acesta, în cuvântarea sa de deschidere, nu numai că nu a vorbit politic, dar a atacat direct regimul democrat, dând a înțelege preoților cursiști că rostul cursurilor de îndrumare este de a-i învăța pe preoți cum să se camufleze în vremurile de azi”¹²⁷.

Mai multe despre acest „incident” aflăm din nota de pe 1 februarie 1950, unde găsim un rezumat al discursului marelui episcop. Printre altele, documentația spune: „Când văd acest mare sobor de preoți, îmi vin în minte cuvintele adresate de Mântuitorul ucenicilor săi, când le-a spus: «În lume necazuri veți avea. Iată eu vă trimit ca pe niște oi în mijlocul lupilor. Păziți-vă de oameni, că vă vor da în judecata soboarelor și vă vor duce înaintea dregătorilor și veți fi urâți din pricina mea. Va veni vremea când oricine vă va ucide, să i se pară că duce slujba lui Dumnezeu (subl. aut.) (...). Biserica de pretutindeni este pusă și ea la mari încercări. Și Biserica noastră este pusă de asemenea la încercare. De aceea, conducerea a ținut seamă de aceste lucruri și, pentru ca preoții să poată face față tuturor încercărilor și situațiilor grele, în care este pusă, a înființat

¹²⁶ Ibidem, p. 179.

¹²⁷ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 2252, vol. III, f. 92.

aceste cursuri»”¹²⁸. Aici, desigur, se sugerează și un viitor război, despre care mulți români credeau că a început, cu ajutorul americanilor, împotriva Uniunii Sovietice. Mai mult, tema războiului a apărut în repetate rânduri în discursul episcopului Partenie Ciopron, fapt care avea să determine demiterea acestuia din funcția de vicar patriarhal și exilul său la mănăstirea Sf. Ioan cel Nou din Suceava. Dar aceasta nu este singura „ieșire” a fostului episcop militar, pentru că a procedat în mod asemănător la deschiderea cursurilor seriei IV, pe 4 noiembrie 1949, printr-un discurs care sfida orice cenzură, publicat în revista BOR. Exemplu: „... în vremurile ce le străbatem, când în toată lumea au loc mari prefaceri sociale, când situația după războiul ultim încă nu s-a limpezit complet, când se pun aproape zilnic atâtea probleme spre rezolvare, este de la sine înțeles că cei ce îndeplinesc un rol în viața socială, trebuie să fie santinelă la datorie, având și pregătirea trebuitoare. Iată rostul acestor cursuri de îndrumare la care ați fost chemați, cucernici părinți (...). Să fim mereu în pas cu vremea. Orice greutate care ne va sta în cale s-o înlăturăm prin tactul și înțelepciunea noastră, prin răbdarea noastră și prin afirmarea cu hotărâre neclintită a doctrinei creștine, care a străbătut victorioasă peste veacuri și care va rămâne de-a pururi biruitoare până la sfârșitul veacurilor”¹²⁹.

În plus, pe lângă faptul că episcopul Partenie Ciopron nu pronunța cuvântul „politic”, locotenentul Dobreanu mai arăta în raportul său despre prestația lui Nicolae Popovici, episcopul Oradei: „Numai după o săptămână de la deschiderea seriei a V-a, patriarhul a pus să vorbească, în locul preoților de la cursuri, pe episcopul Nicolae Popovici al Oradei, cunoscut cu dese manifestări antidemocratice. Acesta, în cuvântarea sa a dat a înțelege că în RPR a început războiul contra religiei și deci preoții să se pregătească pentru a înfrunta pe dușmanii lui Dumnezeu cu sacrificiul vieții lor”¹³⁰.

¹²⁸ Ibidem, vol. II, p. 308.

¹²⁹ D. V. SĂDEANU, *Deschiderea cursurilor de îndrumare pentru a IV-a serie de preoți, la București*, în BOR, an LXVII (1949), nr. 11-12, p. 64-66.

¹³⁰ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 2252, vol. III, f. 92-93.

Situația în care episcopul Nicolae al Oradiei s-a arătat cu „îndrăzneală”, după cum spunea sursa „M. Stănescu” la 11 februarie 1950, a fost în timpul sărbătorii Treimii (30 ianuarie), patronul Institutului Teologic din București. De altfel, episcopul Nicolae nu a fost „pus la cântar” de Patriarhul Iustinian, dar în cadrul sărbătorii, fiind prezent, a ținut un discurs în care a amintit de dialogul dintre guvernatorul păgân Modestus și Vasile cel Mare, făcând aluzie la reprezentantul comunismului, respectiv, către ierarhiile Bisericii. Rezultatul a fost neașteptat, întrucât „cei prezenți în sală au explodat în aplauze tunătoare”, situație care i-a determinat pe cei prezenți, profesori, consilieri, să compare cele spuse de prelatul Ardealului cu un discurs al episcopului Partenie Ciopron, la deschiderea cursurilor de îndrumare din seria a V-a.

Toate acestea s-au întâmplat când Patriarhul Justinian, împreună cu ministrul Stoian, au fost chemați la Gheorghe Gheorghiu-Dej.¹³¹

Se cunoaște faptul că Patriarhul Justinian era un apropiat al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, ajutându-l pe acesta în anul 1944, după ce evadase din lagărul pentru deținuți politici de la Târgu Jiu. Patriarhul Justinian, pe atunci preotul Ioan Marina, l-a ascuns pe acesta într-o casă parohială din Râmnicu Vâlcea. De atunci prietenia dintre cei doi s-a legat.

Același episcop și în aceleași împrejurări ar fi ostil regimului comunist. Așadar, în omilie, amintind de centenarul nașterii poetului Mihai Eminescu, episcopul Nicolae a spus: „Să-l privim pe Eminescu așa cum este întreg, măreț. Să ne gândim la perspectiva geografică cuprinsă în toată măreția ei în poezia lui Eminescu. Ce măreție, ce splendoare, ce perspectivă geografică curată! Tineret să învățați poeziile lui Eminescu ca rugăciunile, iar doinele lui (referindu-se la ”De la Nistru pân` la Tisa”) ca imnurile sfintelor cântări”¹³². Aici, desigur, episcopul martir se gândea la ocupațiile sovietice ale teritoriului din vara anului 1940 și după încheierea războiului.

¹³¹ Ibidem, dosar 2669, vol. I, f. 49.

¹³² Ibidem, f. 51.

Concluzionând, ofițerul de securitate susținea în referatul său: „Întrucât caracterul inițial al cursurilor de îndrumare a fost schimbat complet (...) [și] sunt utilizate ca un centru bun de propagandă antidemocratică camuflată, opinăm ca aceste cursuri să fie întrerupte”¹³³.

Cursurile de orientare misionară au continuat însă, ba mai mult, regulamentul privind clerul, cu toate prevederile sale, a fost aprobat de Ministerul pentru Culte, după ce a fost realizat de către Biserică. Și mai mult, chiar și atunci când Ministerul pentru Culte a încercat să impună unele dintre prelegerile cu caracter politic la aceste cursuri, preoții care susțineau examenul au preferat materiile teologice, nu materiile „mainstream”. Afirmatia noastră este susținută de un pasaj din raportul DGSP privind activitatea BOR în prima jumătate a anului 1950. Așa, printre altele, s-a spus.: „La examenele seriei a 7-a de preoți, care au urmat cursurilor de îndrumare ale Institutului Teologic, din cele 110 subiecte de predici și cuvântări, date de comisia I-a pentru preoții din Eparhiile Olteniei și Ungro-Vlahiei, nici unul din candidați nu a tratat subiectele de actualitate: «Cuvântare despre înfrățirea muncitorilor cu țărani», «Cuvântare la 23 august», căutând să ia mai ales subiecte «mai puțin compromițătoare», de preferință teologice”¹³⁴.

Pe de altă parte, judecătorii erau și o chestiune de securitate și de partid. De exemplu, într-o notă din 1 iulie 1949, se exprima temerea informatorului că episcopul Antim Nica, locotenent de Galați, și Firmilian Marin, Mitropolit al Olteniei, erau șefi. Comisia care examina preoții „chemați la curs pentru însușirea ideologiei marxist-leniniste” (seria a IV-a), deși acești vlădici fuseseră „semnalați” în multe ocazii ca „legionari”¹³⁵.

Mai remarcabilă este situația în care se examinează preoții din seria V, unde cele trei comisii sunt conduse de episcopii Iosif Gafton, Teoctist Arăpașu și

¹³³ Ibidem, dosar 2252, vol. III, f. 93.

¹³⁴ C. PĂIUȘAN și R. CIUCEANU, *op. cit.*, d. 103, p. 201.

¹³⁵ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol. II, f. 135.

Antim Nica, informatorul spunând că au fost scrise de Patriarhul Justinian, cu excepția lui Justin Moisescu, Nicolae Chițescu, Gheorghe Moisescu și rectorul Nicolae Nicolaescu, considerați „politicieni” ai Institutului Teologic București¹³⁶.

Până în 1952, cursurile au avut loc la București, Sibiu, Cluj și Arad, din 1952-1962, la București și Sibiu (o vreme tot la Curtea de Argeș), din 1962 la Curtea de Argeș, iar din 1971 doar la București¹³⁷.

În documentul din 18 aprilie 1952, întocmit de Centrul de Studii al Ministerului Cultelor, pentru a evidenția diferențele de metodă și de conținut ale cursurilor preoțești de la Sibiu și București, se arată cum procedează. În general, remarcăm că durata lor este de 30 de zile în Sibiu și de 45 de zile în București. Temele prelegerilor sunt împărțite în trei categorii: socio-religioase, civice și religioase. Dacă la prima categorie sunt discursuri pe probleme legate de Biserica din Rusia sau de Uniunea Transilvană, atunci la a doua categorie, profesorii de institute teologice trebuie să susțină prezentări de natură politică, riguroase și nuanțate istoric. De mai multe ori, prelegerile diferiților profesori au fost cenzurate de Ministerul Cultelor, la propunerea principalului său colaborator - Direcția Securității Statului. De exemplu, într-o notă informativă din 28 martie 1959, dată de sursa „Cantor”, aflăm că, în cadrul unei discuții între Pavel Șerpe, directorul centrului de îndrumări misionare din Curtea de Argeș și asistentul Mircea Chialda, profesor: „Teodor M. Popescu a fost de curând aici, la Curtea de Argeș. El a predat preoților cursiști o serie de conferințe, cenzurate de Departamentul Cultelor...”¹³⁸. Sau, cum profesorul T.M. Popescu¹³⁹ a fost urmărit de Securitate, încontinuu din 1958, poziția Bisericilor față de prelegerile profesorului în cauză este bine înțeleasă. Dar această metodă a devenit probabil permanentă, așa cum sugerează documentul din 29 aprilie 1950, citat mai sus..

¹³⁶ Ibidem, f. 189.

¹³⁷ Gh. VASILESCU, *Patriarhul Justinian Marina un Apostol al Bisericii și al Neamului Românesc*, în *Almanah Bisericesc*, Sfânta Arhiepiscopie a Bucureștilor, 2001, 75-76.

¹³⁸ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 706, vol. I, f. 28.

¹³⁹ A. GABOR, *Un mărturisitor al Bisericii Ortodoxe Române: Prof. dr. Teodor M. Popescu*, în *GB*, an LVII (2002), nr. 1-3, p. 185-224.

Pe de altă parte, îndrăznim să spunem că este bine stabilită, cu o temă bogată pornind de la cronologia hristologică, eshatologică și pastorală ale teologiei pauline, până la diferențele doctrinare dintre ortodoxie, catolicism și protestantism, întrebările fiind mereu discutate și adecvate spre formarea preotului cât mai complet posibil.

În ceea ce privește diferențele dintre programele celor două centre de misiune, de altfel subiectul raportului menționat anterior, acestea încep cu cele legate de categoria temelor religioase. Constatăm că la București și la Curtea de Argeș, studiul preoților s-a concentrat și pe evangheliile generale, după Ioan, evangheliile soborniste cu idei sociale și învățături creștine despre oameni, fiind poate un argument împotriva ideologiei materialiste propagate de către Partid¹⁴⁰.

După conținut, temele religioase domină în București (44,73%), iar Sibiu reprezintă doar un sfert din totalul programului. În plus, în București, subiectele socio-religioase și civice sunt minoritare față de situația de la Sibiu. Pe de altă parte, seminariile legate de studii și seminariile speciale, unde preotul poate discuta liber, sunt reglementate ca număr și sunt clar definite la București, punându-se accent pe partea practică a slujirii: cântare, omiletică, liturghie. Printre concluziile la care au ajuns oficialii Ministerului Cultelor, se numără avantaje clare ale Bucureștiului pentru temele religioase pe care le abordează profesorii și preoții în curs de formare. În plus, se evidențiază frustrarea organelor de stat cu eșecul acestor preoți de a participa la întâlnirile organizațiilor cu nuanță culturală sau socială, conduse de partid.

Însă ultima parte este cea mai interesantă pentru că: sugerează redactorii raportului, după compararea celor două programe că este „un proiect unic sau aproape unic pentru toate centrele de orientare (...), poate cu cooperarea Direcției de Studii” al Departamentului Culte. Este o oportunitate pentru Minister de a

¹⁴⁰ N. BERDIAEFF, *Christianisme et réalité sociale*, traduit du russe par I.P. et H.M., Paris, Editions „Je Sers”, 1934, p. 187-221.

lămuri frustrările și de a încerca să pună o serie de prevederi în linia partidului prin redactarea unui nou program.

Aceste conținuturi și diferențe nu pot fi justificate decât prin politica dusă de Patriarhul Iustinian, care vizează trecerea Bisericii în perioada dificilă impusă de regimul comunist. Dacă aceste cursuri ar fi inițiate de el, din trezirea la serviciul divin al preoților, asupra politicismului impus de sistemul comunist, ele ar fi, dimpotrivă, discutate și adesea cenzurate regulat de Minister (prin interzicerea și impunerea unor cursuri). În cazul Bucureștiului, unde Arhiepiscopul însuși este Mitropolit, conținutul și durata acestor cursuri sunt evident mai lungi decât la Sibiu, unde Arhiepiscopul este venerabilul Mitropolit Nicolae Bălan, hărțuit de agențiile de securitate.

Însă, cu toate aceste condiții de desfășurare, impuse de Departament (de fapt de Securitate, organele de la culte fiind doar instrumentul prin care lucra în „mod oficial”)¹⁴¹, Patriarhul Iustinian nu a dezamăgit în încurajarea preoției în misiunea sa de slujire adevărată a lui Hristos și nu de formalitate, așa cum se exprimă în cuvântul de deschidere al cursurilor, seria XXXVIII, Curtea de Argeș, la 15 martie 1962 „...O preoție nelegată de viață este o preoție ritualistă. De aceea am atras întotdeauna atenția preoților să nu se limiteze numai la îndeplinirea îndatoririlor lor sacramentale, ci să fie alături de năzuințele și de nevoile credincioșilor lor (subl. aut.)(...). Am sfătuit pe preoți ca, cercetând Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți, să culeagă de acolo tot ceea ce ne îndeamnă la strădanie pentru îmbunătățirea vieții credincioșilor noștri, semenilor noștri”, iar pentru aceste cursuri, cu aceeași ocazie: „Sunteți aici lângă Mănăstirea Argeșului și vă aflați în timpul Postului Mare; folosiți acest prilej ca să fiți cu toată inima și cu tot gândul la cele duhovnicești, uitând de cele pământești, pentru ca să sporiiți

¹⁴¹ Reamintim că documentul întocmit de Departamentul Cultelor l-am găsit într-un dosar întocmit de fosta Securitate, ceea ce denotă interesul temutei instituții pentru cursurile de îndrumare misionară ale preoților.

și în smerenie, dragoste, evlavie și orice virtute. Ajutați-vă și fiți pilde de preoție vie și adevărată”¹⁴².

Concluzionând acest subiect, cred că relevant este următorul pasaj dintr-un raport al DGSP din [1950] despre „Atitudinea Patriarhului Justinian”: „În cadrul Institutului Teologic din București a inițiat cursuri de îndrumare misionară, lăsând să se înțeleagă că sunt cursuri de îndrumare politică, în realitate se fac cursuri de teologie sacră după vechiul calapod. Chiar când subiectele conferințelor sunt democratice, prin discuțiile de la sfârșitul lor, nivelul democratic al acestor discuții se pierde. S-a discutat de multe ori, aproape o oră după o conferință a preotului Vintilescu, dacă preotul când se îmbracă în vestminte, pune mai întâi mânecutele s-au brâul. Iar, când vreun preot accentuează lucrarea democrației, cum a fost cazul cu preotul Ulpiu Petrescu, sala apostrofează, silind pe cel în cauză să renunțe la cuvânt. Aceasta se întâmplă pentru că profesorii, chiar când sunt de bună credință, atacă problemele incorect, neavând ei educația politică făcută la vreunul dintre partidele democratice sau trecutul lor politic apăsându-i, nu-i lasă să vadă problemele just”¹⁴³.

I.4. Profesori de teologie în perioada comunistă

Nichifor Crainic, teolog creștin, gânditor și poet foarte experimentat în această viață muritoare, mare personalitate a perioadei interbelice ¹⁴⁴. Împreună cu marile personalități ale epocii: Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nae Ionescu, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, a fascinat generații întregi.

¹⁴² †JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat social - Pilde și îndemnuri către cler*, vol. VIII („Uniți în cuget”), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1966, p. 43, 45.

¹⁴³ C. PĂIUȘAN și R. CIUCEANU, *op. cit.*, d. 97, p. 188.

¹⁴⁴ R. CODRESCU, *Nichifor Crainic. Schiță de portret*, în revista *Rost. Manifest românesc*, an II, nr. 12, 2004, p. 2-5.

Născut¹⁴⁵ la 12 decembrie 1889 la Bulbucata-Ilfov, pe numele lui Ion Dobre, a fost profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău și mai târziu la București, unde a înființat Facultatea de Asceză și Mistică. Poet, jurnalist, om politic, avea să colaboreze cu revistele de prestigiu ale țării, dintre care două regizate de el însuși: *Calendarul* și *Gândirea* (1926-1944), fiind principalul animator al gândirii tradiționale a țării. Ca om politic, a fost secretar general al Ministerului Cultelor și Artelor (1926), adjunct al ministrului Vlașca (1917) și Ministru al Propagandei Naționale (1940-1941), membru al Academiei Române în 1940, în locul lui Octavian Goga. În 1945, a fost dat afară din Universitate și condamnat la închisoare pe viață, s-a predat în 1947 și a fost eliberat după 15 ani, din Aiud, în aprilie 1962.¹⁴⁶ După 23 august 1944 pentru Nichifor Crainic a început să vină calvarul¹⁴⁷.

În toamna aceluiași an, refugiindu-se la Sibiu, unde se afla familia sa, a aflat din jurnale despre arestarea sa, pe când era încă liber. Se va refugia în mănăstirea Sîmbăta, prin mijlocirea unui călugăr, fost elev, care a fost fără îndoială părintele Arsenie Boca, unde va sta în lunile din ianuarie până în februarie 1945. Acolo a luat legătura cu preotul Dumitru Stăniloae, profesor la Institutul Teologic Sibiu, care i-a cerut să revizuiască textele traduse ale Filocaliei, mai ales din punct de vedere literar. Crainic mai traduce aici, „Exercițiile spirituale ale lui Ignațiu de Loyola” la rugămintea lui Arsenie Boca, care dorea a cunoaște și a ști comentariile lui Crainic¹⁴⁸.

Inclus în aria jurnaliștilor va fi condamnat, în contumace, prin Sentința nr. 2, din 4 iunie 1945, dată de Tribunalul Poporului din București, la „detenție grea

¹⁴⁵ M. PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 232-237.

¹⁴⁶ Nichifor CRAINIC, *Șoim peste prăpastie*. Versuri inedite create în temnițele Aiudului, Editura Roza Vânturilor, București, 1990, pp. 5-6.

¹⁴⁷ Ibidem, *Zile albe, zile negre, Memorii (I)*, Ediție îngrijită de Nedic Lemnaru, Casa editorială *Gândirea*, București, 1991, p. 88.

¹⁴⁸ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar 2637, vol. 2, fila 85-91. A se vedea și Camelia Ivan DUICĂ, Adrian Nicolae PETCU, *Nichifor Crainic, file din Dosarul penal*, în revista *Rost, manifest românesc*, an II, nr. 12, 2004, p. 7.

pe viață și degradare civică pe timp de 10 ani, pentru crima de dezastrul țării, prin crime de război”¹⁴⁹.

Ministrul Justiției de atunci, Lucrețiu Pătrășcanu, i-a permis să rejudeze procesul, dar după aproape un an, ministrul însuși a fost acuzat de naționalism și arestat, procesul fiind suspendat.¹⁵⁰

Crainic nu a rătăcit mult. L-a rugat pe preotul Ioan Samărghitan de la Cerghid, unde se ascunsese, să-l denunțe. S-a predat la 24 mai 1947. În timpul detenției, a vizitat Ministerul de Interne, agențiile penitenciarelor: Văcărești, Jilava, Aiud, unde „stătea” de cele mai multe ori. Aici rămâne în stare de exterminare. Crainic consemnează în Memoriile sale regimul prin care a trecut, bolile care l-au chinuit, foamea pe care a îndurat-o, bătaile brutale pe care le-a primit de la gardienii închisorii sau de la reformatori..

A fost scăpat de restul pedepsei, în ziua de 24 aprilie 1962¹⁵¹. Aceasta este soarta „primului teolog român al epocii moderne din istoria noastră, care a scos teologia din cercul îngust și alienat al experților, prezentând-o într-o formă care apelează la simțuri atenția generală a lumii intelectuale” spunea părintele Dumitru Stăniloae despre el în 1940¹⁵².

Cel care în caracteriza atât de frumos pe profesorul Crainic, devine foarte repede, el însuși, prigonit.

O personalitate marcantă a culturii românești și universale, a teologiei ortodoxe și a întregului creștinism, părintele Dumitru Stăniloae, rămâne valoarea simbolică a Bisericii noastre.

¹⁴⁹ AMJ, fond penal, dosar 18965, vol. 5, f.400 la Camelia Ivan DUICĂ, Adrian Nicolae PETCU, *Nichifor Crainic, file din Dosarul penal*, p. 7.

¹⁵⁰ N. CRAINIC, *Șoim peste prăpastie*. Versuri inedite create în temnițele Aiudului, Editura Roza Vânturilor, București, 1990, pp. 5-6.

¹⁵¹ Prin Decretul 293 din 18 aprilie al Consiliului de Stat al RPR. A fost pus în libertate de către Ministerul Afacerilor Interne, cu biletul nr. 361/1962 cf. AMJ, fond Penal, dosar 18965, vol. 5, f. 337, 339.

¹⁵² N. CRAINIC, *Nostalgia paradisului*, Ed.Moldova, Iași, 1994, p. 308.

Despre personalitatea covârșitoare a „patriarhului teologiei românești”¹⁵³ s-a scris mult și frumos¹⁵⁴. A scris din inimă și pentru suflet, evocându-se, atât de către personalitățile culturii laice cât și de cele bisericești, calitățile sale și opera sa¹⁵⁵. Opera sa a fost din ce în ce mai mult tradusă în limbi străine și studiată temeinic în teze de licență, dar mai ales teze de doctorat, în țară și în străinătate, în universități sau școli ortodoxe. O analiză amănunțită a activităților ilustrului profesor a fost realizată în cadrul Congresului Teologic Internațional „Acad. Rev. GS. Dr. Dumitru Stăniloae”, organizat de Facultatea de Teologie București în colaborare cu Patriarhia Română, la Palatul Patriarhal din București¹⁵⁶.

Oamenii nu trebuie excluși din opera sa, pentru că mai presus de toate, părintele Stăniloae a modelat personaje și valori teologice, atât la Sibiu¹⁵⁷ cât și la București¹⁵⁸, unde a avut ocazia să formeze mulți tineri să obțină doctoratul. El a fondat o adevărată școală teologică ortodoxă.

După studiile de licență și de doctorat în teologie la Cernăuți, trimis de vrednicul mitropolit Nicolae Bălan, în străinătate, la studii de specializare pentru Dogmatică și Istoria Bisericească, la Atena (1927-1928), Munchen și Berlin (1928-1929), a fost numit profesor suplinitor la Catedra de Teologie Fundamentală, Dogmatică și la Limba Greacă, în anul 1929, și apoi, în anul 1932, profesor provizoriu, la Academia Teologică „Andreiană din Sibiu”¹⁵⁹. Activitatea la catedră, ca rector al Academiei și, în același timp, la Telegraful

¹⁵³ *Omagiu Patriarhului teologiei românești*, în *Vestitorul Ortodoxiei*, V, nr. 103, 15 octombrie 1993, p. 5-6.

¹⁵⁴ *Persoană și comuniune. Prinos de recunoștință Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, volum tipărit cu binecuvântarea I.P.S. Antonie Plămădeală, mitropolitul Transilvaniei din inițiativa pr. Prof. decan Dr. Mircea PĂCURARIU, sub îngrijirea Diac. Asist. Ioan I. Ică jr., Sibiu, 1993.

¹⁵⁵ Pr. Prof. dr. M. PĂCURARIU, Pr. Prof. acad. D-tru STĂNILOAE. *Câteva coordonate biografice*, în vol. *Persoană și comuniune...*, p. 1-19.

¹⁵⁶ Între 9 și 14 noiembrie 2003, la Palatul Patriarhiei din București a avut loc *Congresul Internațional de Teologie „Acad. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae - 100 de ani de la naștere*.

¹⁵⁷ La Sibiu a desfășurat o activitate didactică roditoare timp de 17 ani, unde a predat : Dogmatica, Apologetica, Pastorală și Limba Greacă. A îndeplinit și funcția de rector între anii 1935 și 1936, când a fost silit să-și prezinte demisia, la presiunile lui Petru Groza.

¹⁵⁸ La București a fost numit profesor începând cu anul 1946, predând *Ascetica și Mistica*.

¹⁵⁹ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987, p. 148.

România, este remarcabilă. Conspirațiile unor colegi, care își vor continua munca și la București, l-au împins pe acest ilustru profesor să părăsească Sibiul în 1946.

De curând, se scria că în acest an Dumitru Stăniloae a demisionat din funcția de rector al Academiei „Andreiene”, funcție deținută din anul 1936¹⁶⁰.

Recent, părintele Mihai Săsăujan a descoperit, în Arhivele Mitropolitane din Sibiu, o scrisoare de pomenire trimisă de mitropolitul Nicolae Bălan prim-ministrului de atunci Petru Groza. Din conținutul său, reiese că profesorul Dumitru Stăniloae a fost nevoit să demisioneze, din cauza presiunilor politicienilor și colaboratorilor noului regim.¹⁶¹

Felul cum se adresa primului ministru mitropolitul: „5. Am ascultat de dorința ce mi-ați arătat-o prin scrisoare și prin dese comunicări ce mi le-au adus de la Domnia Voastră consilierii pâr. Liviu Stan și pâr. Spiridon Căndea, de a schimba pe pâr. Dumitru Stăniloae din fruntea Rectoratului Academiei teologice „Andreiene”. Am ezitat mult de a face acest pas, pentru că era plin de ingraturitate față de un profesor distins, un teolog de rar talent și de un bărbat respectat de tot clerul Bisericii noastre. Am făcut schimbarea cu sufletul îndoit, dar văzând consecințele de astăzi, vă mărturisesc că regret a o fi făcut: părintele D. Stăniloae a plecat de la Academia teologică „Andreiană” lăsând în urma sa un gol pe care cu altul nu-l pot umplea. Tot clerul nostru, cu mine în frunte, regretă această pierdere ce o îndurăm prin plecarea de la noi a pâr. Stăniloae. Din cazul acesta, scot concluzia că nu e bine să se amestece bărbații politici în asemenea chestiuni și nu e bine să asculte conducătorii Bisericii de asemenea inmixțiuni”¹⁶².

În aceste condiții, Pr. Profesor Dumitru Stăniloae s-a prezentat la Facultatea de Teologie din București, unde a candidat pentru funcția de profesor la Facultatea de Ascetică și Mistică, la 11 noiembrie 1946. Comisia era formată din: Ioan Gh. Savin, în calitate de președinte, și membri: Cicerone Iordăchescu,

¹⁶⁰ Ibidem, p. 160.

¹⁶¹ M. SĂSĂUJAN, *Relația Stat-Biserică în gândirea mitropolitului Nicolae Bălan*, în *Teologia*, anul VIII, nr. 1-2, p. 206-220.

¹⁶² Ibidem, p. 216-217.

Orest Bucevschi și Ioan Gh. Comatoasă. În raportul întocmit, membrii Comitetului au subliniat următoarele: „Această activitate științifică este evidențiată, în primul rând, de cele peste 24 de lucrări din domeniul științei teologice publicate de Păr. Prof. D. Stăniloae în decursul anilor 1929-1946. Aceste lucrări, unele din ele traduceri, altele, și cele mai multe, originale, se caracterizează prin spiritul de adâncă pătrundere cu care sunt alese, privite și tratate problemele, prin bogata lor documentare științifică, ca și prin aleasa ținută literară, în care ele sunt prezentate. Referindu-se la probleme din aproape toate domeniile teologiei: istoric, practic și sistematic, scrierile păr. D. Stăniloae vădesc practic o pronunțată înclinare și preocupare pentru problemele mistico-ascetice... Din acest fapt rezultă că la Păr. D. Stăniloae Mistica și Ascetica nu sunt preocupări întâmplătoare și marginale, ci ele formează aproape o permanență a studiilor și preocupărilor sale științifice”¹⁶³.

În legătură cu activitatea organizatorică, membrii comisiei subliniau: „se evidențiază din faptul că P.C. Sale i s-a încredințat timp de zece ani conducerea Academiei Teologice din Sibiu, al cărei Rector a fost din anul 1936 până în anul 1946. În acest timp și sub rectoratul P.C. Sale Academia Teologică din Sibiu a făcut mari progrese, nu numai în domeniul didactic, prin înmulțirea catedrelor și materiilor de învățământ, și ridicarea Academiei la rangul de Facultate ca și în cel gospodăresc, prin mărirea capacității de primire a studenților în Internatul Academiei. Datorită acestor merite Sf. sa a fost distins cu cele mai înalte ranguri onorifice pe care Biserica le acordă preoților de mir, merituoși, conferindu-i gradele de Stavrofor și Protoiereu. Pentru toate aceste merite, științifice, didactice și organizatorice, credem că P.C. Sa Păr. Prof. D. Stăniloae, titularul catedrei de Dogmatică de la Academia Teologică din Sibiu, propunem să fie chemat prin numire ca profesor titular al catedrei de Ascetică și Mistică la Facultatea de Teologie din București, în conformitate cu prevederile art. 64, pct.1, alin. 2,

¹⁶³ *Referat asupra activității științifice, didactice și organizatorice a Pr.. Prof. D. Stăniloae* în Dosarul personal din Arhiva Facultății de Teologie Ortodoxă “Patriarhul Justinian” a Universității București.

Sfinția sa fiind „profesor titular în învățământul superior, la o catedră de altă specialitate decât cea vacantă, dar având lucrări de valoare și o activitate susținută în specialitatea catedrei la care i se face chemarea”¹⁶⁴.

Din 1948, când Facultatea a devenit Institut Teologic Universitar, Părintele Stăniloae a fost numit Profesor titular de Teologie Dogmatică și Simbolică.¹⁶⁵ Aici a depus o intensă activitate didactică și științifică.

A acordat o mare atenție pregătirii personajelor tinere, mai ales în perioada destul de grea a națiunii și a țării.

În perioada petrecută la Institutul Teologic din București, a colaborat la volumele de Teologie dogmatică și simbolică, Manual pentru institute teologice, Volumele I și II, Editura Institutului Misiuni Biblice și Ortodoxe, București, 1958, (total 1005 p.). Pentru prima dată, contribuția părintelui Stăniloae la această Teologie Dogmatică este recunoscută studiul *La Théologie dogmatique dans l'Eglise Orthodoxe Roumaine des origines à nos jours*, din volumul *De la Théologie Orthodoxe Roumaine. Dès origines à nos jours*, publicat de către Institutul Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, în anul 1974. Studiul a fost semnat atât de tatăl profesorului dr. Dumitru Stăniloae, cât și de preotul prof. Dr. Isidor Todoran. Cercetările au arătat clar că: „Le R.P. D. Stăniloae est également un des auteurs du Manuel de théologie dogmatique et symbolique (1958) remarquable par la profondeur de ses analyses”¹⁶⁶.

Profesorul Nicolae Chițescu, colegul său de Catedră și unul dintre semnarii manualului din 1958, în studiul Catedrei de Teologie Dogmatică a Facultății de Teologie din București, cu ocazia împlinirii a 100 de ani Facultatea

¹⁶⁴ Ibidem, p. 5.

¹⁶⁵ Prof. Dr. Nicolae CHIȚESCU și preot prof. Dr. Dumitru RADU, *Catedra de Teologie Dogmatică, Teologie Fundamentală și Istoria Religiilor*, în *ST*, XXXIII, nr. 7-10, p. 555-558.

¹⁶⁶ Pr. Prof. D-tru STĂNILOAE, pr. prof. dr. Isidor TODORAN, prof. dr. Nicolae CHIȚESCU, preot lect. Ioan ICĂ, *La Théologie dogmatique dans l'Eglise Orthodoxe Roumaine des origines à nos jours*, din volumul *De la Théologie Orthodoxe Roumaine. Dès origines à nos jours*, publicat de către Institutul Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1974, p. 254.

noastră, în 1981, împreună cu părintele Dumitru Radu, nu menționează printre lucrările părintelui Stăniloae și capitolele scrise pentru manualul menționat.

Într-un studiu dedicat părintelui teologiei românești, în volumul *Prinos de cinstire*, părintele Dumitru Radu arată această contribuție.: „Cunoașterea lui Dumnezeu în Ortodoxie; Ființa și lucrările necreate ale lui Dumnezeu; Deosebiri interconfesionale asupra antropologiei (în vol. 1) și: Aspectele esențiale ale operei de Răscumpărare în concepția ortodoxă; Doctrina ortodoxă despre raportul natură și har; Doctrina ortodoxă și catolică despre condițiile subiective ale întrupării în expunere comparativă; Doctrina protestantă și ortodoxă despre condițiile subiective, în expunere comparativă; Doctrina ortodoxă despre Biserică și unele subcapitole (în vol. II)”¹⁶⁷.

Același profesor, fost ucenic al părintelui Stăniloae, precizează și de ce numele părintelui Stăniloae este omis printre colaboratorii volumelor: „Capitolele, din acest manual universitar de teologie dogmatică și simbolică, care nu menționează între coautorii săi pe Părintele profesor Dumitru Stăniloae, aflat atunci în închisorile comuniste ca deținut politic, au la bază aceeași coordonată patristică și ilustrează dimensiunea ontologică și personalistă a învățaturii ortodoxe”¹⁶⁸.

Coautoritatea profesorului Stăniloae a celor două manuale de Teologie Dogmatică este confirmată de un document din Arhivele Facultății, dosarul personal al părintelui Dumitru. Aceasta este o listă bibliografică, datând din 1976, bazată pe o scrisoare trimisă de rectorul Seminarului Teologic Princeton, New Jersey, SUA, ca răspuns la o ofertă pentru un premiu din partea Fundației Templeton pentru Progresul Religiei. Din acest motiv, părintele profesor a scris un memoriu, însoțit de o listă de lucrări. Lista lucrărilor părintelui Stăniloae,

¹⁶⁷ Pr. Prof. Dr. D-tru RADU, *Coordonate și permanențe teologice în opera părintelui Acad. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae*, în *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire...*, p. 143.

¹⁶⁸ Ibidem, p. 143.

publicate în revista *Romanian Orthodox Church News*, din decembrie 1973¹⁶⁹, cu ocazia aniversării a 70 de ani de viață, a fost revizuită cu o serie de lucrări recente, cum le considera autorul.

În acea listă, acesta precizează faptul că este coautor la cele două manuale: „Pe lângă: Manualul de Dogmatică publicat în 1958-1959, în două volume, în colaborare cu alți trei profesori români, pr. prof. dr. D. Stăniloae a dat la tipar în anul acesta o Dogmatică ortodoxă în două volume, scrisă de el singur”. Pe una dintre filele de lucru, se vede intervenția scrisă a părintelui Stăniloae, unde completează: „Din activitatea recentă a (sublinierea aparține părintelui profesor cum se poate vedea din anexă) Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae”. Acesta este un argument convingător pentru recunoașterea meritelor și contribuțiilor sale la teologia dogmatică românească, chiar și atunci când vine vorba de recunoașterea post-mortem. Din păcate, la reeditarea ghidurilor la Cluj, părintele Stăniloae nu a fost menționat printre autori.

Printre zecile de licențe redactate și prezentate sub îndrumarea sa menționăm pe cele întocmite de: Stelian (Dometie) Manolache¹⁷⁰, Anca Manolache¹⁷¹, Dumitru Radu¹⁷², Boitan Florin¹⁷³, Andrei Scrima¹⁷⁴, Monahia Gafton Semfora¹⁷⁵, Emilian Popescu¹⁷⁶, și alții, până la arestare.

La cursurile de doctorat, Părintele Dumitru a îndrumat, atât la secția sistematică dar și la celelalte secții. A participat la numeroase comisii pentru acordarea titlului de Doctor în Teologie.

¹⁶⁹ *Theological Education. Prof. Dumitru Stăniloae celebrates his 70th Birthday*, în *Romanian Orthodox Church News*, III, nr. 4, decembrie 1973, p. 81-84.

¹⁷⁰ Registru Procese verbale anii 1943-1958, nr. 53, din 6 iulie 1949. Teza se intitula: *Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă. Studiu istorico-exegetic-dogmatic*.

¹⁷¹ Ibidem, nr. 107, din 1 noiembrie 1950. Teza se intitula: *Catolicismul și protestantismul privite de A. Homiakov*.

¹⁷² Ibidem, PV nr. 117 din 3 iulie 1951. Teza se intitula: *Ființa Bisericii în doctrina ortodoxă*.

¹⁷³ Ibidem, PV nr. 196 din 22 iunie 1953. Teza se intitula: *Doctrina ortodoxă despre chip și asemănare*.

¹⁷⁴ Ibidem, PV nr. 320 din 15 iunie 1956. Teza se intitula: *Încercare de introducere la o antropologie ortodoxă apofatică*.

¹⁷⁵ Ibidem, PV nr. 347 din 30 iunie 1956. Teza se intitula: *Maica Domnului în învățătura ortodoxă*.

¹⁷⁶ Ibidem, PV nr. 399 din 28 februarie 1957. Teza se intitula: *Doctrina dogmatică a Sfântului Grigorie Palama*.

II. EDUCAȚIA RELIGIOASA ÎN ȘCOLILE PUBLICE DIN ROMÂNIA, DUPĂ 1989. PLURALISMUL RELIGIOS

II.1. Începutul educației religioase în școlile publice din România, după 1989

Aflată în zona de Sud-Est a Europei, România este o țară de origine latină, și cu o istorie religioasă adânc înrădăcinată în creștinismul european, de confesiune ortodoxă. Biserica Ortodoxă este majoritară, creștinismul ortodox fiind considerat fundamental în construcția națiunii române (Iorga 1908, 6). Întreaga istorie culturală și spirituală a poporului român este influențată și structurată în jurul credinței creștin ortodoxe. Evident, întâlnim în România, în egală măsură și comunități catolice sau protestante, ori de religie Islamică, dar acestea sunt minoritare și în general, strâns legate de o identitate etnică, diferită de cea a românilor.

În decursul istoriei țării, primele școli de alfabetizare au apărut în curtea bisericilor iar preoții aveau și calitatea de învățători pentru copiii satului. Apoi primele universități au fost create tot în strânsă legătură cu Biserica Ortodoxă. Separația dintre Stat și Biserică s-a manifestat agresiv între 1948-1989, adică în perioada comunistă, printr-un permanent demers de izolare al influenței religioase într-o zonă marginală, a societății. Dar, odată cu căderea comunismului în 1989, religia revine rapid și autoritar în spațiul public, re-aducând oficial și legal Educația Religioasă în școlile de Stat.

În prezent, în anul 2021, Religia este opțională în planul de învățământ dar face parte dintre disciplinele principale, de studiu, pentru educația unui școlar, de la primele zile de școală și până la absolvirea liceului. Creștinismul ortodox

este deosebit de apreciat în cadrul societății românești fiind considerat fundamental pentru istoria și cultura României.

Astfel că, după căderea comunismului în România, precum și în toate țările post-totalitare, a existat o trezire spirituală puternică pentru toate bisericile, inclusiv cultele religioase românești care fuseseră hărțuite, dezbrăcate și umilite, așa cum am văzut deja, de către regimul comunist. Această trezire se datorează, de asemenea, introducerii religiei în școală ca punct spiritual de referință și un adeziv existențial între toate cunoștințele teoretice dobândite cu studiul altor discipline, mai degrabă în această perioadă de secularizare a societății românești. Religia în școală are aspecte educaționale speciale, prin rolul său de formare în viața tinerilor, fiind capabilă să reducă efectele negative ale crizei contemporane de identitate și îndrumare, propunând modele durabile de bunătate și sfințenie în familie și societate.

„Anii dificili ai dictaturii comuniste, cu ateismul său umilitor impus în școlile de stat, în contrast cu voința unui întreg popor religios, ne-au învățat să nu vrem cultură fără credință, știință fără spiritualitate, subiecți fără spirit, cunoaștere fără comunicare, filosofie fără speranță și, în special, școală fără suflet, în alte cuvinte, educația fără religie, în special în epoca întrebărilor existențiale și formarea spirituală a tinerilor, ceea ce înseamnă că ”sufletul culturii este cultura sufletului”¹⁷⁷.

Situația etnică românească post-comunistă este descrisă în reuniunea Credinței și a Constituției din Kuala Lumpur din 2004, de către luteranul român Ștefan Cosoroabă, spunând că din punct de vedere economic și politic la nivel înalt există o abordare a postmodernismului, dar mare parte a populației trăiește încă într-un nivel de pre-modernism¹⁷⁸.

¹⁷⁷ DANIEL Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Nu vrem liceu fără Dumnezeu! Predarea religiei în sistemul de învățământ public, un act de dreptate și o necesitate permanentă*, Internet (21.03.2020): http://www.patriarhia.ro/ro/documente/documente_principale.html.

¹⁷⁸ S. COSOROABĂ, *Issues for the Local Romanian Context- Programmes-Ethnic Identity*, in *Faith and Order at the Crossroads, The plenary Commission Meeting, Kuala Lumpur 2004 a study by* Thomas F. Best, WCC Publications, Geneva, 2005, p. 231.

Odată cu sosirea postmodernității, au fost create anumite confuzii și în România. Posibilitatea alegerii unei religii, a creat noi curente: căsătorii mixte, evanghelizare și prozelitism, abandonarea unei familii confesionale și așa mai departe. Bisericele și liderii lor nu au creat niciun mecanism care să se confrunte cu aceste probleme, alegerea individuală a unei religii a devenit o piatră de hotar pentru mulți, iar noile curente devin potențatoare de conflicte¹⁷⁹. Termenii "întreg" (whole) și "noi" (we) trebuie să fie definiți, așa cum a spus Cosoroabă, de asemenea, să se înțeleagă situația. În cea mai mare parte, minoritățile etnice din România, când se referă la identitatea lor, se gândesc ca la un grup etnic care este un stat în afara României și astfel se gândesc la un alt "noi", la care au aparținut de secole înainte¹⁸⁰. Termenul de stat-națiune s-a născut în secolul al XIX-lea, iar unitatea trebuie văzută nu numai "în orizontalitate", ci și pe "verticalitate", deci și din punct de vedere istoric¹⁸¹. În limbajul cotidian, Biserica Ortodoxă este numită „română” simplă, „maghiara” reformată și Biserica luterană, „germană”, din care reiese că conform percepției populare aspectul confesional este secundar celui etnic. Unde rezultă, așa cum a mai spus Cosoroabă, că în România ideea întregului nu vizează o comunitate ecumenică în care bisericile pot depăși etnia; mișcarea ecumenică este văzută ca „relații internaționale” între biserici, neavând niciun interes în ceea ce se întâmplă în alte biserici locale din aceeași țară, nici măcar pentru dialog și cooperare¹⁸².

În perioada comunismului, bisericile erau legate între ele, exprimând mai multă solidaritate, dar după 1989 au început să-și recapete vechiul statut și uneori existau chiar conflicte deschise. Dar experiența diferitelor contexte spune că:

”ecumenical cooperation grows in places where the churches decide that need each other, that they depend on one another in order to fulfill their goals.

¹⁷⁹ Ibidem, p. 232.

¹⁸⁰ Ibidem, p. 233.

¹⁸¹ Theologians and Social Scientists Consultation, "healing and reconciliation", , Internet (11.04.2021) <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-commissions/faith-and-order-commission/x-other-documents-from-conferences-and-meetings/message-from-the-plenary-commission-meeting-kuala-lumpur-malaysia-2004.html>.

¹⁸² S. COSOROABĂ, *Issues for the Local Romanian Context*, p 233.

But wherever churches are accustomed to thinking that they are strong enough to do everything on their own, they experience others only as a disturbing factor. The “riches of diversity” remains a hollow, hackneyed phrase”.¹⁸³

Sistemul de predare românesc își propune, prin metode specifice, să contribuie la menținerea identității naționale într-un context de valori europene, arătând într-un mod specific că această identitate națională are o sursă creștină.¹⁸⁴

Inițiativa organizării orelor de religie în școlile de stat a început imediat după Revoluția din 1989, exact în luna ianuarie a anului următor, la inițiativa Ministrului Cultelor, împreună cu Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, privind începutul un sistem de ore opționale în cercurile preuniversitare, fără notarea studenților¹⁸⁵.

S-a arătat că studiul religiei nu poate lipsi din programa școlară românească, tocmai pentru că studiul religiei corespunde nevoilor comunității române locale și naționale de a menține bogăția și identitatea spirituală și de a transmite valorile morale către noile generații. Cu toate acestea, foști susținători ai partidului politic comunist, considerau religia în școli ca fiind îndocrinarea cu un alt tip de filozofie¹⁸⁶. Legitimitatea educației religioase în școli este susținută de argumente istorice, morale, culturale, psihologice, sociologice, pedagogice, teologice și nu în ultimul rând ecumenice. Deși au existat discuții pro și contra predării religiei în școlile publice, un subiect important care a condus la introducerea religiei a fost: ”reparația istorică după cincizeci de ani de comunism ateist, când valorile predicate ale religiei - toleranță, bunătate, dăruire, dragoste de aproapele, solidaritate - au cunoscut un regres îngrijorător în societatea

¹⁸³ Ibidem, p. 233.

¹⁸⁴ D. OPRIȘ, M. OPRIȘ, *Spre o educație ancorată la realitățile începutului de mileniu III*, în Altarul Reîntregirii nr. 2 2008(XIII) Alba Iulia, p 187.

¹⁸⁵ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007 p. 21.

¹⁸⁶ M. OPRIȘ, *Finalitățile religiei în contextual învățământului actual*, în Altarul Reîntregirii nr. 3 2006(XI) Alba Iulia, p. 222.

românească ... și pentru a servi interesului public în idealul de formare și educare a personalității autonome, creative și responsabile a noii generații de tineri”¹⁸⁷.

Un prim pas în introducerea religiei în școli a fost semnarea unui protocol între Ministerul Educației și Biserica Ortodoxă în septembrie 1991, care prevedea introducerea „educației moralo-religioase” în programa școlilor publice ca disciplină facultativă și opțională cu un conținut ecumenic¹⁸⁸. Deși la început una dintre bariere a fost absența personalului calificat pentru a predă în școli, procesul de predare s-a bazat mai întâi pe preoți și pastori și apoi pe absolvenți de seminarii și institute teologice.

Constituționalitatea predării religiei în școlile publice va fi consemnată la 17 decembrie 1991 de articolul 32 alineatul 7 din prima Constituție română postcomunistă, în care statul garantează libertatea predării religiei în conformitate cu cerințele specifice ale fiecărui cult în școlile de stat, fiind organizată și garantată prin lege¹⁸⁹.

După o lungă perioadă, în 1995 a fost adoptată Legea învățământului care prevedea includerea religiei în toate cele trei niveluri ale învățământului preuniversitar. Pentru cel primar ca obligatoriu, pentru cel secundar, opțional și în liceu, religia avea statut facultativ¹⁹⁰. Studentul, cu acordul rudelor sau cu cel al tutorelui legal, putea alege dacă voia să meargă la religie ortodoxă sau să prefere o altă confesiune.

Deși această formulare legislativă a stârnit obiecții din partea unui grup de deputați cu privire la obligația de a predă religia în ciclul primar, Curtea Constituțională va declara constituționalitatea legii cu decizia nr. 72 din 18 iulie

¹⁸⁷ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007 p. 7

¹⁸⁸ Protocolul încheiat la data de 30-31 mai 1991 între Ministerul Învățământului și Științei, Secretariatul de Stat pentru Culte și Patriarhia Română privind includerea în învățământul teologic superior în cadrul Universităților de Stat.

¹⁸⁹ CONSTITUȚIA ROMÂNIEI 1991, Art. 32 – “Dreptul la învățătură” în Constituția României 1991, în Monitorul Oficial nr. 258 din 20 decembrie 1991.

¹⁹⁰ PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea învățământului, nr.84 din 24 iulie 1995*, în Monitorul Oficial nr. 167/31 iul. 1995, art 9.1.

1995 explicând faptul că ruda elevului poate alege sau nu, confesiunea sau religia în ciclul primar și că obligația vizează doar includerea în planul de predare și nu o obligație a participării elevilor¹⁹¹.

Situația statutului religiei în școlile publice va fi clarificată de guvern cu o ordonanță de urgență nr. 36/1997, care va modifica articolul 9.1 din Legea învățământului, specificând că religia este o disciplină școlară care face parte din trunchiul comun al tuturor celor trei niveluri de învățământ (primar, secundar și liceu). Studentul, cu acordul rudelor sau al tutorelui instituit legal, alege religia sau confesiunea pentru studiu, dar deasemenea o poate refuza. În acest caz, situația sa școlară va fi încheiată fără această disciplină¹⁹². Legea învățământului va fi modificată și republicată în 1999. Chiar dacă religia nu este menționată în mod clar, ca disciplină, ea are un statut opțional (art. 9.2), deoarece caracteristica sa de disciplină opțională nu este suficient de clarificată, deoarece participarea la aceste lecții nu este condiționată de alegerea altor discipline opționale. Numai prin Ordonanța Guvernului nr. 3670/17.04.2001, care se referă la planificarea - structurală a predării în liceu, se menționează că elevul care alege să nu participe la lecțiile de religie, va alege una dintre disciplinele opționale după un proces de consultare¹⁹³.

Începând cu anul 2004-2005, la primele clase de liceu (a noua și a zecea), religia este inclusă ca parte a trunchiului comun al predării¹⁹⁴, renunțând la statutul de opțional, ca răspuns la nevoile concrete ale elevilor și în raport cu principalele propuneri de competențe propuse de politica Uniunii Europene în cadrul programului „Education & Training 2010”. Religia participă la formarea abilităților celor trei domenii propuse de grupul de lucru european „Basic skills

¹⁹¹ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007 p. 18.

¹⁹² GUVERNUL ROMÂNIEI, *ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ nr.36 din 10 iulie 1997 pentru modificarea și completarea Legii învățământului nr.84/1995*, în Monitorul Oficial nr. 152/14 iulie 1997.

¹⁹³ MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII, *ORDIN nr. 3670/17.04.2001 cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învățământ pentru liceu în anul școlar 2001-2002*.

¹⁹⁴ MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE, CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *Programe școlare, Seria Liceu 2004*, București, p. 5.

entrepreneurship and foreign languages”: să învețe cum să înveți, abilități interpersonale, sociale și civice și „sensibilitate la cultură”. Printre abilitățile și atitudinile pe care trebuie să le dezvolte religia ca disciplină didactică a oricărui cult și confesiune, vom găsi și puncte care favorizează o abordare ecumenică: integrarea în diverse comunități, respectul pentru opiniile și comportamentele altor credințe și confesiuni, eliminarea comportamentului oricărei forme de violență bazată pe criterii religioase, medierea între situații conflictuale care pot apărea la nivel de comunicare, înțelegere și acceptare a diversității religiilor și susținerea coeziunii, la nivelul comunității și implicarea în societate¹⁹⁵.

Constituția revizuită și modificată în 2003 garantează în același articol aceleași prerogative pentru predarea religiei ca și cea din 1991¹⁹⁶. S-a propus ca scopul educației religioase să fie în corelație cu celelalte discipline educaționale și informative ale școlii, revizuită după căderea comunismului, modelul de lucru fiind specific sistemului național de predare și politică educațională promovat de statul român¹⁹⁷. Educația religioasă trebuie să conducă către un spirit de toleranță, acceptare și respect pentru alte religii.

Prezent la ceremonia de deschidere a celei de-a treia Adunări Ecumenice Europene de la Sibiu (4-9 septembrie 2007), pentru prima dată organizată într-un stat cu majoritate ortodoxă, José Manuel Durão Barroso, președintele Comisiei Europene a transmis un mesaj important cu privire la rolul religiei în „arhitectura” Europei Unite: „Toate formele de exprimare culturală și de dimensiune spirituală a omului trebuie să poată coexista în Europa. Toate imnurile de bucurie, fie ele sacre sau profane, ar trebui să poată răsună. (...). Religia este o dimensiune din ce în ce mai importantă pentru multe societăți și o sursă de valori pentru oameni. Poate juca un rol crucial în promovarea aprecierii altor culturi, religii și moduri de viață pentru a contribui la armonie între ele. (...) Europa este profund legată

¹⁹⁵ V. CHIȘ, *Pedagogia contemporană – pedagogie pentru competențe*, Cluj-Napoca, 2005, p. 56.

¹⁹⁶ CONSTITUȚIA ROMÂNIEI 2003, în Monitorul Oficial, Partea I nr. 767 din 31/10/2003.

¹⁹⁷ I. HORGĂ, *Educația religioasă în curriculum-ul școlar. Modele și tendințe*, în Educația 21, Cluj-Napoca 2005, p. 121-122.

spiritului democrației, umanismului, respectului pentru diversitate, deschidere și toleranță față de ceilalți. Toate aceste valori sunt cumulative în idealul ecumenic al bisericilor europene, exprimat sintetic în conceptul de „diversitate reconciliată”¹⁹⁸.

Tocmai aceste valori europene au fost motivul unei cercetări privind predarea religiei în școlile publice din România, pentru a căuta dacă diversitatea și toleranța, respectul față de alte culturi, religii și stiluri de viață, libertatea de a avea sau nu o religie și dacă actuala învățătură românească a religiei este ea însăși construită în jurul conceptului de „diversitate reconciliată”; analizând în același timp dacă valorile democratice ale autonomiei bisericii și ale laicismului statului au fost respectate.

În ultimele rapoarte oficiale privind religiozitatea europeană, România se situează printre cele mai religioase țări din Europa, atât în ceea ce privește practica religioasă, cât și în încrederea plasată în biserică ca instituție, sondajele arată că populația pune biserica pe primul loc în topul instituțiilor de încredere ale statului, conferindu-i o încredere constantă de peste 80% (1999 - 88%, 2000 - 85%, 2001 - 89%)¹⁹⁹. Întotdeauna cu o mare încredere în biserică, vom găsi grupul de țări post-comuniste precum: Rusia, Bosnia, Croația, Albania, Letonia, Slovacia, Polonia, dar și țări din Europa de Vest precum Italia, Malta și Irlanda de Nord.

Dreptul de a preda în școlile publice românești este valabil în toate confesiunile recunoscute de către stat²⁰⁰:

1. Biserica Ortodoxă Română
2. Episcopia Ortodoxă Sârbă de Timișoara
3. Biserica Romano-Catolică

¹⁹⁸ J. M. BARROSO, *Diversitatea reconciliată într-o Europă unificată*, în *Biserica Ortodoxă Română, Buletin Oficial al Patriarhiei Române*, Anul CXXV, nr. 7-8, 2007, București, p. 244.

¹⁹⁹ M. VOICU, *România religioasă, Pe valul european sau în urma lui?*, Institutul European, Iași, 2007, p. 128-129.

²⁰⁰ PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, în *Monitorul Oficial Partea I*, nr. 11/8.01.2007, art. 51.

4. Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică
5. Arhiepiscopia Bisericii Armene
6. Biserica Creștină Rusă de rit vechi din România
7. Biserica Reformată din România
8. Biserica Evanghelică C.A. din România
9. Biserica Evanghelică Lutherană din România
10. Biserica Unitariană din Transilvania
11. Uniunea Bisericilor Creștine Baptiste din România
12. Uniunea Bisericilor Creștine după Evanghelie din România
13. Biserica Evanghelică Română
14. Uniunea Penticostală – Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România
15. Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea din România
16. Federația Comunităților Evreiești din România
17. Cultul Musulman
18. Organizația Religioasă Martorii lui Iehova

Fiecare confesiune are dreptul de a preda propria învățătură, pe baza documentelor oficiale, folosind personalul didactic instruit în propriile școli teologice aprobate de statul român.

O acuzație adusă predării religiei în școlile publice în ultima perioadă, de către organizațiile laice, non-guvernamentale, cultural-civice ateiste, este confesionalismul conținutului educației religioase și: „dogmatismul catehizant al orelor de religie care deseori duc la îndoctrinare”²⁰¹.

La aceste acuzații, efortul meu are ca scop clarificarea terminologiei în primul caz, pentru a vedea dacă acuzațiile sunt corecte, pentru a putea clarifica și apoi a face și propuneri pentru a găsi soluții la o învățătură ecumenică a religiei.

²⁰¹ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007 p. 21.

De la început spunem că o învățătură a religiei este confesională pentru a avea o identitate concretă și pentru a fi ancorată în realitatea trăită, menținând învățătura unei biserici. Aceasta nu exclude propunerea noastră de a face lecții comune acolo unde acestea nu sunt opuse în concepții (biblice, istorice etc.). Dacă este confesională, nu trebuie să fie „confesionalizantă” sau prozelitistă, îndoctrinarea nu este altceva decât credință fără dragoste, o cateheză închisă, care se identifică doar prin punerea ei în opoziție beligerantă cu „celălalt” și în opoziție cu deschiderea creștină. O altă critică este cea referitoare la statutul religiei în școli, uneori ambiguă în interpretarea legilor statului în ceea ce privește terminologia (facultativ, opțional sau obligatoriu).

Ținând cont de diversitatea religioasă românească, chiar dacă elevii își declară apartenența religioasă în școli, nu este întotdeauna posibil să predăm religia unei confesiuni minoritare, datorită faptului că pentru a avea o oră sunt necesari șaptesprezece elevi, așa că multe minorități ale elevilor devin uneori „auditorium” în religiile majoritare care sunt predate în acea școală sau se află în acea regiune.

Legea învățământului prevede că cineva nu poate primi note în orele de religie, deoarece confesiunea lor nu este predată în acea școală. Există și comunități religioase (precum cea adventistă) care preferă să ofere educație religioasă exclusiv în comunitatea lor, unde au lăcașuri de cult, având „convingerea că separarea bisericii de stat este o opțiune valabilă”²⁰².

Statutul profesorilor care predau religie este diferit de cel al profesorilor unor alte discipline, datorită faptului că acest statut este supus ordinului general de stat pentru profesori²⁰³ și, pe de altă parte, unui regim special cerut de cultul care îi dă aprobarea pentru numirea profesorului. În cazul în care un profesor care

²⁰² Ibidem, p. 23.

²⁰³ PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Lege 128/1997 din 12/07/1997, privind Statutul personalului didactic, în Monitorul Oficial, Partea I nr. 158 din 16/07/1997*: “Art.3. (1) Personalul didactic cuprinde persoanele din sistemul de învățământ responsabile cu instrucția și educația. (2) Din personalul didactic pot face parte persoanele care îndeplinesc condițiile de studii prevăzute de lege, care au capacitatea de exercitare deplină a drepturilor, o conduită morală conformă deontologiei profesionale și sunt apte din punct de vedere medical pentru îndeplinirea funcției”.

predă religie comite abateri grave de la doctrina și moralitatea cultului căruia îi aparține și îl predă, cultul poate retrage acordul de predare religioasă, ceea ce duce la dizolvarea contractului individual de muncă²⁰⁴.

Specializarea predării religiei într-un mod confesionalizant a fost criticată deoarece nu permite predarea unei discipline generale a religiei, acest lucru fiind considerat un dezavantaj pentru profesori prin cercetările făcute în 2007 de către o asociație non-guvernamentală privind predarea învățământului religios. Aceeași cercetare arăta deasemenea și disponibilitatea profesorilor de a urma cursuri de specializare pentru a predă o disciplină non-confesională a religiei²⁰⁵. Chiar dacă statutul profesorului de religie este un statut titular, datorită libertății religioase garantate de Constituție, fezabilitatea sa absolută nu poate fi garantată, deoarece în orice moment o persoană poate schimba religia sau este posibil să renunțe la ea, astfel, numărul elevilor dintr-o clasă care participă la orele de religie, poate scădea întotdeauna până la punctul în care această oră va trebui restricționată.

Organizarea învățământului teologic specific pentru pregătirea personalului cultelor și activităților social-misionare, și deci și pentru profesori, pentru cultele recunoscute ale statului, este asigurată, la cererea acestora, de Ministerul Educației și este proporțional cu procentul numeric al persoanelor din fiecare cult religios din țara română, în conformitate cu ultimul recensământ oficial actualizat²⁰⁶.

²⁰⁴ PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, în *Monitorul oficial Partea I*, nr. 11/8.01.2007: “Art.32 (1) În învățământul de stat și particular, predarea religiei este asigurată prin lege cultelor recunoscute. (2) Personalul didactic care predă religia în școlile de stat se numește cu acordul cultului pe care îl reprezintă, în condițiile legii. (s.n.). (3) În cazul în care un cadru didactic săvârșește abateri grave de la doctrina sau morala cultului (s.n) cultul îi poate retrage acordul de a predă religie, fapt ce duce la desfacerea contractului individual de muncă (s.n.)”.

²⁰⁵ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007, p 29.

²⁰⁶ PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea nr. 151/1999 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/1997 pentru modificarea și completarea Legii învățământului nr. 84/1995*, în *Monitorul Oficial al României, Partea I*, nr. 370 din 3 august 1999, art. 9 alineatul 3: “Culte recunoscute oficial de stat pot solicita Ministerului Educației Naționale organizarea unui învățământ teologic specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare a cultelor, numai pentru absolvenții învățământului gimnazial sau liceal, după caz,

Una dintre probleme, sau care poate fi văzută ca o problemă, se referă la accesul la educația religioasă a cultelor minorităților în comparație cu cultul majoritar ortodox, care are majoritatea profesorilor și inspectorilor de religie la nivel de țară. Supraveghetorii sunt aleși dintre profesorii tuturor confesiunilor și sunt în mare parte confesiuni ortodoxe. În 2007, Comisia pentru Educație Catolică a Sinodului Bisericii Greco-Catolice Române a protestat împotriva acordului că predarea religiei greco-catolice ar trebui să fie coordonată de un inspector ortodox și a solicitat un inspector greco-catolic în fiecare județ²⁰⁷. Cererea nu a fost însă soluționată, deoarece este o minoritate confesională, iar inspectorul de religie este ales de către inspectorul general al acelui județ, nefiind posibilă stabilirea unui inspector pentru fiecare cult. Atribuțiile sale, de supraveghere a calității predării în școli, se referă la partea metodologică și pedagogică a predării pentru profesorii unei alte confesiuni care nu îi aparține, inspecția de specialitate efectuându-se întotdeauna cu un profesor de metodologie din același grad didactic confesional.

În ultima perioadă s-au auzit voci care au protestat împotriva oricărei sărbători religioase care se sărbătorește în școlile publice, în special cele de la începutul anului școlar, unde sunt chemați preoți pentru a binecuvânta elevii și profesorii. Vom găsi și proteste neoficiale, îndreptate și împotriva așa-numitei „obligații ale elevilor de a merge la biserică pentru a obține o notă mare la disciplina religie”²⁰⁸. Aceste acuzații, uneori foarte exagerate, dau o imagine negativă a învățământului religios în școlile publice. O educație religioasă creștină ar trebui să fie legată de biserică, care este locul principal pentru celebrarea sărbătorilor. Această participare la cultul eclezial trebuie să fie o

proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensământului oficial reactualizat. Înființarea și funcționarea acestui învățământ se fac potrivit legii.”

²⁰⁷ COMISIA PENTRU EDUCAȚIE CATOLICĂ DIN CADRUL SINODULUI BISERICII ROMÂNE UNITE CU ROMA, *Sesizarea secretarului adresată MINISTERULUI EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII* Nr. 10057/24.01.2007.

²⁰⁸ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007, p. 59.

continuare a lecției de religie. Biserica propune valori și nu le impune, motiv pentru care Patriarhia Română, spune Patriarhul Daniel, respinge orice formă de presiune asupra elevilor pentru a li se cere să participe la lecții de religie sau să participe la anumite evenimente religioase²⁰⁹. Pe același principiu, alte biserici și confesiuni au declarat, de asemenea, libertatea profundă a studenților de a participa la slujbe religioase în lăcașurile lor de cult. Libertatea este un dar al lui Dumnezeu oferit omului și, din acest motiv, educația religioasă trebuie întreprinsă liber respectând voința familiei și a studenților. Bisericele au respectat deciziile comunităților locale în conformitate cu articolul 26 din Declarația universală a drepturilor omului, care spune că: părinții au prioritate în alegerea tipului de educație care trebuie acordată copiilor lor.

Discuțiile au abordat și prezența icoanelor în sălile de clasă, ceea ce a provocat proteste din partea diferitelor grupuri (foarte mici), care consideră că acestea: „afectează laicitatea învățământului de stat, constituie o discriminare împotriva studenților de alte credințe și religii și împotriva celor care nu sunt adepți ai vreunei formațiuni religioase”²¹⁰.

Secretariatul de stat al Ministerului Culturii și Cultelor susține că icoanele au un simbolism cultural național puternic, fiind considerate moștenirea spirituală și culturală a poporului român, iar afișarea lor în școlile publice nu constituie o încălcare a drepturilor și libertăților poporului român. Persoanele care au solicitat o variantă de compromis, până în prezent nu a fost adoptată în niciuna dintre țările cu tradiții similare cu cele din România. În opoziție cu decizia Consiliului Național privind Combaterea Discriminării din 21 noiembrie 2006²¹¹, care prevedea afișarea simbolurilor religioase doar în timpul lecțiilor de religie și în

²⁰⁹ DANIEL Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Nu vrem liceu fără Dumnezeu! Predarea religiei în sistemul de învățământ public, un act de dreptate și o necesitate permanentă*, Internet (11.07.2020): http://www.patriarhia.ro/ro/documente/documente_principale.html.

²¹⁰ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007, p. 50.

²¹¹ CONSILIULUI NAȚIONAL PENTRU COMBATEREA DISCRIMINĂRII, *Hotărârea din 21 noiembrie 2006*, Internet (09.09.2020): <http://www.proeuropa.ro/anexe.html#hotarire>.

locuri rezervate special pentru predarea religioasă, Ministerul Educației Cercetării și Tineretului s-a opus în 2007 cu mai multe contestații la Înalta Curte de Casație și Justiție care anulează decizia Consiliului pentru Discriminare declarând că este un drept al familiilor să aibă educația copiilor lor în conformitate cu convingerile lor religioase, asigurând astfel libertatea conștiinței copiilor în condiții de libertate și egalitate. Simbolismul icoanelor nu anulează libertatea conștiinței în unitățile didactice prin desfășurarea unui proces educațional care a fost transmis tradițiilor umaniste, valorilor democratice și aspirațiilor societății românești, statul român, rămânând neutru, conform reglementărilor europene, în acest domeniu, lăsând decizia în sarcina comunității educaționale formată din profesori, elevi și familie, garantând astfel dreptul de a alege principiul libertății de conștiință²¹². Celelalte confesiuni și culte românești au luat, de asemenea, poziție pentru menținerea icoanelor în școli, cu toate că nu au un devotament special față de ele, arătând astfel o unitate ecumenică împotriva celor care ar dori o excludere a religiei din aria curriculumului didactic. Nu ne reamintim decât o întâlnire a Adunării Generale a Asociației Ecumenice a Bisericilor din România pe 28 noiembrie 2006, unde reprezentanții Bisericilor Ortodoxe, Evanghelice, Reformate, Evanghelice Luterane și Armene au convenit asupra menținerii în spațiul public a simbolurilor creștine ca expresie a libertății religioase²¹³. Reprezentanții cultului mozaic și cultului musulman au susținut, de asemenea, Asociația Ecumenică Română, Aurel Vainer, președintele Federației Comunităților Evreiești din România spunând: „„Cred că pentru un elev creștin ortodox, protestant, catolic, evreu sau musulman nu poate fi ceva jenant sau incomod să ai un semn al lui Dumnezeu în școală. Cu toate acestea, rămâne o

²¹² MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII, Direcția Comunicare și Relații Publice, *Prezența simbolurilor religioase în școli trebuie să fie decisă de comunitate, de părinții elevilor și, nu în ultimul rând, de școală*, Internet (10. 09. 2020): <http://www.edu.ro/index.php/pressrel/7103>.

²¹³ ASOCIAȚIA ECUMENICĂ A BISERICILOR DIN ROMÂNIA, A XII - a Adunare Generală, *Consens cu privire la menținerea în spațiul public a simbolurilor creștine ca expresie a libertății religioase*, Internet (10.09. 2020): http://civicmedia.ro/acm/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=93

libertate a majorității, un drept câștigat de creștinii din România. Personal, nu văd nici un impediment că simbolurile religioase rămân”²¹⁴.

Această libertate câștigată arată credința poporului român, care a reușit să reziste și să depășească cincizeci de ani de interdicții comuniste.

Noua lege a educației naționale, publicată în septembrie 2008, păstrează religia în școli. Cei care nu au posibilitatea sau condițiile de a participa la religie în școală pot alege să nu o frecventeze iar media anuală se va face fără această materie²¹⁵. În același articol se spune că predarea religiei va fi predată de personal calificat în conformitate cu legea și protocolul, semnat între Minister și culte.

Un sondaj al elevilor făcut la nivel național, realizat în 2007, despre valorile predate la orele de religie, spune că profesorii de religie educă pentru toleranță față de creștini (56,3%), femei (32,3%) și romi (țigani, 32,4%). Procentul este mai mic în ceea ce privește predarea pentru toleranța cultului evreiesc (30,0%), islamul (26,6%), neoprotestanți (25,1%) și catolici (33,7%). Profesorii din alte domenii de studiu au răspuns la același chestionar, dorind ca în lecțiile de religie să fie subliniată mai mult promovarea ecumenismului și toleranței religioase, apoi o prezentare echidistantă a percepției cultelor și renunțarea la prozelitism și discriminare religioasă²¹⁶.

În 2008, Parlamentul din România discuta un proiect al Legii învățământului preuniversitar cu o formulă care excludea predarea religiei din liceu, făcându-l opțional. Intervenția publică a patriarhului Daniel a creat o campanie media intitulată „Nu vrem liceu fără Dumnezeu”, susținând că religia este o parte integrantă a culturii europene, ceea ce ajută la înțelegerea istoriei și artei continentului european: „Nu avem dreptul să înlăturăm, în numele

²¹⁴ A. VAINER, *Creștini, mozaici si musulmani uniți pentru credință*, Internet (14.09.2020): http://civiciimedia.ro/acm/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=93

²¹⁵ Legea Educației Naționale Art.18(2) “*La solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinților sau a tutorelui legal instituit pentru elevul minor, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără disciplina religie. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină*”.

²¹⁶ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007, p. 70.

laicismului, secole de istorie și cultură inspirate din credință. Inima Europei nu poate fi paralizată, ignorând capodoperele arhitecturii, picturii, sculpturii, literaturii și muzicii, în numele unei pretinse emancipări bazate pe golul spiritual al secularizării. Nu vom putea înlocui niciodată valorile constante ale religiei cu modele efemere ale unui umanism autosuficient și antireligios”²¹⁷.

Caracterul ecumenic promovat de cultura Uniunii Europene și menționat din nou de Patriarhul Daniel prin principiul „unității în diversitate”, care menține identitatea locală națională și tradițională și valorile care s-au format de-a lungul secolelor fără o standardizare artificială și sterilă, care distruge specificul intercultural al Europei. Astfel, după 1990, dreptul de a fi ei înșiși a fost restabilit unui popor eminamente religios prin modul de educare a tineretului, adecvat identității lor naturale și culturale. Bisericiile s-au adunat din nou pentru a menține educația religioasă în școli, acțiuni care ar putea fi făcută în multe alte intervenții ale societății pentru a o ajuta sau a o corecta.

Programele de astăzi dezvoltate de Ministerul Educației pentru orele de religie încearcă să fie cât mai adecvate. De exemplu, în notele explicative (care sunt identice) pentru programele din clasele a treia și a patra se spune că elaborarea lor este în conformitate cu legea didactică, care prevede o oră pe săptămână și are ca primă premisă: „Abordarea religiei dintr-o perspectivă ecumenică, prin cultivarea relațiilor interconfesionale și promovarea respectului față de alte confesiuni”²¹⁸.

Programele se bazează pe principii apropiate de cele ecumenice, subliniind formarea unei culturi a drepturilor omului pentru minorități, principiul non-violenței și egalității de șanse și valoarea fundamentală a pluralismului în societatea europeană modernă. Dar nu trebuie să confundăm această toleranță cu

²¹⁷ †DANIEL Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Nu vrem liceu fără Dumnezeu! Predarea religiei în sistemul de învățământ public, un act de dreptate și o necesitate permanentă*, Internet (04.11.2020): http://www.patriarhia.ro/ro/documente/documente_principale.html.

²¹⁸ MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *Programa Școlară Revizuită: Religie, Cultul Ortodox, Clasele a VII-a – a VIII-a*, prin Ordin al Ministrului nr. 4740 din 25.08.2003, Internet (12.10. 2020) <http://www.edu.ro/index.php/articles/curriculum/c543+589++/>, p. 3.

principiile creștine care doresc unitatea tuturor celor care-L mărturisesc pe Hristos ca Salvator și Cap al Bisericii sale unice, sobornicească, apostolică și sfântă.

Nu se știe cu exactitate ce înseamnă o perspectivă ecumenică pentru statul român, deoarece nu ne-a fost furnizată o fixare a principiilor ecumenice pentru predare: poate că principiile legale ale toleranței unui stat democratic pot fi considerate principii ecumenice? Întrebările din acest domeniu sunt multe, ar trebui luată o decizie comună, chiar dacă este dificil de realizat. Fiecare sistem de predare din fiecare stat este specific și, prin urmare, ar fi necesară o întâlnire la nivel național pentru a propune principii ecumenice. O propunere, care a rămas la nivel de cercetare, intitulată „Perspective interconfesionale pentru predarea religiei” elaborată de un specialist în pregătirea personalului didactic, Iuliana Barna,²¹⁹ urmărește să realizeze o educație în spiritul recunoașterii și respectului pentru diferențele existente în ansamblul fiecărei confesiuni și nu le disprețuiește sau le neagă valorile.

Un proiect interesant dezvoltat în ultimii ani, pe care îl putem propune ca exemplu, este elaborarea programelor curriculare desfășurate de profesori, în colaborare cu Biserica Ortodoxă Română, pentru a asigura educația religioasă a studenților români din țările Mitropoliei Europei de Vest și de Sud cu sediul la Paris²²⁰. Deși nu presupune implicarea școlilor de stat, modelul cu care a fost conceput, rămâne un model ecumenic datorită faptului că mediul majoritar catolic și reformat din aceste țări reprezintă o mare oportunitate pentru un bun dialog interconfesional.

Specialiștii în pedagogie caută direcții și strategii pentru formarea interculturală a cadrelor didactice pentru un schimb de perspective către

²¹⁹ I. BARNA, *Perspective interconfesionale în predarea religiei*, în *Revista de Psihologie și Științele Educației*, Galați, 2008, p. 54-61.

²²⁰ D. SCHIPOR, *Direcții și strategii privind formarea intelectuală a cadrelor didactice*, în *Revista de științe ale educației*, nr. 1/2004, București, p. 83-90.

acceptarea diversității²²¹. Faptul că astăzi educația publică promovează un tip de educație interculturală poate fi de un mare ajutor pentru o educație ecumenică, deoarece pornind de la toleranța încurajată de cultură, putem merge spre iubirea ecumenică, care depășește formele rigide sugerate de cultură. Prin urmare, educația ecumenică va fi modelul creștin de educație pentru toleranță.

Nu cu mult timp în urmă, s-a propus înființarea unei comisii speciale formată din specialiști în teologie și pedagogie, pentru a reelabora noi programe școlare, actualizate, pentru a îmbunătăți activitatea didactică a religiei. Această comisie ar fi trebuit să conțină un grup de profesori interesați în această activitate ecumenică, pentru a crea un forum²²². Însă chiar și astăzi, totul a rămas la nivel de propunere.

Educația religioasă va rămâne un factor de stabilitate și comuniune în societatea românească, un motiv sfânt și o inspirație durabilă pentru a proteja și promova identitatea spirituală și demnitatea persoanei care trăiește astăzi într-o lume din ce în ce mai pluralistă și fragmentată spiritual și social.

²²¹ Ibidem, p. 89.

²²² D. OPRIȘ, M. OPRIȘ, *Spre o educație religioasă ancorată la realitățile începutului de mileniu III*, în *Altarul Reîntregirii* nr. 2 2008(XIII), p. 195.

II.2. Învățământul ortodox

Este foarte important, ca țară, să-i faci pe cetățenii tăi, sănătoși și morali, acest lucru incluzând educația religioasă, în spiritul celor mai pure tradiții religioase, spunea episcopul Alba Iuliei în introducerea cărții de metodologie didactică pentru profesorii de religie²²³.

O viziune asupra căreia s-ar putea lucra împreună între ortodocși și greco-catolici este punctul de vedere prezentat de aceștia din urmă într-un manual ortodox. De exemplu, referirea la Biserica Greco-Catolică privind contextul neînțelegerilor și neîncrederii reciproce „cu efecte pentru o lungă perioadă de timp, care a avut loc în 1701, când unitatea credinței poporului român din Transilvania a fost divizată”²²⁴, fără a ține cont de contextul istoric și fără a menționa în vreun fel contribuția Bisericii Greco-Catolice la trezirea sentimentului național român și persecuția suferită ca urmare a interdicției existenței acestei Biserici în perioada comunistă.

În diferite manuale și caiete găsim capitole speciale dedicate ecumenismului, plasate în părțile istoriei contemporane a Bisericii în diferiți ani de studiu, cu o aprofundare specifică pentru fiecare nivel de studiu. De exemplu, în ultimul an al ciclului gimnazial, într-un caiet pentru elevi, la capitolul intitulat Ortodoxia și Ecumenismul, după o scurtă definiție dată ecumenismului și după o scurtă istorie, se încheie, precizând că: „Adevărata unitate a credinței poate fi realizată dacă creștinii din Bisericele lumii sunt uniți într-o singură inimă și o gură a ceea ce Biserica ne-a învățat în doctrina corectă a Simbolului Credinței formulată de Sinodul Ecumenic de la Constantinopol din 381: "Cred într-una sfântă, sobornicească și apostolească Biserică". Acest lucru se va realiza atunci

²²³ ANDREICUȚ ANDREI Mitropolit., în Introducere Șebu S., Opriș M., Opriș D., *Metodica predării religiei*, Alba Iulia, 2000.

²²⁴ D. OPRIȘ, I. HORGA, M. OPRIȘ, A.TACEA, *Religie, Manual pentru clasa a X-a*, Cultul Ortodox, Cluj-Napoca, 2005, p. 70.

când Dumnezeu va vrea să înmoaie inimile celor care sunt în eroare, pentru ca ei să se întoarcă la dreapta credință a Bisericii.”²²⁵

Deși nu este foarte evident, în mai multe texte predomină „teologia întoarcerii”, chiar dacă nu se specifică prea mult cine sunt cei care au greșeală și care este Biserica „drepte credințe”.

Împotriva prozelitismului, în unele manuale se iau atitudini ferme care declară că: „Activând pentru credința ortodoxă strămoșească, Biserica noastră se opune acțiunilor sectanților, care, cu sprijin material din străinătate, încearcă să facă prozelitism în rândul creștinilor ortodocși (sectanții vor să-L propovăduiască pe Hristos poporului român, așa cum nu L-ar fi cunoscut de aproape două milenii!”²²⁶.

Vom găsi, de asemenea, critici la adresa unei poziții evident antagoniste între creaționism și teoria evoluționistă științifică prezentată în unele manuale de liceu²²⁷, aceasta fiind considerată o viziune nepotrivită pentru învățământul public de stat. Critica este legată de o rezoluție a Uniunii Europene care consideră că eliminarea teoriei evoluționiste din manualele școlare este un pericol, fenomen întâlnit și în alte țări europene, și propune o promovare științifică a acestei teorii în școli²²⁸.

Cu toate acestea, raportul asociației non guvernamentale Pro Europa a susținut în 2007 că: „Există manuale de religie ortodoxă aprobate de MEC, care indică drept bibliografie pentru elevi, pagini web ortodoxe fundamentaliste care prezintă atacuri virulente împotriva ecumenismului și a altor religii. În diferitele manuale religioase există diferențe considerabile în ceea ce privește mesajul de

²²⁵ C.MUHA, *Religie creștin ortodoxă. Caiet pentru elevi, cadre didactice și părinți*, Clasa a VIII-a, Ed. „Sf. Mina”, Iași, 2007, p. 50.

²²⁶ Ibidem, p. 59.

²²⁷ A. LEMENI (coord.). J. NEDELEA, , *Religie. Cultul ortodox, Manual pentru clasa a XI-a*, Ed. Corint, București, 2007, p. 11-12.

²²⁸ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007, p. 45.

toleranță, acceptarea diversității, ecumenism, ceea ce duce la formarea elevilor într-o ierarhie a diferitelor valori și, în final, erodarea coeziunii sociale”²²⁹.

Conținutul manualelor este actualizat în fiecare an, criticile sunt analizate și, dacă acestea sunt considerate intolerabile, sunt revizuite imediat.

Totuși, experiența românească a manualelor de religie a fost și ea apreciată. În acest sens poate fi citat Savatie Baștovoi, un călugăr moldovean, care, criticând manualul de religie rusesc scris de Andrei Kuraev „Fundamentele culturii ortodoxe”, manual care se dorește a fi introdus și în Republica Moldova, a menționat exemplul României ca stat laic, unde lecțiile de religie reprezintă punctele esențiale ale credinței și vieții ortodoxe, fără a influența copiii aparținând altor religii sau fără religie²³⁰.

Una dintre cărțile de metodologie *Educație religioasă, repere teoretice și metodice*, al cărei autor, Constantin Cocoș, este binecunoscut în acest domeniu, într-un subcapitol intitulat întrebător Ortodoxie versus catolicism? vorbește despre modul relativist de a evidenția propriile valori punându-le în opoziție cu altele, când în realitate acestea sunt doar diferite și nu opuse, fiecare cu frumusețea sa particulară, iar o comparație este posibilă fără ca una să încalce valorile celeilalte²³¹.

Un prim manual analizat, cel din clasa a XI-a, coordonat de Prof. Vasile Timiș, din 2004, justifică necesitatea cursului de religie într-o prefață (introducere) în care susține că educația religioasă reprezintă un aspect important al scopului misiunii Bisericii în lume și, prin acest curs de religie, Biserica dorește să ajute societatea promovând iubirea, prietenia, pacea, înțelegerea, ajutorul reciproc și cooperarea între oameni, adică acele valori privind moralitatea creștină: „Toate cursurile de religie ar trebui să se desfășoare în virtutea iubirii și

²²⁹ Ibidem, p. 104.

²³⁰ BAȘTOVOI S., *Biserica și școala în politica Rusiei de la Lenin la Kuraev*, București, 2010.

²³¹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă, Repere teoretice și metodice*, Iași, 2009, p. 188.

altruismului, în deplină libertate, având ca scop pregătirea elevului pentru a-l cunoaște și iubi pe Dumnezeu, prin formarea virtuților creștine”²³².

Primul capitol care conține lecții despre învățătura dogmatică a Bisericii începe prin a ne arăta cine este Iisus Hristos, a treia Persoană a Sfintei Treimi, Om adevărat și Dumnezeu adevărat, umanitatea fiind pregătită pentru venirea Sa prin ideea conștientizării păcatului și din nevoia sosirii unui Mântuitor, idei care există în aproape toate religiile într-o formă nealterată, fiind întreținute de poporul lui Israel. „În sânul acestui popor ales al lui Israel, Dumnezeu păstrează nealterată imaginea Mântuitorului făgăduită de îngeri și profeți”²³³.

Mântuirea umanității a fost realizată prin lucrarea lui Hristos, care este universală, dar și personală pentru fiecare prin harul divin, credință și fapte bune, omul conlucrând împreună cu Dumnezeu pentru propria lui mântuire și a lumii²³⁴.

Învierea a fost declarată un eveniment istoric, dar, în același timp, și supraistoric, care transcende istoria mântuirii, dând sens lumii. După Înviere, Mântuitorul a rămas pe pământ 40 de zile tocmai pentru a-i convinge pe toți că este cu adevărat înviat. Încă de la început, Sfinții Apostoli au fost siguri de adevărul Învierii, prezentându-se ca martori și suferind totul pentru Hristos²³⁵.

Duhul Sfânt este a treia persoană a Preasfintei Treimi, Dumnezeu adevărat, identic în fire cu celelalte două Persoane: „El preia existența de la Tatăl, prin activitatea cunoscută sub numele de procesiune. Această activitate este similară cu nașterea Fiului de la Tată, dar, desigur, într-un alt mod, care rămâne un mister etern pentru cunoașterea umană”²³⁶.

Pogorârea Duhului Sfânt este actul de tranziție al lucrării mântuitoare a lui Hristos în trupul Său, până la extinderea actului mântuitor către Apostoli și toți cei care au crezut, lucrarea Celui care pregătește și continuă lucrarea Celuilalt:

²³² V. TIMIȘ, *Religie, cultul ortodox, manual pentru clasa a XI-a*, Cluj Napoca, 2004, p. 5.

²³³ Ibidem, p. 7-8.

²³⁴ Ibidem, p. 12.

²³⁵ Ibidem, p. 17.

²³⁶ Ibidem, p. 18.

„Relația oamenilor cu Hristos cel Înviat și Înălțat nu poate fi făcută efectiv decât prin „Duhul Fiului” (Gal. 4,6) și corpul eclezial al lui Hristos, care îl face pe Hristos prezent în noi, cu trupul Său divin. ... Duhul Sfânt nu îl înlocuiește pe Hristos în lume, ci mai degrabă îl face prezent în alt mod, în lume și în noi, după chipul lui Hristos”²³⁷.

Harul divin este absolut necesar pentru mântuire (In. 15,5). Protestanții consideră predestinarea ca voința absolută și eternă a lui Dumnezeu de a alege pe unii pentru fericirea eternă, iar pe alții pentru condamnarea eternă: „Predestinarea susținută de Calvin nu ia în considerare faptele pentru a obține mântuirea, considerându-i pe toți oamenii, păcătoși. Mai mult, susține că, pentru cei predestinați spre mântuire, Dumnezeu își manifestă mila Sa, iar pentru cei predestinați spre osândire, dreptatea Sa. Această separare nejustificată a dreptății de milă îl face pe Dumnezeu un stăpân nedrept și partizan. Textul citat de protestanți în favoarea doctrinei despre predestinare este cel din Romani 8, 29. Dar acest text nu susține teoria lor, deoarece este în favoarea predestinării condiționate a acțiunilor omului”²³⁸.

Biserica este extinderea vieții și harului divin în ființele umane, este un organism divino-uman, o instituție supraistorică cu un dublu aspect, vizibil și invizibil și este infailibilă, o calitate care vine de la conducătorul său infailibil, Hristos: „Calea, Adevărul și Viața” reprezintă stâlpul și fundamentul adevărului (I Tim. 3,15).

Biserica este unică pentru că a fost întemeiată de Hristos (Efeseni 4, 4-6), iar apoi, autorul manualului afirmă că: „Unitatea Bisericii este exprimată vizibil prin unitatea dogmatică, canonică și de cult a comunităților ecleziale locale, precum și prin conducerea sinodală unică și supremă, Consiliul Ecumenic ... Universalitatea, sinodalitatea sau catolicismul înseamnă că viața și doctrina Bisericii este în conformitate cu toată existența și adevărul. Universalitatea

²³⁷ Ibidem, p. 19-20.

²³⁸ Ibidem, p. 22.

înseamnă, de asemenea, că Biserica este ghidată și bazată pe conciliile ecumenice, universale.²³⁹”

Biserica a fost întemeiată de apostoli, iar succesiunea apostolică neîntreruptă reprezintă transmiterea harului episcopal de la apostoli, de la episcop la episcop, până astăzi, la actualii episcopi sfințiți canonic. Această succesiune nu trebuie înțeleasă doar istoric, ci ca o continuitate reală a harului și credinței. Ierarhia eclezială este o parte esențială și strict necesară a Bisericii, deoarece ar fi de neconceput faptul că Biserica să nu aibă propriul său sistem specific de administrare a Sfintelor Taine. Faptul că de-a lungul timpului au apărut noi grade ierarhice, distincții și titluri nu înseamnă că cele trei niveluri ierarhice s-au înmulțit; noile grade sunt doar administrative sau onorifice și nu sacramentale. Laicii sunt, de asemenea, membri specifici, întotdeauna vii și activi ca ierarhia, ai aceluiași corp unic și unitar, Biserica.²⁴⁰

Un ultim subiect al primului capitol dedicat învățaturii dogmatice, din manualul clasei a XI-a, prezintă pe scurt cele patru Sfinte Taine ale Bisericii: Botezul, Mirungerea, Mărturisirea și Euharistia, după existența, validitatea și nevoia lor. În ceea ce privește numărul Sfintelor Taine, manualul menționează: „Numărul celor șapte Taine nu este atestat în mod explicit nici în Sfânta Scriptură, nici în Sfânta Tradiție. Cu toate acestea, există mărturii biblice și patristice pentru fiecare dintre cele șapte Taine. În Occident, numărul celor șapte Taine a fost specificat pentru prima dată de dogmatistul Pietro Lombardo, în secolul al XII-lea, iar în Orient, de călugărul rus Iov Iasitul, în 1270. Este foarte important ca vechile biserici orientale, care s-au separat de Biserica Ortodoxă în secolul al V-lea, să aibă toate cele șapte Taine, dovadă că acest număr a existat înainte de secolul V. Teologia subliniază faptul că numărul șapte este un număr sfânt, ce

²³⁹ Ibidem, p. 25.

²⁴⁰ Ibidem, p. 26.

semnifică perfecțiunea și, mai presus de toate, este numărul de daruri ale Duhului Sfânt (Is 11, 2-3) ”²⁴¹.

În ceea ce privește Botezul copiilor, acest lucru este făcut de Biserică pe baza practicii apostolilor din Fapte 13 (Faptele Apostolilor) și Ioan 3,5, fiind specificat elevilor că, confesiunea nașilor poate reprezenta o garanție pentru educația creștină al noului copil botezat. Apoi, un citat de Sfântul Irineu îi îndeamnă pe părinți să boteze copiii imediat, pentru a nu da spațiu răutății după cum se prevede într-un canon al Sinodului de la Cartagina din 418: „Oricine neagă nevoia botezului copiilor, să fie anatema ”, putându-se repeta doar botezul care nu s-a făcut în numele Preasfintei Treimi²⁴².

Taina Euharistiei este cea mai importantă dintre Taine, aceasta reprezentând Fântâna harului divin. Cei care primesc har sunt membri ai Bisericii care s-au pregătit în prealabil prin Taina Spovedaniei. Se specifică în manualul din 2004 că nu pot primi Sfânta Euharistie: „creștinii neortodocși, chiar dacă s-au spovedit, deoarece Împărtășania face parte din mărturisirea completă a credinței în Dumnezeu. Prin urmare, practica intercomuniunii creștinilor cu alte confesiuni nu poate fi acceptată de Biserica Ortodoxă, deoarece Împărtășania este punctul culminant și expresia deplinătății și integrității credinței. Acolo unde lipsește ceva din această integritate, înseamnă că credința este incompletă și că Euharistia nu poate fi făcută”²⁴³.

Ca temă de meditație, autorii manualului încheie lecția și capitolul cu cuvintele Sfântului Iustin Martirul: „Doar cei care cred în adevărul a ceea ce propovăduim și cei care au trecut râul iertării păcatelor și renașterii, trăind așa cum este transmis de Hristos, pot participa la Euharistie”²⁴⁴.

Al doilea capitol al moralei creștine vorbește despre conștiința morală și bolile sale, precum și despre libertate și alegere. Educarea conștiinței, în lumina

²⁴¹ Ibidem, p. 29-30.

²⁴² Ibidem, p. 31-32.

²⁴³ Ibidem, p. 35.

²⁴⁴ Ibidem, p. 36.

principiilor și normelor morale ale învățaturii evanghelice, devine o datorie pentru fiecare creștin, întrucât, așa cum a arătat Sfântul Augustin, „omul poate fugi de tot, cu excepția conștiinței sale.”²⁴⁵

Libertatea voinței este apărută de indeterminiștii relativi pe baza dovezilor scripturale, prin simțul responsabilității pentru acțiunile noastre și conștiința noastră, împotriva determinismului științific, psihologic, fiziologic și fatalist care susține alte legi care guvernează voința umană²⁴⁶. Păcatul s-a născut din voința liberă a omului și este împotriva voinței lui Dumnezeu, nefiind o cauză esențială a naturii umane, ci doar accidentală. În continuare, autorii manualului descriu tipurile de păcat și metodele de vindecare prin practicarea virtuților. Acestea vor fi studiate în lecția următoare, pentru o mai bună înțelegere, fiind împărțite în funcție de obiectul și scopul lor în teologie și morală.

Prima lecție a capitolului despre arta creștină este fundamentul dogmatic al icoanei, unde, pe lângă elementele iconografiei și picturii religioase care susțin valoarea spirituală și artistică a acestora, există și lecții despre argintărie și cusături religioase, dar și despre muzica bisericească și a mesajului său spiritual.

„În sens ortodox, icoana este un obiect sacru, mai ales pentru că este sfântă și se distinge de o simplă imagine religioasă ... Icoana este o asemănare, un model care îl prezintă pe cel reprezentat în icoană; nu este un obiect idolatric, fiind o asemănare cu un lucru real ... este un loc al apariției, al prezenței misterioase a lui Hristos sau a celorlalți sfinți ... Dumnezeu, în sine, nu poate fi pictat ... Dar, datorită momentului istoric al Întropării, reprezentarea sa în formă umană a devenit posibilă, prin urmare, în consecință este pictat corpul vizibil al lui Dumnezeu și nu Divinitatea invizibilă, care poate fi reprezentată doar analogic iar nu pentru ceea ce este cu adevărat”²⁴⁷.

²⁴⁵ Ibidem, p. 41.

²⁴⁶ Ibidem, p. 44-46.

²⁴⁷ Ibidem, p. 66.

În ceea ce privește Occidentul, după ce au fost prezentate inițial frumoasele fresce paleocreștine din catacombele romane și mozaicurile din frumoasele biserici din Ravenna, se afirmă că: „frumusețea spirituală a fost curând înlocuită de frumusețea fizică, icoana a fost înlocuită de pictura religioasă, iar această influență, împreună cu abandonarea progresivă a tradiției, a adus cu sine o diminuare a vieții spirituale și a nivelului de cercetare teologică, care s-a evidențiat și în artă”²⁴⁸.

În plus, ca temă de meditație și de lectură la sfârșitul lecției, autorii manualului s-au gândit să adauge următorul citat: „Mărturisind Întruparea, icoana opune falsa antropologie a confesiunilor occidentale cu adevărata antropologie creștină (...) Icoana transmite un nou mesaj despre Dumnezeu, om și creație, o altă atitudine față de lume. Arată spre ceea ce omul este numit și ce trebuie să devină, plasându-l într-o perspectivă diferită (Leonid Uspensky) ”²⁴⁹.

Spiritualitatea și misiunea sunt temele tratate în capitolul patru, jertfa euharistică și iubirea prin jertfă definesc liturghia și filantropia creștină. Euharistia ocupă un loc central în viața Bisericii, deoarece este cea mai importantă taină, întrucât reprezintă comuniunea cu Trupul și Sângele lui Dumnezeu, prezente în mod real sub forma pâinii și a vinului după transformarea prin epicleză, fiind purtătoare de viață veșnică (Ioan 6, 55), prin rugăciunea de sfințire²⁵⁰. În ceea ce privește caracteristicile relației Biserică - Euharistie: „Euharistia, ca jertfă, se săvârșește numai acolo unde se predică cuvântul lui Dumnezeu și unde se mărturisește credința ortodoxă a Bisericii. Acest lucru ne arată că Biserica face Euharistia și Euharistia face Biserica.... Astfel, Euharistia nu există în afara Bisericii, așa cum nici Biserica nu poate exista fără Euharistie.... Euharistia devine în Biserică mijlocul de unire cu Hristos și dovada reală a acestei uniri”²⁵¹.

²⁴⁸ Ibidem, p. 70.

²⁴⁹ Ibidem, p. 73.

²⁵⁰ Ibidem, p. 82-83.

²⁵¹ Idem.

Iubirea euharistică se continuă cu iubirea aproapelui sau „jertfa fratelui”, care reprezintă atitudinea practică a Bisericii față de om prin „slujirea aproapelui”. Lectura de la finalul lecției definește iubirea printr-un citat din Părintele Dumitru Stăniloae: „Iubirea include toate virtuțile și este contrară tuturor păcatelor. Ea este sursa tuturor lucrurilor bune. Cel care o are este omul fără infirmități, este omul pe deplin realizat, în comunicare neîngrădită și în cea mai strânsă apropiere de Dumnezeu. El este omul divinizat. Iubirea este rudenia omului cu Dumnezeu. Iubirea unește puternic ființele umane, fără a le confunda. În iubire se află plinătatea existenței”²⁵².

Respectul creștinului față de lumea creată, titlul unei lecții de ecologie creștină, le argumentează elevilor datoria de a păstra frumusețea creației ca pe un dar de la Dumnezeu. Pentru a restabili armonia creației, Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat, refăcând legătura dintre Dumnezeu și om, dintre om și creație. Soarta lumii este legată de cea a omului, care a căzut în păcat și așteaptă mântuirea prin om²⁵³.

Capitolul se încheie cu definirea, în următoarele lecții, a prieteniei și a solidarității, simboluri ale comuniunii interumane și adevărate principii creștine. Cu texte inspirate din scrierile monahului Nicolae Steinhardt despre iubirea dezinteresată și despre ajutorarea aproapelui și ale Sfântului Ambrozie de Mediolan²⁵⁴.

Elevilor le este prezentată și o bucată de istorie cu o serie de mitropoliți români care au contribuit la dezvoltarea culturii naționale, precum Varlaam, Simon Ștefan, Dosoftei, Antim Ivireanul, Veniamin Costchi, Grigorie Dascălul, Andrei Șaguna și Melchisedec Ștefănescu. Cu toții au participat la dezvoltarea limbii și literaturii române și la unitatea culturii și tradiției românești.

²⁵² Ibidem, p. 87.

²⁵³ Ibidem, p. 88.

²⁵⁴ Ibidem, p. 90-94.

Capitolul șase al manualului, intitulat: Minuni sacre și false minuni, arată că, alături de credința Bisericii și minunile ei, există fuziunea unor noi credințe și minuni paranormale care duc la „ruperea unității de credință și de orientare prin risipirea credincioșilor în diversele culte apărute”²⁵⁵. Biserica, încercând să trateze în mod obiectiv problema credințelor sectare, se implică activ, analizând aceste pseudo-miracole și oferind singura cale demnă de urmat. Miracolul este un fenomen extraordinar, produs în sfera de perceptibilitate a lui Dumnezeu, care servește unui scop moral religios²⁵⁶.

Biserica, continuă manualul, nu a ignorat problema obiectelor zburătoare (OZN-uri), deși nu a existat o preocupare deosebită pentru acest subiect. Cu siguranță se menține o atitudine prudentă, dar fără a exclude posibilitatea existenței vieții pe alte planete: „Problema este discutabilă - Scriptura nu spune nimic despre extraterestri, și asta dintr-un singur motiv: scopul omului este mântuirea, viața veșnică în Împărăția lui Dumnezeu. Și din acest punct de vedere, problema extraterestrilor ne este indiferentă, posibila lor existență nu ne ajută în niciun fel. Iar dacă degenerază până la punctul de a-L înlocui pe Dumnezeu, este cu adevărat periculos”²⁵⁷.

După ce explică diverse fenomene, cum ar fi Poltergeistul, telepatia, hipnoza și bioenergia, autorii manualului precizează că Biserica interzice ședințele de spiritism, „deoarece acestea nu sunt decât niște modalități de invocare a spiritelor rele”²⁵⁸.

Ultima lecție combate proselitismul sectar, fiind intitulată: Libertatea religioasă și agresiunea sectară. După ce omul este definit ca o ființă umană liberă, stăpână pe sine și capabilă să lupte împotriva ispitelor și să facă bine, pentru că Dumnezeu, cu iubirea Sa, nu vrea să-l forțeze, autorii afirmă că în această libertate: „era implicată și posibilitatea eșecului, posibilitatea de a-și

²⁵⁵ Ibidem, p. 104.

²⁵⁶ Ibidem, p. 105.

²⁵⁷ Ibidem, p. 110.

²⁵⁸ Ibidem, p. 111-112.

afirma libertatea și în același timp de a renunța la ea într-o anumită măsură și de a aproba în permanență, prin libertatea sa, renunțarea la ea”²⁵⁹.

Corupția spirituală apare atunci când așa-zișii evanghelizatori, „cei care mai întâi promit sau oferă bunuri materiale și apoi induc și cuvântul de învățătură, care, însă, este fals”, nu conving prin adevăr, ci prin corupție: „Toate formele de sincretism religios care sunt propuse astăzi, începând cu New Age și terminând cu tot felul de combinații între diferitele secte neoprotestante care alcătuiesc federațiile evanghelice și de evanghelizare, și care încearcă să ne încurce cu oferte convenabile, adesea atractive, toate acestea sunt forme și manifestări ale corupției spirituale. Cu toate acestea, suntem sfătuiți - suntem obligați - să fim toleranți. Dar se pune următoarea întrebare: dacă toleranța nu este recomandată pentru formele de corupție prevăzute în Codul Penal, de ce atunci este impusă atunci când este vorba de formele de corupție spirituală? Pentru aceasta din urmă nu avem nevoie de un cod penal, dar putem face apel la un cod moral: dacă cineva îți revendică libertatea și dreptul de a ataca, este normal ca cel atacat să aibă libertatea și dreptul de a se apăra. Această libertate și acest drept nu înseamnă intoleranță. Toleranța încetează în fața abuzului”²⁶⁰.

Ultima lecție din manualul clasei a IX-a se încheie pe această temă, cu scopul de a proteja valorile tradiționale ale Bisericii Ortodoxe împotriva agresiunii sectare prozelitiste.

Introducerea manualului clasei a XII-a, scrisă de aceiași autori, este identică cu introducerea manualului clasei a XI-a, primul capitol dogmatic prezentând învățătura creștină despre moarte și viață veșnică. Apocatastaza scriitorului creștin Origen și pelagianismul sunt explicate și combătute, deoarece sunt considerate contrare Apocalipsei²⁶¹.

²⁵⁹ Ibidem, p. 114.

²⁶⁰ Ibidem, p. 115.

²⁶¹ V. TIMIȘ, *Religie, cultul ortodox, manual pentru clasa a XII-a*, Cluj Napoca, 2004, p 7.

După moarte, îngerii sau demonii intră în posesia sufletelor morților pentru a-i aduce la judecata personală. Fericirea sau nefericirea obținută după judecata personală nu este completă până la judecata universală. Locul fericirii celor dreți după moarte se numește rai, iar locul de suferință al sufletelor păcătoșilor se numește iad. Deși se știe că atât Biserica Ortodoxă cât și cea Catolică învață că prin rugăciunile și mijlocirile Bisericii, în cer și pe pământ, se poate schimba soarta sufletelor din iad, până la judecata lor universală și chiar ieșirea din iad, Biserica Romano-Catolică, pe baza textului din I Corinteni 3, 11-15: „a formulat o nouă dogmă, și anume, că între rai și iad există un loc și o stare după moarte, numită purgatoriu.... Prin acceptarea purgatoriului, eficacitatea Tainei Spovedaniei este diminuată, ca și cum aceasta ar ierta doar păcatele, nu și pedepsele. Relația dintre om și Dumnezeu este, de asemenea, complet diminuată. Această doctrină duce la o slăbire a conștiinței creștine, menținând convingerea că ceea ce nu s-a făcut în timpul vieții pentru mântuire se va face după moarte, astfel că purgatoriul este considerat de unii ca fiind ultima șansă de a obține mântuirea. Sfântul Augustin, un sfânt al Bisericii Catolice, este singurul care și-a exprimat credința în purgatoriu, dar nu în toate scrierile sale. În scrisoarea sa *Despre merite și pedepse*, el refuză să admită purgatoriul: „Nu există loc pentru cineva care nu este cu Hristos să fie în altă parte decât cu diavolul”²⁶².

A doua lecție prezintă eshatologia creștină, precizând semnele Parusiei, caracteristicile trupurilor înviate și Judecata de Apoi. Milenarismul este dezaprobat de autorii manualului, explicându-le elevilor că afirmația milenariștilor că ar exista două învieri nu are niciun fundament și că nu va exista niciun timp între Parusie și Judecata de Apoi: „Mulți sectari au încercat să determine ziua și ora sfârșitului lumii folosind calcule matematice, dar... s-au înșelat. În anul 999, un mare număr de pelerini, înșelați de cei care pretindeau sosirea sfârșitului lumii, și-au pierdut bunurile, și-au părăsit ocupațiile și familiile

²⁶² Ibidem, p. 10.

și s-au îndreptat spre orașul Ierusalim, presupusul loc al celei de-a doua veniri a lui Dumnezeu.... ”Advențiștii de ziua a șaptea” este confesiunea creștină apărută în a doua jumătate a secolului trecut, care susține că toți creștinii ar trebui să fie pregătiți pentru sosirea imediată a lui Hristos (Parousia), care va avea loc în ziua de Sabat și va domni pe pământ timp de un mileniu”²⁶³.

Venerarea sfinților, așa cum este concepută și practică în Biserica Ortodoxă, își are baza în învățăturile de credință mărturisite în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție. Sfinții, în viețile lor aici, au arătat, prin cuvânt și faptă, o credință puternică și constantă, precum și o viață dreaptă, atingând un înalt grad de puritate și iubire. După trecerea lor în veșnicie, sfinții Îl contemplă pe Dumnezeu, Îl laudă, cunosc nevoile ființelor umane și se roagă lui Dumnezeu pentru ele, mijlocind pentru mântuirea lor: „Cu alte cuvinte, sfinții sunt mâinile lui Dumnezeu prin care El își desăvârșește lucrarea, iar ei sunt prietenii noștri care se roagă pentru mântuirea noastră. În obținerea acestei mântuiri, în afară de harul obținut prin Sfintele Taine, se adaugă credința și faptele bune ale creștinului, dar sunt absolut necesare și mijlocirile Sfinților prin rugăciunile lor către Dumnezeu”²⁶⁴.

Între credincioșii de aici și sfinții din ceruri există o legătură materializată prin schimbul de rugăciuni, gânduri spirituale și mijlocire. Comemorarea morților, rugăciunile și actele de caritate (pomeni, parastase) pentru aceștia se bazează pe credința în supraviețuirea sufletelor după moarte: „Deși nu cunoaștem judecata lui Dumnezeu asupra celor decedați, Biserica noastră se roagă cu ardoare pentru ei, având încredere în mila și bunătatea lui Dumnezeu, în fața căruia rugăciunile celor de pe pământ se împletesc cu vocile sfinților din ceruri. Numai Dumnezeu știe cui, dintre cei care au plecat din această viață cu păcate grele, pot servi rugăciunile și pomenirile celor vii și a întregii Biserici, dar trebuie remarcat că aceste rugăciuni și pomeniri nu sunt inutile. Ele exprimă comuniunea

²⁶³ Ibidem, p. 15.

²⁶⁴ Ibidem, p. 21.

desăvârșită de iubire între cei vii și cei morți, credința noastră în viața de după moarte fiind astfel întărită”²⁶⁵.

Capitolul dedicat conceptelor morale abordează subiecte precum familia creștină și rănille provocate de păcat, precum și rolul tinerilor în promovarea valorilor și vieții creștine. Familia se întemeiază prin căsătorie, adică prin legătura dintre un bărbat și o femeie, binecuvântată de Dumnezeu în fața altarului; Biserica nu permite legătura dintre un bărbat și mai multe femei, pentru că aceasta degradează femeia, iar homosexualitatea este o perversiune sexuală. Hristos a declarat căsătoria ca fiind una dintre Sfintele Taine (Mt 19,6), iar desfacerea căsătoriei se face conform canoanelor Bisericii Ortodoxe pentru lipsa de fidelitate (adulter - "o crimă oribilă"), abandonarea credinței (apostazie) sau atentat la viața cuiva²⁶⁶.

Tinerii trebuie să conștientizeze rolul important pe care îl joacă în promovarea valorilor creștine²⁶⁷.

Această abordare demonstrează finalitatea ecumenică a virtuților creștine promovate în rândul tinerilor, care sunt capabili, poate cel mai bine, să se apropie unii de alții cu tandrețe și puritate. Tinerii sunt cei care visează din prezent spre viitor; credința lor este liberă și plină de sinceritate. Speranța dă un sens adevărat valorii spre care ne îndreptăm, îi dă tânărului puterea de a depăși toate dificultățile. Prin puterea libertății, tinerii pot alege între bine și rău cu ajutorul rațiunii, care tinde spre adevăr, și cu ajutorul voinței, care tinde spre bine.

În plus, tinerii au un rol important în apărarea vieții prin lupta împotriva violenței, sinuciderii, eutanasiei și degradării umane. Autorul cărții pune doctrina creștină în fața elevilor, spunând că mântuirea este legată de darul vieții și că doar omul este capabil de sinucidere, fiind înzestrat cu rațiune, voință și libertate. Degradarea ființei umane are loc prin păcatul curviei, al desfrânării, al lenevirii

²⁶⁵ Ibidem, p. 23.

²⁶⁶ Ibidem, p. 25-28.

²⁶⁷ Ibidem, p. 32.

etc. Tinerii care cad în aceste vicii nu se pot împotrivi, ele devin o a doua natură pentru ei, iar vindecarea lor nu poate veni decât prin ajutor duhovnicesc²⁶⁸.

Un manual auxiliar pentru clasa a XI-a, în lecția dedicată Reformei protestante, menționează cauzele politice, religioase (primatul papal și indulgențele), economice, sociale și culturale ale Reformei și, după o scurtă biografie a vieții și scrierilor reformatorilor Luther, Zwingli și Calvin, arată că: „Protestanții de toate felurile se deosebesc de cele două Biserici (ortodoxă și catolică) prin doctrina lor despre har, mântuire, Biserică, sfințenie, numărul și valoarea Tainelor. Rezultatul este un creștinism distorsionat, abia perceptibil printre rămășițele rămase ale adevărului etern, descoperit de Domnul nostru Iisus Hristos și păstrat până în zilele noastre într-o Sfântă, Sobornicească și Apostolică Biserică... De aceea, să păstrăm constantă credința ortodoxă pe care o avem în țara noastră de la Sfinții Apostoli Andrei și Filip care au propovăduit Evanghelia în Dobrogea....În loc să reformeze și să întărească unitatea Bisericii Catolice (așa cum a dorit inițial Luther), principalii "reformatori" au dezbinat-o și mai mult”²⁶⁹.

Ca o reflecție asupra lecției pentru elevi, este oferit un citat al Patriarhului Daniel din perioada în care a fost Mitropolit al Moldovei: „Este marea și sfânta noastră responsabilitate de a vă îndemna acum să păstrați adevărata credință a Bisericii noastre. Nu o slăbiți, nu o schimbați și nu o abandonați nici pentru câștiguri materiale sau ajutoare temporare, nici pentru promisiuni ispititoare, nici pentru credințe străine sau noutăți curioase venite din țări îndepărtate, pentru că oricine se îndepărtează de adevărata credință a Bisericii, cea a lui Hristos, se îndepărtează de comuniunea cu sfinții ei Apostoli, Martiri și Părinți ai Bisericii”²⁷⁰.

²⁶⁸ Ibidem, p. 36-38.

²⁶⁹ C. MUHA, *Religie clasa a XI-a , auxiliar didactic pentru elevi* , Iași, 2009, p. 51.

²⁷⁰ Ibidem, p. 52.

Există o teamă reală față de prozelitism, resimțită în România din cauza unui val puternic de confesiuni neoprotestante venite mai ales din America, care au atras mulți oameni și au oferit ajutor material.

Uniatismul este definit și prin prozelitism: „...prozelitism practicat de Biserica Romano-Catolică, prin care aceasta reușea să atragă creștinii de alte confesiuni la o formă de catolicism. Papalitatea a aplicat această strategie în diferite zone geografice și în diferite momente ale istoriei, folosind călugării iezuiți și metodele lor... Pentru poporul român, uniatismul a fost o încercare de dezmembrare națională, de naționalizare. Unificarea a fost astfel impusă unei părți a poporului prin mii de prizonieri și sute de martiri, prin confiscarea proprietății”²⁷¹.

Elevilor li s-a vorbit pe scurt despre evenimentele istorice ale uniatismului, despre Diploma lui Leopold din 1691, despre "cele patru puncte florentine", precum și despre Manifestul Unirii din 1698, care a fost parțial falsificat, versiunea latină fiind diferită de cea română. Episcopul Atanasie Anghel a fost cel care a semnat cel de-al doilea act de unire la Viena, la 19 martie 1701, care prevedea înființarea Bisericii Unite cu Roma sau a Bisericii Greco-Catolice, care în mod normal putea păstra cultul Bisericii Ortodoxe, dar doctrina era în totalitate romano-catolică.

„Biserica Unită cu Roma, în octombrie 1948, a revenit la Biserica Ortodoxă Română, biserica mamă, de care aparținea. Cu toate acestea, după 1989, Biserica Unită, care era puțin numeroasă, și-a reluat activitatea. Astăzi, Biserica Greco-Catolică din România și Biserica Ortodoxă Română se află într-o relație de dialog spiritual”²⁷².

La finalul lecției, în câteva rânduri, este menționată Școala Transilvăneană, fără a se face referire la relațiile acesteia cu Biserica Greco-Catolică, menționând însă că această mișcare a intelectualilor iluminiști nu a avut caracteristici

²⁷¹ Ibidem, p. 53.

²⁷² Idem.

anticlericale și a contribuit la emanciparea spirituală și politică a românilor din Transilvania, luptând pentru recunoașterea națiunii române ca parte componentă a Marelui Principat al Transilvaniei. Școlii transilvănene i se atribuie introducerea alfabetului latin în limba română, înființarea a numeroase școli cu predare în limba română și demonstrarea latinității românilor din Transilvania, propunând eliminarea cuvintelor de altă origine și înlocuirea lor cu neologisme latinești²⁷³.

Un capitol deosebit de interesant este cel al artei creștine, unde, pe lângă obiectivele de cult din țara noastră, sunt prezentate și descrise monumente de artă religioasă și capodopere ale culturii vest și est-europene.

„Măreția artei sacre ortodoxe românești constă în îmbinarea fondului autohton cu tradițiile locale, cu influențele bizantine și orientale, cu sugestii din repertoriul stilistic al artei romanice, gotice și baroce”²⁷⁴.

În descrierea bisericilor din Transilvania, sunt menționate Mănăstirea Morisena, construită de principele Ahtum în jurul anului 1002, Biserica din Densuș și Mănăstirea Brâncoveanu, demolate în 1785 „din cauza persecuției catolice, așa cum a fost soarta multor biserici și mănăstiri distruse din porunca generalului Bukow”²⁷⁵. Pentru Muntenia, Mănăstirea Antim, Cernica, Cozia, Curtea de Argeș, Sinaia și Văcărești au fost descrise ca monumente reprezentative, precum și Catedrala Stavropoleos sau Catedrala Patriarhală; pentru Moldova, cartea menționează Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți, care definește locul de naștere al stilului moldovenesc, până la mănăstirile și bisericile construite de Ștefan cel Mare, care completează acest stil, cum ar fi Mănăstirea Neamț, Mănăstirea Putna și Voroneț, unde fresca ”Judecata de Apoi” pictată pe peretele exterior vestic este considerată una dintre capodoperele artei universale. În secolul al XVII-lea, stilul baroc apare în arhitectura bisericească

²⁷³ Ibidem, p. 54.

²⁷⁴ V. TIMIȘ, *Religie, cultul ortodox, manual pentru clasa a XII-a*, p. 41.

²⁷⁵ Ibidem, p. 42.

moldovenească (Biserica Trei Ierarhi din Iași), iar la Mănăstirea Agapia, pictorul Nicolae Grigorescu a pictat capodopera picturii neoclasice românești²⁷⁶.

Cartea descrie apoi câteva monumente reprezentative ale artei religioase europene, începând cu stilul bizantin și capodopera sa, Sfânta Sofia, dar și monumente celebre precum Oratoriul Sfântului Zenon, considerat o bijuterie a artei orientale, Mausoleul Sfintei Constanza din Roma, Basilica Sfânta Maria Maggiore din Roma; descrierea stilului bizantin continuă cu lucrările de mozaic din Daphni, bisericile din Torcello, Murano, Biserica Sfântul Marcu din Veneția, Baptisteriul din Florența, Biserica Sfânta Sofia din Salonic și Biserica Sfântul Mihail din Kiev. În ceea ce privește arta religioasă din Europa Occidentală, secolele XI-XV au marcat nașterea a trei stiluri: romanic, cu dezvoltare în orașele lombarde din nordul Europei și Germania; gotic, dezvoltat în Ile-de France în secolul al XII-lea; și renașcentist, în secolele XV-XVI, având ca monument clasic reprezentativ Catedrala Sfântul Petru din Roma. Italia este cunoscută mai ales pentru capodoperele sale renașcentiste universale, Santa Maria del Fiore, clădirile din Pisa, Capela Sixtină, "Cina cea de Taină" a lui Leonardo da Vinci din Mănăstirea Santa Maria delle Grazie din Milano. Pentru Franța, se face referire la biserica Mănăstirii Cluny pentru stilul romanic, la biserica Saint Sulpice, o combinație de elemente clasice, iar pentru stilul gotic, la faimoasele catedrale dedicate Fecioarei Maria, Nôtre Dame de Paris, Ruen și Reims. În Germania, reforma dogmelor creștine a determinat al doilea plan al clădirilor cu caracter religios, însă influența stilului gotic din secolul al XIV-lea poate fi observată în capodoperele stilului de la Catedrala din Köln, Rouen, Leipzig și Nürnberg. Insulele britanice sunt definite de stilul romanic după modelul francez (Catedrala Winchester) și de stilul gotic propriu-zis (Catedrala Wells și Canterbury). Spania cunoaște influențele artei italiene, în special stilul baroc, fiind reprezentată de complexul El Escorial și stilul renașcentist prin catedrala Valladoid, iar Rusia,

²⁷⁶ Ibidem, p. 43-48.

influențată de stilul bizantin, a cunoscut o perioadă de prosperitate în secolul al XV-lea, cu catedralele Kremlinului: Adormirea Maicii Domnului, Buna Vestire și celebra catedrală a lui Vasile cel Bun. Pentru Grecia, cel mai important nucleu artistic și cultural este Muntele Athos, precum și monumentele religioase și arhitecturale din Salonic²⁷⁷. Frumusețea și măreția acestor opere arată credința și efortul creștinilor din Europa, indiferent de religie, de a-L slăvi pe Dumnezeu și pe sfinții săi și de a reprezenta viziunea artei naționale în special.

Capitolul dedicat despre spiritualitate și misiune descrie pelerinajul ca pe o oportunitate de a ridica sufletul la o virtute spirituală autentică, o cale de salvare, o lumină pentru ceilalți, pelerinul fiind un iubitor de Biserică și de neam. Acesta este urmat de o prelegere despre ascetismul creștin descris ca fiind desprinderea de păcate sau eliberarea sufletului de viața coruptă prin post, rugăciune și milostenie. După prezentarea căilor de rugăciune, se explică faptul că postul a fost rânduit de Biserica Ortodoxă, înainte de marile sărbători creștine (Postul dinaintea Paștelui, al Nașterii Domnului, al Adormirii Maicii Domnului și al Sfinților Apostoli Petru și Pavel), precum este rânduit și postul de o zi, iar în funcție de severitate există post sau post total; postul sever (negru) constă într-o alimentație redusă, de obicei uscată (pâine, semințe, fructe uscate), iar cel normal fără lapte, ouă și carne²⁷⁸.

Ca exemple de misionari, autorul invocă personalitățile unor principii români, apărători ai țării și ai creștinătății, care au slujit cu trup și suflet poporul și Biserica. Printre aceștia se numără Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Sfânt, Mihai Viteazul și Constantin Brâncoveanu, numiți adesea apărători ai creștinismului european împotriva dominației Imperiului Otoman și a islamului²⁷⁹.

²⁷⁷ Ibidem, p. 49-56.

²⁷⁸ Ibidem, p. 57-66.

²⁷⁹ Ibidem, p. 67-71.

După lecția dedicată artei românești, în care arhitectura, sculptura, pictura și folclorul sunt descrise ca expresii ale sufletului românesc și ale experienței religioase, sunt prezentați scriitori, poeți și gânditori de credință creștină, care au avut rolul de a orienta publicul spre morală și ideal, spre credință și neam, de a face evidente valorile poporului român și de a promova cultura și religia. Dintre aceștia îi amintim pe Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Nicolae Steinhardt, Valeriu Anania, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, mulți întemnițați în închisorile comuniste din cauza opiniilor și convingerilor lor, devenind martiri ai creștinismului românesc. Printre aceștia se numără și alți cărturari ortodocși români, promotori ai gândirii religioase în lume, precum părintele Dumitru Stăniloae, Mircea Eliade, Constantin Brâncuși și Virgiliu Gheorghe²⁸⁰.

Ultimul capitol al cărții, *Creștinismul și problemele tinerilor*, propune o abordare interdisciplinară a unui subiect destul de delicat, cel al originii lumii, un dialog între credință și știința de astăzi. Din punctul de vedere al credinței, lucrarea creatoare a lui Dumnezeu a fost aceea de a crea viață din nimic (cu excepția propriei puteri a lui Dumnezeu), lucruri care înainte nu aveau nicio formă de existență, descoperind din Geneză crearea elementelor de bază ale cosmosului (spațiu, materie și timp) pentru a crea conștiința (sufletul) și „chipul lui Dumnezeu”. Știința răspunde la întrebarea Ce și De unde? pe baza relației cauză-efect și ajungerea la cauza primară, cu implicații și aplicații sociale.

„Modelul evoluționist al originilor este, prin însăși natura sa, un model ateu (deși nu toți evoluționiștii sunt atei), deoarece încearcă să explice totul fără existența lui Dumnezeu. Pe scurt, evoluția este: naturalistă, independentă, fără scop, direcțională, universală, ireversibilă, continuă. Putem face o alegere științifică între evoluție și creație pe baza principiului ”cele mai bune corelații” cu faptele observate. Conflictul inevitabil dintre evoluționism și creaționism are, în cele din urmă, aspecte teologice. În concepția creaționistă, omul este cea mai

²⁸⁰ Ibidem, p. 72-87.

evoluată ființă și toate celelalte ființe se îndreaptă spre el. Acest lucru este recunoscut într-o oarecare măsură și de evoluționism”²⁸¹.

Secularizarea înseamnă detașarea dintre lumea materială și cea spirituală pe care omul o face prin dorința de a se ghida singur, fără intervenția lui Dumnezeu.

„Autonomia rațiunii proclamată de Iluminism în urma confruntării sale cu scolastica Bisericii Catolice este rezultatul autonomiei creației față de Dumnezeu. Scolastica nu a intenționat să opună harul rațiunii, dimpotrivă, consideră că harul completează natura, dar din cauza conflictului cu Iluminismul, care nu cunoștea decât rațiunea umană, omul european a început să considere harul ca fiind supranatural, ca o încălcare a ordinii naturale și ca un atac la libertatea de gândire. De aici am alunecat pe panta ștergerii ordinii supranaturale, ajungând la fenomenul de secularizare a unei lumi care se consideră autonomă... Însă această ordine pe care omul a încercat să o impună lumii a intrat în conflict cu ordinea Creatorului și a produs o imensă criză ecologică, care poluează natura și omul”²⁸².

Cartea se încheie cu o definiție a sfințeniei în opoziție cu secularizarea. Sfințenia îl are ca model pe Hristos și necesită un sacrificiu individual, adică participarea personală a omului la propria mântuire. Mijloacele pentru sfințenie sunt ascetismul și purificarea rațiunii. Comuniunea este elementul care ne unește cu Hristos și cu ceilalți, iar autosuficiența este păcatul care provine din mândrie, care duce la egoism și la un exces de iubire de sine, la o încredere exagerată în propriile puteri și la vanitate. Modelul comuniunii interpersonale este Sfânta Treime, în care, pe de o parte, persoana își are centrul în ea însăși, iar pe de altă parte, este orientată spre comuniunea cu alte persoane. În această comuniune, el nu se pierde pe sine însuși, ci devine desăvârșit. Rezultă că persoana, ca ființă

²⁸¹ Ibidem, p. 89-90.

²⁸² Ibidem, p. 91-92.

spirituală și chip al lui Dumnezeu, are valori și tinde să le realizeze. Astfel, tendința spre comuniune se identifică cu tendința spre relații cu valori diferite²⁸³.

Această abordare a comuniunii și a persoanei conduce la o educație în spirit ecumenic, astfel încât să ne putem îmbogăți reciproc, aderând la adevăratele valori ale fiecăruia.

Rolul dialogului ecumenic și interreligios este prezentat într-o lecție specială în noile cărți de religie ortodoxă pentru clasa a XII-a, precizându-se de la început că, după Marea Schismă din 1054, poporul a început să fie din nou o singură Biserică creștină, așa cum a lăsat-o Hristos.

„Soldații păgâni care stăteau sub crucea Lui nu au îndrăznit să rupă cămașa țesută dintr-o singură bucată. ”Creștinii” au fost cei care au făcut acest lucru fără probleme de conștiință. De ce spunem ”creștini”? Cei care au rupt cămașa lui Hristos au fost cei care au renunțat la credința adevărată și nu adevărații creștini”²⁸⁴.

Se menționează că încercările de unificare au existat încă de pe vremea împăraților bizantini, din secolele XI-XV și până în zilele noastre, dar nu au dus la niciun rezultat din două motive: „În primul rând, toate aceste întâlniri au fost dominate de orgoliul uman care nu a vrut să recunoască greșelile unui popor sau altul de-a lungul istoriei, greșeli care au fost în detrimentul Sfintei Biserici. În al doilea rând, din cauza intereselor politice. Țările mai puternice vor să își impună supremația asupra statelor mai mici. În acest caz, este normal ca prizonierii să urmeze credința statului cuceritor. Prin urmare, nu s-a obținut niciun rezultat, iar ruptura s-a adâncit și mai mult”²⁸⁵.

Apoi, autorii definesc ecumenismul sau mișcarea ecumenică ca fiind: „Tendința manifestată în lumea creștină a secolului al XX-lea, aceea de a unifica toate Bisericile pentru a crea o singură turmă și un singur păstor, a apărut inițial

²⁸³ Ibidem, p. 93-94.

²⁸⁴ C. MUHA, *Religie clasa a XII-a , auxiliar didactic pentru elevi* , Iași , 2009, p. 23.

²⁸⁵ Idem.

în sânul protestantismului, iar dorința de reunificare a Bisericilor a găsit un ecou favorabil și în Bisericele ortodoxă și romano-catolică... La 22 august 1948, la Amsterdam, în Olanda, a fost înființat Consiliul Ecumenic al Bisericilor (CEB), prin fuziunea Bisericilor și grupurilor creștine... o asociație fraternă care îl recunoaște pe Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor”²⁸⁶.

La recomandarea Patriarhului Ecumenic Atenagora I al Constantinopolului, Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară, Biserica Ortodoxă Poloneză și Biserica Ortodoxă Sârbă sunt membre ale CEB.

„În cadrul Conciliului Ecumenic, Biserica Ortodoxă are conștiința de a fi "Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolică", credință fundamentală care îi ghidează pe toți ortodocșii în relațiile cu ceilalți creștini. Ortodoxia nu este considerată o religie, nici măcar cea mai bună religie, ci este Biserica, adevărata Biserică fondată de Mântuitorul Hristos pe Cruce, care a păstrat neschimbate adevărurile de credință. De aceea, participarea Ortodoxiei la Mișcarea Ecumenică are un sens misionar, adică de a chema, de a uni la ea toate Bisericele creștine care s-au despărțit, formând astfel Biserica nedespărțită de la începutul creștinismului”²⁸⁷.

Rolul dialogului ecumenic este mai mult decât acela de a promova discuții religioase, adică de a sublinia misiunea Bisericii în societate prin luarea de decizii cu privire la principalele evenimente actuale cu impact direct asupra oamenilor și asupra viitorului întregii omeniri. Ceea ce motivează bisericile în dialogul lor este dorința de reconciliere și, în acest sens, participanții s-au angajat să promoveze cooperarea în toate domeniile, cum ar fi: misiunea, dialogul și respectul pentru conștiința fiecăruia, încurajarea asociațiilor locale, a instituțiilor publice și a organismelor europene în munca lor de reconciliere, cooperarea între confesiunile creștine în propovăduirea Evangheliei și în lupta împotriva păgânismului, o mai bună cunoaștere reciprocă, posibilitatea ca alte confesiuni să cunoască Ortodoxia,

²⁸⁶ Idem.

²⁸⁷ Idem.

o oportunitate pentru lumea ortodoxă de a împrumuta unele experiențe pozitive de la alții în domeniul științific și social. În plus, dialogul ecumenic ne împinge să colaborăm în rezolvarea unor probleme grave ale omenirii, cum ar fi sărăcia, bolile, violența împotriva femeilor, poluarea, războaiele și colaborarea în cadrul Societății Biblice Interconfesionale. Douăsprezece biserici și confesiuni fac parte din această societate la nivel național, a cărei activitate principală este de a răspândi Cuvântul lui Dumnezeu în școli, închisori, aziluri de bătrâni sau orfeline, realizând împreună traduceri acceptate de toți membrii²⁸⁸.

În dialogul ecumenic, Ortodoxia a avut o contribuție remarcabilă, subliniind necesitatea și beneficiul Sfintei Tradiții și atrăgând atenția asupra doctrinei de credință privind venerarea Fecioarei Maria. Prelegerea se încheie cu următoarea declarație a mișcării ecumenice: „Mișcarea ecumenică este bună în intențiile sale, dar trebuie remarcat faptul că, după mai bine de trei sferturi de secol de conferințe, întâlniri, congrese, discuții și întâlniri, se pare că Bisericele sunt încă departe de a ajunge la unitatea credinței în Iisus Hristos... Acest lucru se va realiza atunci când Dumnezeu dorește ca toți cei care Îl caută cu sinceritate să se întoarcă în Biserica slavei Sale”²⁸⁹.

Tema ecumenică este reflectată în următoarele exerciții din manual printr-un fragment din *Rugăciunea pentru pace și răspândirea iubirii* cât și dintr-un citat de Paul Evdokimov care spune că Bisericele se vor uni, însă nu pentru a se confunda, ci pentru a se cuprinde reciproc. Fiecare Biserică va reprezenta un mod unic de a avea aceeași esență divino-umană. Elevii sunt apoi invitați să discute despre posibilitatea reală a dialogului ecumenic și interreligios, dar și despre datoria fiecărui creștin de a păstra nealterată adevărata credință. Autorii încearcă să fie cât se poate de expliți în a arăta clar poziția Bisericii Ortodoxe, atât în cadrul mișcării ecumenice, cât și în afara ei.

²⁸⁸ Ibidem, p. 23-24.

²⁸⁹ Idem.

II.3. Învățământul catolic

Programa școlară de educație religioasă catolică stabilește rolul și obiectivele educației religioase în școlile de stat, în conformitate cu învățătura Bisericii Catolice. De la bun început trebuie să spunem că acest curriculum este împărțit în cult romano-catolic și cult greco-catolic, ambele tradiții având propriile programe și manuale specifice.

Curriculumul este conceput cu flexibilitate, ceea ce oferă libertate de alegere profesorilor în abordarea procesului de predare, alegerea diferitelor metode, activități și stiluri, adecvate particularităților elevilor și clasei, precum și competențelor specifice fiecărui nivel, manifestarea creativității individuale și a aptitudinilor pedagogice prin utilizarea unor metode și materiale didactice adecvate. Temele religioase sunt realizate cu conținuturi care răspund specificului fiecărei dieceze sau instituții de învățământ de cult.

Actualizarea continuă a cunoștințelor din domeniul teologic se realizează prin prezentarea enciclicelor, scrisorilor pastorale și apostolice emise de Sfântul Scaun, de Conferința Episcopală Română și de Direcția pentru Învățământ a Bisericii Române Unite cu Roma. Deși cele două programe de studii sunt separate, ele au aceeași bază doctrinară, fapt dovedit și de competiția comună a olimpiadelor. De aceea, am decis să analizăm două manuale reprezentative pentru istoria Bisericii Romano-Catolice, scrise de același specialist în predarea religiei, părintele Claudio Dumea.

În ceea ce privește alteritatea, studiul realizat în 2007 privind predarea religiei, exemplifică în două manuale de Religie a cultului romano-catolic, pentru clasele I și a II-a de liceu de limbă maghiară (Baróti László-Sándor, *Római katolikus vallás*, Cluj 2005), că principiile alterității sunt respectate, în primul rând, în predarea religiei romano-catolice, fiind un veritabil manual de istorie a

religiilor, iar cel de-al doilea aprofundând studiul Bibliei, spune studiul, într-un spirit specific autentic ecumenic²⁹⁰.

O analiză a primului manual, scris de cunoscutul părinte Claudiu Dumea, *Istoria mântuirii, credința creștină catolică*, manual de religie pentru anul X (anul II de liceu), este o sinteză a doctrinei creștine explicată în special cu textele de la Vatican II. Titlurile celor cinci capitole au teme sugestive, cum ar fi: Dumnezeu, autorul istoriei mântuirii, pătrunderea răului în istoria mântuirii, Hristos, centrul istoriei mântuirii și al lumii, iar Biserica, semnul universal al mântuirii. De la bun început, se impune o clarificare în ceea ce privește grafia românească a numelui lui Hristos, deoarece aceasta variază în funcție de confesiune. Astfel, ortodocșii scriu Iisus Hristos, în timp ce catolicii, protestanții și alte confesiuni scriu Isus Cristos. Diferențele derivă din sursele grecești sau latine în care a fost tradusă Scriptura.

Primul capitol tratează subiecte precum: existența lui Dumnezeu, revelația, panteismul și ateismul, crearea lumii etc.. Ateismul este declarat, conform GS 19, unul dintre cele mai grave aspecte ale timpului nostru, iar cei care îl practică, după cum spunea Papa Paul al VI-lea, nu-și folosesc mintea după legile autentice ale gândirii în căutarea adevărului. Creștinii au un rol important de jucat, pentru că, adesea, renunțarea la educația în credință sau o prezentare falsă a doctrinei sau chiar deficiențe morale în viața lor religioasă și socială, se poate spune că îmbrățișează mai degrabă decât să dezvăluie adevărata față a lui Dumnezeu și a religiei, adesea, ateismul își găsește rădăcinile și motivațiile nu într-o atitudine rațională, ci într-una de factură morală²⁹¹. Biserica este dispusă să intre în dialog cu ateii, spune manualul, și oferă ca lectură de bază întregul GS 19 și un fragment din enciclica *Ecclesiam suam* a lui Paul al VI-lea.

²⁹⁰ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007 p. 56.

²⁹¹ C. DUMEA, *Istoria Mântuirii, credința creștină catolică*, Manual de religie clasa a X-a, București, 1993, p. 21.

„În realitate, de multe ori, ateismul nu este o negare a existenței lui Dumnezeu, ci o formă de protest împotriva lui, care rezultă din imposibilitatea minții umane de a împăca omnipotența, bunătatea și dreptatea lui Dumnezeu cu răul din lume”²⁹².

Întâlnim aici unul dintre cele mai importante subiecte pentru promovarea educației creștine ecumenice în școli, care va da un răspuns și un exemplu de viață comună bazată pe comportament, atitudine și iubire frățească în Hristos, în fața celor care promovează ateismul.

O lecție specială este dedicată unei noi religii: New Age, văzută ca un sincretism care consideră că în jurul anului 2000 va începe o nouă eră post-creștină, care va elimina zeul monoteist al Bibliei și al Coranului, teorie demonstrată prin analogia ieșirii din constelația Peștilor și intrarea în cea a Vărsătorului. New Age, pe baza elementului religios al gnosticismului și esoterismului, este de fapt un neopăgânism, care respinge toate religiile, în special creștinismul, care, în opinia lor, a provocat numeroase conflicte în ultimii două mii de ani²⁹³.

„New Age este o formă de religie care vine să umple golul materialismului și setea enormă de divin și spiritual, de care suferă o lume care a pierdut valorile religioase creștine... și cum tinerii simt o preocupare mai puternică și sunt mai însetați de idealuri spirituale... este normal ca ei să cadă în plasele acestei mișcări”²⁹⁴.

Învățăturile referitoare la creație și la crearea omului sunt preluate din GS 12, 24, 37, 48, 59, fiind însoțite de citate biblice și extrase din operele unor teologi și scriitori cunoscuți. Pătrunderea răului în istoria mântuirii începe cu noțiunea de păcat original (GS 10 și 13), iar interpretarea pesimistă a consecințelor acestui păcat, spune autorul manualului, a dus la exagerări în lumea protestantă și: „În

²⁹² Ibidem, p. 101.

²⁹³ Ibidem, p. 26-31.

²⁹⁴ Ibidem, p. 27.

lumea catolică, într-o oarecare măsură, au fost contaminați de această viziune pesimistă, janseniștii, înțelegând greșit rolul harului, reducând cooperarea voinței umane la opera de mântuire”²⁹⁵.

În centrul istoriei mântuirii se află Hristos (cap. 3) cel întrupat care s-a unit ipostatic cu întreaga ființă umană, Fiul lui Dumnezeu care s-a născut dintr-o fecioară și ne-a răscumpărat prin iubirea Sa pentru oameni, împlinind voința Tatălui²⁹⁶.

Relatările istorice ale lui Hristos sunt prezentate în conformitate cu învățătura Bisericii, care a susținut întotdeauna că Iisus Hristos a fost o figură istorică și că credința creștină reprezintă o adeziune totală la această persoană. Manualul arată ca dăunătoare teoria teologului protestant Rudolf Bultman, care face distincția între Hristos care aparține istoriei și Hristos care aparține credinței: „El susține că, din punct de vedere istoric, nu se poate ști nimic despre Hristos, tot ceea ce este scris în Evangheliile despre El, în special minunile și izgonirea demonilor, fiind mituri, invenții ale primei comunități creștine. Ca atare, susține el, Evangheliile trebuie demitizate, adică purificate de aceste mituri pentru a rămâne credință pură”²⁹⁷.

Putem prezenta mărturii necreștine despre persoana lui Iisus, cum ar fi cele ale iudaismului oficial (Talmud), în care persoana și lucrarea lui Iisus sunt în mod deliberat denaturate și ridiculizate. Manualul oferă un răspuns apologetic făcând apel la opera Sfântului Iustin Martirul și Filosoful care, în Dialogul său cu (evreul) Trifon, îi acuză pe învățații evrei că răspândesc calomniile și blasfemiile împotriva lui Iisus în întreaga lume²⁹⁸. Întâlnim apoi mărturiile necreștine ale lui Flavius Iosephus, Mara bar Serapion, Thallus, Pliniu cel Tânăr, Tacitus și Suetoniu. Mărturiile creștine sunt împărtășite în cărțile apocrife (Evanghelia ebraică, Evanghelia Ebioniților, Evanghelia egiptenilor și Protoevanghelia lui Iacob), iar

²⁹⁵ Ibidem, p. 94.

²⁹⁶ Ibidem, p. 117-119.

²⁹⁷ Ibidem, p. 127.

²⁹⁸ Ibidem, p. 128-129.

în Noul Testament, autenticitatea lor este dovedită de vechimea unor documente precum cele găsite la Qumran, Papirusul Rylands P.52, Codex Vaticanus, Codex Sinaiticus, afirmând că nici o altă persoană nu poate aduce atâtea dovezi istorice cât dovada existenței lui Iisus Hristos²⁹⁹. Ca lectură, manualul ne oferă un extras din cartea *Ipotesi riguardanti a Gesù* de V. Messori.

Fecioara Maria are un rol special în lucrarea de mântuire, rol pe care se bazează demnitatea ei de Maică a lui Dumnezeu, care implică un cult special. Ea a fost și a rămas fecioară înainte și după nașterea lui Hristos. În ceea ce privește dogma Imaculatei Concepții, manualul definește în cuvintele Papei Pius al IX-lea că, datorită plinătății harului, Maria a fost concepută fără păcatul original cu care se nasc toți oamenii. Deși: „Definirea acestei dogme a provocat opoziție în lumea necatolică, deoarece se crede că dacă Maria nu s-a născut cu păcatul original, înseamnă că nu există învățătura adevărată a Sfântului Pavel care spune: toți au păcătuit în Adam, toți sunt mântuiți în Hristos. În realitate, învățătura Sfântului Pavel rămâne. Și Maria este, de asemenea, mântuită în Hristos. Ea este mai întâi salvată, fiind salvată în avans. Ea a fost absolvită de păcatul original întotdeauna prin meritele crucii lui Hristos.... Și dacă Dumnezeu a rezervat pentru secolul al XIX-lea, secolul naturalismului, definirea acestei dogme, a fost doar pentru a arăta că absolut nimeni, nici măcar Maica Domnului, nu poate fi mântuit prin puterile sale și că toți oamenii se mântuiesc doar în Hristos.”³⁰⁰.

Adormirea este doar o consecință a Imaculatei Concepții, pentru că ea nu a atins un moment de păcat original, trupul ei nu a putut cunoaște putrezirea, la sfârșitul vieții ei, trupul ei a fost glorificat și s-a înălțat la cer: Dumnezeu a rezervat definirea acestui adevăr de credință pentru secolul al XX-lea, pentru a arăta acestui secol dominat de materialism și desfrâu că trupul este pentru înviere

²⁹⁹ Ibidem, p. 131-134.

³⁰⁰ Ibidem, p. 142.

și slavă, deja obținută de trupul Fecioarei și că, prin urmare, trebuie respectat și îngrijit cu dragoste³⁰¹.

Capitolul al patrulea, Biserica, semnul universal al mântuirii, definită prin GS 3 și LG 91, are un singur scop: sub călăuzirea Duhului Sfânt Consolator, să continue lucrarea lui Hristos în lume, fiind un sacrament. Ea este noul Israel, călător în această lume spre următoarea cetate veșnică³⁰². Hristos a fondat Biserica, afirmația moderniștilor că Isus nu a avut intenția de a întemeia o biserică fiind complet falsă³⁰³. El a dat Bisericii o structură ierarhică: „adică a dat unora dintre membri puteri speciale și autoritate pentru a îndruma și asigura buna funcționare a acestuia” Deci putem spune că Biserica lui Hristos fie este ierarhică, fie nu este o Biserică”³⁰⁴.

Apostolii au fost ierarhia hirotonită de Iisus, iar episcopii, în virtutea instituției divine, au urmat apostolilor ca păstori ai Bisericii (LG 20), autoritatea lor nefiind de la popor ci, așa cum spune Sfântul Ignatie al Antiohiei, episcopul se află în fruntea unei comunități, fără el nu există Biserică și acolo unde este episcopul este Biserica lui Hristos³⁰⁵.

Conciliul Vatican II, prezentat în manual, clarifică o chestiune care a fost lăsată puțin în umbră, și anume colegialitatea episcopilor: „Episcopii conduși de urmașii lui Petru, Sfântul Părinte Papa, formează un colegiu care continuă colegiului apostolic ... De aici rezultă acea comuniune și cooperare între Biserici care este acum atât de necesară pentru a continua lucrarea de evanghelizare. În numele acestei comuniuni, fiecare biserică poartă răspundere pentru toate celelalte (AG 37)”³⁰⁶.

Următoarea lecție cu titlul *Petru și urmașii săi* începe prin a preciza că printre Apostoli: „Petru, iar între episcopi, succesorul lui Petru, episcopul Romei

³⁰¹ Ibidem, p. 143.

³⁰² Ibidem, p. 149-150.

³⁰³ Ibidem, p. 151.

³⁰⁴ Ibidem, p. 153.

³⁰⁵ Ibidem, p. 154.

³⁰⁶ Ibidem, p. 155.

sau Papa, ocupă un loc aparte, Hristos a întemeiat Biserica pe Petru și pe succesorii săi..... Fără îndoială, în grupul apostolilor, Isus este capul, dar pregătește un alt cap care să preia inițiativa atunci când el nu va mai fi pe pământ... Evangheliștii subliniază primatul, adică primul loc pe care Isus îl acordă lui Petru (Mt 16,13-20)... El este stânca solidă sau piatra de temelie pe care Hristos a vrut să construiască Biserica... Petru nu poate greși în credință, deci este infailibil. El rămâne ferm în credință pentru că este susținut de Hristos.... Nu este vorba de un primat de onoare, ci de conferirea unei autorități și puteri reale... un primat de autoritate în materie doctrinară, organizatorică, liturgică și pastorală”³⁰⁷.

În ceea ce privește primatul urmașilor lui Petru, adică al episcopului Romei, al Papei, acesta este considerat un adevăr de credință, afirmat de Conciliul de la Florența și de Vatican I, deci: „Biserica lui Hristos este uneori numită Una, Sfântă, Catolică, Apostolică și Romană o tradiție neîntreruptă a vorbit despre venirea lui Petru la Roma confirmarea vine și din suficiente documente arheologice și istorice care arată o autoritate mai mare a episcopului Romei asupra altor episcopi”³⁰⁸.

Acest primat este documentat în manual prin diverse citate din Părinții Bisericii. În ceea ce privește infailibilitatea lui Petru, se spune că aceasta este personală, oferită de însuși Hristos și pe care o primește succesorul lui Petru, episcopul Romei, care ia toate prorociile lui Petru și primește infailibilitatea în materie de credință și morală, pentru că din cele mai vechi timpuri: „Toți ereticii și schismaticii au apelat la Roma pentru a se justifica, tocmai pentru că știau că Roma păstra doctrina lui Hristos intactă și fără erori” Conciliul Vatican I nu a inventat infailibilitatea papală, ci a formulat un adevăr mereu crezut și practicat de Biserică În primul rând, Papa este infailibil în materie de credință și morală. Apoi i se cere să vorbească în termenii pastorului suprem care intenționează să se adreseze întregii Biserici, trebuie, în sfârșit, atunci când definește un adevăr de

³⁰⁷ Ibidem, p. 160-162.

³⁰⁸ Ibidem, p. 163-164.

credință, să facă apel la autoritatea apostolică supremă. Când aceste trei condiții sunt îndeplinite, se spune că papa vorbește ex cathedra sau că dă o definiție dogmatică. Rareori papa vorbește ex cathedra ... Lipsa de ascultare față de sugestiile Sfântului Părinte provine în general din mândrie”³⁰⁹.

LG 22 din Vatican II este oferită spre lectură elevilor din clasa a XII-a.

Lecția următoare definește Biserica ca fiind Trupul mistic al lui Hristos, al cărui cap și este, Duhul Sfânt este sufletul Bisericii, care veghează ca viața supranaturală a harului să fie comunicată permanent de către cap, de către Hristos. Astfel, există două elemente în Biserică: unul vizibil și unul invizibil, care nu pot fi separate. Dar: „Protestantismul, pentru a depăși dificultățile care existau în special din cauza scandalurilor din istoria Bisericii, a eliminat aspectul social, instituțional al Bisericii, recunoscând doar aspectul intern, invizibil, individual. Ca răspuns, catolicismul a accentuat și el aspectul social, ierarhic. Întrucât mediul polemic din trecut nu mai exista, echilibrul a fost restabilit în Biserica Catolică mai ales odată cu Conciliul Vatican II”³¹⁰.

După o scurtă trecere în revistă a celor trei faze sau stări ale Bisericii (militantă, suferindă și triumfătoare), ni se spune că: „Creștinii care se află în stare de păcat nu sunt excluși din Biserica Militantă, cu excepția celor vinovați de păcatul de erezie, schismă și apostazie, dar ei sunt ca niște mădule atrofiate, ca ramurile ofilite ale unui copac, din care nu curge seva vieții supranaturale. În schimb, ei vor fi excluși din Biserica triumfătoare”³¹¹.

Biserica fiind o extensie a lui Hristos, *Extra Ecclesiam nulla salus*, și admitând că este posibil să fii mântuit în afara Bisericii exprimă faptul că este posibil să fii mântuit fără Hristos: Poarta de intrare în unica Biserică a lui Hristos este taina botezului, dacă acesta este conferit în mod valid. Rețineți că botezul adevărat este valabil și pentru necatolici: eretici, schismatici, apostati. Conciliul

³⁰⁹ Ibidem, p. 166-169.

³¹⁰ Ibidem, p. 173-174.

³¹¹ Ibidem, p. 175.

Vatican II ne învață: „Frații separați, îndreptățiți prin credința primită la Botez, sunt încorporați în Hristos și, prin urmare, poartă pe bună dreptate numele de creștini și sunt pe bună dreptate recunoscuți ”ca frați în Domnul de către copiii Bisericii Catolice” (UR 3). Apartenența la unica Biserică a lui Hristos presupune primirea tainelor, mărturisirea credinței catolice și acceptarea autorității Papei și a episcopilor uniți cu Papa Cine respinge un adevăr de credință sau mai multe, devine eretic, cine respinge autoritatea Bisericii devine schismatic. În realitate, schisma presupune întotdeauna erezia, cel puțin în ceea ce privește doctrina catolică în ceea ce privește unitatea și autoritatea Bisericii ... Toți cei botezați din comunitățile necatolice, care mor înainte de a folosi rațiunea, fac parte din adevărata Biserică a lui Hristos, care este Biserica Catolică”³¹².

Toți cei care s-au născut în aceste comunități separate fac parte din singura Biserică, nefiind vinovați de ceea ce s-a întâmplat în trecut în Biserică, sunt de bună credință și nu au respins printr-un act personal, în cunoștință de cauză, adevărul de credință sau autoritatea Bisericii. De la ei, spune autorul cărții, pleacă o lipsă de integritate și de disciplină a credinței, o lipsă inconștientă și involuntară. Erezia sau schisma implică întotdeauna un act personal, conștient, pentru aceasta, nici măcar excomunicările pronunțate împotriva celor care au creat schisme și erezii în trecut (Cerularios, Luther) nu-i compromit pe membrii actuali ai comunității respective, ca atare nu sunt excluși de la mântuire. Și astfel, găsim cele două laturi ale Bisericii: cea vizibilă și cea invizibilă, a celor care au o dorință sinceră din inimă și se străduiesc să cunoască adevărul, îl caută sincer pe Dumnezeu și, sub influența harului, se străduiesc să facă voia Lui recunoscută în ceea ce le dictează conștiința lor. S-a explicat că există, de asemenea, existența unei serii de cercuri concentrice care arată diferitele grade de apartenență la unica Biserică a lui Hristos³¹³. Aceste formulări, părintele Claudio Dumea, le discută

³¹² Ibidem, p. 173-174.

³¹³ Ibidem, p. 177-178.

pe baza textelor de la Vatican II, citând cu întărire din UR 3 și mărturisirea de credință a lui Paul al VI-lea.

Ortodocșii răsăriteni se află în cel mai apropiat cerc de Biserici separate de Roma. Cuvântul Biserică la plural, însă, nu poate fi admis decât în sensul de Biserici locale, deci în lumea protestantă, din moment ce nu sunt preoți, nu sunt Biserici locale. Bisericile răsăritene au toate tainele și toată credința, în afară de câteva puncte controversate: „cum ar fi problema Filioque, a cărei doctrină este acceptată, dar nu și formularea ei; purgatoriul (nu lipsește în practică, ci doctrina purgatoriului), indulgențele (ignorete sau respinse), Imaculata Concepție (acceptată de mulți teologi, dar respinsă de ierarhie) . „De atunci, acele Biserici, deși separate, au adevărate taine - și mai ales, în virtutea succesiunii apostolice, preoția și Euharistia - care le unesc încă la noi cu legături foarte strânse” (UR 15). Ceea ce împiedică în primul rând apartenența lor vizibilă și comuniunea totală la Biserică este refuzul de a recunoaște primatul Papei, admițând doar un primat de onoare și moralitate, nu unul care implică autoritate și jurisdicție”³¹⁴.

Protestanții se află pe cercul următor. Bisericile și comunitățile bisericești protestante sunt foarte diferite nu numai de Biserica Catolică, ci și una de cealaltă: „Multe erezii reduc profunzimea credinței. În mod similar, viața sacramentală este foarte scăzută: Preoția și Euharistia lipsesc în mod special. Totuși, există o anumită apartenență vizibilă la Biserică prin cele două taine, pe care le-au menținut: botezul și căsătoria, prin credința în Iisus Hristos, Dumnezeu și singurul Mântuitor al lumii, prin credința în Scriptură, chiar dacă, în unele aspecte, o interpretează greșit”³¹⁵.

Necreștinii au nevoie de un act personal de adeziune pentru a fi încorporați în Hristos și în Biserică. Evreii și musulmanii sunt primii dintre necreștini, au în comun cu Biserica, credința în Vechiul Testament și, prin urmare, credința în primele manifestări ale revelației divine și, ca atare, nu sunt considerați păgâni.

³¹⁴ Ibidem, p. 178-179.

³¹⁵ Ibidem, p. 179.

Este bine să ne amintim acest lucru: „Deși autoritățile evreiești și cei care le-au urmat au cerut moartea lui Iisus, vina nu poate fi pusă pe seama întregului popor din acea vreme și mai ales pe evreii de astăzi”³¹⁶.

Păgânii se îndreaptă în moduri diferite spre poporul lui Dumnezeu (LG 16), iar Biserica respectă și apreciază ceea ce este bun în păgânism, unele adevăruri revelate pot fi văzute ca un preludiu și o disponibilitate de a îmbrățișa Evanghelia. (Propun să citim un pasaj din Instrucțiunile pentru misionari ale Congregației *De Propaganda Fide* din 1659 și din LG 14 și 51). De aceea, Biserica este misionară, valorizând ceea ce este valabil pentru păgâni, invitându-i să intre în Biserică prin convertire, adică prin renunțarea la tot ceea ce este negativ și contrar Evangheliei: eroare, păcat, idolatrie³¹⁷.

O pagină specială încearcă să definească pentru elevii de clasa a X-a ecumenismul, ca fiind o încercare de a restabili unitatea între creștini, până la comuniunea deplină în Biserica lui Hristos. Are de la început scopul: „creării unui climat de deschidere, de dialog și de iubire, în opoziție cu un mediu de neîncredere, de închidere, de controversă și de ură, pentru a risipi prejudecățile și rănirile care s-au instalat de-a lungul atâtor secole, pentru a pune capăt acuzațiilor reciproce, astfel încât dialogul pe teme doctrinare să se desfășoare într-o atmosferă de seninătate și sinceritate”³¹⁸.

Între rândurile manualului, autorul introduce un citat foarte explicativ din Vatican II: „În această singură și unică Biserică a lui Dumnezeu au apărut unele schisme încă din cele mai vechi timpuri, care au fost condamnate în cuvinte grave de către Apostol (16), dar în secolele următoare au apărut disensiuni mai extinse, iar comunități considerabile s-au despărțit de deplina comuniune a Bisericii Catolice, uneori din vina oamenilor de ambele părți..... În realitate, noi credem că numai Colegiului apostolic, cu Petru în frunte, Domnul i-a încredințat toate

³¹⁶ Idem.

³¹⁷ Ibidem, p. 180.

³¹⁸ Idem.

comorile Noului Legământ, pentru a constitui singurul trup al lui Hristos pe pământ, în care trebuie să fie încorporați pe deplin toți cei care aparțin deja într-un fel sau altul poporului lui Dumnezeu”³¹⁹.

Caracteristicile esențiale ale Bisericii sunt, în primul rând, că este Una, așa că diviziunea în Biserică este unul dintre cele mai grave păcate. Sfinții Părinți descriu erezia și schisma ca fiind o rupere a țesăturii fără cusur a lui Hristos, un atac asupra fidelității necorupte a Bisericii și un adulter³²⁰. Biserica este sfântă pentru că Hristos este Capul ei, dar are în sânul ei un popor păcătos. Ea este catolică fiind rânduită să aducă mântuirea tuturor oamenilor din toate timpurile pe baza învățăturii apostolice păstrate și transmise de apostoli și de urmașii lor în Colegiul episcopilor, „ajutat de preoți, uniți cu succesorul lui Petru, păstorul suprem al Bisericii (AG 6)”³²¹.

Ultimul capitol al manualului de liceu prezintă eshatologia Bisericii Catolice, explicând, prin diferite lecții, învățăturile referitoare la moarte, judecata particulară, sfârșitul lumii, învierea morților, iadul, purgatoriul și raiul. Purgatoriul este definit ca fiind locul unde se purifică sufletele morților, cu păcate care nu sunt grave sau care nu au făcut suficiente penitențe pe pământ pentru a ajunge în rai: „Deși textul Conciliului de la Florența care se referă la purgatoriu a fost semnat și de Bisericele Orientale, care în practică au un cult al morților mai dezvoltat decât cele occidentale, Bisericele Orientale, întrucât nu și-au dezvoltat suficient teologia în această privință, învățătura despre purgatoriu rămâne neclară: este o chestiune care ține de dialogul ecumenic. Cu toate acestea, protestanții neagă complet existența doctrinei purgatoriului ... Motivul este legat de modul lor de interpretare a mântuirii ... pentru aceasta nu este necesară participarea activă a oamenilor, ci doar credința, înțeleasă ca încredere totală. Motivul practic este legat de lupta lor împotriva abuzurilor pe care le vedeau în

³¹⁹ UR 3.

³²⁰ Ibidem, p. 188-189.

³²¹ Ibidem, p. 191-193.

administrarea indulgențelor acordate celor decedați. De la critica abuzurilor au trecut la negarea purgatoriului”³²².

Spre deosebire de alte manuale, acesta fiind de nivel liceal, se poate observa o prezentare amplă și o abordare informativă a problemelor noastre, neexistând exerciții și teme după fiecare lecție sau capitole de evaluare. Lecturile de la sfârșitul fiecărei lecții joacă un rol clarificator, fiind edificatoare și foarte eficiente.

Un alt manual analizat, din clasa a IV-a, intitulat sugestiv, *Istoria Bisericii*, scris de același autor, prezintă succint evenimentele din istoria creștinismului și a Bisericii Catolice, începând cu o descriere a mediului evreiesc în care au apărut primele comunități creștine.

Întemeierea Bisericii a fost făcută de Duhul Sfânt la Cincizecime, iar unitatea Bisericii primare a fost aceea a unirii tuturor creștinilor în jurul lui Hristos Capul Bisericii, în învățătura apostolilor, în unirea fraternă într-un singur suflet în rugăciune, în împărțirea bunurilor și în participarea la Sfânta Euharistie³²³.

Potrivit manualului, ceea ce a determinat prima expansiune a creștinismului a fost persecuția Bisericii din Ierusalim de către evrei, care, fiind tradiționaliști, erau refractari la orice lucru nou: Biserica, înainte de a fi persecutată de păgâni, a fost asuprită de evreii care nu credeau în Iisus. Cei mai înverșunați persecutori au fost marii preoți, geloși că apostolii au câștigat simpatia poporului, și saducheii, dușmani ai tuturor inovațiilor³²⁴.

Separarea creștinismului de iudaism se va face progresiv, pe măsură ce vor fi necesare clarificări prealabile, după cum Sinodul de la Ierusalim (49) va preciza că nu va exista obligația de a respecta preceptele iudaice din partea creștinilor din neamuri.

³²² Ibidem, p. 242.

³²³ C. DUMEA. *Manual de religie, Istoria Bisericii*, Clasa a VIII-a, București, 1994, p. 15.

³²⁴ Ibidem, p. 17.

Manualul prezintă, într-un capitol special, activitățile Sfântului Petru și pune în discuție primatul Bisericii Romei. Petru a fost de la început capul Bisericii Mamă din Ierusalim și, după câteva călătorii în Antiohia, a mers la Roma, unde a găsit o comunitate de creștini deja stabilită. Aici a murit ca martir și a fost înmormântat în cimitirul de pe Colina Vaticanului, iar mormântul său a fost descoperit în urma unor săpături arheologice efectuate în Bazilica Sfântul Petru în 1939. După moartea lui Petru, i-au urmat ca episcop al Romei, Lin, Anaclet și Clement, titlul de papă fiind rezervat de la început doar episcopului Romei din secolul al IV-lea. Succesorii Sfântului Petru erau conștienți de autoritatea pe care o au asupra celorlalte comunități creștine, autoritate pe care nici măcar Apostolul Ioan nu o contesta, Sfântul Ignatie arătând în 110 despre Biserica Romei ca fiind cea care ”este prima în linia iubirii”³²⁵.

Primele conflicte pe care autoritățile romane le-au avut cu Biserica au apărut din cauza luptei de eliberare națională a poporului evreu. Evreii care trăiau la Roma au provocat întotdeauna tulburări, iar opinia publică din primele decenii creștine nu făcea o distincție clară între evrei și creștini. Prima persecuție romană, sub împăratul Nero, s-a datorat acuzației false că creștinii ar fi dat foc Romei. Apoi au urmat alte persecuții, adesea datorate faptului că creștinii respingeau cultul împăratului.

Ca model de organizare, biserica va adopta modelul administrativ al Imperiului Roman, în provincii și dieceze: „Toți episcopii erau grupați în jurul episcopului Romei, deoarece acesta se afla în centrul unității catolice (universale). Episcopul Romei deținea primatul Bisericii universale „datorită autorității sale cele mai înalte” (Sfântul Irineu, Împotriva ereziilor, III, 3, 2), care începea cu statutul său de succesor al Sfântului Petru”³²⁶.

Printre categoriile speciale de creștini se numără: mărturisitorii, văduvele, diaconițele, dar și grupul fecioarelor și asceților, creștinismul neimpunând

³²⁵ Ibidem, p. 24-26.

³²⁶ Ibidem, p. 47.

castitatea, ci recomandând-o ca pe o stare de viață superioară căsătoriei³²⁷. Părinții Bisericii sunt scriitori care îndeplinesc trei condiții: au dus o viață sfântă, au dat dovadă de înțelepciune și au trăit în antichitate (până în secolul al VIII-lea). Dintre aceștia, manualul de clasa a IV-a se oprește puțin asupra studiului Părinților apostolici, al Părinților apologeți, al celor din Alexandria și al celor din Africa. Printre aceștia, Sfântul Ciprian, episcop de Cartagina, menționează în textele sale problema unității Bisericii, așa cum a fost evidențiată: „Într-o biserică locală, scrie el, unitatea se menține dacă preoții, diaconii și credincioșii rămân uniți în jurul episcopului lor. Mai mult, episcopul trebuie să rămână unit cu ceilalți episcopi și mai ales cu Episcopul Romei (Papa), deoarece, scrie el, ”din scaunul lui Petru și din prima dintre Biserici (Roma) provine unitatea preoției”. Numai unirea cu succesorul lui Petru poate salva unitatea și credința Bisericii”³²⁸.

Odată cu ascensiunea la putere a lui Constantin și prin Edictul de la Milano, determinat nu doar de convingerile religioase, ci și de cele politice, creștinii au primit libertatea de exprimare a cultului. Împăratul a fost o personalitate complexă și contradictorie, orgolios și crud: printre altele, și-a ucis unul dintre fii și și-a pus soția să fie ucisă în baie. Cu toate acestea, în același timp a fost chinuit de remușcări, s-a rugat mult, a construit multe biserici, mai ales la Roma și în Țara Sfântă, și s-a botezat pe patul de moarte³²⁹.

În timp, creștinismul a devenit religie de stat, iar apoi a fost instaurat cezaropapismul: „Pericolul a fost mai mic în Occident datorită intervenției și influenței papilor, spre deosebire de Orient, unde Biserica orientală, cultura elenă și statul au devenit o singură realitate. Împăratul era considerat reprezentantul și imaginea lui Dumnezeu pe pământ. El credea că are o misiune divină de a proteja Biserica..... Misiunea Episcopului Romei (Papa) în Biserică este din ce în ce mai evidentă și recunoscută ca atare. Nu este o simplă poziție onorifică, ci o

³²⁷ Ibidem, p. 48.

³²⁸ Ibidem, p. 57.

³²⁹ Ibidem, p. 61-62.

adevărată autoritate care decurge din statutul său de succesor al Sfântului Petru... Episcopul Romei are decizia finală în materie de credință și disciplină”³³⁰.

Următorul capitol rezumă primele patru sinoade (concilii) ecumenice, menționând de la început existența celor 21 de concilii ecumenice. Sinodul de la Constantinopol din 381 s-a adăugat la cel de la Niceea din 325: „*Și în Duhul Sfânt, Domnul de Viață Făcătorul, care purcede de la Tatăl....* Cum purcede? Conciliul nu precizează; *prin Fiul (per Filium)*, spuneau grecii, *și din Fiul (Filioque)*, spuneau latinii; această complementaritate legitimă, dacă nu este exacerbată, nu afectează identitatea credinței în realitatea aceleiași credințe mărturisite (cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, 248). Expresia *Filioque* a fost introdusă în Crez pentru prima dată în Spania la sfârșitul secolului al VI-lea și în secolele următoare s-a generalizat în tot Occidentul”³³¹.

La Conciliul de la Calcedon (451), după ce se explică ce este monofizitismul, se spune că sirienii (iacobiți), armenii, egiptenii (copti), etiopienii *mai ales din cauza tendinței de hegemonie a Constantinopolului, au îmbrățișat erezia și au rămas până acum monofiziți*; iar canonul 28 al celui de-al patrulea sinod a fost contestat de delegații papei Leon cel Mare, care l-au respins cu vehemență, și care spunea: „*la fel de corect cum anumite drepturi au fost acordate scaunului vechii Rome, deoarece era un oraș imperial . .. aceleași privilegii au fost acordate Noii Rome (Constantinopol), onorată de prezența împăratului și a senatului*”³³².

Începuturile monahismului sunt bine evocate în descrierea vieții marilor călugări, precum Sfântul Antonie, părintele monahismului, cenobiții Sfântul Pahomie, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ieronim și Sfântul Benedict³³³. Vârsta de aur a Părinților Bisericii a fost, de asemenea, prezentată prin exemple de vieți și descrieri ale operelor Sfântului Atanasie, ale Sfântului Vasile cel Mare, ale

³³⁰ Ibidem, p. 65-66.

³³¹ Ibidem, p. 72.

³³² Ibidem, p. 74.

³³³ Ibidem, p. 77-84.

Sfântului Grigorie de Nyssa, ale Sfântului Ioan Hrisostom, ale Sfântului Ambrozie și ale Sfântului Augustin³³⁴. Există o frumoasă viziune ecumenică a sfinților.

Cea de-a doua parte a Manualului catolic al clasei a patra privind Istoria Bisericii, intitulată Biserica în Evul Mediu, începe cu o trecere în revistă a invaziilor și a creștinării barbarilor prin intermediul călugărilor benedictini, începând cu francii și apoi cu longobarzii, șvabii, arienii vizigoți, Irlanda, Scoția, diverse popoare din Germania, Danemarca și Suedia, iar apoi, prin intermediul Sfinților Chiril și Metodiu au fost evanghelizate și popoarele slave. Papalitatea a jucat un rol important în acest sens fiind: „singura forță capabilă să creeze și să mențină unitatea. Roma a rămas centrul lumii grație autorității scaunului apostolic, care a primit ca donații mai multe teritorii... în acest fel, papa era capul spiritual al întregii Biserici și în același timp conducătorul politic al acestor teritorii”³³⁵.

Odată cu numirea lui Pepin cel Scurt ca rege al francilor, consacrat de papa Ștefan al II-lea, au fost fondate Statele Papale. În anul 800, papa Leon al III-lea l-a încoronat pe Carol cel Mare ca împărat roman al Occidentului. În viitor, împărații îi vor acorda protecție papei, iar papa, recunoscut ca fiind cea mai înaltă autoritate de pe pământ, le va acorda demnitatea imperială și îi va încorona pe împărați³³⁶.

Marea Schismă este caracterizată într-o lecție specială: Răsăritul se rupe de unitatea Bisericii, iar această ruptură se datorează unor cauze interne, cum ar fi ereziile care au infestat Răsăritul, cezaropapismul, conflictele dintre orientali și occidentali; dar și unor cauze externe, cum ar fi ascensiunea islamismului și invazia țărilor cu o veche civilizație creștină³³⁷.

³³⁴ Ibidem, p. 85-94.

³³⁵ Ibidem, p. 101.

³³⁶ Idem.

³³⁷ Ibidem, p. 105.

„Procesul de desprindere a Bisericii Bizantine de Biserica Romană a început atunci când Constantin a transferat capitala imperiului de la Roma la Bizanț... Biserica Bizantină și-a pierdut autonomia... împărații numeau patriarhii Bizanțului și îi schimbau după bunul lor plac... adesea, patriarhii erau mai mult politicieni decât oameni ai Bisericii. Ele nu erau în armonie cu prestigiul și autoritatea papilor de la Roma, care, în virtutea misiunii lor pastorale pentru întreaga Biserică, interveneau și aveau ultimul cuvânt în probleme de credință și disciplină, chiar și în Orient... în anul 691 s-a afirmat că scaunul patriarhal de la Constantinopol avea aceleași drepturi ca și Roma. Titlul de Patriarh Ecumenic pe care l-a luat Patriarhul Constantinopolului a fost catalogat de Papa Grigore I ca fiind ilegal și arogant”³³⁸.

Într-unul dintre paragrafe se menționează și „nemulțumirea patriarhatelor față de o tradiție glorioasă în Răsărit”, care îl considerau pe patriarhul Constantinopolului un rezultat al politicii imperiale, din care au rezultat și Bisericele naționale care, luptând împotriva „hegemoniei și centralismului bizantin, au adoptat diferite forme de erezie”³³⁹.

Un subcapitol al acestei lecții este dedicat lui Fotie și Cerularie. Acesta relatează despre înlocuirea patriarhului de Constantinopol de către Mihail al III-lea și despre intervenția papei Nicolae I. În cele din urmă va exista conciliere, dar cele două cărți ale lui Fotie: Împotriva celor care spun că Roma este primul scaun și Tratatul despre Duhul Sfânt, „vor răspândi în popor ura împotriva papei și împotriva latinilor”³⁴⁰.

Ruptura propriu-zisă a avut loc atunci când patriarhul Mihail I Cerularie, un om ambițios, care: „După ce nu a reușit să devină împărat, a vrut cel puțin să devină papă al Orientului. A început o mare campanie de defăimare a papei și a latinilor, acuzându-i de lucruri pe cât de neînsemnate, pe atât de importante: că

³³⁸ Ibidem, p. 106.

³³⁹ Ibidem, p. 108.

³⁴⁰ Idem.

fac liturghia cu azime, că postesc în Sabat, că nu cântă Aleluia în timpul Postului Mare, că preoții nu au barbă și alte lucruri de acest gen. Papa Leon al IX-lea i-a scris pe un ton ferm, amintindu-i că, potrivit Sinodului de la Niceea, Scaunul Apostolic de la Roma ”nu trebuie să fie judecat de nimeni”. În scrisoarea sa de răspuns, Cerularie a lăsat să se înțeleagă că se considera egal cu Papa: ”Dacă tu faci ca numele meu să fie venerat într-o singură biserică din Roma, eu voi face ca numele tău să fie venerat în tot universul”. Papa i-a răspuns din nou, aspru, cerându-i Bisericii Răsăritene să rămână în unire cu Petru, altfel nu ar fi altceva decât ”o sectă de eretici, un grup de schismatici, o sinagogă a Satanei”. Tonul, desigur, a fost lipsit de caritate. Cerularie nu s-a prezentat. De asemenea, a ordonat ca în bisericile și mănăstirile latine din Constantinopol să se celebreze slujbe în rit bizantin. În tulburările provocate cu această ocazie, tainele consacrate ale latinilor au fost călcate în picioare, crezând că liturghiile occidentale nu au nicio valoare. Ajuns la un punct de tensiune extremă, Papa a trimis doi delegați la Constantinopol pentru a face ordine: cardinalul Umberto di Silva Candida și Federico di Lorena, abate de Montecassino. Erau cultivați și verticali, dar duri și lipsiți de diplomatie. Împăratul i-a primit prietenește, dar ei au făcut imprudența de a se lăsa prinși în capcana provocării patriarhale: s-au implicat în discuții fanatice care au dus la rezultatul dorit de Cerularie. La 16 iulie 1054, ei au mers la Sfânta Sophia la ora slujbei, au vorbit împotriva patriarhului răzvrătit și apoi au așezat actul de excomunicare și revocare a patriarhului pe altar, după care au părăsit biserica, scuturându-și praful de pe picioare și spunând: ”Dumnezeu ne vede și ne judecă!”. Excomunicarea nu avea nicio valoare, deoarece delegații nu aveau niciun mandat pentru aceasta și, în plus, Papa murise la Roma cu patru luni mai devreme, astfel încât, până atunci, misiunea lor se încheiase de ceva timp. Cerularie a ars public actul de excomunicare, a convocat un sinod în care i-a declarat pe occidentali vinovați de pervertirea deliberată a adevăratei credințe și s-a declarat singurul reprezentant al adevăratei religii a lui Hristos. În esență, a devenit conducătorul Bizanțului. Întrucât împăratul Mihail al VI-lea nu îi era

suficient de supus, Cerularie a organizat complotul care l-a adus la putere pe Isaac Comnenul, dar noul împărat l-a arestat pentru a-l judeca. Cerularie a murit înainte de începerea procesului. Mai târziu, a fost introdus în calendarul bizantin ca sfânt³⁴¹.

Această ruptură va rămâne, totuși, o tragedie cauzată de confuzia dintre politică și religie la care au contribuit mândria, pe de o parte, și asprimea, pe de altă parte. Se va preciza pe scurt, la sfârșitul lecției, că ridicarea excomunicărilor a fost realizată la Ierusalim în 1964, de către Patriarhul Atenagora și Papa Paul al VI-lea. Elevii pot citi apoi articolele 2 și 3 din Decretul privind ecumenismul (*Unitatis redintegratio*) al Conciliului Vatican II.

A treisprezecea lecție din manualul pentru clasa a patra, cu titlul Islam, descrie: „Marele eveniment al secolului al șaptelea, cu consecințe enorme pentru Occident și mai ales pentru Răsăritul ereziilor și schismelor, a fost fondarea și expansiunea islamului”³⁴².

După o prezentare a vieții lui Mahomed și a Coranului, este descrisă expansiunea fulminantă a islamului în Asia Mică, Africa de Nord și Spania, profitând în mod inteligent de conflictele religioase și etnice, precum și de starea de nemulțumire existentă împotriva dominației bizantine³⁴³. Pentru studiu: Articolul 3 din Declarația *Nostra Aetate*.

Papalitatea se va afla la cârma societății medievale³⁴⁴, o societate feudală în care papii Grigore al VII-lea și Inocențiu al III-lea (ale căror activități sunt descrise în manual) vor juca un rol deosebit. Cruciadele au fost expediții întreprinse de creștinii vest-europeni pentru a elibera Ierusalimul de sub jugul musulmanilor, care profanau locurile sfinte prin furtul pelerinilor. Pe lângă aceste nobile idealuri de credință, existau și patimi umane: ambiția, violența, egoismul și lăcomia. Cruciații au reușit să cucerească Ierusalimul printr-un masacru teribil.

³⁴¹ Ibidem, p. 109-110.

³⁴² Ibidem, p. 113.

³⁴³ Ibidem, p. 117.

³⁴⁴ Ibidem, p. 119.

Aceste patimi umane au dus la cucerirea Bizanțului în cadrul celei de-a patra cruciade: „Acest lucru a provocat marea indignare a papei Inocențiu al III-lea, care i-a condamnat cu tărie și i-a excomunicat” pe acești apărători ai lui Hristos care se scăldau în sânge creștin, deși nu ar fi trebuit să-și întoarcă săbiile decât împotriva necredincioșilor”. Faptul că bizantinii nu erau întotdeauna credincioși și că uneori tratau în secret cu musulmanii, nu justifica actul cruciaților de cucerire a Bizanțului”³⁴⁵.

Reforma vieții religioase în Evul Mediu este descrisă prin prezentarea pustnicilor, cu apariția cistercienilor și a reformelor Sfântului Bernard, a Sfântului Francisc de Assisi și a Sfântului Dominic. Activitatea intelectuală este îmbogățită de apariția universităților și de teologia Sfântului Toma de Aquino și a lui Buonaventura. Creștinismul medieval a fost tulburat de două grupuri de eretici: valdenii și, mai periculoși decât aceștia, catarii sau albigenzienii. Conducătorii lor erau în general oameni exaltați și dereglați³⁴⁶. Când vine vorba de Inchiziție, manualul spune acest cuvânt: „trezește oroare din cauza imaginii create în primul rând de propaganda făcută de autoritățile anticatolice, atribuindu-i atrocități și execuții care nu au existat în realitate. Regimurile totalitare moderne au folosit propaganda împotriva Inchiziției în scopuri diversioniste, adică pentru a distra atenția și pentru a-și ascunde atrocitățile și crimele.... Biserica, înainte de a recurge la măsuri drastice, a dat dovadă de o admirabilă răbdare și toleranță față de eretici ... la insistențele regilor Europei, a fondat Inchiziția... evident, aceasta este o realitate dureroasă a Bisericii. Dar ea nu trebuie privită din perspectiva timpurilor moderne, când statul este separat de Biserică, ci în contextul istoric al Evului Mediu, când a fost o necesitate pentru a salva civilizația Europei”³⁴⁷.

Lecția XVII, cu titlul Decăderea în Europa creștină. Începuturile umanismului, începe prin a enumera noile curente de gândire care au dus la

³⁴⁵ Ibidem, p. 124.

³⁴⁶ Ibidem, p. 136.

³⁴⁷ Ibidem, p. 138-139.

declinul savanților filosofi aparținând ordinului franciscan: Duns Scott, Roger Bacon și, mai ales, William Occam. A apărut un conflict între regele Franței, Filip cel Frumos, și Papa Bonifaciu al VIII-lea, fiecare declarând că: „regele nu are pe acest pământ pe nimeni mai presus de el decât pe Dumnezeu”, iar Papa: ”Pentru a obține mântuirea, fiecare trebuie neapărat să se supună Suveranului Pontif”³⁴⁸.

Exilul de la Avignon și Marea Schismă din Apus (1378) sunt descrise pe scurt, iar despre efemera Uniune dintre Roma și Bizanț prin Conciliul de la Ferrara-Florenza (1439) se spune că nu a avut niciun rezultat din cauza opoziției clerului și în special a călugărilor ortodocși³⁴⁹.

Reforma protestantă a fost precedată de reformele lui Wycliffe și Hus, care: „a atacat două realități fundamentale pe care Hristos a întemeiat Biserica, și anume Euharistia și preoția sau, mai precis, prezența reală a lui Hristos în taina Sfintei Euharistii și prezența lui Hristos în păstoria Bisericii”³⁵⁰.

Reforma din Germania a fost realizată de Martin Luther, care a devenit călugăr și preot augustinian fără a avea vocația unei astfel de vieți. Profesor de teologie la Wittenberg, educat în spiritul ideilor nominaliste, cu un temperament veșnic chinuit de neliniști interioare, întrebarea fundamentală pentru el era dacă omul poate ști cu certitudine dacă va fi mântuit. Prin urmare, a început să descopere că omul este mântuit doar prin credință, nefiind necesare acțiuni caritabile. În 1517, a publicat cele 95 de teze în care, printre altele, a afirmat că: învățătura Bibliei, pe care fiecare individ o interpretează în mod individual este suficientă și nu doar autoritatea Bisericii, și că toate structurile Bisericii trebuie abolite. În 1520, Papa Leon al X-lea a condamnat învățăturile eronate ale lui Luther și, întrucât acesta a refuzat să le revoce, a fost excomunicat. Luther a ars public documentul de excomunicare, a scris numeroase pamflete, a lucrat la traducerea Bibliei în germană, s-a căsătorit cu o fostă călugăriță, Catherine Bora,

³⁴⁸ Ibidem, p. 144.

³⁴⁹ Ibidem, p. 146.

³⁵⁰ Ibidem, p. 151.

și a scris cărți împotriva Bisericii Catolice - ultima dintre ele intitulată: „Împotriva papalității Romei, fondată de Satana”. La Conciliul de la Trento, pentru a realiza așteptata reformă a Bisericii, Luther și prinții protestanți au fost convocați, dar au refuzat să participe. Toată lumea a fost de acord, inclusiv Papa, că, în vremea sa, reforma Bisericii era necesară.

„Dar Luther și adepții săi reformatori nu au făcut reforma necesară, dimpotrivă. S-a demonstrat încă o dată că reformele în Biserică nu sunt făcute de rebeli, ci de oameni smeriți, adică de sfinți care știu să se reformeze mai întâi pe ei înșiși. Luther însuși a rămas toată viața, după despărțirea sa de Biserica Catolică, chinuit de îndoieli și remușcări, din cauza învățăturilor pe care le răspândea în lume”³⁵¹.

Ca lectură, ni se oferă un fragment din Scrisoarea Papei Adrian al VI-lea adresată Dietei de Nürnberg în 1523.

Protestantismul a dus la apariția a numeroase biserici și secte care au zdruncinat fundamentul unității europene. Proliferarea lor s-a datorat faptului că fondatorii protestantismului au admis principiul "liberei examinări", conform căruia oricine poate interpreta liber Scriptura, fără ca vreo autoritate exterioară să intervină, spunând ce este adevărat și ce este greșit. Astfel, Jean Calvin, un om cu un impresionant talent teologic și literar, a reformat și el învățătura lui Luther, făcând-o mai radicală, mai ales prin falsa doctrină a predestinării. Dumnezeu este descris ca fiind un despot care salvează sau condamnă la discreția sa; Biserica, potrivit lui, este compusă din sfinți, restul oamenilor constituind masa celor condamnați la iad. Un semn referitor la cei care sunt predestinați la mântuire este prosperitatea materială de care se bucură în această lume³⁵².

Anglia s-a despărțit de Biserica Catolică, nu din cauza credinței, ci din cauza intereselor personale ale regelui Henric al VIII-lea, un rege capricios și indecent, care, deși se confrunta cu Luther, a cerut Papei un lucru imposibil, și

³⁵¹ Ibidem, p. 153.

³⁵² Ibidem, p. 157.

anume să aprobe divorțul său. În 1534, a anunțat în Parlament separarea Bisericii Anglicane de Roma și s-a declarat pe sine însuși capul religios suprem al Bisericii Anglicane. Apoi a confiscat proprietățile Bisericii și a început o persecuție feroce a celor care doreau să rămână loiali papei. Ideile calviniste și protestante au pătruns în Biserica Anglicană în timpul domniei lui Eduard al VI-lea și Elisabeta I³⁵³.

„În condițiile în care Papa nu era recunoscut ca păstor suprem al Bisericii lui Hristos, Biserica protestantă nu mai avea un centru de unitate, iar principiul liberei examinări a favorizat fenomenul disidenței. De la primele Biserici protestante care s-au desprins de Roma, Biserica luterană și cea calvinistă, s-au desprins și continuă să se desprindă noi comunități și secte numite neoprotestante”³⁵⁴.

La finalul lecției sunt prezentate câteva exemple de culte neoprotestante, cu precizarea numelui lor, a numelui fondatorului și a anului de înființare. Ca lectură, manualul conține un paragraf despre predestinare din *Institution religionis christianae* a lui Calvin și un fragment din *Actul de supremație* adoptat de Parlamentul englez în 1534.

Lecția despre Reforma catolică începe prin a defini reforma ca fiind o convertire interioară care rămâne baza pentru reînnoirea externă și socială: „În secolul al XV-lea, forțele vii ale creștinătății, în special elita spirituală și intelectuală, au depus mari eforturi pentru a îndrepta moravurile în Biserică și pentru a reveni la spiritul Evangheliei... acești reformatori au rămas supuși Bisericii și papei”³⁵⁵.

Conciliul de la Trento va clarifica învățătura catolică, în special în cele trei domenii cheie atacate de protestanți: Sfânta Scriptură, credința și Sf. Taine; va adopta o serie de măsuri pentru îmbunătățirea disciplinei și va crea seminarii.

³⁵³ Idem.

³⁵⁴ Ibidem, p. 159.

³⁵⁵ Ibidem, p. 161.

Episcopii nu vor avea voie să aibă două sau mai multe diocese, vor trebui să locuiască în reședința lor și să viziteze parohiile. Pentru a pune în aplicare aceste reforme tridentine se vor forma noi ordine religioase. Printre acestea, manualul prezintă apariția iezuiților, a ursulinelor, a Oratoriului Sfântului Filip Neri, a carmelitanilor desculți etc. Se va citi un fragment dintr-un discurs al Sfântului Carlos Borromeo și din *Cântecul spiritual al lui Ioan al Crucii*³⁵⁶.

În urma Conciliului de la Trento au urmat alte conflicte, cum ar fi cel din Franța dintre agnostici și catolici, care s-a încheiat la 24 august 1572, odată cu Noaptea Sfântului Bartolomeu. Edictul de la Nantes emis de Henri al IV-lea a proclamat libertatea religioasă pentru toți catolicii și calvinii, instaurând pacea în Franța³⁵⁷. Sfântul Francisc de Sales a lucrat ca misionar printre calviniștii din regiunea Genevei; cu predicile sale și mai ales cu blândețea sa a reușit să-i aducă pe mulți dintre ei la credința catolică, a aplicat în dieceza sa reformele preconizate de Conciliu, devenind cel mai mare maestru spiritual al timpurilor moderne, a strălucit prin popularizarea religiei mai ales în rândul laicilor și al intelectualilor³⁵⁸. Din aceeași perioadă, manualul îl menționează pe Sfântul Vincențiu de Paul, care, în colaborare cu Sfânta Louise Marilla, a fondat Congregația Sacră a Fiicelor Carității, și pe Sfântul Ioan Eudes care, împreună cu Sfânta Margareta Alacoque și Sfântul Claudius Colombiere, a fost primul din lume care a răspândit devoțiunea față de Inima lui Isus. Prelegerea se încheie cu o prezentare a tendințelor care au tulburat Biserica în secolul al XVII-lea, cum ar fi jansenismul și galicanismul. Pentru a fi citit, Claudiu Dumea ne oferă un fragment din Introducerea la Viața evlavioasă a Sfântului Francisc de Sales³⁵⁹.

Misiunile creștinismului latin au început încă din secolul al XII-lea, odată cu Sfântul Francisc de Assisi, dar odată cu descoperirea Americii s-a deschis un câmp de lucru imens pentru misiunile catolice. Prin intermediul franciscanilor și

³⁵⁶ Ibidem, p. 163-170.

³⁵⁷ Ibidem, p. 172.

³⁵⁸ Idem.

³⁵⁹ Ibidem, p. 174-177.

dominicanilor și apoi prin crearea de către Papa Grigore al XV-lea a Congregației pentru Misiuni (De propaganda fide), a existat o dorință de formare a unui cler autohton, ai cărui episcopi erau subordonați direct Papei. Este descrisă pe scurt activitatea misionară în Africa, Asia și America și sunt prezentate exemplele bune oferite de dominicanul Bartolomeu de Las Casas, de Sfântul Francisc Xavier și de iezuitul Matteo Ricci, care au reușit să introducă creștinismul în cultura popoarelor asiatice fără a o distruge³⁶⁰.

Nașterea Iluminismului s-a datorat influenței francmasoneriei, acest curent care respingea orice dogmă, care nu accepta divinitatea lui Iisus Hristos, nici revelația, lăsând loc unui deism vag, a provocat un război dur împotriva Bisericii și a credinței catolice. Revoluția franceză, care a izbucnit în acest context, a persecutat și masacrat grav clerul subordonat papei, numărul morților neputând fi determinat. Cu toate acestea, martirii Revoluției Franceze se aflau la apogeul primelor secole ale Bisericii. A existat o dorință de a înlocui religia creștină cu alte culte, cum ar fi cultul marilor oameni și al rațiunii supreme. Consecințele pozitive ale revoluției au fost separarea Bisericii de stat, ceea ce a creat o uniune mai puternică a catolicilor în jurul papei, consolidând astfel unitatea Bisericii³⁶¹.

„Revoluția, prin nrecunoașterea autorității lui Dumnezeu, nu numai că a deschis calea ateismului modern, dar a demonstrat că, fără Dumnezeu, Revoluția nu instaurează libertatea, egalitatea, fraternitatea, drepturile omului, ci dictatura și teroarea”³⁶².

Napoleon Bonaparte a restabilit libertatea Bisericii în Franța, nu din convingerea unei credințe autentice, ci din motive politice, adică din dorința de a restabili ordinea în Franța cu ajutorul religiei. Secolul al XIX-lea va duce la o înflorire extraordinară a Bisericii, cu apariția a numeroase congregații de călugări și călugărițe, cu activități specifice în domeniul educațional sau social, cum ar fi

³⁶⁰ Ibidem, p. 178-184.

³⁶¹ Ibidem, p. 185-188.

³⁶² Ibidem, p. 189.

Salesienii, Notre Dame de Sion, Congregația Misionarilor Verbiti etc. Tot în acest secol a existat un număr mare de sfinți, cei mai cunoscuți fiind Sfântul Ioan Vianney, Sfânta Ecaterina Labouré, Sfânta Bernadeta Soubirous, Sfântul Ioan Bosco, Sfântul Iosif Cottolengo, Sfântul Clement Hofbauer, Sfântul Carol Lawagna. Cel mai popular Papă al secolului a fost Papa Pius al IX-lea, care a dus o activitate intensă pentru apărarea Bisericii. În 1854 a proclamat dogma Imaculatei Concepții, iar în 1868 a convocat Conciliul Vatican I, în care a fost definită infailibilitatea Papei, adică s-a specificat ca învățătură a Bisericii că Papa este fără greșală atunci când exprimă lucruri care privesc credința și morala³⁶³.

„Tot în secolul trecut, a început mișcarea ecumenică. În rândul catolicilor și anglicanilor, au fost luate inițiative pentru a restabili unitatea vizibilă a Bisericii. Astfel, ca urmare, octava de rugăciuni pentru unitatea Bisericilor (18-25 ianuarie) a fost introdusă”³⁶⁴.

Curentele majore ale gândirii contemporane sunt marcate de așa-numitul umanism ateu, acea tendință umană de a lua locul lui Dumnezeu. Dintre acestea, manualul prezintă trei curente: liberalismul, socialismul (comunismul) și secularismul. Liberalismul religios a apărut mai ales în Franța în secolul al XIX-lea, promovat de preotul Félicité Lamennais și susținut de predicatorul Lacordaire, care a pledat pentru o triplă eliberare a Bisericii de sub protecția grea a guvernelor, de interesele murdare ale banilor și ale politicii și pentru o eliberare națională a popoarelor. Exagerările lor au dus la o abatere de la învățătura Bisericii Catolice. Comunismul, materialist și profund ateu, consideră că religia este un instrument în mâinile exploratorilor, instaurând cele mai sângeroase dictaturi și comițând cele mai oribile crime. Iar prin secularism sau anticlericalism se înțelege atitudinea de ostilitate față de Biserică din partea politicienilor și a ateilor. Prin legile adoptate de aceștia în multe țări, s-a condus la abolirea învățământului religios în școli și a ordinelor și congregațiilor religioase. Cu toate

³⁶³ Ibidem, p. 191-194.

³⁶⁴ Ibidem, p. 195.

acestea, în acest secol, catolicii au pus în practică diverse inițiative și mișcări sociale prin organizarea diferitelor asociații de muncă în spirit creștin. În toate enciclicele sociale găsim o critică atât a liberalismului, cât și a comunismului³⁶⁵. Pentru lectură, manualul clasei a VIII-a oferă un fragment din enciclica *Rerum novarum* a Papei Leon al XIII-lea.

Ultimul capitol, intitulat Biserica în secolul XX, menționează Pactul de la Lateran din 1929, persecuția Bisericii Catolice în Mexic și Spania, nazismul din Germania și comunismul lui Lenin și al Uniunii Sovietice, care au afectat Biserica Catolică prin persecuții, desființări forțate și teroare în Bisericile Greco-Catolice precum și transferul lor în Bisericile Ortodoxe din statele comuniste. Acest secol a cunoscut doar Papi de excepție. În Biserică au apărut noi mișcări și asociații religioase, cum ar fi Legio Marie, Opus Dei, Comuniune și Eliberare, Misionarele Carității etc.³⁶⁶.

Acest manual pentru clasa a VIII-a, scris în 1994, este un manual foarte complex, cu multe date, specifice Istoriei Bisericii, mult mai bogat în informații decât alte manuale ale altor confesiuni pentru acest nivel de studiu, noile versiuni fiind mult mai simplificate, chiar și pentru liceu.

În concluzie, se poate spune că aceste cărți explică foarte bine credința și istoria Bisericii Catolice la nivelul de înțelegere al elevilor de gimnaziu și liceu, oferind în același timp și informații suplimentare pentru nivelul lor de cunoștințe.

În ceea ce privește viziunea ecumenică inspirată elevilor catolici români în cadrul orelor de religie din școlile de stat, Claudiu Dumea îi îndrumă pe aceștia, mărturisind că: „Ecumenismul înseamnă mai presus de toate rugăciune, convertire, sfințenie, pentru că, dacă divizarea este opera oamenilor și a diavolului, restabilirea unității și a comuniunii depline nu poate fi decât opera lui Dumnezeu. Biserica Catolică a făcut pași importanți spre ecumenism. Ea atrage atenția asupra a două atitudini greșite care pot dăuna cu adevărat ecumenismului

³⁶⁵ Ibidem, p. 198-203.

³⁶⁶ Ibidem, p. 204-210.

adevărat. Primul este scepticismul, descurajarea în fața dificultăților și lipsa de rezultate vizibile. Cel de-al doilea, diametral opus, este optimismul facil, superficial, iluzoriu, care ia în considerare doar iubirea, nu și adevărul, și care crede că unitatea deplină poate fi obținută pe baza negocierilor și a compromisurilor, ca în afacerile politice sau comerciale. „Este absolut necesar să se expună cu claritate întreaga doctrină (catolică). Nimic nu este mai străin de ecumenism decât acel fals irenism care denaturează puritatea doctrinei catolice și întunecă sensul ei autentic și precis” (UR 11)³⁶⁷.

³⁶⁷ Ibidem, p. 181.

II.4. Învățămintul neo-protestant

Numărul redus și fragmentarea studenților aparținând confesiunilor neoprotestante a făcut dificilă elaborarea unui manual pentru fiecare confesiune, dar acest lucru a dus cu ceva timp în urmă la apariția unor manuale publicate de Alianța Evanghelică. Această alianță este formată din următoarele confesiuni: penticostalii, baptiștii și creștinii după Evanghelie, care, conform recensământului din 2002, echivalează cu 2% din populația României³⁶⁸.

Potrivit ministerului de resort pentru această confesiune, studiul Religiei - Alianța Evanghelică, în ciclul superior (liceu), este centralizat pe realizarea unei viziuni de ansamblu asupra domeniului religios, pentru a oferi elevilor posibilitatea de a-și forma un sistem de valori proprii cu referire la virtuțile morale creștine, de a integra atitudinile religioase cu conduita morală și de a aplica învățătura de credință în viața individuală și comunitară³⁶⁹. În indicațiile bibliografice recomandate profesorilor, vom găsi în special autori străini traduși, teologi neoprotestanți cunoscuți, dar și autori români de alte confesiuni. Un bun exemplu, pe lângă referințele comune ale metodologiei de predare a religiei, este manualul *Istoria Bisericească Universală*³⁷⁰ folosit în facultățile de Teologie cât și *Dogmatica Ortodoxă* de Dumitru Stăniloae, evident, ambele folosite ca sugestii bibliografice suplimentare.

Multe dintre cărțile care se regăsesc în recomandările bibliografice ale programelor neoprotestante fiind scrise de străini (de obicei americani), duc adesea la o "formă fără fond", deoarece sistemul de predare și mentalitatea sunt total diferite de la o țară la alta. Dar, printre aceste sisteme, găsim adesea metodologii de organizare a școlilor creștine neoprotestante (americane sau

³⁶⁸ INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ, *Recensământul populației și al locuințelor, 18-27 martie 2002*, în *Revista Română de Statistică*, vol. IV – Structura etnică și confesională, București, 2004.

³⁶⁹ MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII, *CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, Programa școlară pentru Religie Alianța evanghelică: Cultul baptist, Cultul creștin după evanghelie, Cultul penticostal, Anexa nr. 2 la Ordinul Ministrului Educației și Cercetării nr. 5959 / 22.12.2006.*

³⁷⁰ I. RĂMUREANU, *Istoria Bisericească Universală*, București, 1997.

europene) cu o bază biblică solidă pentru elevi și studenți care au prezentat rezultate excelente în comportament și atitudini în diverse domenii de activitate și de viață³⁷¹.

O carte, recomandată tuturor profesorilor de religie creștină, după sfatul autorului, și inclusă în programa școlară nou înființată, este *Puncte de vedere asupra programei școlare, O perspectivă biblică* de Harro Van Brummelen. Scopul cărții este de a combate profunzimile superficiale ale culturii moderne printr-un curriculum școlar care să neutralizeze individualismul acerb și să-i ajute pe elevi să devină adevărați ucenici ai lui Hristos³⁷². Pornind de la ideea că expunerea trebuie să aibă o concepție creștină despre lume și viață, autorul avansează Marele Mandat al umanității (Gen 1, 26-28 și 2, 15) de a guverna pământul împreună cu Dumnezeu cel viu și iubitor, elevilor care caută gândul lui Dumnezeu care ne cheamă să fim colaboratorii săi familiari. Marea Misiune (Mt 28,18-20) și Marea Poruncă (Mt 22,37-39), ar trebui să ofere programe de educație publică cu principiile iubirii de Dumnezeu, precum și ale apropierii și toleranței față de aproapele, deoarece acestea sunt general acceptate de toate sistemele de învățământ. De exemplu, spune autorul, disciplina fizică ar trebui să sublinieze că a ne iubi aproapele ca pe noi înșine înseamnă a folosi tehnologia pentru a asigura o viață decentă pentru toți oamenii din lume³⁷³.

Orientarea programelor de educație ar trebui să se bazeze pe principii biblice care să evidențieze profesorul și metodele creștine cu virtuți morale cultivate nu prin îndobânzirea de respingere a oricărei autorități în afara celor empirice, deoarece îndobânzirea se poate face și prin știință³⁷⁴.

Interdependența dintre aceste discipline este adesea împiedicată de alte obiective de predare care folosesc puterea culturală pentru a descoperi creația lui

³⁷¹ SCHINDLER C., PYLE P., *Instruire și educare pentru eternitate, Pleduarie pentru școlile creștine, (Educating For Eternity- ACSI, California 1979)*, Oradea, 1998, p. 97-120.

³⁷² H. V. BRUMMELEN, *Puncte de vedere asupra programei școlare, O perspectivă biblică (Steppingstones to Curriculum 1994)*, Association of Christian Schools International, Oradea, 1996, p. 40.

³⁷³ Ibidem, p. 50.

³⁷⁴ Ibidem, p. 71.

Dumnezeu. Pentru un profesor creștin de fizică, sensul cheie rămâne energia, iar pentru unul de biologie este viața, acești oameni de știință denaturând astfel ordinea creației lui Dumnezeu. Literatura folosește aspectul lingvistic și estetic al realității pentru a surprinde și apoi a prezenta sensul unui aspect al vieții. Profesorii creștini le permit elevilor să se bucure de frumusețea minunată și de aventura ficțiunii realizate prin intermediul literaturii, aceasta după o bună selecție de opere care nu contravin valorilor morale creștine. Prin studiul limbilor străine, elevii își dezvoltă o modalitate de a înțelege cum trăiesc oamenii în alte culturi și cum se exprimă aceștia. Studiile sociale au, de fapt, sarcina de a ne forma din punct de vedere cultural. De exemplu, istoria analizează modul în care oamenii au răspuns la chemarea lui Dumnezeu de a îngriji și de a descoperi pământul, precum și modul în care idealurile și ideologiile au modelat popoarele și națiunile³⁷⁵.

Credința creștină rămâne unul dintre fundamentele culturii europene, iar elevii trebuie să cunoască această moștenire, deoarece lecțiile de istorie a religiilor ar trebui să fie prezentate prin prisma importanței credinței în viață, deoarece religia este astfel cheia pentru înțelegerea culturii. Același autor susține că nu este moral ca un profesor creștin să folosească orele de curs de la alte discipline din școala de stat ca spațiu de evanghelizare, putând doar să prezinte câteva concepte despre viață și un anumit set de valori³⁷⁶.

În ceea ce privește celelalte confesiuni, Harro Van Brummelen propune o abordare echilibrată. Unul dintre exemplele oferite în carte este prezentarea către elevi a influenței Bisericii Romano-Catolice din Quebec, care a adus mai multă stabilitate comunității decât în alte părți din America de Nord, sau prezentarea compasiunii misionarilor pentru băștinași, care nu puteau fi trecuți cu vederea: „modul în care bisericile au provocat lupte religioase acerbe și modul în care misionarii, în încercările lor de a converti oamenii, au impus, de asemenea,

³⁷⁵ Ibidem, p. 213.

³⁷⁶ Ibidem, p. 336.

imperative culturale occidentale, de multe ori cu efecte negative Profesorii creștini din școlile publice trebuie să țină cont de faptul că programa școlară trebuie să promoveze o diversitate de opinii cu privire la probleme decisive și controversate într-un mod corect și echitabil. Dar, prin faptul că nu ne dezvăluim motivele și convingerile, contrazicem așteptările elevilor noștri”³⁷⁷.

Încă de la început, disciplina Religie a grupului Alianța Evanghelică, menționează programa școlară, își propune să ofere elevilor cunoașterea credinței creștine așa cum este ea prezentată în Sfânta Scriptură³⁷⁸. Primul manual pentru al cincilea an al Pactului a fost publicat în 2006, iar în introducere se precizează că se intenționează ca acesta să fie dezvoltat în timp util și pentru anii următori³⁷⁹.

Manualul este împărțit în patru capitole: Biblia, învățăturile credinței creștine, istoria Bisericii creștine și sărbătorile creștine. Prima parte oferă informații generale despre Biblie, cum ar fi compoziția, autorii și autenticitatea ei, făcând o prezentare generală a descoperirilor și a arheologiei biblice, descriind vârsta diferitelor manuscrise și limbile în care au fost scrise. Când vorbim despre canonul Noului Testament, observăm că toate ramurile creștinismului, deși diferite, au douăzeci și șapte de cărți. Diferența se face atunci când vine vorba de cărțile apocrife ale Vechiului Testament. După enumerarea lor, se spune: „Unele biserici preiau, de asemenea, unele învățături din cărțile apocrife, cum ar fi: despre doctrina focului veșnic, despre dreptatea obținută prin fapte bune, despre taine, despre serviciile și ritualurile pentru morți. În unele Biblii, aceste cărți apocrife nu sunt plasate într-un spațiu separat, ca în Biblia lui Luther sau a altor confesiuni protestante, ci sunt plasate în Biblia catolică printre cărțile canonice de inspirație divină Deși Biblia lui Luther conține cărți apocrife. Cu toate

³⁷⁷ Idem.

³⁷⁸ MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII, *CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, Programa școlară pentru Religie Alianța evanghelică: Cultul baptist, Cultul creștin după evanghelie, Cultul pentecostal, Anexa nr. 3 la Ordinul Ministrului educației și cercetării nr. 5198 din 01.11.2004.*

³⁷⁹ W. BÖSCH, G. CĂTANĂ, *Religie Alianța Evanghelică, clasa a V-a*, Timișoara, 2006.

acestea, ele sunt însoțite de următoarea observație: „Aceste cărți nu sunt nici ele Sfânta Scriptură, dar sunt bune și utile de citit”³⁸⁰.

O lecție care ar trebui introdusă în toate manualele de religie de orice confesiune este cea referitoare la traducerea Sfintei Scripturi în limba română. Cei care s-au dedicat pentru ca vestea cea bună să ajungă la noi sunt prezentați cu laude. Această lecție ar trebui să fie tratată ecumenic în manualele viitoare, dar cu atenție la formularea expresiei și a adevărului istoric. Astfel, trebuie revizuită afirmația care îl condamnă pe zelosul diacon ortodox Coresi pentru că a fost primul care a tradus Evangheliile în limba română, fiind „după unii istorici, o lucrare care favorizează introducerea protestantismului în țările române”³⁸¹.

Al doilea capitol, intitulat Învățăturile credinței creștine, îl pune pe elev în fața marilor întrebări ale vieții: ce este moartea, ce trebuie să facem pentru a fi mântuiți, cum îl putem cunoaște pe Dumnezeu? Sub formă de exerciții, este descrisă creația și omul ca imagine a lui Dumnezeu, apoi căderea în păcat și legile Decalogului, urmată de „soluția unică” împotriva păcatului, Iisus Hristos. Deși omul este descris ca fiind trihotomic (trup, suflet, spirit), concepție pe care ortodoxia nu o împărtășește, modelele de lecții interactive pot fi folosite în lecții de orice confesiune sau interconfesionale.

Ultimul capitol prezintă pe scurt, dar în mod parțial, apariția și răspândirea Bisericii creștine. Deși evenimentele descrise se opresc în secolele XII-XIII, acest capitol este de mare relevanță pentru analiza noastră, deoarece prezintă o viziune neoprotestantă asupra istoriei Bisericii. Apariția Bisericii din primele secole se formează pe ”rănilor lui Iisus” și în prezența Duhului Sfânt: „Mulțumită Lui, credincioșii formează un singur trup unit cu Dumnezeu și cu ceilalți credincioși. Această unitate este posibilă prin Duhul Sfânt, în ciuda diferențelor dintre oameni. Prin puterea Duhului Sfânt, la Cincizecime, toate barierele care îi

³⁸⁰ Ibidem, p. 25.

³⁸¹ Ibidem, p. 26.

despărteau pe oameni au fost rupte, creându-se o nouă comuniune între ei și Biserica”³⁸².

Odată cu propovăduirea apostolilor a avut loc și extinderea Bisericii lui Iisus, care „a fost în mod constant atacată de dușmani și de diavolul care folosea diferite metode pentru a o distruge”³⁸³. Persecuțiile pe care au trebuit să le îndure creștinii din primele secole sunt descrise pe scurt, cu exemple de martiri (nu sfinți) care au murit pentru credința lor în Iisus Hristos. Printre acestea, Manualul Evanghelic al Legământului ne prezintă pe Policarp de Smirna, ucenic al apostolului Ioan, imaginea sa fiind preluată dintr-o icoană bizantină. Recunoașterea oficială a bisericii a venit odată cu Constantin cel Mare, care ”a acționat strategic și cu înțelepciune: sprijinindu-i pe creștini, a întărit statul”. Acest lucru a dus la: „Un mare pericol al noii libertăți... pentru că mari mulțimi de oameni au început să se atașeze de biserică, pentru a obține o funcție mai înaltă sau pentru a prospera în lumea afacerilor. Nu mai exista o adevărată libertate de credință și de conștiință. Păgânii forțați să devină creștini au adus păgânismul cu ei în biserică. Înconjurați de necredincioși, creștinii s-au simțit amenințați în credința lor Leacul nu putea fi găsit în izolare (în mănăstiri, în izolarea de societate sau în creștinarea forțată a altor oameni, ci în ucenicia plină de fidelitate față de Iisus Hristos, în citirea constantă a Cuvântului Domnului)... Atitudinile greșite (izolare, creștinare forțată) duc la o distrugere fundamentală a creștinismului. În cazul Bisericii Romane de stat, deciziile erau adesea luate de oameni care nu erau creștini”³⁸⁴.

Părerea că scopul mănăstirilor este doar izolarea de societate și că ucenicia nu se găsește în mănăstiri este total greșită. Bogăția spirituală dobândită de cei care se retrag ”din vârtejul acestei lumi” și se dedică unei vieți de post și rugăciune, căutând să împlinească principiile biblice, va fi întotdeauna o dovadă

³⁸² Ibidem, p. 70.

³⁸³ Ibidem, p. 73.

³⁸⁴ Ibidem, p. 75.

a urmăririi lui Hristos. Acuzația de creștinare forțată poate fi abordată ca fiind cauza care a dus la pedobaptism, care este acum un punct central în dialogul dintre biserici și confesiunile religioase.

Mergând mai departe, vedem în manual cum se urmărește o delimitare negativă a ceea ce a fost Biserica în perioada de după 313, astfel preluăm un citat din cartea lui E. Schnepel, *Iisus în Imperiul Roman*, despre biserică, care spune: „Nu se mai urmărea consolidarea ei, ci transformarea ei într-o instituție, într-un organ de putere care să domine întregul popor În acest scop au fost folosite metode exterioare Bibliei”.

Autorii manualului au concluzionat pe aceeași pagină : „direcția greșită în care mergea biserica în această perioadă a provocat mânia lui Dumnezeu. În secolul al V-lea, Imperiul Roman ”creștin” de Vest a fost distrus de invazia germanilor din nord. Invazia arabă din secolul al VII-lea a alungat popoarele din Africa de Nord, Palestina, Siria și Asia Mică (din Imperiul Roman de Răsărit), unde amestecul dintre biserică și stat fusese cel mai avansat”³⁸⁵.

A pretinde că, din cauza instituționalizării Bisericii, Dumnezeu a pedepsit cele două imperii este un mod apologetic confesional neoprotestant folosit adesea împotriva bisericilor vechi care se găsesc acum pe teritoriul celor două imperii: ortodoxă și catolică.

Ca lectură suplimentară, este prezentată viața lui Augustin, ”unul dintre cei mai mari teologi din istoria Bisericii”. După o scurtă bibliografie care arată convertirea sa și activitatea sa de scriitor, se spune că: „În Augustin se regăsesc rădăcinile Bisericii Romane, precum și cele ale Bisericii Evanghelice. De la el pornesc diferite direcții teologice. El credea în afirmația apostolului Pavel, dar și în tradiție. El însuși era plin de dragostea Duhului Sfânt. Dar el susținea că Duhul Sfânt al iubirii acționează doar în cadrul întregii Biserici. Acest punct de vedere al lui Augustin constituie piatra de temelie a Bisericii Catolice, care a fost

³⁸⁵ Ibidem, p. 83.

realizată mai târziu. El ura, din acest motiv, toate întâlnirile creștinilor din afara Bisericii, întărindu-și poziția cu versetul biblic: ...împingeți-i înăuntru (Lc. 14, 23). Acest argument a fost folosit apoi de ereticii din secolele următoare, fapt care s-a resimțit în mișcarea care a urmat curând”³⁸⁶.

Învățăturile biblice ale Sfântului Apostol Pavel nu sunt antagoniste cu tradiția, care a fost menținută din cele mai vechi timpuri în biserică, iar piatra de temelie a fiecărei biserici trebuie să fie Hristos, nu părerea unui teolog. În ceea ce privește cazurile de intrare forțată în biserică, acestea nu aparțin bisericii, ci sunt acțiuni sporadice ale unor persoane. Nu se poate defăima, nici măcar indirect, Biserica Catolică, așa cum face acest manual, care, datorită unui creștinism instituționalizat, în 385, s-a produs prima condamnare la moarte a creștinilor de către alți creștini, arătând cazul morții lui Trier și a spaniolului Prisciliano³⁸⁷.

Întâlnim în aceste pasaje, viziuni clasice ale penticostalismului. Acuzațiile de abatere de la dreapta credință biblică continuă cu o prelegere care prezintă primele patru concilii ecumenice ale Bisericii, fiind descrisă așa-numita ”transformare esențială a creștinismului”: „Papalitatea, care inițial dorea să mențină unitatea Bisericii prin încurajarea predicii creștine, a devenit curând un element coercitiv al ierarhiei romane prin dominația preoților. Mai târziu, creștinismul a căpătat influențe păgâne și lumești, adesea când a devenit religie de stat, îndepărtându-se în multe părți de creștinismul apostolic. Printre altele, au fost:

- Dorința de putere;
- Transformarea credinței vii într-o învățătură simplă, care nu putea fi înțeleasă decât cu mintea umană (dispute privind doctrina);
- Adorarea Mariei, a sfinților, a martirilor, a icoanelor și a moaștelor;

³⁸⁶ Ibidem, p. 84.

³⁸⁷ Ibidem, p. 84.

- Transformarea frângerii pâinii într-o liturghie; de la o celebrare a participării și amintirii lui Iisus, într-o jertfă misterioasă; doctrina transformării pâinii și a vinului în trupul și sângele real al lui Iisus.

- Credința în purgatoriu, slujbe pentru morți
- Interzicerea căsătoriei pentru preoți (celibat)
- Separarea preoților (clerici) de creștinii simpli”³⁸⁸.

Toate aceste elemente sunt caracteristice bisericilor ortodoxe și catolice.

Ultima lecție, intitulată *Expansiunea creștinismului în Evul Mediu*, după o scurtă introducere despre consolidarea creștinismului în Occident datorită misiunii călugărilor irlandezi, ne prezintă pe Carol cel Mare (768-814), una dintre cele mai ilustre figuri din istoria Germaniei, datorită căreia creștinismul s-a extins în toată Europa Occidentală. În timpul domniei sale, spune manualul, Biserica urma să fie supusă statului, papa devenind astfel subordonat lui Carol, creștinarea realizându-se prin război și prin forța politică a nobililor, taina spovedaniei devenind din ce în ce mai importantă³⁸⁹. Cruciadele sunt descrise ca fiind expediții militare desfășurate de Biserica Catolică sub pretextul eliberării mormântului lui Hristos de sub ocupația musulmană, dar în realitate se urmărea o expansiune teritorială, economică și politică, adesea această expansiune fiind îndreptată împotriva creștinilor considerați eretici, cum ar fi albigenzii sau catarii și valahiștii³⁹⁰.

Un alt manual al Alianței Evanghelice pentru prima clasă de liceu este orientat spre formarea obișnuințelor morale ale elevilor, pornind de la subiectele generale ale Bibliei și ale moralității și dezvoltând teme precum: *Nașterea din nou, relația cu Dumnezeu, Iisus Hristos, păcatul, credința, rugăciunea, Biserica, a doua venire a lui Hristos, integrarea în biserica locală, activitățile sociale ale*

³⁸⁸ Ibidem, p. 87.

³⁸⁹ Idem.

³⁹⁰ Ibidem, p. 91-92.

*creștinilor, virtuțile creștine, conștiința curată, comunicarea cu părinții, fericirea și limbajul ei*³⁹¹.

În ceea ce privește Biserica, acest manual o definește ca fiind o instituție divină care reprezintă Împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Alcătuită din membri egali, fiecare cu rolul său, Biserica îl are ca Mare Preot pe Iisus Hristos, iar credincioșii pot intra direct într-o relație personală cu Dumnezeu. Dar în scrisorile Sfântului Pavel vom găsi slujbele de apostolat, profet, evanghelist, pastor, episcop, presbiter și diacon. Aceste informații sunt prezentate foarte pe scurt și fără a arăta rolul lor important în cadrul Bisericii³⁹². Informația referitoare la integrarea în Biserica locală, care se face prin botez, este de asemenea superficială; se intră în Biserica universală formată din toți credincioșii din toate timpurile și de pe tot pământul³⁹³. Șapte servicii religioase sunt identificate ca acte de cult: botezul în apă, Cina cea de Taină, binecuvântarea copiilor, ungerea bolnavilor cu untdelemn, căsătoria, consacrarea slujitorilor (pastori, presbiteri și diaconi) și sfințirea lăcașurilor de cult³⁹⁴.

Pentru istoria creștinismului, profesorii de religie nou-apostolică ar trebui să folosească lucrări străine, cum ar fi: *Christianity through the Ages - A History of the Christian Church*, scrisă de Earle E. Cairns în 1954. Deși aceste cărți descriu istoria într-un mod foarte accesibil, în multe cazuri putem spune că nu sunt actuale. De exemplu, în descrierea Schismei din 1054, se spune că este dificil pentru o mișcare ecumenică să existe după evenimentele ostile care au separat bisericile din Vest și Est și că: „Mișcarea ecumenică, care susține reuniunea bisericilor creștine, nu are sprijinul Bisericii Catolice și al Bisericii Ortodoxe Grecești. Până de curând, mișcarea a fost predominant protestantă. Niciuna dintre

³⁹¹ G. CĂTANĂ, S. CĂTANĂ, *Religie manual pentru clasa a IX-a, Liceu și Școala de Arte și Meserii*, Suceava, 2004.

³⁹² Ibidem, p. 48-52.

³⁹³ Ibidem, p. 60.

³⁹⁴ Ibidem, p. 61.

cele două biserici nu dorește o biserică ecumenică decât cu propriile condiții, deși Biserica Răsăriteană este gata să discute reuniunea cu bisericile protestante”³⁹⁵.

Dar astăzi, după cum știm, situația s-a schimbat. Biserica Catolică, odată cu actualizarea Vatican II, a deschis dialogul teologic atât cu Biserica Ortodoxă, cât și cu Bisericile Protestante.

Interpretarea reformei este făcută, de către catolici, susține Cairns, ca o erezie inspirată de Martin Luther din motive atât de josnice precum dorința sa de a se căsători. Protestantismul însuși este considerat o schismă eretică ce a distrus unitatea teologică și eclezială a Bisericii romane medievale, contrareforma arătând, spune Cairns, că lucrurile nu mergeau bine în catolicism³⁹⁶.

Spre finalul volumului vom regăsi și schimbările aduse de Conciliul Vatican II, cum ar fi citirea Bibliei de către laici, precum și noile atitudini care, în majoritate, au încurajat relațiile cu ortodoxia, protestantismul și mișcarea ecumenică, anterior interzise în catolicism³⁹⁷.

Din puținele manuale analizate, care pot fi găsite pentru confesiunile neoprotestante, se poate observa că unele dintre ele au un evident caracter prozelitist (cum ar fi manualul pentru primii ani de liceu), acuzând Biserica primului mileniu de anumite evenimente istorice pe care nu le-a provocat. Modul în care sunt prezentate diferențele confesionale este foarte apologetic, în multe cazuri concluzia fiind formulată pe niște principii eronate din punct de vedere istoric. Dar unele dintre aceste manuale, care nu văd în niciun fel aceste diferențe, au subiecte biblice care sunt foarte interesante pentru dialogul interconfesional și ecumenic.

Putem menționa la finalul acestei prezentări a modului în care manualele expun celelalte confesiuni din România, indicațiile din raportul Liga Pro Europa

³⁹⁵ E. CAIRNS, *Creștinismul de-a lungul secolelor - O istorie a Bisericii creștine*, 1954(trad. 1992 Societatea Misionară Română), Oradea, p. 200.

³⁹⁶ Ibidem, p. 271.

³⁹⁷ Ibidem, p. 456.

”Educația religioasă în școlile publice”, și care sugerează cum se pot îmbunătăți (din punctul lor de vedere) manualele de religie, propunând:

- Introducerea unor secțiuni identice pentru toate cultele, în toate manualele de religie din gimnaziu și liceu, de prezentare echidistantă a religiilor din România și a marilor religii ale lumii;

- Cărțile sunt realizate după standarde comune la nivel național, astfel încât să nu se creeze un dezechilibru între valorile transmise de culte și prezentările subiective, să fie excluse îndocrinarea și trecerea unor idei intolerante;

- Adoptarea unor programe extracurriculare care să-i familiarizeze pe elevi, în spirit multicultural și ecumenic, cu elemente de cultură religioasă și cu specificul cultelor românești, cu relația dintre artă și religie”³⁹⁸.

Rămâne întrebarea dacă această ”secțiune identică pentru toate cultele de prezentare echidistantă a religiilor din România” nu va dăuna învățării acestor culte? În ce măsură va fi posibilă menținerea unei ore confesionale de religie?

³⁹⁸ *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, de S. Enache și A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007, p. 108.

III. ATITUDINEA TINERILOR FAȚĂ DE EDUCAȚIA RELIGIOASĂ DIN ROMÂNIA ÎN PREZENT -STUDIU-

III.1. Religie și religiozitate

De-a lungul istoriei, nicio societate nu a fost identificată ca fiind activă în afara religiei: “*Sacrul este un element al structurii conștiinței, și nu un moment din istoria conștiinței*” spunea Mircea Eliade în *Fragments d’un journal* ³⁹⁹. Recunoașterea sacrului ca o categorie a priori de suflet în cadrul rațiunii pure (a cărei poziție cea mai proeminentă este Rudolf Otto), ca o relație permanentă cu lumea care continuă în forme camuflate chiar și atunci când realitatea apare, să i se opună (Mircea Eliade) sau să stabilească ideea nemuririi religiozității umane în istorie ca arhetip central al psihismului (Imago Dei, C. G. Jung).

Singurele lucruri care variază dintr-un punct de vedere diferit sunt categoriile pe care le asumă această narațiune, gradul în care doctrina este codificată, asocierea strânsă cu formele instituționale pe care le produce, iar în cazul religiilor organizate și instituționale, accentul este pe unul sau altul dintre aspectele particulare ale oricărei religii consacrate: doctrinal-dogmatic, emoțional-afectiv sau social, acesta din urmă se referă atât la preceptele morale, cât și la combinarea sau separarea dogmei și sacerdoțiului.

Rangul acestor trei componente este un semn de vitalitate sau, dimpotrivă, declinul unei religii. O religie în care există un element etic (reglementarea relațiilor interpersonale, adică secularismul) sau un element emoțional (confort/compensare, anxietate redusă în situațiile de viață pe care le întâlnesc indivizii conduși rațional într-un mod incontrollabil) predomină elementul pur

³⁹⁹ J. REIS, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Ed. Polirom, 2000, p.74.

doctrinar (constituind nucleul radiant), este o religie cu semne de criză în care relațiile orizontale înlocuiesc vectorul ceresc al direcției transcendente. Funcția sa principală, care dă un sentiment de superioritate și integrare, este ca un fel de război moral sau o vagă legătură emoțională, separată de cunoașterea dogmatică de susținere și deci instabilă, împotriva influențelor externe.

Secularizarea asociată modernității târzii reprezintă tocmai o astfel de criză care, la nivelul lumii occidentale, tinde să se generalizeze. Dacă nu putem înțelege cauza acestui declin al autorității religioase - începând cu umanismul Renașterii, punctat de iluminismul secolului al XIX-lea și culminând cu nihilismul filosofic al secolului trecut - putem fi cu toții de acord asupra a două dintre ele, necesare pentru noua imagine a lumii, caracterizată prin centralitatea omului și marginalitatea referințelor la transcendență: evoluția științei și tehnologiei, care este „dezamăgitoare” în natură, îi conferă omului iluzia omnipotenței, controlul nelimitat asupra lui și, uitând miturile, erodarea marilor repere simbolice, considerate anterior ca sisteme unificate de semnificații și, prin urmare, acelea au sens.

Cu toate acestea, profețiile despre căderea religiei s-au dovedit a fi pur întâmplătoare. Referirea la o lume considerată sacră capătă alte înfățișări polimorfe, dar continuă să existe și dublează viața rațională umană. Separarea amenință uneori integritatea spirituală a individului, împărțită între două universuri incompatibile: un univers guvernat de legi raționale și eliberat de formarea conceptului, de energia muncii, de lumea exterioară. Dată mai întâi sufletului uman, religia este o „dimensiune permanentă”, care poate îmbrăca diferite forme: formele divine pot fi considerate „degenerate” (magice, mistice etc.), sau forme vagi care urmează unei transcendente invizibile (credința în altceva decât lumea), într-un loc mai îndepărtat, într-un loc nedetectabil sau forme de idee de căutare.

Individualismul nu împiedică proiectul transformării moderne, chiar dacă este contestat în principiu.⁴⁰⁰

La nivelul gândirii colective, indiferent de paradigma raționalistă, lumea este în permanență „revizuită”: revenirea necontrolată a gândirii absurde și magice, explozia imaginației, revenirea violentă a arhaismului la ultramodernitate este din ce în ce mai relevantă cu un exces rezonabil de corelare cu lumea actuală. Prin urmare, secularizarea este o criză a spiritului religios, nu o ideologie religioasă și instituțiile lor originare. Sincretismul, respingerea tradiționalismului, acceptarea din ce în ce mai mare a formulelor spirituale importate (în special din Orient), aspectul mozaic al credințelor personale dezvăluie doar creșterea luptei spre sfințenie într-un proces cu dinamică accelerată, al cărui final nu poate fi determinat nici pentru o clipă.

Acest proces se va realiza (adică, stabiliza într-o perioadă istorică relativă) printr-o deschidere ecumenică fără precedent, printr-o nouă sinteză pluralistă, bazată pe ideea de convergență, aglomerarea religiilor, va absorbi caracteristici și va media obiecții, sau, prin întărirea pozițiilor unor anumite religii, își va reforma mesajele, astfel încât contemporanii să poată aborda din nou, atmosfera prezentului încă valabilă.

Zdrobirea simțurilor și relativizarea reperelor existențiale, dificultatea de a recunoaște calitățile spirituale și semnificațiile benefice sau nocive ale anumitor experiențe neobișnuite, manipularea și exploatarea unei persoane, de către falși profeți, aspirația la transcendență sunt doar câteva dintre pericolele reale cu care se confruntă diferiți membri ai societăților secularizate și mai ales reprezentanți ai tinerei generații. Apariția cultelor satanice, abuzul de alcool și droguri, apartenența la grupuri marginalizate de natură non-religioasă, dar utilizarea simbolurilor (icoane, svastice etc.) și a standardelor comportamentale pentru

⁴⁰⁰ C. SĂPLĂCAN, *Secularizare și religie*, p.220 în *Journal for the Study of Religions & Ideologies / JSRI* . nr. 5, summer http://www.jsri.ro/old/pdf%20version/jsri_no_5.pdf.

pseudo-religie (cum ar fi fraternitatea) sunt toate fenomene de deviere a spiritualității, cu proporții tot mai mari în societățile secularizate.

În acest context, religia își demonstrează virtutea de „frugalitate” nu numai în sensul propriu, așa cum este indicat de nevroticismul ei, ci și într-un sens mai larg, vizând integritatea spirituală a individului. Corpusul dogmatic pe care îl oferă adeptilor săi reprezintă aspectul său meta-intelectual și, în același timp, reprezintă un cadru pentru explicarea experiențelor iraționale, o diagramă prin care experiențele personale de neînțeles - cele care creează incertitudine și anxietate - dobândesc coerență și sens și astfel pot fi integrate la nivelul psihicului conștient. Religia dictează experiențele, permițând credincioșilor să perceapă intervenția divină sub aparențe obscene și - cu împrejurimile pe care o prezintă - permițând capacitatea de a elimina negativul sau pozitivul acestor experiențe. Acesta conferă astfel necunoscutului un chip ușor de înțeles, îi atribuie semnificații confirmate de un lung șir de înaintași care se confruntă cu experiențe similare și îl pune la îndemâna persoanei. Religia este ca un ghid esențial, nu numai pentru relația adolescentului cu colegii săi, dar și, mai ales, pentru viața lui interioară.

Aceste scurte însemnări despre religie și culte își propun să ofere o imagine generală a problemelor asociate cu fenomenul religios contemporan și oferă astfel multe subiecte de reflecție pentru cei angajați într-o analiză aprofundată. Cu toate acestea, dimensiunea și complexitatea fenomenului depășește posibilitățile cercetării statistice și necesită o acoperire extinsă, ceea ce este posibil doar printr-o abordare multidisciplinară.

În continuare, am dezvoltat, în limitele instrumentelor folosite, tipurile de atitudini față de religie și spiritualitate care există în rândul tinerei generații. Dezbaterile recente despre oportunitatea educației religioase au ignorat necesitatea unui dialog în care persoanele direct interesate, cum ar fi subiectul educației, să fie recunoscute nu doar ca parteneri, ci și ca adversari, interese, credințe ale sistemului spiritual și religios.

În proiectarea itemilor și în interpretarea rezultatelor am urmărit, în principal, să răspund câtorva interogații:

- Care este relația dintre valoarea atribuită credinței, pe de-o parte, și adeziunea la principiile și adevărurile doctrinare ale religiei de apartenență, pe de altă parte; sau, altfel spus, în ce măsură importanța afirmată a credinței este concordantă cu forța convingerilor religioase?
- În al doilea rând, care este în principal natura nevoilor și aspirațiilor pe care le împlinește, în mod predilect, religia: spirituală, morală, afectivă sau socială?
- Care este eficiența comportamentală a religiozității? Faptul de a fi sau de a se declara credincios se traduce sau nu printr-o mai accentuată moralitate sau solidaritate socială? Sau printr-o frecvență mai mare a participării (cel puțin săptămânală) la viața ritualică, așa cum e ea prescrisă de imperativele religioase, și prin adoptare acestora drept îndrumar în existența practică?

Sau, într-o reformulare sintetică a acestei serii de întrebări: este credința numai o valoare afirmată, intențională, latentă, sau una cu adevărat operantă?

- În fine, în ce măsură deschiderea spre alte religii/forme de spiritualitate induce o flexibilizare – și o relativizare – a rigidităților doctrinare de tip tradiționalist în chestiunea adevărului religios.

De asemenea, pentru a face vizibile atitudinile tinerilor față de propria religie, ca și față de alte religii sau forme de spiritualitate, am folosit o serie de indicatori privind:

- importanța atribuită credinței, sau, cu alte cuvinte, măsura în care persoanele chestionate consideră credința drept o valoare cu mare relevanță în propria existență;

- încrederea în învățăturile religiei de apartenență – vizând gradul de adecvare între acestea și sistemul de convingeri personale;
- efectivitatea religiei, sub aspect extensiv (domenii de acțiune prevalentă) și intensiv (funcțiile religiei – considerând că funcția plasată pe primul loc de subiecții investigați răspunde în cel mai înalt grad nevoilor și aspirațiilor lor profunde);
- eficiența religiei asupra comportamentului, urmărită în două direcții: participarea la viața de cult și orientarea decizional-comportamentală după preceptele religioase în viața cotidiană;
- poziția subiecților față de teza principală a tradiționalismului religios, de tip exclusivist, care afirmă monopolul absolut al religiei de apartenență asupra adevărului;
- interesul declarat pentru alte religii, confesiuni sau forme de spiritualitate, ca și pentru formule de spiritualitate independente de o religie anume.

Răspunsurile pe care voi încerca să le găsesc la această lungă serie de întrebări vor fi, desigur, în întregime parțiale și vor fi dezvoltate din perspectiva unică și limitată pe care o poate oferi o abordare cantitativă. Ceea ce putem obține din realitatea vie și dinamică a fenomenului religios este doar o configurație aproximativă, o schiță trasă din liniile tendințelor generale, reprezentând o formă al cărei conținut poate fi obținut din punct de vedere complet, dintr-o ordine calitativă.

III.2. Atitudini față de propria religie/confesiune

- Atitudinea declarată față de religie este una de maxim respect. Credința religioasă este o valoare vitală pentru majoritatea respondenților: 86,7% dintre tineri, 92,3% dintre părinți și 89,2% dintre cadrele didactice dau acest răspuns la această întrebare: *Cât de importantă este credința religioasă în viața dvs.?*

Această evaluare generală este susținută și întărită de un număr foarte mic de subiecți care adoptă o poziție clară atee și sunt de acord cu afirmația: „*Toate religiile sunt greșite pentru că Dumnezeu nu există*”: 9 elevi (0,4%) și un singur părinte(0,2%).

- De asemenea, semnificația calității este calculată prin atribuirea unei valori de la 0 la 2 fiecărei variante de răspuns (important - 2; puțin important - 1; neimportant - 0), subliniază faptul că în întreaga populație, indiferent de categoria luată în considerare (elevi, părinți și profesori primari, locul de reședință, sexul, vârsta sau nivelul de studii) declarațiile tind să se concentreze pe zona investirii în credință cu rol important în existența lor.
- Rezultatele obținute identifică părinții ca fiind cea mai recunoscătoare categorie; în spatele lor sunt profesorii, apoi elevii, care sunt la a treia poziție în acest sens. Este interesant că profesorii au o poziție intermediară între părinți și elevi și au un decalaj de aproximativ 3 la sută cu fiecare dintre celelalte două grupuri investigate.

Cât de importantă este religia în viața ta?

		Importantă 2	Puțin imp. 1	Neimportantă 0	Nu știu 0	NR
ELEVI	TOTAL	86,7%	8,6%	1,5%	3,8%	0,4%
	RURAL	89,5%	6,1%	0,8%	3,3%	0,3%
	URBAN	82,0%	11,1%	2,4%	4,2%	0,4%
PĂRINȚI	TOTAL	92,3%	6,2%	1,0%	0,9%	0,5%
	RURAL	93,3%	4,4%	0,4%	1,6%	0,4%
	URBAN	90,0%	7,6%	1,5%	0,3%	0,6%
PROFESORI	TOTAL	89,2%	8,9%	1,7%	0,0%	0,8%
	RURAL	90,3%	7,5%	1,5%	0,0%	0,7%
	URBAN	87,9%	9,4%	1,8%	0,0%	0,8%

Deși importanța religiei este puternic confirmată de toți respondenții, se remarcă unele diferențe de intensitate a atitudinilor legate de origine, vârstă, sex și, în cazul părinților și profesorilor, a nivelului de studii.

Astfel, pentru toate cele trei categorii de subiecte (elevi, părinți, profesori) distribuția rezultatelor pe locul de reședință arată mai multe răspunsuri în comparație cu orașele, arătând rolul important al religiei în viața personală din mediul rural. În mod corespunzător, răspunsurile mai valoroase sunt colectate cu valoare mică sau deloc. De remarcat că majoritatea declarațiilor de acest tip (religia are importanță mică sau deloc) sunt culese de tinerii din mediul urban (13,5%), urmați de profesorii din orașe (11,2%).

Părinții de la sate raportează cea mai puternică legătură, urmați de profesorii și elevii din aceeași zonă - din nou pe locul trei, respectându-se astfel distribuția normală a populației.

Diferența de atitudini între respondenții din mediul urban și cel rural este ceva mai semnificativă în grupul de studenți (cu 7,5% mai puțini respondenți din mediul urban confirmă importanța încrederii decât omologii lor din mediul rural); pentru profesori și părinți această diferență este mai mică, adică doar 2,4% în

favoarea profesorilor din mediul rural și 3,3% în favoarea părinților din mediul rural.

- Analiza datelor în funcție de sexul subiecților arată diferența de răspunsuri ale populației masculine și feminine la nivelul tuturor celor trei grupuri de revizuire (elevi, părinți, profesori) într-un sens mai puternic al religiozității femeilor față de bărbați.

			Importantă	Puțin importanță	Neimportantă	Nu știu	NR.
ELEVI	GEN	Masculin	78,2%	13,2%	3,3%	4,8%	0,2%
		Feminin	90,4%	5,4%	0,5%	3,1%	0,4%
PĂRINȚI	GEN	Masculin	88,98%	9,0%	0,7%	1,5%	0,0%
		Feminin	92,9%	4,9%	1,2%	0,7%	0,5%
	NIVEL ED.	Șc. generală	94,2%	3,9%	1,0%	1,0%	0,0%
		Înv. profesional	91,5%	6,34%	1,1%	0,0%	1,1%
		(Post)liceal	92,4%	5,2%	0,9%	1,3%	0,0%
		Înv. superior	88,3%	8,6%	1,2%	0,6%	1,2%
PROFESORI	GEN	Masculin	83,6%	13,5%	2,1%	0,0%	0,7%
		Feminin	90,5%	7,0%	1,6%	0,0%	0,8%
	NIVEL ED.	Colegiu	96,4%	0,0%	3,6%	0,0%	0,0%
		Universitate	87,1%	10,2%	1,6%	0,0%	1,1%

Diferențele de gen exprimate în diferențe de intensitate a credințelor religioase – și de această dată – sunt mult mai pronunțate în cadrul grupului de elevi decât la celelalte două categorii de respondenți. Astfel, 90,4% au confirmat importanța credinței față de 78,2% dintre băieți, 12,1% au răspuns în favoarea fetelor, 6,9% dintre cadrele didactice (90,4% dintre profesoare îi acordă o mare

importanță față de 83,6% dintre profesori) și doar 4% între mame și tați (92,9% dintre mame prețuiesc credința și 88,9% dintre tați).

Dintre subiecții tuturor celor trei loturi tot băieții sunt aceia care oferă cele mai multe enunțuri de tipul „credința este puțin sau deloc importantă” (16,5%); ei sunt urmați, la foarte mică distanță procentuală de profesorii bărbați (15,7% asemenea răspunsuri).

Pe de altă parte, variația este mai mare în interiorul populației masculine (între tineri – 78,4%, tați - 88,8% și profesori - 83,6%) în raport cu populația feminină reprezentată de tinere, mame și profesoare.

În toate cele trei categorii feminine procentele privind importanța religiei în viața personală sunt foarte apropiate, elevele și profesoarele furnizând chiar un procent identic (90,5%); comparativ cu acestea, răspunsurile mamelor relevă o valorizare ușor crescută a credinței exprimată totuși printr-o diferență procentuală foarte mică, de numai 2,3% (92,8%).

Dacă între tineri și tați distanța procentuală este de 10,4%, între tinere și mame ea este de numai 2,3%. Între tineri și profesorii lor se constată o diferență procentuală de 5,2%, pe când între tinere și profesoarele lor aceasta este nulă, cele două categorii feminine furnizând răspunsuri identice.

Ca urmare, fiii sunt puțin mai apropiați de profesorii bărbați decât tații lor în ceea ce privește prețuirea credințelor religioase și sunt semnificativ mai departe de mame (14,4%) - această distanță este cea mai semnificativă dintre toate diferențele de gen relevate în această analiză.

Răspunsurile fetelor arată o atitudine recunoscătoare față de profesorul lor, dar în același timp o atitudine apropiată atât față de mame (doar 2,3%), cât și față de tați (1,7%). În comparație cu băieții, fetele sunt mai religioase, cât și mai sensibile la influențele familiei și ale școlii.

Analiza datelor pe ani de studii – aplicată părinților și profesorilor – arată o modificare a importanței religiei în existența unui individ, care este invers proporțională cu nivelul de educație al acestuia. La nivelul grupului de părinți,

absolvenții școlilor de învățământ general (94,1%) și-au exprimat recunoștința mai mult decât cei care au absolvit școli superioare (88,3 la sută); astfel, o pondere mai mare a acestor răspunsuri a fost înregistrată în rândul cadrelor didactice cu studii superioare (96,4%) decât în rândul cadrelor didactice cu studii inferioare (87,1%).

În plus, aproximativ 12% dintre aceștia din urmă consideră rolul religiei ca fiind de puțină sau deloc importanță, procentul care este similar cu părinții cu studii universitare care au dat același răspuns - aproximativ 10%.

O explicație pentru această diferență constă în faptul că, prin formare și educație, individul adoptă o serie de strategii intelectuale, dar este modelat din punctul de vedere al gândirii științifice dominante și anume sinele. O idee asociată cu modelul Newton-Descartezian, materialist. Un fel de gândire complezentă echivalează cunoștințele științifice cu raționalitatea însăși, promovând ceea ce s-ar putea numi fundamentalism rațional.

În școli, mai ales la nivelurile superioare de învățământ, se învață mai ales suspiciunea „Descartes” și respingerea sistematică a faptelor de cunoaștere libere de rigurile probei, evidenței științifice, a măsurării cantitative și a oricărei metode legate de empirismul epistemologic. Iată de ce, pentru cei educați, gândirea critică aplicată la problema adevărului religios (care prin natura sa este super-generațională și transformatoare) este în general fascinantă.

- Există și o relație inversă între vârsta elevilor și atașamentul acestora față de credință, importanța credinței fiind raportată la 100% între tinerii sub 15 ani; peste această vârstă, de la 15 la 18 ani, evaluarea răspunsurilor scade la 14%, până la 16%.

Importanța absolută - din punct de vedere statistic - pentru convingerile elevilor sub 15 ani poate fi efectul conformării cu așteptările adulților (profesori și personal de teren) sau un punct al dezvoltării acestora, etapă care se remarcă la identificarea imaturității cognitiv-emoționale: încă în influența adulților, elevii de această vârstă nu sunt încă pe deplin capabili de încredere în sine.

Nu își evaluează propriile nevoi spirituale, absorbind matur, cel puțin la nivel declarativ, valorile stabilite de ei, unde încrederea, după cum am văzut, este o valoare maximă.

Credința pentru viața personală, variații indicate, constituie doar variații ale intensității atașamentului demonstrat dar nu și ale atitudinii.

Ca orice valoare și aceea asociată credinței religioase presupune o componentă motivațional-afectivă (reprezentată de nevoile și aspirațiile personale pe care ea le poate satisface), un sistem personal de convingeri legate de legitimitatea învățăturilor formulate de propria religie/confesiune și o dimensiune volitiv-acțională (orientarea comportamentului spre împlinirea trebuinței), reprezentând calitatea ei de a fi cu adevărat operativă, în sensul transformării potențialului său acțional în comportament manifest. Doar o asemenea adecvare între intensitatea aspirațiilor spiritual-religioase (importanța resimțită a credinței), fermitatea convingerilor în adevărurile doctrinare și eficacitatea acestora asupra propriului comportament este în măsură să indice centralitatea sau marginalitatea credinței în ierarhia axiologică a persoanei, precum și gradul în care ea devine sau nu o valoare structurantă pentru întregul său sistem valoric; numai odată cu îndeplinirea acestei exigențe (congruența celor trei paliere) putem considera că învestirea credinței cu importanță este mai mult decât o simplă declarație, constituind un reper normativ (evaluativ și autoevaluativ) cu funcție reglatorie la nivelul comportamentului personal și interpersonal. În această situație, atât acțiunile celorlalți, cât și actele proprii sunt judecate, în sensul aprobării, al dezacordului sau al neutralității, prin aplicarea acestei grile valorice.

Deoarece nimeni nu vorbește despre implicațiile morale și etice ale credințelor religioase doar dacă cineva este dedicat adevărului, învățăturilor și preceptelor religiei cuiva, studenții au fost întrebați:

Câtă încredere ai în învățăturile religiei/confesiunii căreia îi aparții ?

		1 Mare	2 Potrivită	3 Mică	4 Deloc	NonR	Medie
	Punctaj	3	2	1	0		
Mediu	RURAL	65,8%	27,7%	4,1%	1,3%	1,1%	2,598
familie	URBAN	56,6%	35,9%	4,9%	2,1%	0,5%	2,478
Vârsta	sub 15	74,4%	9,3%	2,3%	7,0%	7,0%	2,625
	15-16	61,1%	32,9%	4,1%	1,3%	0,7%	2,549
	17-18	60,9%	32,1%	4,7%	1,5%	0,7%	2,535
Gen	MASCULIN	52,9%	37,0%	6,8%	2,7%	0,6%	2,409
	FEMININ	66,7%	28,6%	2,9%	0,8%	1,0%	2,629
	TOTAL	61,0 %	32,1%	4,4%	1,6%	1,0%	2,540

- Analiza rezultatelor arată că mai puțin de 2/3 dintre elevi au încredere mare, în timp ce cealaltă treime își oferă răspunsurile în principal în intervalul de încredere moderată – îndoială („încredere scăzută”) sau neîncredere totală.
- Măsurile calității (obținute prin atribuirea unei valori de 3-0 fiecărei opțiuni de răspuns) reflectă tendința generală către media răspunsurilor, reprezentată pe o axă imaginară ai cărei poli sunt încrederea ridicată și lipsa totală de încredere între „încredere înaltă” și „încredere rezonabilă”.
- Cele mai mari diferențe între studenți se datorează genului (cu aproximativ 14% mai multe fete decât băieții își exprimă încrederea ridicată în Religie) și vârstei (elevii sub 15 ani sunt cu 13,5% mai încrezători decât colegii lor mai în vârstă).

- Între tinerii din mediul rural și cei din orașe se înregistrează, de asemenea, o diferență de aproape 10 procente în plus pentru elevii din prima categorie.
- Majoritatea sunt tineri sub 15 ani (74,4%), fete (66,7%), elevi ai școlilor rurale (65,8%), iar apoi tineri de 17-18 ani (60,1%). Bărbații (52,9%) și studenții de ambele sexe din orașe (56,6%) sunt plasați în jos, aproape jumătate dintre respondenți fiind „foarte încrezători”.
- Scorurile calitative medii pe disciplină confirmă cele de mai sus, arătând o ușoară modificare a mediei de la încredere rezonabilă la încredere ridicată în rândul fetelor, elevilor sub 15 ani (peste colegii mai în vârstă) și studenților din mediul rural; Pentru băieți și subiecții urbani, mișcarea pe axă este în direcția opusă, de la o retragere din regiunea de încredere mare la regiunea de încredere medie.

Dacă unim aceste observații cu cele apărute în urma analizei datelor privind importanța credinței religioase în viața personală, vedem că, deși majoritatea elevilor cred în credință la maximum (85,7% din răspunsuri), doar mai puțin de 2/3 reprezintă aceeași credință în învățăturile confesiunilor lor, cealaltă treime exprimând o atitudine moderată, ceea ce arată o anumită inadecvare între ei și credințele lor.

Astfel, pentru o mare parte a populației tinere, importanța religiei este mult mai mare decât încrederea în materialul ei doctrinar, acești tineri au depășit cu mult învățăturile credinței tradiționale. În lipsa unui asemenea conformism complet - un caracter obligatoriu, impus credinciosului chiar de învățăturile dogmatice - considerăm religia, văzută de ei ca o dimensiune importantă a existenței, aparținând domeniului incomplet definit al fenomenelor religioase și o aspirație omniprezentă la divin. În cazul lor, sau în unele dintre ele, putem presupune că aceste tendințe centrifuge îi vor conduce să-și extindă studiile către alte religii sau forme de spiritualitate în cadrul cărora vor fi selectivi cu ideile care sunt eclectice, dar rezonând mai mult cu propriile lor aspirații și credințe și

restabilirea unei concepții spiritual-religioase sui generis, „personalizată” pentru uz personal.

Credința în religie nu se limitează la simpla aderare la doctrină; Profunzimea sentimentelor religioase depinde mai mult de capacitatea lor de a fi eficiente atât la nivel lumesc al relațiilor interpersonale și sociale, cât și la nivelul experiențelor spirituale, cât și de capacitatea lor de a rezolva problemele și neregulile personalității de astăzi și ale societății în general. Pentru a determina impactul acestui aspect din partea tinerilor, a părinților și a profesorilor de religie, am cerut fiecăruia dintre ei să evalueze frecvența (măsurată pe o scară de la „întotdeauna” la „niciodată”) la care religia lor răspundea la patru categorii de probleme/nevoi: morale, de familie, spirituale și sociale.

Frecvențele înregistrate de persoanele cercetate au fost interpretate ca un indicator al puterii religiei de a ghida credinciosul în situații de viață dificile sau doar neclare, de a-și depăși nesiguranța și de a-și susține viața practică și spirituală.

- Analiza rezultatelor explică tendința majorității subiecților din toate cele trei grupe studiate de a raporta capacitatea factorului religios de o intervenție puternică cu o frecvență mare (întotdeauna/preponderent) în trei din patru situații problematice ale itemului. „probleme morale”, viața de familie și spirituală; În ceea ce privește problemele sociale din țară, părerile părinților și mai ales ale elevilor rămân foarte confuze.

Crezi că religia/ confesiunea ta oferă răspunsuri potrivite la:

Elevi TOTAL	Întotdeauna	Adesea	Uneori	Rareori	Niciodată	Nu știu	NonR	Medie
Punctaj	4	3	2	1	0	0		
1) problemele morale ale oamenilor	31,3%	30,1%	20,4%	5,5%	1,9%	3,9%	6,8%	2,810
2) problemele vieții de familie	31,5%	26,0%	22,2%	6,7%	2,7%	3,5%	7,4%	2,755
3) nevoile spirituale ale oamenilor	37,6%	20,4%	17,2%	7,1%	2,5%	6,4%	8,9%	2,777
4) problemele sociale din țară	6,7%	13,1%	20,9%	20,0%	11,2%	16,2%	11,8%	1,452

• După cum era de așteptat, măsurile calitative sunt în primul rând profesorii de religie, ale căror afirmații despre primele trei categorii de probleme (morale, familiale și spirituale) sunt grupate în zona de frecvență maximă (foarte aproape de întotdeauna); în schimb, capacitatea religiei de a răspunde la problemele sociale din țară este oarecum mai puțin apreciată de aceștia, deși este încă (deseori) asociată cu o frecvență ridicată.

De asemenea, din punct de vedere al calității, părinții sunt pe locul 2, iar elevii pe locul 3. Dincolo de această situație ierarhică, opiniile subiecților ambelor grupuri se concentrează pe zona indicată de frecvența primelor trei categorii, în timp ce pentru problemele sociale atât părinții, cât și elevii consideră că religia oferă rareori o soluție.

Mediile calitative indică, de asemenea, o ierarhizare similară la părinți și elevi a tipurilor de probleme pentru care credinciosul află în religia sa o îndrumare necesară: I. probleme morale; II. nevoi spirituale; III. probleme legate de viața de familie; IV. problemele sociale din țară.

• Încrederea în capacitatea religiei de a da răspunsuri la probleme este din nou de așteptat mai mare la părinți decât la elevi. Chiar dacă elevii au dat aceleași

frecvențe calitative ca și părinții, totuși se deosebeau de ei prin ponderile pentru fiecare zonă problematică. Astfel, în timp ce 80,8% dintre părinți cred că religia oferă întotdeauna sau adesea răspunsuri la întrebări etice, doar 61,4% dintre tineri împărtășesc aceeași părere. În plus, 75,3% dintre părinți au declarat că este legat de problemele vieții de familie, față de 57,5% dintre tineri; 76,5% dintre părinți caută mereu/regulat soluții la problemele și nevoile lor spirituale cu religia lor, față de 58% dintre elevi și, în final, 40,3% dintre părinți au constatat că religia rezolvă probleme sociale frecvente din țară, față de doar 19,8% din tineri.

Comparând aceste rezultate cu rezultatele importanței credinței în viața personală, este clar că deși diferența de apreciere între părinți și elevi în acest context a fost de doar 5,7%, dar percepțiile asupra capacității efective a religiei ca răspuns la diverse probleme care au fost determinate sunt foarte diferite de la un grup de lucru la altul. De exemplu, 27,4% dintre părinți cred că propria lor religie poate oferi sprijin moral; 18,5% dintre subiecții din această categorie consideră îndrumarea spirituală și 17,8% dintre părinți consideră educația religioasă ca un ghid pentru viața de familie.

De asemenea, la evaluarea funcționării sociale, deși atât afirmațiile elevilor, cât și ale părinților au predominat în intervalul de frecvență marcat „rar”, părinții au răspuns cu 20,5% mai des decât adolescenții clasificați în intervalul de frecvență înaltă (întotdeauna/des). Prin urmare, comparativ cu generația mai în vârstă (părinți și profesori), tinerii manifestă un optimism mai moderat în acest sens în ceea ce privește posibilitatea de a găsi îndrumarea credinței pentru viața practică sau spirituală.

O altă observație poate îmbunătăți rezultatele de mai sus: deși opinia majorității studenților (de la 2/3 până la puțin mai mult de jumătate din populație - în funcție de natura problemelor discutate) indică un nivel ridicat de încredere în puterea moralei religioase, spiritualitatea sau suportul vieții de familie (fiabilitatea pe scara de frecvență este tradusă ca întotdeauna/des), o parte semnificativă a acestui grup exprimă o atitudine precaută (uneori) sau foarte

precaută (rar) în acest sens. Dacă luăm în considerare și scorurile preponderent negative (religia nu răspunde niciodată), acest segment variază de la 1/4 la 1/3 din întreaga populație studențească. Este posibil ca acești tineri să aibă un anumit grad de inadecvare sau chiar inconsecvență între preceptele lor religioase și întâlnirile din viața reală sau tulburările spirituale.

Deși chestiunile spirituale ocupă locul al doilea, există diferențe clare între cele două categorii de materii: puțin mai mult de jumătate dintre elevi (58%) față de 76,5% dintre părinți își găsesc religia ca răspuns la nevoile lor spirituale. De asemenea, este de remarcat faptul că majoritatea tinerilor (mai mult de un sfert din populația studențească - 26,8%) declară că răspund nevoilor lor spirituale ocazional (uneori), foarte puțin sau niciodată, în timp ce 15,3% recunosc nesiguranța lor sau se abțin de la a acorda note în acest sens.

• Mediul de viață nu provoacă diferențe de opinie nici la nivelul grupului de părinți, nici la nivelul elevilor, diferă doar prin intensitatea exprimării acestora. Și de această dată, mai mulți părinți și elevi din mediul rural cred că religia oferă un răspuns mai corect la problemele morale, spirituale și familiale decât la problemele urbane

Crezi că religia/ confesiunea ta oferă răspunsuri potrivite la

Elevi	1) Probl. morale ale oamenilor		2) problemele vieții de familie		3) Nevoile spirituale		4) Problemele sociale din țară	
	RURAL	URBAN	RURAL	URBAN	RURAL	URBAN	RURAL	URBAN
Întotdeauna	33,7%	29,3%	35,2%	28,4%	38,8%	37,3%	7,4%	6,4%
Adesea	28,2%	32,9%	26,3%	27,1%	18,4%	23,5%	14,3%	12,6%
Uneori	19,4%	21,9%	20,0%	25,2%	16,4%	18,6%	21,4%	21,9%
Rareori	4,9%	6,2%	5,0%	8,2%	7,7%	7,1%	16,9%	24,0%
Niciodată	1,7%	2,4%	1,9%	3,8%	1,7%	3,3%	9,0%	13,6%
Nu știu	3,9%	4,1%	3,2%	3,7%	6,8%	6,2%	17,7%	15,3%
N.R.	8,2%	3,2%	8,5%	3,6%	10,2%	4,0%	13,3%	6,2%
Medii	2,866	2,746	2,892	2,629	2,796	2,750	1,526	1,400

- Analiza rezultatelor în funcție de sex și vârstă arată, de asemenea, că fetele sunt mai încrezătoare în sine decât băieții, iar tinerii sub 15 ani sunt mai încrezători decât omologii lor mai în vârstă în toate cele patru domenii problematice.

Sintetizând observațiile consemnate la acest item degajăm următoarele concluzii:

- Tendința generală este încrederea în capacitatea efectivă a educației religioase de a oferi un set de răspunsuri la problemele morale și spirituale, precum și la problemele din viața de familie: toate cele trei grupuri de respondenți (adolescenți, părinți și profesori de religie) tind spre zona de frecvență (adesea).

- În ceea ce privește problemele sociale ale țării, opiniile atât ale elevilor, cât și ale părinților tind să fie sceptice; potrivit majorității, rareori pot obține un răspuns religios. Excepție fac profesorii de religie care oferă o viziune optimistă că religia domină adesea treburile sociale.

- Părinții sunt mai încrezători decât tinerii; atitudinea e similară la cele două grupe de subiecți, dar intensitatea ei diferă de la o generație la alta.

- Printre părinți și studenți, persoanele din mediul rural și femeile confirmă mai multă încredere; În plus, adolescenții sub 15 ani și părinții cu un nivel scăzut de educație (absolvenți de liceu) comparativ cu adolescenții de 17-18 ani și părinții cu studii superioare atribuie ordinilor religioase mai multă putere în rezolvarea problemelor oamenilor.

- Atât elevii, cât și părinții pun pe primul loc problemele morale, cărora le găsesc adesea răspunsuri în religia lor, iar pe al doilea - spiritualitatea. Pentru părinți și tineri, religia răspunde în primul rând atitudinilor morale și doar în al doilea rând vieții spirituale.

- Un procent semnificativ de elevi are încredere moderată sau scăzută în răspunsurile pe care religia le poate oferi la problemele vieții în general; de

asemenea, mai mult de 1/4 au puțină încredere în capacitatea lor de a oferi îndrumarea spirituală de care au nevoie.

Secțiunea analizată mai sus evidențiază aspectul general al eficienței religiei, abordând domeniile în care operează religia și cât de des poate oferi un răspuns. După cum am văzut, majoritatea subiecților grupurilor chestionate consideră că învățăturile credinței le pot oferi adesea celor care le caută îndrumare și sprijin spiritual. Cu toate acestea, frecvența nu determină neapărat calitatea răspunsurilor. Pentru că, deși religia poate răspunde frecvent sau relativ frecvent la multe tipuri diferite de probleme întâlnite în viața de zi cu zi, frecvența în sine nu garantează caracterul complet al răspunsurilor. Pe de altă parte, faptul că, conține o serie de precepte călăuzitoare, pe de altă parte, nu înseamnă neapărat că persoana în cauză se va comporta în mod corespunzător sau – atunci când se află în necazuri spirituale – că va respecta necondiționat interpretările biblice. Adică rezultatele obținute la întrebarea Crezi în învățăturile religiei/confesiunii căreia îi aparții? a demonstrat că doar 61% dintre studenți erau complet convinși de adevărul doctrinei, o treime rămasă susținea un grad moderat de încredere, marcat de rezerve și îndoieli, iar 6% erau prea puțin sau deloc convinși.

Din aceste motive, am creat un item cu care am încercat să evidențiem aspectul intensiv al importanței pe care elevii și părinții o acordă fiecărei sarcini de religie, măsurată de data aceasta printr-o scală de intensitate: Mult - Suficient - Puțin - Niciodată. Cu alte cuvinte, forța de acord exprimată pentru cele patru funcții exprimate în acest paragraf traduce sensul fiecăreia dintre anumite poziții ale acestora în ierarhie, așa cum apar în viziunea subiectivă, adică în raport cu nevoile individuale. și dorințele persoanelor examinate; prin urmare, putem sublinia aspectul principal și esențial practic al religiei, pe care se concentrează majoritatea opiniilor.

În acest scop, am ales patru sarcini îndeplinite de religie și am făcut o declarație pentru fiecare dintre ele; Subiecților li s-a cerut să folosească o scală

de intensitate pentru a indica măsura în care afirmațiile corespund convingerilor lor.

Funcțiile pe care le-am avut în vedere sunt următoarele:

1. Funcția sensului (Religia ne dă răspunsuri depline privind sensul vieții);
2. Funcția moral-etică (Religia îi face pe credincioși mai morali);
3. Funcția emoțional-afectivă, consolatoare, compensatorie sau de reducere a anxietății (Religia aduce mângâiere și speranță credincioșilor);
4. Funcția de coeziune socială (Religia îi face pe oameni mai solidari, mai uniți).

Caracterul cantitativ al cercetării ne-a făcut să renunțăm la sarcina empirică a sentimentului sacru – adesea în forme substitutive sau chiar deviante și abia recognoscibile în cadrul religiei instituționale – aspect extrem de important, mai ales în vremuri de „revoluție spirituală”, adică în adolescență.

- Răspunsurile primite, interpretate cu ajutorul instrumentelor calitative, arată că atât tinerii, cât și adulții, indiferent de locul de reședință, sex și, respectiv, vârstă, au o funcție afectivă primordială (religia dă mângâiere și speranță credincioșilor); toți subiecții au avut tendința de a avea un nivel maxim de acord cu această afirmație, cu excepția băieților care au raportat un acord moderat.

Elevi TOTAL	Mult	Potrivit	Puțin	Deloc	Nu știu	NonR	Medie	Rang
Punctaj	3	2	1	0				
1) Religia ne dă răspunsuri depline privind sensul vieții.	46,8%	30,5%	10,2%	3,5%	3,2%	5,7%	2,246	II.
2) Religia îi face pe credincioși mai morali.	42,9%	29,5%	10,3%	2,8%	6,0%	8,5%	2,162	IV.
3) Religia aduce mângâiere și speranță credincioșilor.	65,3%	17,0%	6,0%	1,3%	3,4%	6,9%	2,535	I.
4) Religia îi face pe oameni mai solidari, mai uniți.	47,5%	24,2%	13,0%	3,0%	4,3%	7,9%	2,216	III.

- Pentru celelalte trei funcții (funcție importantă, coeziune morală, etică și socială), respondenții din ambele grupuri exprimă un acord moderat (răspuns corect), negând astfel posibilitatea religiei de a da răspunsuri finale despre sensul vieții sau îmbunătățirea calității relațiilor interpersonale.

- Religia, ca factor de coeziune socială, ocupă ultimul nivel al ierarhiei la ambele grupe de discipline: părinții o plasează pe locul 4, iar elevii pe locul 3 în ordinea importanței.

- Ca și în cazul itemilor analizați anterior, în comparație cu elevii, de data aceasta părinții acordă un procent mai mare de acord față de toate cele patru afirmații despre funcțiile religiei și, prin urmare, mai multă încredere în rolul lor, atât în viața personală, cât și în relațiile emoțional-afective și în relațiile interpersonale întărindu-se astfel și capacitatea de a explica pe deplin sensul existenței.

- Comparând ratingul adolescenților cu cel al părinților, este clar că elevii evaluează sarcina de sens după sarcina emoțional-afectivă și păstrează ultimul rang pentru sarcina morală, în timp ce părinții acordă mai multă importanță sarcinii morale plasându-o pe locul al doilea.

Pe lângă această ordine ierarhică, așa cum am arătat mai sus, atât părinții, cât și adolescenții spun că religia îi face pe credincioși morali și ne oferă răspunsuri complete despre sensul vieții prin cuvintele religioase, deși exprimă o tendință moderată în punctul analizat. Majoritatea dintre ei asociază frecvența mare cu capacitatea religiei de a răspunde problemelor morale și spirituale. O explicație a aprecierilor moderate privind funcția morală și funcția sensului, comparativ cu opinia majoritară că religia oferă adesea răspunsuri potrivite la problemele morale și la nevoile spirituale ale oamenilor constă în faptul că la acest item am utilizat o scala de intensitate a opiniei, pe când anterior am folosit o scală de frecvență.

Putem interpreta, aşadar, cele două seturi de răspunsuri astfel: deşi propria sa religie oferă adesea răspunsuri la necazurile sale, grijile, întrebările spirituale, posibilitatea răspunsurilor complete asupra sensului vieţii sale sunt limitate (răspunsurile sunt fragmentare şi nu oferă o explicaţie cuprinzătoare).

În cazul funcţiei morale se poate spune că dacă religia prescrie regulile de conduită în raport cu colegii, aceasta nu înseamnă că acestea sunt neapărat respectate în viaţa de zi cu zi. Acum, stabilizarea trăsăturilor morale la nivel de personalitate se traduce, la nivelul extern al relaţiilor interpersonale, în comportament care este ghidat continuu şi permanent de reglementări curgătoare. Dar la întrebarea, este credinţa religioasă standardul pentru tine în luarea deciziilor sau în comportament? doar 23,7% dintre studenţi (mai puţin de un sfert din întreaga populaţie chestionată) au spus că au respectat întotdeauna preceptele religioase. Se poate spune că, confruntându-se cu provocările cu care se confruntă în viaţa reală, tinerii nu găsesc întotdeauna un model eficient de acţiune în cadrul tiparelor/standardelor de comportament pe care religia le-a propus de ei.

Pe de altă parte, adoptarea şi interiorizarea tiparelor comportamentale moral-religioase este strâns determinată de aderarea completă a indivizilor la afirmaţiile doctrinare, dar răspunsul la întrebarea Cât de mult crezi în învăţăturile religiei/sectei căreia îi aparţii? arată că nu este cazul unui număr semnificativ de elevi.

- Analiza rezultatelor pe medii arată că, în comparaţie cu omologii lor urbani, locuitorii din mediul rural (părinţi şi tineri) sunt mai de acord cu afirmaţiile prezentate. Cu toate acestea, trebuie spus că diferenţele dintre părinţi din mediul rural şi din mediul urban sunt mai vizibile decât elevii din mediul rural şi din mediul urban. În cadrul grupului de elevi, cele mai evidente diferenţe sunt legate de funcţia de sens (7,7% dintre tinerii din mediul rural susţin că religia oferă răspunsuri cuprinzătoare la sensul vieţii) şi funcţia de coeziune socială (7,3% dintre tineri). din mediul rural sunt de acord); În ceea ce priveşte funcţia emoţional-afectivă, procentul de acord între cele două categorii de adolescenţi

rămâne foarte apropiat, deci suntem de acord total în ceea ce privește funcția morală și etică.

În ce măsură afirmațiile de mai jos se potrivesc convingerilor tale?

Elevi	1) Religia ne dă răspunsuri depline privind sensul vieții		2) Religia îi face pe credincioși mai morali		3) Religia. aduce mângâiere și speranță credincioșilor		4) Religia îi face pe oameni mai solidari, mai uniți	
	RURAL	URBAN	RURAL	URBAN	RURAL	URBAN	RURAL	URBAN
Mult	51,0%	43,3%	43,8%	43,4%	67,6%	65,2%	52,0%	44,7%
Potrivit	28,3%	33,1%	27,8%	31,7%	16,1%	18,7%	20,5%	28,5%
Puțin	9,3%	11,5%	10,1%	10,8%	5,0%	7,4%	12,2%	14,0%
Deloc	2,1%	5,3%	2,2%	3,8%	1,0%	1,6%	2,9%	3,4%
Nu știu	2,9%	3,3%	6,0%	6,4%	3,2%	3,4%	3,5%	5,2%
N.R.	6,3%	3,3%	10,0%	3,9%	7,2%	3,6%	8,8%	4,2%
Medii	2,338	2,150	2,190	2,127	2,584	2,494	2,297	2,141
Ranguri	II	II	IV	IV	I	I	III	III

- În funcție de sex, în grupul de elevi sunt mai multe fete decât băieți; aceștia din urmă rămân în intervalul de acord moderat pentru toate cele patru funcții ale religiei, în timp ce fetele se întâlnesc cu un nivel ridicat de acord pentru funcția emoțional-afectivă (71,8% față de 57,8% băieți).

- Din punct de vedere al vârstei, valorile calitative medii în rândul adolescenților sub 15 ani (care de obicei sunt de acord cu toate afirmațiile și ajung la o valoare absolută de 3000 pentru funcția emoțional-afectivă) arată un acord mai puternic decât în rândul tinerilor de 17-18 ani.

- De asemenea, părinții cu studii gimnaziale furnizează procente mai mari de acorduri față de cei cu studii superioare.

Prin urmare, generația tânără se îndepărtează în general de generația mai în vârstă cu conformitatea tuturor celor patru sarcini menționate și mai ales cu importanța mai mică a credinței în formarea morală a personalității și stabilirea relațiilor de solidaritate.

Dacă pentru adulți, în special din mediul rural, predarea eticii religioase este o măsură a vieții societății, această importanță scade odată cu trecerea la generația tânără, în special la generația urbană. Dar, deși locuitorii de la țară par a fi guvernați mai mult de precepte religioase decât viața într-un cadru urban, evaluările din mediul rural arată, de asemenea, un acord moderat.

Încrederea în rolul religiei de a explica definitiv sensul vieții, mai multă moralitate, solidaritate și mângâiere a credincioșilor, scade odată cu creșterea nivelului de educație, odată cu trecerea de la sat la oraș și de la generația mai în vârstă până la generația mai tânără și în cadrul populației studențești cu vârsta și trecerea de la fete la băieți.

III.3. Indicatori comportamentali ai eficacității religioase

Pentru creștini, atașamentul față de religie presupune, pe lângă acordul total cu doctrina care o fundamentează, participarea obligatorie la activitățile cultice, precum și interiorizarea codului moral-religios, exprimată permanent prin comportamentele și deciziile cotidiene. Măsura religiozității persoanei este dată așadar, printre altele, de regularitatea cu care ia parte la acțiunile de ordin ritual și, de asemenea, de adecvarea regulilor după care se conduce în viața cotidiană la normele de conduită impuse de credința sa. Consider de aceea, că declarațiile subiecților privind importanța credinței pentru viața personală trebuie reinterpretate și modulate prin prisma acestor două dimensiuni esențiale: implicarea în viața rituală și conduita conformă cu preceptele religioase. Dacă

unul dintre aceste aspecte este absent sau slab reprezentat în ansamblul axiologic al unui individ, în ciuda afirmării credinței ca valoare de ordinul întâi, ajungem la concluzia că acesta se abate într-o oarecare măsură de la normele tradiției sale religioase și tinde către practicile religioase ale credințelor individuale, ajustarea liberă și personală a regulilor educaționale. Tot în aceste cazuri se poate presupune că credința în corpus dogmatic al religiei cuiva este moderată sau chiar inexistentă.

Pentru a determina nivelul de participare la practicile religioase, le-am cerut elevilor și părinților să indice frecvența prezenței lor la un lăcaș de cult, prezența săptămânală (sau mai mult) fiind folosită ca indicator al comportamentului religios, așa cum este cerut de lege.

Cât de des mergi / mergeți la biserică / lăcașul de cult?

		1.Săptămânal sau mai des	2. Lunar	3. De câteva ori pe an (la marile sărbători)/ ocazional (nunți, botezuri)	4. Nu merg niciodată
Elevi	Total	24,8%	20,3%	52,9%	1,5%
	Rural	28,2%	21,9%	48,9	0,7%
	Urban	21,6%	18,4%	57,2	2,3%
Părinți	Total	31,0%	19,4%	48%	1,0%
	Rural	37,3%	18,7%	42%	1,2%
	Urban	26,3%	19,9%	52, 6%	0,9%

- Rezultatele obținute arată că pe parcursul anului un nivel foarte ridicat de persoane (elevi și părinți) trec pragul lăcașurilor de cult. Totuși, mai puțin de 1/4 din populația studentescă (24,8%) și mai puțin de 1/3 dintre părinți (31,0%) raportează un ritm săptămânal sau mai mare, altfel decât normele vieții religioase.

- Marea majoritate a elevilor (mai mult de jumătate din grupul de tineri - 52,9%) și a părinților (48%) merg la biserică doar în sărbători și zile speciale. Deși, părinții participă la slujbe mai des decât tinerii, iar participarea lor la viața bisericească este relativ scăzută în ceea ce privește cerințele educaționale.

- Iar participarea la viața religioasă prezintă aceleași diferențe în funcție de locul de reședință, sex, vârstă și, în cazul părinților, nivelul de studii, așa cum s-a menționat la punctele precedente.

Fie elevi sau părinți, un număr mai mare de subiecți din zonele rurale merg la lăcașul de cult săptămânal sau mai des (28,2% elevi și 37,3% părinți) comparativ cu cei de la oraș (21,6% elevi și 26,3% părinți). De asemenea, cu 7,5% mai mulți părinți absolvenți de școală generală (35,3%) merg la biserică săptămânal sau mai des, față de cei cu studii superioare (27,8%).

În cadrul grupului de elevi, tinerii sub 15 ani au o pondere mult mai mare (41,9%) decât grupa de vârstă 17-18 ani (23,4%). Procentul mare de elevi sub 15 ani care raportează săptămânal sau des să meargă la biserică nu este de încredere deoarece depășește ponderea părinților cu aceeași frecvență. Mai degrabă, emitem ipoteza că acești elevi au dat răspunsuri conformiste care s-au conformat cu ceea ce ei credeau că este potrivit din perspectiva adulților, în special a profesorilor; Faptul că aplicarea chestionarelor a avut loc în cadrul instituției școlare poate fi o dovadă în acest sens.

- Prin urmare, un număr mai mic de locuitori urbani, persoane cu studii superioare și sex masculin respectă ritmul vizitelor de rugăciune săptămânale sau mai frecvente și evită de obicei medierea spirituală a relației lor cu Dumnezeu.

- Prin urmare, în ambele grupe de discipline (elevi și părinți) există o diferență între importanța credinței în viața personală și participarea efectivă la

închinare: deși 85,7% dintre elevi consideră credința ca o valoare importantă pentru ei înșiși, doar 24 de persoane o respectă 0,8 %. un angajament de a participa la viața rituală în fiecare săptămână sau mai mult; La fel, din 91,4% dintre părinții care confirmă importanța religiei în viața lor, doar 31% respectă acest ritm.

- Ca și în cazul aspectelor analizate anterior, trecerea de la generația mai în vârstă (din părinți) la tineret arată o scădere a religiozității, măsurată de data aceasta prin frecvența participării la activități religioase.

Prin urmare, observăm că importanța ritualurilor religioase este mai vizibilă în rândul tinerilor, dar și în rândul părinților. Pentru aproximativ 3/4 dintre tineri și 2/3 dintre părinți, credința pare a fi o chestiune personală, care în cea mai mare parte a anului poate să nu fie suficientă pentru a media în biserică și a îndeplini ritualurile care le-au fost încredințate credincioșilor adevărați. Ținând cont de rolul important al tradiției ca factor de reglementare social în viața societății, participarea la sărbători religioase importante sau evenimente importante de viață (căsătorie, botez etc.) nu poate fi atribuită decât religiozității profunde.

Consilierul de presă al Patriarhiei Române Pr. Constantin Stoica comentează în acest sens: „În întreaga lume există diferențe semnificative între cei care se declară ca aparținând unei confesiuni (creștini cu numele) și cei care sunt implicați direct în viața comunității de credincioși (creștini practicanți). (...) Explicația rezidă, înainte de toate, în fenomenul secularizării, extrem de pronunțat în Vestul Europei, care a început să reprezinte un real pericol și pentru Răsăritul Europei”.⁴⁰¹

Ideea populară că, în ceea ce privește participarea la slujbele religioase, România este „prima din Europa” este puternic relativizată de rezultatele mai multor studii recente. Comparând informațiile obținute asupra populației

⁴⁰¹ *Interviu cu Pr. Constantin STOICA, consilier pentru presă al Patriarhiei Române, în Revista Dilema Veche, Nr. 192/11-17 octombrie 2007).*

românești cu cele oferite de sondajele la nivel internațional, se poate observa că, deși circa 90% dintre români se declară religioși, nu sunt unii dintre cei mai fervenți practicanți ca în alte țări dar ocupă în această vedere un loc de mijloc; În Europa de Est, polonezii au cel mai mare procent de vizitatori ai bisericii (66% dintre polonezi merg la biserică în fiecare duminică), iar dintre țările capitaliste, Irlanda (65%), SUA (63%) și Italia (40%). Răspunsurile românilor au fost apropiate de cele ale slovacilor (30% merg la biserică în fiecare săptămână), spaniolilor, portughezilor și canadienilor (33% participă fiecare la slujba săptămânală). Mai mult, cu excepția polonezilor, care afirmă importanța credinței la 90%, și a irlandezilor (84%), celelalte țări enumerate sunt mult mai moderate în astfel de afirmații, comparativ cu populația din România: SUA - 79%; Italia - 69%; Spania - 61%; Portugalia - 66%; Canada - 70%.⁴⁰²

Frecvența mai scăzută a participării la slujbele religioase, inclusiv a generației mai tinere, indică o scădere treptată a acestui tip de comportament în timp, lucru ce ar trebui confirmat de cercetări ulterioare.

Reticența tinerilor de a participa la slujbele bisericesti cu regularitatea săptămânală prescrisă de strictețea adevăratei credințe poate fi motivată de cel puțin două motive principale. În primul rând, prin mediul social al familiei. Părinții lor sunt de obicei născuți în comunism, o perioadă cu practici religioase foarte limitate; fără ca acestea să fie interzise, cei identificați ca practicieni s-ar trezi expuși unor riscuri, inclusiv persecuții de către liderii politici ai instituției în care au activat, accesul la anumite funcții, avansarea profesională etc. De aceea nu puteau transmite mai departe copiilor lor, obiceiurile pe care nu le aveau de fapt.

Pe de altă parte, se poate presupune că după decenii de „educație ateoștiințifică” atât tinerii, cât și părinții lor nu mai cunosc semnificația simbolică a ritualurilor religioase. Totuși, simbolul religios este cel care explică adevărurile

⁴⁰² http://www.crestinortodox.ro/Religie_si_biserica_in_Europa_centrala_si_de_est-53-6461.html.

extraordinaire conținute în învățături, care altfel nu ar putea fi exprimate într-un limbaj logico-discursiv.

„Simbolurile religioase sunt expresii ale sacralului care nu oferă o cunoaștere rațională a acestuia, dar care permit perceperea lui directă”.⁴⁰³

Simbolismul ritualic constituie o oportunitate de transcendență și, prin urmare, imanența sa este capabilă să incite sau să faciliteze experiența directă a divinului, participarea credinciosului la actul ceremonial nu reprezintă o simplă prezență formală sau un act de conformitate cu învățăturile credinței, ci realizarea însăși a sensului gesturilor sacramentale. În absența unei înțelegeri profunde a elementului simbolic, ritualul este dezbrăcat de conținutul său, transformat în ritualism, și aspectul său social și mai ales asocierea sa cu obiceiuri și ritualuri devine mainstream. Dar asta pare a fi situația actuală: participarea la marile festivaluri religioase sau cele asociate cu perioade importante de viață (botez, căsătorie etc.) este mai mult legată de acest aspect. Aspectul social, dorința de a conviețui, situație în care se pune accent pe aspectul festiv obscen în detrimentul aspectului pur religios..

Practica religioasă pare a se reduce la un raport individual cu Divinitatea, realizat prin rugăciunea în intimitate, în afara instituției clericale și a serviciului religios.

III.4. Religia ca ghid de comportament și direcție în luarea deciziilor

În sistemul axiologic al individului, cu cât valoarea credinței este mai proeminentă, cu atât mai puternică și mai naturală este conformitatea comportamentului său actual cu codul de morală și etică care aparține acelei

⁴⁰³ J. REIS, op. cit., p. 64.

religii; Puterea formativă a religiei înseamnă inițial transformarea regulilor în modele de gândire și acțiune care devin interiorizate și fixate la nivel de caracter. Având în vedere că aspectul practic al credinței este cel mai evident la nivelul comportamentului zilnic și frecvența cu care indivizii sunt preocupați de deciziile practice de viață, am rugat elevii să răspundă la această întrebare: Credința religioasă constituie pentru tine un reper în luarea deciziilor sau ghidarea comportamentului?

Rezultatele obținute pot fi astfel descrise:

- Indicatorii calitativi medii (care tind adesea spre domeniul frecvenței) subliniază că majoritatea studenților, cu excepția studenților din mediul urban, confirmă rolul credinței ca etapă importantă în viața lor de zi cu zi. În schimb, răspunsurile tinerilor din mediul urban se concentrează mai mult pe intervalul de frecvență la care se face referire uneori.

Credința religioasă constituie pentru tine un reper în luarea deciziilor sau ghidarea comportamentului?

		Întotdeauna a 4	Adesea 3	Uneori 2	Rareori i 1	Niciodat ă 0	Medii	Ran g
Mediu familie	Rural	31,6%	32,4%	26,6%	8,4%	1,0%	2,852	II.
	Urban	15,4%	35,2%	31,9%	16,0%	1,5%	2,469	VII.
Vârstă	sub 15	76,7%	11,6%	7,0%	4,7%	0,0%	3,605	I.
	15-16	27,0%	32,9%	29,1%	10,0%	1,1%	2,746	IV.
	17-18	21,0%	35,2%	29,6%	12,9%	1,3%	2,616	V.
Gen	Masculin	21,2%	28,8%	30,6%	17,7%	1,6%	2,503	VI.
	Feminin	25,3%	37,0%	28,2%	8,5%	1,0%	2,772	III.
	TOTAL	23,7%	33,5%	29,1%	12,0%	1,6%	2,658	

Atunci când mediile de calitate sunt flexibile pentru orientarea majorității (lucru pozitiv din cauza leadership-ului bazat pe credință), ele încă ignoră

orientările minoritare, care reprezintă un procent semnificativ de studenți care de obicei nu respectă astfel de reguli. Prin urmare, analiza mijloacelor calitative ar trebui făcută cu procentul uneia care poate introduce subtilități și să dezvăluie „partea întunecată” a fenomenului studiat. Astfel:

- Un procent semnificativ de studenți (57,2%) spun că își trăiesc viața (de cele mai multe ori sau întotdeauna) conform învățăturilor de credință. Totuși, din această categorie, mai puțin de un sfert din populația tânără (23,7%) îl utilizează întotdeauna ca criteriu de comportament sau de luare a deciziilor, iar 33,5% îl iau deseori în considerare.

- Cu toate acestea, proporția celor care se orientează brusc (în unele cazuri: 29,1%) sau rar (12,0%) este foarte mare, adică 41,1% din totalul respondenților. Acești tineri, care, după ei înșiși, credința nu este un criteriu permanent de acțiune și de luare a deciziilor, ci doar condiționat, nu își organizează viața după reguli morale și religioase, între cele două tipuri comportamentale (reale și prescrise) producându-se un paralelism

- După împărțirea rezultatelor în funcție de locul de reședință, vârstă și sex, aceleași diferențe se pot observa și la subiectele analizate anterior: studenții din mediul rural (64%), sub 15 ani (78,3%) și fete (62,3%).) comparativ cu tinerii din mediul urban (50,6%), tinerii de 17-18 ani (56,2%) și băieții (50%) oferă un procent mai mare de răspunsuri pozitive asociate cu frecvența înaltă (întotdeauna și des).

În consecință, au frecvențe reduse (uneori și foarte rar): 47,9% din mediul urban și 35% din mediul rural; 42,5% dintre tinerii de 17-18 ani față de doar 11,7% dintre elevii sub 15 ani și 48,3% dintre băieți față de 36,7%. Și cu acest indicator, băieții și tinerii de ambele sexe din orașe sunt mai puțin înclinați să respecte regulile religioase în viața lor de zi cu zi, care fac cele mai multe afirmații de acest gen.

Dacă comparăm aceste rezultate cu cei care confirmă importanța credinței pentru existența lor, constatăm un decalaj mare între cele două seturi de

răspunsuri: Credința este importantă pentru 85,7% dintre elevi, dar doar mai puțin de un sfert (23,7%) se comportă sau iau întotdeauna decizii conform instrucțiunilor religioase, o treime dintre aceștia (33,5%) afirmă că sunt adesea îndrumați, în timp ce pentru 41,1% nu reprezintă o etapă importantă.

Într-o lume saturată de valorile individualismului și pragmatismului, care încurajează competiția și face din realizările materiale principala formă a autocunoașterii umane, orientările morale religioase sunt, de asemenea, discutate de mulți reprezentanți ai generației tinere fiind considerate improprii pentru integrare/adaptare socială.

III.5. Tipuri de atitudini față de religie

Dezbaterile teologice de astăzi încearcă să creeze un dialog între reprezentanții diferitelor religii și confesiuni în sensul atenuării pozițiilor radicale cu privire la „proprietatea exclusivă” a unei anumite religii a adevărului religios și tendința de conciliere a vederilor. În cadrul creștinătății, catolicismul a fost cel care, de la Conciliul Vatican II, a condus această nouă atitudine, caracterizată prin deschiderea către alte credințe, acceptarea adevărilor conținute în ele și, în același timp, încurajarea de a-și reconsidera afirmațiile despre aceste probleme.

„Afirmând că celelalte tradiții conțin anumite adevăruri și valori sacre autentice, documentul conciliar *Nostra aetate* (1965) a dinamitat poziția exclusivistă, oficial admisă timp de doua milenii, conform căreia celelalte religii sunt doar erori sau, în cel mai bun caz, simple aspirații umane spre transcendent”⁴⁰⁴; în continuare, documentul „afirmă respectul pentru ceea ce e adevărat și sfânt, în celelalte religii, invită în repetate rânduri la dialog cu

⁴⁰⁴ A. MANOLESCU, *O teologie creștină a dialogului interreligios*, în *Revista Dilema Veche*, nr. 118/28 aprilie - 4 mai 2006.

iudaismul și islamul, religii monoteiste, «abrahamice», precum și cu hinduismul și budismul”⁴⁰⁵.

Ideea de a lepăda diferențele educaționale prin integrarea la cel mai înalt nivel este centrală pentru cele trei monoteisme, inclusiv asumarea unui set comun de „valori judeo-musulman-creștin-umaniste”, așa cum a spus Roger Arnaldez citat de Anca Manolescu⁴⁰⁶.

Așa cum arată același autor, în materie de adevăr religios, coexistă în prezent trei feluri de alegeri, care pot fi definite în funcție de gradul în care legitimitatea acestuia este recunoscută în contextul adevărului religios. Dogma altor religii: exclusivismul, luarea ei ca adevăr, monopolul absolut al creștinismului, negând categoric adevărul altor religii; incluzivismul, care reprezintă în esență o poziție autoritară, dar este temperat de condescendență (alte religii conțin și semințe de adevăr, intuiții nerealizate, logică discretă, ordonată inferioară adevărului creștin, care este complet și deci mai înalt); și, în sfârșit, pluralismul religios, care pledează pentru convergența religiilor, susține ideea unui singur adevăr în esență, dar reflectată în multe forme, în concordanță cu contextul istoric și încadrează spiritul grupului în care acesta există⁴⁰⁷.

Cu toate acestea, vocile auzite în aceste dialoguri (în principal gânditori catolici și protestanți) sunt încă departe de a se unifica. De exemplu, pluralismul religios este cel mai puternic contracarat la pericolul real al relativismului inerent logicii sale interne. Pentru că afirmația sa de bază („Adevărul este conținut în toate religiile”) poate fi ușor transformată în negația sa, chiar dacă este modulată pentru a nu deveni o afirmație atee („Nici o religie nu posedă Adevărul integral”).

Aceste dezbateri teologice, care sunt de neînțeles și neinteresante pentru un cetățean comun care nu cunoaște astfel de presupuse nuanțe, sunt, în opinia noastră, un semn al unei schimbări de paradigmă, care este recunoscută în toate

⁴⁰⁵ A. MANOLESCU, *Europa și întâlnirea religiilor*, Ed. Polirom, Iași, 2005, p. 208.

⁴⁰⁶ Ibidem, p. 8.

⁴⁰⁷ Ibidem, pp. 20-23.

domeniile capacității de gândire umană, care la rândul său este determinată de un Zeitgeist - o atitudine psihologică generală care afectează nu numai oficialii bisericești și intelectualii în general, ci are și consecințe vizibile la nivelul conștiinței colective.

Chiar dacă acest fenomen are motive mult mai subtile decât motive pur sociale, răspândirea alternativelor spirituale și religioase prin toată mass-media, importul „spiritualității” în pachete extrem de exotice, globalizarea sub toate aspectele ei, mai ales culturală, aduce un suflu rece al secularizării, apar fenomene care contribuie la relativizarea pozițiilor religioase dovedite ale tuturor oamenilor, în special ale generației tinere.

Pornind de la presupunerea că România nu este complet imună la astfel de influențe relative, am încercat să consemnăm atitudinile tinerilor și ale părinților cu alte religii/confesiuni și să transferăm schema conceptuală menționată mai sus la nivelul atitudinilor generale. În acest scop, am creat o serie de explicații simple care reflectă înțelegerea participanților la cercetare.

Primele trei afirmații corespund uneia dintre pozițiile enunțate cu un avertisment necesar: astfel am presupus că toate religiile îl cunosc și vorbesc despre același Dumnezeu în moduri diferite (pentru un teolog sau un filozof religios, aceasta reprezintă o declarație specifică a pluralismului religios) pentru dovezi de religiozitate vagă, o aspirație largă spre sfințenie, gata să accepte și să amestece fragmente din diferite doctrine, adesea ireconciliabile.

De asemenea, ca tendință relativă, dar mai slabă, am luat în considerare și posibilitatea ca și alte religii să aibă și adevăruri parțiale. Argumentul pentru recunoașterea includerii religioase ca abordare relativistă vine din faptul că Biserica Ortodoxă (căreia îi aparțin marea majoritate a respondenților) nu susține această poziție; Reprezentanții celorlalte două religii monoteiste (islam și iudaism) nu intervin nici în aceste discuții sau fac puțin și dau dovadă de prevedere în legătură cu astfel de afirmații.

Am adăugat încă două poziții posibile la tipologia atitudinii față de religie: agnostic și ateu. Astfel, am obținut cinci tipuri de relații, care se obțin din conformitatea uneia dintre formulele următoare:

1. Religia de care aparțin este singura care Îl cunoaște pe adevăratul Dumnezeu – reprezentând atitudinea echivalentă exclusivismului religios.

2. Și alte religii dețin un sâmbure de adevăr, dar adevărul complet aparține religiei mele – reprezentând atitudinea echivalentă inclusivismului religios.

3. Toate religiile Îl cunosc și vorbesc în mod diferit despre același Dumnezeu – reprezentând atitudinea sincretismului religios.

4. Toate religiile sunt iluzorii, omul nu poate răspunde la întrebarea dacă există sau nu Dumnezeu. – reprezentând atitudinea agnostică.

5. Toate religiile sunt false, pentru că nu există Dumnezeu – reprezentând atitudinea ateistă.

Rezultatele obținute confirmă ipoteza de la care am pornit. Ele pot fi astfel sintetizate:

- În cadrul populației generale, majoritatea respondenților din ambele grupuri au o atitudine relativistă clară - asociez asta cu o tendință spre o viziune religioasă sincretică (3. Toate religiile Îl cunosc și vorbesc despre același Dumnezeu în moduri diferite): 45,5% dintre tineri și 46,3% dintre părinți.

Elevi		E-1	E-2	E-3	E-4	E-5	NȘ	NonR
Mediu familie	Rural	32,8%	11,6%	42,9%	3,6%	0,4%	7,8%	0,8%
	Urban	21,1%	12,6%	49,3%	6,2%	0,5%	8,1%	2,2%
Vârsta	sub 15	14,0%	0,0%	83,7%	2,3%	0,0%	0,0%	0,0%
	15-16	33,4%	11,6%	40,9%	4,6%	0,4%	7,1%	2,0%
	17-18	25,3%	12,4%	47,1%	5,1%	0,4%	8,1%	1,5%

Gen	Masculin	30,6%	11,8%	38,2%	7,0%	0,8%	9,8%	1,6%
	Feminin	24,8%	11,8%	51,5%	3,7%	0,2%	6,5%	1,5%
	TOTAL	27,4%	12,0%	45,5%	4,9%	0,4%	7,8%	2,0%

Părinți		P-1	P-2	P-3	P-4	P-5	NȘ
Mediu	Rural	39,3%	14,3%	41,3%	2,0%	0,0%	2,0%
	Urban	27,2%	11,8%	50,2%	2,4%	0,3%	6,0%
Niv.ed.	șc.generală	44,1%	10,8%	42,2%	1,0%	0,0%	1,0%
	înv.profesional	37,2%	13,8%	41,5%	1,1%	0,0%	3,2%
	(post)liceal	35,1%	13,8%	42,2%	1,3%	0,4%	5,3%
	înv.superior	18,5%	12,3%	57,4%	4,9%	0,0%	5,6%
Gen	Masculin	28,4%	16,4%	47,0%	3,7%	0,0%	3,0%
	Feminin	33,4%	12,1%	46,3%	1,9%	0,2%	4,4%
	TOTAL	32,4%	12,9%	46,3%	2,2%	0,2%	4,3%

- Relativismul moderat (2. Și alte religii dețin un sâmbure de adevăr, dar adevărul complet aparține religiei mele) cumulează aproximativ aceleași procente pentru elevi (12%) și pentru părinți (12,9%).

- Atât pentru prima poziție, relativist puternic cât și moderat, putem remarca similitudinea răspunsurilor la aceste două grupuri; Adolescenții și părinții dau un procent foarte apropiat, deci nu există nicio diferență de atitudine în ceea ce privește generația.

- O diferență atitudinală între generații se remarcă în legătură cu enunțul Religia de care aparțin este singura care îl cunoaște pe adevăratul Dumnezeu. După cum era de așteptat, comparativ cu elevii (27,4%), un număr mai mare de părinți (32,4%) își asumă această afirmație.

Dacă considerăm că reprezintă poziția tradițională a Bisericii Creștine (dar, de exemplu, iudaismul, întrucât islamul se află într-o situație specială în care nu putem intra aici), poziție care acum este nu doar ortodoxă, ci și reprezentantă a

altor confesiuni, procentele arată o scădere semnificativă a credincioșilor care urmează poziția oficială a bisericii: aproximativ un sfert din reprezentanții generației tinere și mai puțin de o treime din generația mai în vârstă de părinți.

- Opiniile agnostice sunt exprimate prin ponderi reduse de subiecții din ambele loturi: (4,9% elevi și 2,2% părinți), iar declarațiile tranșant ateiste înregistrează procente sub 1%.

- În funcție de locul în care locuiesc, este mai amplificată ponderea față de prima afirmație (1. Religia mea este singura religie care îl cunoaște pe adevăratul Dumnezeu) în rândul sătenilor din ambele categorii (32,8% dintre elevi și 39,3% dintre părinți) comparativ cu cei din orașe (21,1% dintre elevi și 27,2% dintre părinți); în schimb, majoritatea locuitorilor din mediul urban (49,3% dintre elevi și 50,2% dintre părinți) au o viziune relativistă puternică (3. Toate religiile Îl cunosc și vorbesc despre același Dumnezeu în moduri diferite).

- Analiza rezultatelor obținute de elevi pe sex și vârstă aduce informații neașteptate: fetele (51,5%) acceptă afirmații sincretice (răspuns varianta 3) față de băieți (38,2%). Elevii cu vârsta sub 15 ani oferă, de asemenea, un număr impresionant de astfel de răspunsuri (83,7%) în comparație cu colegii lor de 17-18 ani (41,1%).

- Nivelul de educație face o diferență clară în atitudinea grupului de părinți: doar 18,5% dintre părinții cu studii superioare susțin conceptul tradițional de exclusivitate religioasă (răspuns varianta 1), față de 44,1% dintre părinții cu studii superioare. În același timp, un nivel semnificativ de acord cu afirmația 3, a subliniat relativismul (57,4% față de 42,2% dintre părinții cu studii medii).

Observațiile de până acum arată că tendința de sincretism religios este mai diversă în orașe, la grupa de vârstă sub 15 ani și la fete. Motivele acestui fenomen, desigur, sunt diverse și necesită o analiză mai practică, dar unele dintre ele, care sunt ușor de recunoscut, pot fi surprinse fără riscul unei interpretări ofensatoare.

În mediul urban, paleta alternativelor spiritual-religioase este mult mai mare decât în mediul rural; releele de comunicare interpersonală, precum și

rețelele informaționale (presă, cărți, internet) sunt mai multe, modelele și imitațiile sunt procese foarte active, mai ales la nivelul tinerei generații.

Pe de altă parte, tendința de sincretism la vârsta adultă, care se caracterizează prin capacitatea insuficientă de gândire autonomă, expresii faciale și acceptare necritică, este mai mult decât dublată de ignoranța sau cunoașterea superficială a învățăturilor religioase.

În ceea ce privește a fi femeie, este asociată în același timp cu emoții, căutarea unor experiențe afective extraordinare, o tendință spre ocult și practici respinse de Biserică, fenomene în care factorii iraționali joacă un rol proeminent.

În cele din urmă, nivelurile de învățământ superior se schimbă negativ față de opiniile religioase tradiționale. O posibilă cauză este încrederea scăzută a oamenilor pregătiți în scenariul mitologic propus de religie și interesul lor pentru construirea propriului model explicativ, care este mai în concordanță cu scenariul mitologic, gândirea lor, prin reunirea diferitelor elemente metafizico-intelectuale în o mică sinteză. Mai mult, declinul gândirii mitologice, care caracterizează vremurile moderne timpurii și târzii, este unul dintre simptomele centrale ale „schimbării lumii”, o consecință directă a evoluției lumii științei, care a conturat o nouă imagine raționalizată. În acest sens, teologul Paul Tillich vorbește despre pierderea lumii moderne a „paradisului miturilor”, iar unii gânditori, precum R. Bultmann, propun chiar „curățarea Vechiului Testament de limbajul mitic, pentru a se reține din el doar un sens intelectual purificat”⁴⁰⁸.

Cu toate acestea, astfel de recomandări extrem de intelectuale cu element protestant nu țin cont de încărcătura imaginară puternică a realității religioase. Miturile și simbolurile țesute din ele, care fac parte din reprezentarea senzorială a adevărilor metafizice extrasenzoriale, oferă un acces intuitiv și o înțelegere a acelor idei fără de care există un pericol real ca religia să devină o filozofie.

⁴⁰⁸ S. NICOARĂ, *Controverse, opinii și dezbateri despre profilul secularizării*, p. 73 în *Journal for the Study of Religions & Ideologies* / JSRI • No.10 / Spring 2005
http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_10/simonanicoara-articol.htm).

Ieșirea omului modern de mit se datorează pierderii cheilor, uitându-se de semnificațiile sale strălucitoare; datorita repetării mecanice a scenariilor mitologico-ritual, unde aspectul formal este în prim plan, precum și datorită tendinței tot mai mari a reprezentanților bisericii de a crede într-o formulă fără sens și indirectă, săracă sau chiar fără conținut, folosită de către legende în sine, adică sensul lor pe care îl pierd. De aceea, pentru a provoca o mișcare inversă, în sensul reapropierii de mit a celor instruiți (nu numai intelectuali, ci și persoane mediu instruite), formați în spiritul raționalismului și al pozitivismului științific, nu renunțarea la mit și simbolism este adevărata soluție, ci o altfel de abordare, în stare să releve diferitele niveluri de interpretare ale textelor scripturale. Deoarece reducția la literă, cu uitarea spiritului, acceptată mai ales de persoanele cu școlarizare redusă, nu face decât să-i îndepărteze pe ceilalți de la adevărul religios ascuns sub acest prim înveliș.

Interesul pentru alte religii, secte sau forme de spiritualitate a format conținutul unei întrebări specifice pentru studenți (Ești interesat de idei aparținând altei religii/confesiuni religioase sau concepții spirituale?). Un sfert dintre ei (24,9%) spun că sunt interesați, mai mult de jumătate dintre ei (56,1%) nu sunt.

	Da	Nu	Nu pot să răspund	Nu este cazul, nu sunt credincios	NonR
TOTAL	24,9%	56,1%	15,9%	1,3%	1,7%
Rural-familie	24,5%	56,8%	16,4%	1,0%	1,2%
Urban-familie	25,8%	57,6%	14,2%	1,6%	0,8%

Cu toate acestea, rata mare de abțineri (nu pot răspunde), inclusiv un număr suplimentar de respondenți care nu au răspuns, însumând 17,6%, ne face să presupunem că rezultatele înregistrate nu sunt realiste. Considerăm că reticența studenților de a răspunde este determinată de incertitudinea cu privire la ceea ce înseamnă ei în cadrul instituțional al instituției (unde se aplică chestionarele), sau

de capacitatea de auto-raportare. De asemenea, presupunem că o varietate de practici spirituale, separate de fundamentele doctrinare originale și aplicate strict din perspectivă tehnică, sunt în vogă în prezent (cum ar fi tehnicile de meditație sau manipularea subtilă a energiei, dar și fenomene legate de ocultism). , psihologie etc.) îngreunează recunoașterea studenților în domeniul spiritual-religios.

Interesul pentru spiritualitate, dar nu pentru o religie anume (enunțul: Sunt interesat de spiritualitate, dar nu de o religie/ confesiune anume) întrunește procente reduse: numai 6,6% dintre elevi sunt puternic interesați, comparativ cu 33,1% care nu sunt interesați deloc. Totuși, într-un mod variabil (măsurat pe scala: Mult – Potrivit - Puțin) 31% din respondenți recunosc că au asemenea interese.

Și la această întrebare, un număr foarte mare de studenți (36%) refuză să răspundă din aceleași motive pe care le-am menționat mai sus. În plus, am emis ipoteza că rata răspunsurilor pozitive ar fi mai mare dacă textul articolului nu include ideea unui beneficiu spiritual non-religios; totuși, această separare nu este unică pentru mulți tineri care sunt interesați în același timp de alte religii/confesiuni, dar și de forme spirituale alternative, așa cum am menționat.

Procentul ridicat al celor care admit astfel de așteptări de cunoaștere arată că interesele elevilor nu sunt concentrate doar pe propria recunoaștere, ci se referă și la domeniul altor formule religioase, adică 37,1%, care sunt interesați să primească cursuri în domeniul religios sau să afle mai multe despre diferite religii.

Dacă rezumăm observațiile anterioare, în rândul persoanelor studiate, observăm o tendință generală de acceptare și deschidere către alte formule spirituale și religioase. Această relație cu o puternică căutare a cunoașterii, dar și cu tendința de a accentua - mai ales la tineri, dar și la părinți, care acceptă și acceptă elemente necritice, din diverse domenii spirituale, se caracterizează printr-o tendință caracteristică a abordărilor sincretice.

În concluzie, importanța credințelor religioase pentru viața personală este confirmată impresionant de către toți oamenii studiați, atât de reprezentanții generației tinere, cât și de către adulți (părinți și profesori); Cea mai mare rată de astfel de răspunsuri, adică mai mult de 90%, este primită de părinți, profesorii pe locul doi și elevii pe locul trei. Din acest punct de vedere, România se află pe primul loc în Europa alături de Polonia cu aceleași procente.

Credințele religioase ale tinerilor sunt măsurate prin credința lor în dogmele religiei căreia îi aparțin, nu prin importanța pe care o primesc. O treime dintre elevi își exprimă o încredere moderată și, prin urmare, se distanțează de adevărurile educaționale pe care recunoașterea lor le declară cu reticență la îndoială sau dezacord parțial, iar 6% recunosc încredere scăzută sau lipsă totală de încredere.

Participarea la viața rituală, despre care am considerat-o pentru a estima frecvența frecventării la biserică, este în mare parte ocazională. Astfel, deși numărul celor care trec pragul lăcașului de cult pe parcursul unui an este foarte mare, pentru mai mult de jumătate din populația tânără și aproape jumătate dintre părinți, participarea este limitată doar în sărbători și sărbători majore. Există evenimente decisive (căsătorie, botez, înmormântare) în viața unei persoane. O astfel de participare justifică uneori presupunerea că participarea la biserică este determinată nu atât de apartenența religioasă a unei persoane, ci în principal de motive externe legate de sfera tradiției și a ritualurilor, în care aspectul unei societăți laice este mai presus de loialitate.

Dintr-un punct de vedere operațional mai larg, opinia majorității elevilor și părinților este că religia corespunde adesea unor probleme morale, spirituale sau familiale - cel mai important domeniu de activitate rămâne moralitatea și etica. Cu toate acestea, o parte semnificativă a studenților (între 1/4 și 1/3 în funcție de tipul de problemă cu care se confruntă) este fie instabilă (ocazional ca frecvență), fie foarte instabilă (mai rar sau niciodată).

Domeniul vieții sociale este considerat de ambele categorii de subiecți un câmp de acțiune slabă a factorului religios, răspunsurile focalizându-se în aria de frecvență desemnată prin Rareori.

O altă mențiune importantă este legată de măsura în care religia satisface nevoile spirituale ale oamenilor: deși acest tip de intervenție este de obicei asociat cu o frecvență ridicată, un procent semnificativ din grupul de studenți (mai mult de un sfert, 26,8%) admite că răspunde la tulburările lor emoționale doar uneori, rar sau niciodată, iar 15,3% fie ezită, nu le apreciază, fie refuză să răspundă. În plus, în ciuda importanței pe care i-o acordă elevii și părinții, domeniul problemelor spirituale ocupă locul al doilea în eficacitatea factorului religios, iar primul nivel, așa cum am arătat deja, este rezervat moralei și eticii.

Prin urmare, religia oferă în principal modele de comportament moral, deci, dorința sufletului de transcendență, atât pentru membrii generației tinere, cât și pentru generația mai în vârstă.

În cadrul dimensiunii intensității operaționale, elevii și părinții consideră că cea mai importantă funcție a religiei este o funcție emoțional-afectivă, iar răspunsurile înregistrate la intensitatea maximă a acordului cu referirea la religie aduc confort și speranță, cu excepția băieților, care de asemenea au exprimat un acord moderat în acest sens.

În ceea ce privește celelalte funcții ale religiei (aranjate în ordinea descrescătoare a intensității acordului: funcție semnificativă; funcție de coeziune socială; funcție morală), atât tinerii, cât și adulții sunt remarcabil de rezervați și sunt doar parțial de acord cu afirmația în cauză. . Dacă combinați cele două aspecte ale activității religioase - cuprinzătoare și intensivă - pentru a forma un singur tablou, veți vedea că majoritatea subiecților privesc tinerii și părinții:

1) Religia răspunde adesea la întrebările și tulburările lor spirituale, dar încă nu poate crea o paradigmă explicativă care să fie complet satisfăcătoare, doar una care se simte incompletă.

2) În domeniul eticii și moralei, rezultatele obținute arată un consens mai general că religia îi învață adesea pe oameni un set de doctrine și norme de comportament, dar asta nu înseamnă că persoanele cu aceste convingeri sunt mai morale decât persoanele fără apartenență religioasă. Religia arată principiile vieții morale și religioase, dar faptul respectării lor, implementarea lor în viața de zi cu zi este lăsată la latitudinea individului.

De fapt, efectul religiei în ceea ce privește comportamentul și luarea deciziilor este relativizat pentru un număr mare de elevi. Doar 23,7% dintre ei au confirmat că se comportă întotdeauna în viața lor reală conform preceptelor religioase; 33,5% le revizuiesc în mod regulat, în timp ce 42,6% recunosc că urmează aceste prescripții sporadic (ocazional), rar sau niciodată (pentru această ultimă situație, procentul acestei rate este foarte scăzut). Această distincție între evaluarea maximă a credinței și comportamentul de decizie, pe de o parte, constituie o trăsătură esențială a perioadei postmoderne, în care „omul este forțat să se miște în mișcare în multe lumi, fiecare cu propriul sistem de valori”, între două sisteme: moral-obscen și moral-religios – stabilind astfel o relație. Valorile tradițiilor religioase (solidaritate, comunitate de adepți, relații altruiste etc.), sunt adesea văzute ca bariere în calea auto-afirmării..

Relația cu alte religii și forme de spiritualitate se caracterizează prin deschidere și receptivitate în rândul unei părți semnificative a tinerilor: 24,9% au clar un astfel de interes, 37,1% au astfel de așteptări în ceea ce privește educația religioasă. În plus, 31% sunt interesați (în grade diferite) de forme de spiritualitate care nu fac parte dintr-o anumită religie. Numărul extrem de mare de neutri la răspunsul de la ultimul item (36%) indică faptul că această întrebare a cauzat obstacole severe; Prin urmare, utilizarea chestionarelor în cadrul școlii justifică presupunerea că majoritatea tinerilor consideră că un astfel de entuziasm nu corespunde așteptărilor profesorilor și, prin urmare, este inacceptabil.

În același timp, constatăm că majoritatea tinerilor (45,5%) și părinții lor (46,3%) se îndepărtează de declarațiile canonice tradiționale, exclusiviste

(Religia de care aparțin este singura care Îl cunoaște pe adevăratul Dumnezeu), acceptă varietatea formelor în care se manifestă adevărul transcendent (toate religiile Îl cunosc și vorbesc diferit despre același Dumnezeu). Dintre aceștia, încă 12% dintre elevi și 13% dintre părinți, care nu neagă exclusivitatea absolută a propriei mărturisiri de adevăr, admit altor religii dreptul la adevăr, dar un adevăr imperfect, incomplet și, prin urmare, inferior (Și alte religii dețin un sâmbure de adevăr, dar adevărul complet aparține religiei mele). În primul caz, se spune despre religia omniprezentă și sincretică iar în al doilea caz, despre începutul procesului de relativizare, care slăbește rigiditatea doctrinară privind adevărul.

Aceste observații sunt de natură să ne încurajeze să reconsiderăm stereotipurile tradiționaliste aplicate în mod obișnuit la români; În prezent, sub influența modernității, tendința de globalizare începe să se contureze în România, nu doar în domeniile vieții socio-economice și culturale, ci și în domeniul credințelor spirituale – religie.

Suflarea, încă slabă a secularizării, se face simțită din ce în ce mai mult pe teritoriul nostru natal, definind „transformarea universului simbolic tradițional creștin”, pentru că „valorile globalizării sunt transmise prin tranziții media-culturale, de care sincretismul religios este un vector major de identitate.”

Câteva dovezi insidioase ale secularizării în România pot fi identificate până în prezent:

1. O scădere a credinței în autoritatea dogmatică a dictaturilor religiei proprii de afiliere, reprezentată de o diferență marcată între importanța pretinsă a credinței, pe de o parte, și credințele religioase, pe de altă parte.

2. Scăderea credinței în validitatea dogmatică a apartenenței religioase a unei persoane, care este exprimată printr-o diferență clară între sensul asumat al credinței, pe de o parte, și credința religioasă, pe de altă parte.

Astfel se arată superioritatea elementului emoțional și moral asupra spiritualului, dar este reversul ierarhiei caracteristice religiei vii și un semn al devalorizării primitive; când predomină aspectele morale și sentimentale „partea

dogmei ca și cea a cultului se reduce simultan, din ce în ce mai mult, astfel încât o asemenea religie tinde să degenereze într-un «moralism» pur și simplu, cum vedem de exemplu foarte clar în cazul protestantismului”⁴⁰⁹.

3. „Recesiunea practicii religioase”⁴¹⁰: participarea la ceremonie devine ocazională. Participarea bisericii este definită mai mult prin conformitatea cu obiceiurile, nevoia de interacțiune socială și sărbătoare împreună, decât prin religiozitatea immanentă; aspectul simbolic-religios al participării este rar observat.

4. Îndepărtarea pe scară largă a subiectelor studiate din poziția exclusivă religioasă tradițională, atenție deschisă către alte religii sau forme nereligioase de spiritualitate și acceptare „moderne”, ce conturează o perspectivă relativistă care identifică o cerere omniprezentă pentru transcendent.

5. Dispariția sau chiar reducerea sensului social mai larg al religiei „personalizate” limitează sfera acesteia la viața interioară a individului și relațiile interpersonale..

6. O scădere semnificativă a încrederii ca măsură a comportamentului și a deciziilor de zi cu zi la o mare parte a populației tinere (depășind 40%).

Etica seculară și religioasă funcționează independent, oferind seturi alternative de norme și valori care sunt adesea contradictorii. Etica religioasă oferă adesea linii directoare pentru comportament, dar, în realitate, mulți oameni operează în conformitate cu diagrame normative seculare de valori.

O ultimă afirmație indică faptul că avem de-a face cu o realitate dinamică, ceea ce înseamnă îndepărtarea de poziția tradițională în mediul urban față de mediul rural și la nivelul populației tinere față de adulți. Această distanță între generații justifică predicția (confirmată de cercetările ulterioare) că fenomenul modernizării, cu toate implicațiile sale relativiste, este un fenomen activ care va crește în timp..

⁴⁰⁹ R. GUENE, *Tradiție și religie*, în *Introducere generală în studiul doctrinelor hinduse*, Ed. Herald, București, 2006, p. 83.

⁴¹⁰ C. SĂPLĂCAN, op. cit., p. 121.

III.6. Familia și educația religioasă. Părerile părinților

Familia a fost întotdeauna un mediu în care creșterea copiilor are loc indiferent de forma ei (estetică, intelectuală, morală, religioasă). Percepția copilului asupra educației se formează în raport cu părinții. De asemenea, în familie, copiii dezvoltă un comportament complet și complex. Cât despre educația religioasă, deși nu se desfășoară într-un mod structurat în cadrul familiei (pentru asta este instituția bisericească), aici se formează atitudini religioase și se învață acțiuni specifice.

În teoriile asupra educației, există considerații care leagă apariția educației (în perioada primitivă) de sentimentul religios, de grija pentru suflet după moarte (cultul morților). Grigore Tabacaru, în *Didactica* (1928), arată: „Începuturile preocupărilor educative sunt legate de dezvoltarea religiei. Servitorii bisericii (...) au căutat să învețe și pe alții câte ceva din misterele religiei”.

În epoca primitivă, educația părea a se structura în jurul ritualurilor religioase și a practicilor sacre (desenul de pe pereții peșterilor, practici și dansuri expiatoare, obișnuințe de viață și înmormântare).

În antichitate, caligrafia era folosită și ca instrument religios. Egiptenii credeau că scrierea era un dar divin dat oamenilor de către zeul Thoth (a fost studiată și practică în temple). În India, Vedele apar ca scripturi sacre (iar Upanishad-urile sunt interpretări educaționale ale acestor scripturi). Învățătura ca introducere în Sfintele Scripturi avea și un caracter religios. În China, „educația morală (...) era puternic influențată de religie, care sprijinea întru totul menținerea ierarhiei sacre, a imperiului și păstrarea cu rigurozitate a tradițiilor”⁴¹¹. Cung-Fu-dzi (Confucius), în spiritul Chinei din acea vreme, susținea: „Când mintea și inima sunt aliniate, persoana se ameliorează”. La greci,

⁴¹¹ I.Gh.STANCIU, „*O Istorie a Pedagogiei universale și românești până la 1900*”, EDP., București.

scopul educației era unul moral: de a-i învăța pe oameni să trăiască virtuos. Pentru aceasta, însă, e nevoie de cunoașterea binelui, spune Socrate. Platon, în "Republica", afirmă că învățarea virtuții se face numai cu ajutorul zeilor, care permit oamenilor accesul la Ideea de Virtute. Aristotel pune în legătură rațiunea, gândirea cu divinitatea (în "Politica").

La romani, zeii sunt cei care îi înlesnesc omului accesul la cunoaștere (Seneca). În Dacia, preotul Deceneu impunea precepte morale și religioase: „a ales dintre dâșii pe bărbații cei mai nobili, învățându-i teologia și i-a pus să cinstească anumite divinități”⁴¹².

În Evul Mediu în creștinătate, educația era fie laică în scopuri religioase (pregătirea cavalerilor pentru aventuri de creștinizare a lumii), fie spirituală (în mănăstiri). Morala aici este creștină și formează întreaga abordare pedagogică. Școlile sunt de obicei conduse de biserică. În perioada renașterii, „omul multilateral” are cunoștințe largi și variate. Accentul se mută de la educația religioasă la educația estetică și apar elemente de moralitate seculară.

Odată cu Iluminismul apar și mari sisteme pedagogice de gândire, dar punctul lor de plecare este încă religia. Comenius vede educația ca pregătirea sufletului pentru viața de apoi.

În regiunea României apar școli lângă mănăstiri, clerul înființează primele școli satești, iar alfabetul (chirilic) este unealtă de scriere și citire a cărților sfinte.

În perioada comunismului, atenția acordată educației a crescut. Educația religioasă nu a apărut ca materie școlară și, prin urmare, a rămas în întregime la latitudinea familiei.

După evenimentele din decembrie 1989, în condițiile schimbărilor economice și sociale, încrederea tinerilor în instituțiile sociale (inclusiv școli) a scăzut semnificativ.

⁴¹² P. PANAITESCU, „Introducere în istoria culturii românești”, Ed. Științifică, București, 1969.

Formarea moral-religioasă permanentă a familiei poate fi observată în toate etapele istorice, în fiecare cultură. Educația în instituții (școală, biserică) este adesea politică și ghidată de „idealurile” vremii, dar educația în familie are o importantă componentă morală și spirituală care este independentă de spațiul cultural sau de timpul istoric.

Familia este păstrătoarea tradițiilor și obiceiurilor străvechi, care se transmit din generație în generație prin practici și exemple din viața de zi cu zi. În familie se celebrează sărbători laice și religioase, se celebrează strămoșii și personalitățile religioase. Aici, copilul învață obiceiul de a merge sau nu la biserică, să se roage sau nu, reguli de conduită, sărbători și ceremonii. În familie, copilul își exprimă prima frică de moarte, aici își pune primele întrebări despre spiritualitate, aici se structurează primele reguli de comportament „corect”.

În acest studiu, am acordat atenție și opiniilor părinților cu privire la necesitatea educației morale și religioase a copiilor și tinerilor, instituțiile relevante pentru implementarea acestora și modalitatea de realizare a acestora. Opiniile părinților cu privire la educația morală și religioasă nu pot fi separate de fundalul credințelor lor religioase, practicilor personale și transiterii religioase.

Din mass-media știu cum la școală, imediat după evenimentele din 1989, părinții și profesorii au înlocuit portretele șefului statului cu icoane și au venit cu preoți deschizând anul școlar. Tot în mass-media, vedem cum alți părinți văd libertatea spirituală a copilului ca fiind încălcată (după standarde democratice), pentru că au simboluri ortodoxe în inimă, clase și pentru că primesc doar învățăturile religiei ortodoxe.

Religia, așa cum o reflectă mass-media, apare adesea ca un motiv secular de dispută, ca un loc de confruntare între părinți și școli, ca un spațiu de exprimare a nemulțumirii față de întregul sistem de învățământ. Părinții nu au întotdeauna argumente pentru a contesta o metodă de predare sau alta, un conținut sau altul, o practică sau alta. Totuși, putea vedea cu ușurință că învățăturile religioase sunt predate într-un curs religios și nu cunoștințe generale de religie, o disciplină

spirituală evaluată prin note și calificări, că unele exemple sunt preluate din manuale prost alese, pe care mulți copii și tineri le aleg pentru orele de religie în spirit de grup sau pentru a-și crește media generală.

Sub pretextul orelor de religie, părinții își pot exprima nemulțumirea generală față de neajunsurile sistemului general de învățământ. Acesta este un domeniu în care părinții pot discuta cu școlile despre religie și locul ei important în formarea moral-spirituală a copiilor, pentru a-l păstra la nivel de familie. Așa se explică de ce imaginile de protest apar atât de evidente în mass-media (cu sens pentru expresiile sentimentale și care se concentrează pe forța unei opinii, nu pe generalitatea acesteia), dar nu la nivelul unui studiu științific cantitativ (unde anonimatul este garantat, iar interpretarea se referă la „majoritate” și nu surprinde „intensitate”). De asemenea, acest studiu nu oferă o opinie separată cu privire la această problemă. Remarcăm aici și o puternică predominanță pozitivă în ceea ce privește prezența conținutului religios (în forme directe și indirecte) la nivelul școlii.

Au fost puse întrebări despre acordul privind prezența icoanelor în sălile de clasă și despre notarea copiilor în învățământul religios. Au fost discutate întrebări legate de elementele (mediul și aprecierea copilului) cu care părinții au o relație directă prin procesul de educație și creștere a copilului. Răspunsurile primite au fost foarte pozitive cu privire la aspectele examinate.

La întrebarea: „Credeti că este bine să existe icoane, simboluri religioase în școală/clasă?” își afirmă acordul 82,1% dintre părinții din rural și 74% dintre părinții din urban. Împotriva se afirmă doar 8,3 % din rural și 11,8% din urban.

Mediul	Da	Nu	Nu știu	NonR
Rural	82,1%	8,3%	7,9%	1,6%
Urban	74,0%	11,8%	11,2%	3,0%
Total	77,5%	10,3%	9,8%	2,4%

La nivelul educației din școală, icoanele și simbolurile religioase din clasă fac parte din ceea ce numim „curriculum ascuns”. Aceasta „deoarece simbolurile religioase sunt purtătoare explicite de valori, cu influențe evidente și importante în spațiul școlii” (Irina Horga, „Dimensiuni curriculare ale educației religioase. Aspecte specifice în sistemul de învățământ românesc” – Teză de doctorat, București 2007). Icoana, centrală în clasă, marchează fundamental apartenența religioasă a comunității educative (copii, profesori, părinți) pe tot parcursul procesului educativ și nu doar la ora de religie.

Problema „acceptării” se pune atunci când este vorba de elemente impuse din exterior.

„Curriculum-ul ascuns” apare în raport cu conținutul educațional care se manifestă indirect în cadrul școlii. În ceea ce privește imaginea icoanelor din școală, o posibilă explicație ar putea fi inițiativa comunității de a-și însuși unele facilități cu logo-ul acesteia (cum ar fi un sigiliu, precum o semnătură pe proprietate). Aceasta arată că societatea are puterea de a adapta instituțiile pe care le consideră proprii. Această putere este mai evidentă în cazul unei instituții de învățământ care este angajată în educația copiilor și adolescenților din această societate. Astfel, prezența simbolurilor religioase în școală este venită din comunitate (aceasta nu este o impunere a școlii asupra comunității, ci invers). Acest lucru explică și de ce părinții (ca membri ai societății) au o atitudine mai pozitivă față de ele (spre deosebire de profesori și elevi). În același mod, înțelegem și de ce acolo unde este mai multă forță și unitate a societății (la sate), procentele cresc.

Puterea unei societăți se arată și în capacitatea sa de a-și afirma convingerile, de a-și marca teritoriul și de a se conforma oricăror instituții tolerate în „vatră”. În cadrul societății se aplică legea majorității, tradiția și într-o oarecare măsură legea ecumenismului și toleranței în diversitate (legi specifice marilor societăți care nu au o istorie lungă și omogenă). De pildă, acolo unde există o

religie majoritară (așa cum este și România): „în țările cu o religie majoritară (care, de cele mai multe ori, este considerată un element important în definirea națiunii), există în prezent dezbateri controversate privind prezența simbolurilor religioase în școlile publice, fie a celor specifice confesiunii majoritare, fie a celor specifice altor religii decât cele creștine”⁴¹³. Aceste dezbateri apar tocmai pe fondul disputei dintre stat și comunitate și doar prin intermediul mass-media care au instrumentele necesare pentru redarea intensității unei opinii⁴¹⁴. La nivelul studiului statistic poate fi exprimat doar punctul de vedere al majorității (care în această dezbaterie este o viziune unilaterală asupra societății). De exemplu, în studiul actual, doar 10,3% dintre respondenți și-au exprimat o opinie împotriva prezenței icoanelor în școli. Acesta este un procent care reprezintă o minoritate și nu face altceva decât să sublinieze majoritatea de 77,5%. Dar printre 10,3% sunt oameni supărați care simt că drepturile și libertățile lor au fost încălcate și pot ridica un subiect de discuție bazat pe drepturile fundamentale. Aceasta este o situație în care opinia acestei minorități este importantă.

Părinții (în calitate de reprezentanți ai comunității) sunt pe deplin de acord cu afișarea simbolurilor religioase în școli, văzându-le poate, ca repere prin care școala devine o parte a extinderii casei individuale. Aceasta este o altă „cameră” din casa comunității care este accesibilă copiilor. Fără o astfel de conștientizare, școlilor le va fi foarte greu să își îndeplinească funcția educațională (de schimbare) pentru copii și tineri. Școala va experimenta o mai mare reticență din partea comunității, deoarece va fi văzută ca o instituție prea intruzivă (schimbarea copiilor înșiși, viitorul unei comunități, nu este ceva prea ușor de acceptat pentru ea). Tocmai pe acest fond, în ceea ce privește necesitatea ca două instituții de învățământ să coexiste, școlile ajung să dedice un rol aproape exclusiv formării intelectuale și comunitare (sau familiale) sau formării morale. În acest context, nu este de mirare că apar dispute între părinți și școli în domeniul religiei (să

⁴¹³ I. HORGA, Idem.

⁴¹⁴ I.S.E., „Educația informală și mass-media”, 2004.

spunem, printre altele, formarea spirituală și morală). Dar această oră pare a fi și un loc de reconciliere, un spațiu în care familiile se simt reprezentate și sprijinite de școală.

În concluzie, prezența icoanelor în școli pare firească ca prelungire a căminului creștin, ca reprezentare instituțională a unei comunități creștine. Este comunitatea care determină tipul de religie pentru majoritatea familiilor. În acest context, școala, ca reprezentant instituțional al comunității, are implicit elementele sale caracteristice, inclusiv religioase. O problemă apare doar în ceea ce privește școlile ca instituții de stat. În condițiile unei țări laice în care libertatea de a alege religia este garantată, afișarea icoanelor în școli prezintă o contradicție: școala se pretinde a fi, pe de o parte, laică, iar pe de altă parte, devine confesională prin obligația predării religiei, urmarea sărbătorilor religioase sau prin stabilirea de simboluri în școli.

La școală, copiii au un cadru de referință legat de programa formală. Cu toate acestea, părinții sunt expuși în principal la elemente ale „curriculum-ului ascuns”, cu mediul școlar, cu organizarea și programa școlii. Ei trebuie să se ocupe de efectele judecării copiilor după note și diplome și de aranjarea ierarhică a copilului în clasă. Acesta este motivul pentru care părinții reacționează mai mult la factorii care țin de aceste aspecte și mai puțin la curriculum-ul declarat (în programele și planurile educaționale), metodele didactice și stilul de predare.

Chiar și atunci când școala apare ca o extensie a familiei și a comunității, în mintea părinților, școala are încă amprente specifice care ajută la personalizarea acesteia. Una dintre ele este evaluarea (prin note sau calificative). Evaluarea este un plan de comunicare familie-școală care aduce beneficii pe ambele paliere. Familia nu simte că poziția sa este amenințată, deoarece școala, prin evaluare, se menține într-un obiectiv (neemoțional) și format intelectual (nu încalcă câmpul vizual și astfel ajută la mândria moral-spirituală a familiei). Școlile folosesc, de asemenea, evaluarea pentru a motiva învățarea, o practică care reduce efortul de a stimula, de a trezi interesul și de a găsi modalități de motivare

intrinseci. Așa se face că materiile care, în principiu, nu pot fi evaluate într-un sistem tradițional, cum ar fi religia (nu se poate judeca cât de religios este cineva), în cele din urmă se consideră o disciplină școlară, presupun și notarea, chiar dacă aceasta este o temă forțată.

La întrebarea: „După părerea dvs., ar trebui să se dea note la religie?” 58,7 % sunt de acord cu notarea la religie și doar 29,3 % sunt împotriva.

În ceea ce privește problema judecării în clasele religioase, în mass-media societății românești contemporane au apărut conflicte grave. Deși argumentele laice au sens, deoarece majoritatea nu sunt laice, aceste opinii disputate nu par să conteze. Cu toate acestea, la nivelul studiului nostru, atitudinile generale ale părinților au fost ponderate pozitiv față de a vedea religia ca un „obiect de educație” (predat, evaluat și notat).

Consimțământul părinților de a nota elevii în timpul conversiei reflectă și punctul de vedere al școlii, cu anumite repere din care este greu să ieși. La școală se evaluează cunoștințele și orice activitate care se desfășoară acolo, indiferent de natura ei, își justifică prezența în această instituție dacă acționează ca obiect al cercetării.

Cu toate acestea, există și destul de mulți părinți (29,3%) porniți împotriva etichetării religioase. Ei semnalează o inconsecvență între conținutul specific și încercările de intelectualizare. Asta arată că religia este impusă în regulile școlii fiind astfel nepotrivită pentru ei.

Cu evaluare sau nu, majoritatea părinților susțin predarea religiei în școli. Acest lucru este firesc pentru că prin religie, părinții se simt reprezentați și sprijiniți de școală în educația lor.

La întrebarea: „Sunteți de acord cu predarea religiei în școală?” și-au exprimat acordul 92,5% dintre părinții respondenți din urban și 88% din rural. Împotriva sunt doar 3,2% din rural și 7,3% din urban.

Este clar că părinții au nevoie de această deschidere a școlii către comunitate, către un alt mod de educație la școală. Este un context care susține

ipoteza că acești tineri, de aproape 30 de ani, nu sunt de acord cu notarea la religie, de fapt își exprimă nemulțumirea față de modul în care se face predarea și evaluarea în școli.

Opiniile cu privire la durata, în timpul școlii, a instruirii religioase, întăresc un puternic consens cu privire la prezența acesteia în școli. Din toți părinții chestionați, 70,2% au spus că religia ar trebui predată în timpul școlii și doar 2,7% au spus că religia nu trebuie predată deloc.

<i>Predarea religiei la școală</i>	
pe toată perioada școlarității (în clasele I – XII/XIII)	70,2%
doar în perioada școlarității obligatorii (în clasele I - X)	17,3%
în învățământul primar (în clasele I – IV)	5,8%
mai puțin de patru ani, numai în anumiți ani de studiu	1,9%
deloc	2,7%
nonR	2,1%
total	100,0%

Dintre respondenți, 5,5% au fost în dezacord cu predarea religiei în școli, iar 2,7% au spus că religia nu trebuie predată deloc.

Având în vedere această atitudine a părinților (a comunității) față de predarea religioasă, școala, care nu este străină de a înțelege această atitudine, se simte impulsionată către o deschidere mare pentru domeniul religios. Ca atare, reiese că religia se predă mai mult decât alte discipline (de ex., fizică, chimie, filozofie, educație civică etc.): 1 oră/săptămână timp de 10 ani (în timpul programului de învățământ). Eventual prin religie, școala speră la reconcilierea cu familia și comunitatea (pe care o reprezintă, dar cu comunicare efectivă adesea la nivelul unei aspirații permanente).

Aceste opinii întăresc ideea „necesității” de a preda religia în școli, unde părinții au opinii destul de asemănătoare. Opiniile încep să fie mai nuanțate când

vine vorba de modul în care este predată religia. Așadar, când au fost întrebați pe ce ar trebui să se concentreze lecția de religie, părinții au dat următoarele răspunsuri:

- cunoștințe despre religia / confesiunea căreia îi aparține copilul dvs. (38,9%);

- cunoștințe de istoria religiilor (22,1%);

- comportamentul moral-religios (40,1%);

- fără opinie (nu știu, 2,4%).

Procentul părinților care doreau o educație intelectuală religioasă (cu accent pe cunoaștere) a fost similar cu procentul părinților care doreau o educație confesională (38,9 în loc de 40,1%). Un procent ceva mai mic (22,1%) sunt reprezentați de părinții care doresc o abordare intelectual-ecumenică, cu deschidere culturală. Oricum, putem vedea că aici părerile sunt echilibrate. Ei își exprimă părerile cu privire la modul în care doresc ca religia să fie structurată în școli: unii își doresc religia în sala de clasă, ocazional (intelectuală), iar alții o doresc ca suport pentru sprijinirea funcției educaționale a familiei (pentru formarea eticii și comportamentului religios).

Când părinții sunt puși în situația de a remarca o contribuție specifică a orei de religie la educația copilului lor, opiniile devin și mai nuanțate.

<i>În cazul copilului dvs., lecțiile de religie de la școală au contribuit la:</i>						
RURAL	Mult	Potrivit	Puțin	Deloc	Nu știu	NonR
1) întărirea credinței în Dumnezeu	61,5%	25,8%	2,8%	0,8%	0,8%	8,3%
2) dezvoltarea unei conduite orale	46,0%	31,3%	5,6%	1,6%	4,4%	11,1%
3) dobândirea unor cunoștințe despre religie	66,3%	17,1%	2,8%	1,2%	0,4%	12,3%
4) încurajarea practicilor religioase	39,3%	25,8%	12,3%	3,6%	4,0%	15,1%
URBAN	Mult	Potrivit	Puțin	Deloc	Nu știu	NonR
1) întărirea credinței în Dumnezeu	40,5%	30,2%	11,2%	5,1%	2,1%	10,9%
2) dezvoltarea unei conduite morale	39,9%	32,6%	10,3%	3,6%	2,7%	10,9%

3) dobândirea unor cunoștințe despre religie	44,1%	32,0%	8,8%	1,8%	0,9%	12,4%
4) încurajarea practicilor religioase	21,5%	26,6%	20,2%	8,5%	4,8%	18,4%

Părinții din mediul rural raportează, într-un procent mai mare decât în mediul urban, o influență pozitivă a religiei asupra educației copiilor lor. Se poate observa că, atât în mediul rural, cât și în cel urban, cel mai mare procent se datorează „cunoștințelor religioase îmbunătățite”, așadar, informarea. Acest lucru este mai în concordanță cu abordarea seculară a religiei în școli.

Pe de altă parte, mulți părinți consideră școala un rol important în formarea moral-religioasă, ca de altfel și continuarea educației în familie.

O contradicție clară se găsește în faptul că părinții sunt în totalitate responsabili de formarea spirituală a copiilor lor, dar, în același timp, doresc ca școala să participe la formarea moral-religioasă a elevilor lor. În plus, putem vedea o proiecție a părinților în care creșterea religioasă este atât laică, cât și sectantă. Sunt doar contradicții superficiale, deoarece părinții menționează două realități complementare: au nevoie de prioritate în materie de educație moral-spirituală, dar au nevoie și de sprijinul familiei iar prin școală se simt reprezentați la nivelul lor (prin religie). Nevoia părinților de sprijin educațional crește pe măsură ce coeziunea comunității de sprijin scade. Prin școală, părinții își doresc să fie aliați, interlocutori și sprijin pentru continuarea procesului educațional în familie.

În acest context, religia pare să fie privită de părinți ca o oportunitate de a deschide o școală de familie și, prin urmare, o educație mai în concordanță cu nevoile spiritual-morale, decât cu structura personalității umane.

În raport cu observațiile asupra influențelor pe care le are religia predată în școală asupra educației copilului, părinții sunt întrebați și asupra scopului acesteia.

Astfel, întrebați despre utilitatea predării religiei în raport cu formarea morală a copiilor, opțiunile de răspuns ale părinților s-au distribuit astfel:

- predarea religiei în școală este folositoare pentru formarea morală a tuturor copiilor: 80,1%;
- este folositoare pentru educația morală a unora dintre copii: 13,4%;
- este inutilă în raport cu educația morală: 2,1%;
- fără opinie: 4,5%.

Prin răspunsurile lor, părinții elevilor arată locul și rolul religiei în școli, în raport cu formarea morală a majorității copiilor. Părerile părinților sunt mai puțin nuanțate și sigure: la prima întrebare sunt deschiși unei abordări intelectualiste (prin cunoaștere), în timp ce în aceasta reafirmă importanța religiei în formarea morală a copiilor.

În ceea ce privește așteptarea unui sprijin în creșterea moral-spirituală a copilului, părinții au declarat că sunt destul de mulțumiți. De aici întrebarea: „Ceea ce învață copilul la religie vine în contradicție cu ceea ce îl învățați dvs.??”, răspunsul cel mai frecvent este „niciodată” (48,7%). Pentru celelalte opțiuni de răspuns, am observat o pondere ușor similară. De asemenea, putem observa că mulți părinți din mediul rural raportează că percep adesea conflicte între ei și școală pe probleme religioase (19,8%, față de 8,2% în zona urbană), și mai puțini (din aceeași regiune) spun niciodată (44,4% față de 52%). Unele procente pot indica așteptări mai mari ale orelor de religie în zonele rurale, comparativ cu așteptările părinților din mediul urban.

<i>Ceea ce învață copilul la religie vine în contradicție cu ceea ce îl învățați dvs.?</i>	Rural	Urban	Total
Adesea	19,8%	8,2%	13,2%
Uneori	12,7%	12,7%	12,7%
Rareori	12,7%	12,1%	12,3%
Niciodată	44,4%	52,0%	48,7%
Nu știu	8,7%	12,1%	10,6%
NonR	1,6%	3,0%	2,4%
	100,0%	100,0%	100,0%

În mediul rural, unde ponderea religiei este mai mare și cerințele școlare sunt mai complexe, așteptările de sprijin sunt mai conștientizate.

La întrebarea „Cui i se datorează opțiunea copilului de a studia religia în școală?”, cele mai frecvente răspunsuri (atât urbane, cât și rurale) au fost ca copiii să facă propriile alegeri. Totuși, părinții își asumă într-un procent de 23,8%, decizia și 17,2%, o atribuie școlii (profesorului).

<i>Cui i se datorează opțiunea copilului de a studia religia în școală?</i>	Rural	Urban	Total
Lui însuși, el a decis	50,8%	47,1%	48,7%
Nouă, părinților care am optat pentru el	24,6%	23,3%	23,8%
Bunicilor sau altor rude	0,4%	0,6%	0,5%
Profesorilor de la școală	15,9%	18,1%	17,2%
Nu știu	6,7%	7,3%	7,0%
NonR	1,6%	3,6%	2,7%
	100,0%	100,0%	100,0%

În mare măsură (cu un procent de aproximativ 50%), copilul își asumă (în opinia părinților) să participe (sau nu) la lecții de religie. Atitudinea unui copil față de religie nu poate fi influențată decât de creșterea familiei sale și de atitudinea generală a comunității în care trăiește (sat sau oraș). Astfel, se poate

spune că alegerile tinerilor reflectă părerile educaționale ale familiei și ale comunității în general asupra problemei reverenței și respectului în școli.

Un procent considerabil de părinți (aproximativ 23%) raportează o situație în care iau propriile decizii pentru copilul lor, copilul nemaifiind tânăr (aproximativ 16 ani). Dacă părinții (atât din mediul rural, cât și din mediul urban) au aprobat o alegere personală pe care au făcut-o în numele copilului lor adolescent, înseamnă că un subiect influent și relevant este referitor la persoana despre care se discută. Părinții iau decizii personale pentru copiii lor pentru că nu au încredere în deciziile copiilor lor. Aceasta reflectă percepția percepută (deși latentă) a unei fisuri în participarea la educație. Acest procent indică intensitatea opiniei părinților cu privire la predarea religiei în școli.

Există și un procent de părinți (17,2%) care sunt indiferenți la acest subiect. Ei sunt cei care cred că această decizie este influențată chiar de școală, prin profesorii ei.

Astfel, ei văd religia ca un fel de disciplină opțională, copilul alegând sau nu în funcție de capacitatea profesorului de a face atractivă prezentarea subiectului. Acesta este motivul pentru care această decizie poate fi luată de școală (furnizorul programului educațional) și nu intern, de către copil sau părinte (beneficiarul programului educațional).

În concluzie, pe tot parcursul studiului, această rată a „indiferențelor” a fost destul de proeminentă. Pe de altă parte, există o puternică atitudine afirmativă a părinților față de învățarea religiei în școli. Părinții, care sunt în primul rând religioși, nu pot critica religia la școală pentru că o asociază cu credința lor și o văd ca pe un sacrificiu de sine. Astfel, procentul de religie coincide cu procentul care se exprimă auto-pozitiv față de predarea religiei în școli. O contradicție evidentă se găsește în ceea ce privește afirmația pozitivă privind evaluarea în procesul religios și predarea intelectuală a religiei (formarea în cunoaștere). Dacă părinții nu doresc educație laică, nu există niciun motiv pentru care aceștia să-și dorească evaluare și îndrumare intelectuală. Contradicția este însă justificată prin

asocierea, prin învățăturile religiei, a trăsăturilor unor instituții structural diferite: familia, Biserica și Statul.

Un alt aspect care a reieșit din acest studiu are legătură cu faptul că părinții au așteptări personale puternice pentru orele de religie. Ei simt responsabilitatea pentru creșterea morală și spirituală a copiilor lor, iar în ceea ce privește „ispitele” contemporane, această responsabilitate cântărește și mai mult. De asemenea, părinții nu au o structură comunitară care să-i ajute în acest sens și de aceea caută ajutor de la școală. Dacă școala se ferește de această îndatorire și acordă în mod explicit importanță educației intelectuale, singurul loc în care părinții pot găsi sprijin este în sala de clasă religioasă. Din acest punct de vedere, școala în sine pare deschisă familiilor și familiile încep să aibă așteptări.

Ora de religie, pe lângă ceea ce este cu adevărat, susține așteptările părinților și ale comunității în general, este un loc de a face declarații și nemulțumiri cu privire la problemele și necazurile sistemului de învățământ. De exemplu, insistând asupra necesității orelor religioase confesionale, părinții încearcă și ei să ofere o adaptare la școală într-un mod propriu structurat. Astfel, această oră de religie ajunge să golească sentimentul general al părinților față de școală, oferindu-le speranța unei recompense și posibilitatea de a-și forma așteptări pentru ei. Clasa de religie a apărut ca un tribut adus stresului parental și ca o potențială îmbunătățire a sistemului de învățământ (confruntat cu multe solicitări de modernizare și democratizare).

Deși la nivel social procesul religios seamănă cu un „măr al discordiei”, în studiul de față este clar că există o mare așteptare de „armonie” din partea părinților și a școlii. Așteptările sunt multe, mari și nu întotdeauna conștiente. Prin ora de religie, profesorul reușește să construiască o punte cu familia.

III.7. Biserica: acțiuni în educația religio-morală

Din punct de vedere sociologic, Biserica manifestă la nivel analitic structuralist-funcționalist, o instituție socială cu caracteristici specifice, doctrinare complexe - în același timp ontologice, epistemologice, doctrinare, neurologice și etice (preoție, norme și simboluri, referire la o structură spațiu-timp adecvată etc.). Acestea sunt date de satisfacerea nevoilor religioase ale membrilor societății și îndeplinirea unei funcții pentru întregul organism social - ca lege a integrării și coeziunii. Din punct de vedere al unei sociologii calitative, Biserica se definește prin accentuarea caracterului unei comunități de oameni care împărtășesc aceeași credință religioasă și ai căror participanți sunt cu toții angajați într-o practică religioasă, în general, prin acceptarea aceleiași credințe.

Orice abordare a fenomenelor religioase, indiferent de poziție, trebuie să țină cont de însăși specificul acestui domeniu existențial și să urmărească abordarea „realității religioase” inclusiv din perspectiva logicii religiei. Acest fenomen, ca dimensiune, nu poate fi convertit în altceva decât ca o „realitate” socială sau psihologică. De exemplu, marele istoric al religiei, Mircea Eliade, ne-a avertizat că pentru a raporta corect orice atinge domeniul sacru (inclusiv conduita religioasă a unora dintre cei mai hotărâți), trebuie suspendate - măcar temporar - presupunerile despre etnicitatea, caracterizarea cercetătorului modern (extragând mai mult sau mai puțin „pozitivism”) și aplicarea unor metode și atitudini participative și etnografice prin care această lume „complet diferită” („ganz andere”) este privită în primul rând din interior. De aceea este important să adăugăm acestor „definiții” înțelegerea pe care o au credincioșii înșiși, că Biserica este o comunitate divino-umană în care prezența și implicarea divinității este deosebit de importantă și creează un dinamism și o construcție între dimensiunea pământească și dimensiunea supranaturală.

Privind lucrurile din acest unghi, vom înțelege că pentru Biserică, dimensiunea educațională, după logica internă a religiei, nu este o dimensiune

distinctă și explicită, adică Biserica, în principiu, după caracteristica logică tradițională, nu include neapărat un „nivel” specializat în funcția educațională. Problema fundamentală, care derivă direct din logica constitutivă a Bisericii, nu este de natură laică și umană, ci a excelenței unei ordini teologice (pentru mântuirea indivizilor, prin mod unificator, cu realitatea transcendentă a unei ordini individuale), iar educația este integrată organic și tacit în misiunea centrală a acestei adevărate religii. Pe de altă parte, se poate afirma în mod paradoxal că Biserica este preocupată doar – de unul sau mai mulți dintre credincioși și potențiali adepți ai săi, indiferent de vârsta sau statutul lor – de educație, religie, dacă înțelegem educația în sensul cel mai larg adică transmitere și influență asupra personalității. Ceea ce vrem să spunem este că, în principiu, cel puțin, Biserica educă prin însăși natura sa, dar că educația ei este destul de latentă și corespunde scopurilor și orientărilor sale permanente. După cum a scris Albert Kriekemans în 1976, „Biserica are ca sarcină de a educa umanitatea întreagă pentru a o face demnă de viața supranaturală”⁴¹⁵.

În ceea ce privește educația morală, trebuie menționat în primul rând că, pentru Biserică, etica religioasă este de o cu totul altă natură și este subordonată altor scopuri decât orice altă formă de morală seculară. Etica religioasă se bazează pe transcendență și se manifestă, omului încredințat unei credințe, ca doar un mijloc de împlinire a destinului schimbător destinat omului de către Divinitate. Prin urmare, etica religioasă nu are dreptul să se refere, chiar dacă se poate suprapune cu acestea, la valorile umane intrinseci și autonome, întrucât nu urmărește organizarea și reglarea armonioasă a conviețuirii între indivizi și între culturi, precum și moralul, autosuficiența sau performanța socială a indivizilor. În plus, cel puțin pentru etica creștină centrală, omul este văzut ca o persoană care se remarcă ca o persoană a cărei natură este definită în mod necesar în raport cu Dumnezeu (ca Persoană) și, prin urmare, cu semenii săi, în timp ce moralitatea

⁴¹⁵ C-tin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*. Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 150.

seculară este în esență impersonală/supraomenească sau redusă la arbitrarul subiectiv al alegerilor axiomatice individuale.

Ca „comunitate de oameni” care se învâрте în jurul realităților eterne și lui Dumnezeu, Biserica nu absolutizează rigid niciun principiu moral autonom, nu cultivă virtutea ca scop în sine, dar este și independentă de rațiunea utilitaristă sau unei instanțe impersonale - socială, juridică, politică sau ideologică. Morala Bisericii este mai presus de toate terapeutică și eliberatoare, vizând restaurarea și regenerarea omului prin mijloace care depind nu numai de propria voință, ci și-l implică în toate privințele. Morala Bisericii este dinamică și flexibilă, nu relativistă și fluidă, nu în slujba dorințelor abstracte sau utopice, ci preocupată tocmai de sublimarea și bunăstarea omului, dar aceasta nu poate fi despărțită de relația cu Dumnezeu ci se realizează doar în comuniune cu El și cu semenii Săi.

Prin ce anume educă Biserica? În primul rând prin simțul religiei în sine asumat și transmis în adunările comunitare, dar și în relația cu Dumnezeu, prin ceea ce Rudolf Otto numea „mysterium fascinans” și „mysterium tremendum”. Se vorbește despre puterea deosebită de modelare a personalității pe care o deține uimirea religiei în fața unei realități practic necunoscute, un „mister” dar în prezent, unul „de nespus”, îngrijorător, în fața unui „etern” încântat de existența sa: „Ceremoniile religioase adună oamenii la un loc, le creează sentimentul unei apartenențe, îi solidarizează și îi întărește într-un mod specific. Toți oamenii devin egali și se simt solidari. (...) Sentimentul religios nu mai este o trăire personală, insulară, ci se difuzează înspre ceilalți. El se răspândește, trece de la un individ la altul, sprijinindu-se pe confidență, dar căutând și martori. Nu mă simt pe deplin mulțumit dacă celălalt nu a ajuns la aceeași bucurie sufletească”⁴¹⁶.

Apoi Biserica educă prin ceea ce filosoful și pedagogul interbelic Vasile Băncilă a conceptualizat ca fiind „duhul sărbătorii”, ca „împărtășire comună din același sens”⁴¹⁷. Și Constantin Cucoș descrie: „Există întotdeauna un moment

⁴¹⁶ Idem, p. 151.

⁴¹⁷ V. BĂNCILĂ, *Duhul sărbătorii*, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 56.

inițial, un sistem de referință prim la care ne raportăm neîncetat. Divinitatea se „înomeneste”, iar omul se „îndumnezeiește”, în acest transfer spiritual bidirecțional, sui generis. Cinstim sărbătorile Domnești, raportându-ne la faptele Mântuitorului, pentru a fi mai atenți la faptele noastre. Îi serbăm pe marii sfinți, serbăm trăitori, făptuitori, pentru a ne regăsi în ei sau pentru a face la fel ca ei. (...) În timpul unei ceremonii religioase, participantul nu este un simplu spectator, ci devine un făuritor și autor al actului sacru. El nu rămâne exterior ceremonialului, ci se implică în el prin întregul său comportament... (...) Ritualul sacru are o valoare inițiativă, formativă. Persoana care participă la acest act dobândește un statut aparte: atributele Divinității se răspândesc în subiectivitatea ce se deschide Ei. (...) Se derulează o educație implicită, cu reverberații adânci, nebănuite, în personalitatea celor care iau parte la ritual. Spectatorul participă și este angajat într-un scenariu educativ subtil, dar decisiv”.⁴¹⁸

În al treilea rând, persoana care îndeplinește funcția preoțească are un rol esențial de jucat în educația religioasă a celor pe care îi slujește, în primul rând prin exemplul personal, dar și prin propriile cunoștințe și priceperi (nu doar teologie, ci și pedagogie psihologică) și prin experiența sa spirituală, susținută prin predici, cateheză, cursuri și alte mijloace pastorale. În fine și mai presus de toate, educația religioasă are loc prin contact direct sau mediat cu textele sacre, care în esență au un mare potențial educațional.

Sociologii au evidențiat de multă vreme fenomenul modern tipizat de reversiunea socială a instituțiilor ecleziastice, adică discreditul și privilegiul deținut de secole ca pilon de susținere central, o axă fundamentală a influenței sociale. Este interesant de știut care este rolul, ponderea și eficacitatea unui așezământ religios excelent, cel puțin în raport cu tinerii înscriși în sistemul de învățământ obligatoriu și cu părinții acestora, într-o societate implicată și în țara noastră de mult timp.

⁴¹⁸ C-tin CUCOȘ, *op. cit.*, pp. 151-152.

Acest studiu se concentrează în principal pe radiografia educației morale și religioase în sistemul actual de învățământ românesc. Deși, atunci când vorbim de sistemul de învățământ, școala este prima instituție menționată, însă analiza nu poate ignora interacțiunea școlii cu alți actori ai societății, în mare măsură sau mai puțin, contribuind la educația moral-religioasă. În special, ne interesează să investigăm, mai ales din perspectiva elevilor incluși în eșantion, relația acestora cu Biserica căreia îi aparțin, precum și înțelegerea nivelurilor și formelor influenței acesteia asupra comportamentului, convingerilor și alegerilor elevilor.

Din acest cadru, prin construirea chestionarului și apoi, prin analiza răspunsurilor primite de la elevi, am încercat să știm în ce măsură Biserica ar putea fi considerată una dintre contribuțiile importante legată de dezvoltarea etic-religioasă a tinerilor.

Astfel, la întrebarea privind estimarea amplitudinii influenței pozitive a educației religioase primite de la șase instituții de învățământ (fiind reprezentați agenți ai educației de toate tipurile: formală, nonformală și informală), următoarele răspunsuri au avut succes:

Influența surselor de educație	Mult	Potrivit	Puțin	Deloc	Nu știu	NonR	Medie
1) familie	57,9%	29,4%	5,7%	1,7%	2,2%	3,1%	2,457
2) școală	32,1%	41,7%	13,5%	4,4%	1,9%	6,3%	2,063
3) biserică	53,9%	20,8%	11,5%	3,8%	2,6%	7,4%	2,319
4) mass-media (Tv, radio, cărți, ziare etc).	4,6%	13,4%	34,4%	26,1%	8,4%	13,1%	0,863
5) asociații, ONG-uri	3,2%	8,4%	18,3%	36,8%	19,5%	13,9%	0,517
6) prieteni	8,0%	15,7%	26,9%	20,6%	9,0%	19,7%	1,027

Răspunsurile elevilor au evidențiat rolul familiei ca principală sursă de educație religioasă eficientă, un procent foarte mare (mai mult de jumătate dintre elevi, 57,9%) evaluând-o ca fiind afectată „foarte mult” de educația religioasă

primită în familie, în timp ce variațiile „puțin” sau „deloc” - legate de familie - au fost de doar 7,4%.

Cele mai apropiate scoruri înregistrate și în ceea ce privește mesajele religioase bune primite sunt de la excelența fracțiunii religioase, agentul specific care transmite acest tip de mesaj, Biserica. 53,9% dintre subiecți au indicat un grad puternic de eficacitate al Bisericii ca surrogat al educației religioase, totuși, comparativ cu familiile, proporția celor al căror comportament a fost afectat prin ea este „puțin” (11,5%) sau „deloc” (3,8%).

Școlile s-au clasat pe locul al treilea ca având o influență pozitivă asupra comportamentului religios al elevilor, doar 32,1% dintre respondenți spunând că au fost „foarte afectați”, dar că un procent mai mare (41, 7%) apreciază influența medie a agentului reprezentativ al educației formale. Proporția subiecților care au obținut scoruri la școală pe partea „scăzută” a scalei („puțin” sau „deloc”) nu a diferit semnificativ de procentul de elevi care au obținut același punctaj negativ pe scară.

Dacă luăm în considerare răspunsurile favorabile (multe și potrivite), efectul benefic al familiei este de până la 87,3%, cel al Bisericii este de 74,7% și al mediului școlar este de 73,8%. Din aceasta se poate presupune că, în timp ce familia și Biserica tind să exercite o influență puternică, școala contribuie într-o măsură mai mică la influența benefică asupra comportamentului elevilor prin studiul religios. Procentul obținut pentru opțiunea „corespunzătoare” evidențiază potențialul și (doar) o funcție compensatorie parțială pe care o va îndeplini învățământul religios în școli pentru elevii care nu sunt educați religios în familie și/sau Biserică.

Faptul că Biserica și școala obțin scoruri totale aproape identice în partea de facilitare a scalei și că ponderile mărimii efectului sunt inverse, ne permite să afirmăm că rolurile celor două instituții formale sunt complementare în ceea ce privește educația moral-religioasă care are un efect benefic asupra elevilor.

La mare distanță de autoritățile de mai sus, studenții pun bine preț pe prieteni (8% mult + 15,7% potrivit), mass-media (4,6 multe + 13,4% potrivite) și asociații (3,2% multe + potrivit 8,4%). În ceea ce privește acești agenți, scorurile obținute sunt foarte mici, de fapt, aceste trei canale informale și non-formale de influență exercitând, din punct de vedere religios, o influență foarte slabă, nesemnificativă, sau poate chiar negativă, modul în care întrebarea este formulată („În ce măsură este comportamentul tău afectat în bine...”) nu permite o distincție precisă între aceste două ipoteze de lucru. Cert este încă că familia și Biserica sunt factorii determinanți în formarea religiei, iar școala este un supliment necesar, cu puțin efect, dar care nu poate fi ignorat.

Analizând criteriul mediului de reședință a familiei, constatăm că studenții din mediul rural o apreciază ușor mai sus din cauza influenței benefice a tuturor instituțiilor de învățământ menționate în această secțiune. În plus, chiar dacă proporția celor care au ales opțiuni „înalte” pe scară (mulți sau adecvate) nu a fost întotdeauna diferită semnificativ, în rândul elevilor care locuiesc în mediul rural, înclinația de a alege răspunsul asupra influenței benefice a educației religioase primite va crește. Astfel, deși cumulate, variațiile „pozitive” ale acelor răspunsuri conduc la rezultate similare în aprecierea influenței benefice a familiei (87-88%), 63,2% dintre elevii din familiile rurale au ales să ia în considerare influența puternică, comparativ cu cei în oraș, care au ales doar 52,9%.

	Mult		Potrivit		Puțin		Deloc		Nu știu		NonR		Medie	
	rural	urban	rural	urban	rural	urban	rural	urban	rural	urban	rural	urban	rural	urban
1	63,2	52,9	25,5	34,2	4,3	6,8	1,0	2,4	2,1	2,4	3,9	1,3	2,547	2,370
2	36,6	28,1	40,9	42,9	10,8	17,2	3,1	6,3	2,0	2,1	6,7	3,4	2,169	1,938
3	58,6	50,2	18,7	23,6	9,4	14,4	2,6	5,3	2,2	3,1	8,6	3,3	2,432	2,197
4	5,0	4,3	13,3	13,8	35,2	34,8	21,6	31,8	7,4	9,2	17,5	6,2	0,931	0,800
5	3,8	2,5	8,6	8,1	19,4	18,1	31,4	44,7	19,1	19,3	17,8	7,2	0,583	0,453

6	9,7	6,4	15,7	15,7	25,0	29,6	16,8	25,2	8,4	10,4	24,4	12,6	1,130	0,919
---	-----	-----	------	------	------	------	------	------	-----	------	------	------	-------	-------

În continuare, 36,6% dintre elevii din mediul rural au primit o influență pozitivă puternică de la școală și 58,6% de la Biserică, în timp ce doar 28,1% și, respectiv, 50,2% dintre copiii crescuți în mediul urban au o influență pozitivă. Iar dintre aceste variante de răspuns, proporția celor care au ales să evalueze efectele instituțiilor de învățământ menționate mai sus ca fiind moderat favorabile a fost ușor crescută în rândul tinerilor. De asemenea, menționăm că elevii părinților care locuiesc în mediul urban obțin valori la capătul inferior al scalei, similar elevilor din mediul rural în extrema pozitivă. În consecință, valoarea copiilor care nu se consideră influențați pentru un scop mai bun este constant și semnificativ mai mare decât a copiilor crescuți în mediul urban.

La itemul care a urmărit modalitățile prin care tinerii consideră că au fost influențați de Biserică în educația moral religioasă s-au primit următoarele răspunsuri:

- 1.prin slujbe religioase (60,5%);
- 2.prin învățătura de credință (68,1%);
- 3.prin exemplul personal al preotului (19,3%);
- 4.prin programe educative (școala de catehizare, școala de duminică) - 13,7%;
- 5.prin acțiuni de asistență socială/caritate -12,2%;
- 6.nu este cazul - 7,5%;
- 7.altele - 1,1%.

Contribuția Bisericii la educația lor moral-religioasă este foarte apreciată de studenți, identificată prin predarea credinței (68,1%) și prin serviciile religioase (60,5%). În opinia elevilor, putem afirma că educația moral-religioasă se sprijină pe pilonii cunoașterii învățăturilor și experiențelor religioase. La mare distanță urmează exemplul personal al preotului (19,3%), programele

educaționale ale Bisericii (13,7%) și activitățile caritabile/de ajutor social (12,2%). 7,5% dintre subiecți au răspuns că nu au fost afectați de biserică în niciun fel.

		1	2	3	4	5	6	7
Mediu	Rural	63,8%	72,9%	25,7%	16,7%	11,6%	4,8%	1,1%
familie	Urban	58,3%	63,8%	14,2%	11,0%	13,0%	10,5%	1,2%
Virsta	sub 15	86,0%	74,4%	58,1%	9,3%	37,2%	4,7%	0,0%
	15-16	59,5%	67,3%	23,4%	14,1%	12,3%	6,3%	0,9%
	17-18	60,8%	68,2%	17,3%	14,0%	11,9%	8,2%	1,2%
Gen	masculin	53,8%	63,1%	21,0%	12,3%	9,0%	10,9%	1,1%
	feminin	66,0%	71,8%	19,1%	15,1%	14,9%	5,2%	1,2%
	Total	60,5%	68,1%	19,3%	13,7%	12,2%	7,5%	1,1%

Răspunsurile elevilor din familiile rurale s-au adăugat la educația morală și religioasă a Bisericii, atribuind valori cu aproximativ 7% mai mari decât cele ale elevilor cu părinți din mediul urban, pentru scorurile sub 1 la 4, fiind singurul răspuns la care am remarcat o ușoară creștere. De preferat pentru cea din urmă a fost filantropia socială, care este probabil mult mai frecventă în zonele urbane. De asemenea, remarcăm că pentru elevii care au crescut în mediul urban, scorurile asociate cu absența oricărei contribuții din partea Bisericii la învățătura moral-religioasă au fost ușor mai mari (10,5% comparativ cu copiii ai căror părinți locuiesc în mediul rural).

Dacă pentru elevii cu vârsta peste 15 ani, proporțiile pot fi demonstrate pentru fiecare opțiune de răspuns, comparațiile cu cei care formează eșantionul de vârstă sub 15 ani arată o diferență clară. Prin urmare, studenții sub 15 ani consideră că Biserica a contribuit cel mai mult la formarea moral-religioasă prin intermediul locului de muncă (86% față de 60%), acordând un scor de 58,1% pentru exemplul personal de lider religios sau preot (comparativ cu 23,4% pentru

15-16 ani sau 17,3% pentru 17-18 ani) și a atribuit cele mai mari scoruri programelor de caritate socială (37% față de 12%). Putem deduce că influența Bisericii este, de regulă, invers proporțională cu vârsta tinerilor, adolescenții mai în vârstă sunt deja mai receptivi la informare. Mesajele religioase sunt mai raționale și explicative decât cele emoționale.

Distribuția pe sexe a respondenților a arătat o proporție mai mare (diferență de aproximativ 7 puncte procentuale) în preferința fetelor pentru primele două subcategorii – învățătura de credință și slujbele religioase. De asemenea, remarcăm că proporția băieților este mai mare decât cea a populației feminine, legat de absența completă a contribuției Bisericii la formarea lor morală și religioasă (10% vs. 5,2%).

Printr-un alt item, încerc să surprind nivelul de încredere pe care adolescenții îl au în eșantion despre învățăturile religiei sau confesiunii de care aparțin. Elevii apreciază că învățăturile religiei și confesiunii cărora le aparțin generează o mare încredere (61%) și o încredere adecvată (32,1%), în timp ce la celălalt capăt al scalei, doar 1,6% au fost complet sceptici, iar 4,4% s-au îndoit de ei. În general, se poate concluziona că tinerii au un grad ridicat de atașament (chiar dacă formal) față de cultul apartenenței, deși aproximativ o treime dintre ei s-ar putea spune că sunt oarecum ezitanți.

		1	2	3	4	NonR	Medie
	Punctaj						
Mediu familie	Rural	65,8%	27,7%	4,1%	1,3%	1,1%	2,598
	Urban	56,6%	35,9%	4,9%	2,1%	0,5%	2,478
Vârsta	sub 15	74,4%	9,3%	2,3%	7,0%	7,0%	2,625
	15-16	61,1%	32,9%	4,1%	1,3%	0,7%	2,549
	17-18	60,9%	32,1%	4,7%	1,5%	0,7%	2,535
Gen	masculin	52,9%	37,0%	6,8%	2,7%	0,6%	2,409
	feminin	66,7%	28,6%	2,9%	0,8%	1,0%	2,629
	Total	61,0%	32,1%	4,4%	1,6%	1,0%	2,540

Dintre respondenții din mediul rural familial, putem evidenția o schimbare semnificativă a răspunsurilor la pozitivul scalei, comparativ cu răspunsurile din mediul urban. Astfel, deși procentele care sintetizează răspunsurile la subsecțiunile 1 și 2 nu prezintă o diferență semnificativă (93,5% rural versus 92,5% urban) elevii din mediu familial rural acordă o încredere sporită învățăturilor religioase (65,8% multă și 27,7% potrivită), spre deosebire de colegii lor cu părinții trăind la oraș (56,6% multă și 35,9% potrivită). Putem încheia afirmând că, deși numărul de persoane implicate în predarea Bisericii nu diferă semnificativ când a fost aplicat criteriul rezidenței în familie, dar diferă în ceea ce privește nivelul de încredere, studenții din medii rurale au preferat un sentiment puternic de încredere în învățătura Bisericii, obținând un scor cu aproape 10 puncte procentuale mai mare decât răspunsurile elevilor din familiile urbane.

Am observat apoi că elevii cu vârsta peste 15 ani nu au observat diferențe majore dacă au fost subgrupați pe grupe de vârstă. Deci, în rândul acestor studenți, există un rezultat cumulativ (încredere și relevanță ridicate) de 93-94% care cred în învățăturile religiei, o mare parte dintre ei (aproximativ 61 %) selectați pentru subsecțiunea 1. Deși faptul că elevii cu vârsta sub 15 ani au scoruri cumulate mai mici la subsecțiunile 1 și 2 (83,7%) decât elevii mai mari, se remarcă că încrederea copiilor este mult mai mare, ajungând la rata de 74,4%. Absența unui procent semnificativ al opțiunii de răspuns indică încredere deplină (9,3%), iar proporția maximă este remarcată pentru lipsa totală de încredere (7%). Acest lucru poate arăta un grad de pretenție de a fi mai atașat de învățăturile religioase, caracteristice unei epoci în care simțul critic și abordarea rațională nu predominaseră încă.

Defalcând respondenții pe sexe, se dovedește că elevele manifestă o încredere mai mare (95,3%) decât colegii lor (89,9%) în învățăturile religioase

Religia oferă răspunsuri la	Întotdeauna	Adesea	Uneori	Rareori	Niciodată	Nu știu	NonR	Medie
Punctaj	4	3	2	1	0	0		
1) problemele morale ale oamenilor	31,3%	30,1%	20,4%	5,5%	1,9%	3,9%	6,8%	2,810
2) problemele vieții de familie	31,5%	26,0%	22,2%	6,7%	2,7%	3,5%	7,4%	2,755
3) nevoile spirituale ale oamenilor	37,6%	20,4%	17,2%	7,1%	2,5%	6,4%	8,9%	2,777
4) problemele sociale din țară	6,7%	13,1%	20,9%	20,0%	11,2%	16,2%	11,8%	1,452

căroră le aparțin. Mai remarcăm aici că distribuția răspunsurilor între itemii benefici din scară urmează același model de distribuție, în sensul că creșterea ponderii la fetele subitemului evidențiază amploarea autoeficacității (66,7% pentru fete comparativ cu 56,6% pentru băieți) în timp ce băieții au tendința de a da răspunsuri exprimând o încredere potrivită (37% dintre elevi, comparativ cu 28,6% dintre fete).

Se poate vorbi deci de un grad destul de ridicat de feminizare a populației de elevi care manifestă încredere în Biserică.

La întrebarea referitoare la percepția subiecților în legătură cu utilitatea răspunsurilor oferite de religia proprie pe diferite segmente ale vieții în societate, a reieșit următoarea configurație procentuală și următoarele medii pentru fiecare opțiune de răspuns în parte:

Elevii sunt de părere mai degrabă că religia și confesiunea de care aparțin oferă răspunsuri potrivite în majoritatea cazurilor pentru problemele morale, pentru cele ale vieții de familie și pentru nevoile spirituale ale oamenilor, decât pentru problemele sociale din țară. Astfel, elevii cuprinși în eșantion consideră că religia lor oferă răspunsuri potrivite întotdeauna la problemele spirituale în proporție de 37,6%, apoi la problemele vieții de familie- 31,5% și la cele morale - 31,3%. Răspunsurile la acești trei subitemi oferă rezultate destul de

asemănătoare, astfel încât, dacă vom cumula scorurile de la subitemii 1 și 2, care înregistrează răspunsurile pozitive (întotdeauna și adesea) vom obține valori procentuale cuprinse între 58% și 61%. De asemenea, pe o scală de la 0 la 4 care măsoară intensitatea opiniei, la subitemii menționați vom obține valori foarte apropiate, în jurul valorii de 2,8.

În concluzie, ținând cont de faptul că suma subcategoriilor cu valoarea 0 („niciodată” sau „nu știu”) nu depășește 10%, putem afirma că, în medie, elevii prezintă un grad de satisfacție relativ mare, satisfacție cu modul în care religia răspunde întrebărilor morale, întrebărilor despre viața de familie sau nevoilor spirituale. În ceea ce privește subsecțiunea 4, am constatat că elevii cred că religia poate oferi doar uneori sau rar (uneori 20,9%; rar 20%; intensitatea opiniei = 1,45, pe o scară de la 1 la 4) soluții problemelor sociale ale țării. Problemele religioase și sociale sunt percepute ca fiind în mare măsură incompatibile sau, cel puțin, neîncurajatoare, adică aparțin zonelor care există nu se întâlnesc.

Fractura dintre viața socială și ceea ce este considerat viața religioasă oferă măsura unei mentalități tipic secularizate, în care divinul și profanul sunt segmente separate, fără măsură comună și fără interacțiuni semnificative ale universului existențial.

Religia oferă răspunsuri		Întotdeauna	Adesea	Uneori	Rareori	Niciodată	Nu știu	NonR	Medie
Mediu familie	Rural	33,7%	28,2%	19,4%	4,9%	1,7%	3,9%	8,2%	2,866
	Urban	29,3%	32,9%	21,9%	6,2%	2,4%	4,1%	3,2%	2,746
Mediu sc.	Rural	32,7%	25,2%	19,7%	3,8%	2,0%	3,6%	13,0%	2,869
	Urban	30,7%	32,1%	20,8%	6,3%	1,9%	4,0%	4,2%	2,788
Vrsta	sub 15	65,1%	7,0%	18,6%	4,7%	2,3%	0,0%	2,3%	3,310
	15-16	29,8%	28,8%	22,1%	5,5%	1,4%	3,6%	8,8%	2,798
	17-18	30,9%	31,9%	20,0%	5,4%	2,2%	4,0%	5,6%	2,804
Gen	masculin	26,6%	27,9%	22,2%	7,3%	3,2%	5,0%	7,9%	2,623
	feminin	34,5%	31,9%	20,0%	4,4%	1,2%	3,2%	4,7%	2,921
	Total	31,3%	30,1%	20,4%	5,5%	1,9%	3,9%	6,8%	2,810

Nu se remarcă diferențe notabile între răspunsurile oferite de elevii cu părinți din mediul urban comparativ cu cei din mediul rural, existând doar o ușoară tendință general- apreciativă asupra posibilităților religiei de a oferi răspunsuri la elevii provenind dintr-un mediu familial aflat la sat. Cea mai mare diferență se regăsește la subitemul 2, unde remarcăm că elevii din mediul urban consideră într-o proporție ceva mai scăzută că Biserica este în măsură să ofere soluții la problemele vieții de familie (răspunsul „întotdeauna” la cei din rural = 35,2% vs. cei din urban = 28,4%; intensitatea opiniei: Rural = 2,892 vs. Urban = 2,629).

În această secțiune, există o distincție clară între cei mai tineri studenți și cei peste 15 ani. Prin urmare, valoarea mediei puterii de opinie a elevilor cu vârsta sub 15 ani va fi cu două puncte mai mare decât cea a colegilor lor. În comparație cu acești colegi, elevii cu vârsta sub 15 ani care aleg Biserica oferă în mod consecvent soluții la probleme etice, viața de familie și nevoi spirituale cu un procent mult mai mare, variind de la 20 la 30%, conform subsecțiunii analizate.

Analiza răspunsurilor pe sexe indică faptul că opinia medie a fetelor este cu

peste 1 punct mai mare decât cea a băieților, confirmând astfel tendința observată în răspunsurile tuturor itemilor populației feminine privind aprecierea educației religioase. Doar subpunctul 4 (probleme sociale domestice) are un punctaj apropiat de restul, soluțiile Bisericii fiind foarte apreciate.

Ascultarea față de o credință se reflectă și în practica religiei respective. Frecvența cu care o persoană merge la biserică este un indicator al unei ipotetice atitudini religioase, manifestată prin participarea, într-o măsură mai mare sau mai mică, la un serviciu religios acceptat. Pentru itemul destinat să ne informeze despre această dimensiune s-au obținut următoarele scoruri:

Mersul la biserică		Rural	Urban	NonR	Total
1	săptămânal sau mai des	28,2%	21,6%	23,5%	24,8%
2	lunar	21,9%	18,4%	22,2%	20,3%
3	de câteva ori pe an (la marile sărbători religioase)	40,2%	44,8%	43,8%	42,6%
4	ocazional (nunți, botezuri, etc.)	8,7%	12,4%	6,2%	10,3%
5	nu merg niciodată	0,7%	2,3%	2,5%	1,5%
	NonR	0,3%	0,5%	1,9%	0,5%
	Total	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Prin urmare în ceea ce privește frecvența participării religioase, procentul cel mai mare - 42,6% - este înregistrat pentru opțiunea “de câteva ori/an (la marile sărbători)”. Rangurile următoare ale celorlalte răspunsuri acordate, cu scorurile aferente se prezintă astfel:

1. 24,8% - săptămânal sau mai des
2. 20,3% - lunar
3. 10,3% - ocazional
4. 1,5% - niciodată

Astfel, aproape un sfert dintre subiecți s-au declarat a fi foarte buni practicanți religioși, având în vedere criteriul cantitativ privind frecvența la slujbele religioase. La rândul lor, o cincime dintre subiecți mergeau la biserică, în medie, o dată pe lună. Cumulativ, aceste procente din primele trei răspunsuri ne oferă o imagine generală a nivelurilor relativ ridicate de expunere religioasă a populației de vârstă școlară inclusă în eșantion, din care se corelează, cu mare probabilitate și forță foarte puternică, despre influența Bisericii asupra comportamentului lor, ceea ce decurge din punctul anterior. Contactul constant cu „spiritul de jertfă” și cu „valorile educative ale serviciului divin” arată o contribuție remarcabilă a Bisericii la educarea generațiilor tinere, împărțirea cotei

celor care au puțin sau deloc, relația cu Biserica fiind destul de scăzută, aproximativ 12%

		1	2	3	4	5	1	NonR
Mediu	Rural	28,2%	21,9%	40,2%	8,7%	0,7%	0,3%	28,2%
familie	Urban	21,6%	18,4%	44,8%	12,4%	2,3%	0,5%	21,6%
Mediu sc.	Rural	29,7%	20,4%	37,9%	9,8%	1,6%	0,6%	29,7%
	Urban	22,7%	20,2%	44,6%	10,5%	1,5%	0,5%	22,7%
Virsta	sub 15	41,9%	32,6%	16,3%	9,3%	0,0%	0,0%	41,9%
	15-16	27,5%	18,4%	39,5%	13,2%	0,9%	0,5%	27,5%
	17-18	23,4%	20,6%	44,3%	9,5%	1,7%	0,4%	23,4%
Gen	masculin	19,2%	16,2%	44,5%	16,9%	2,5%	0,7%	19,2%
	feminin	28,7%	22,8%	41,4%	6,1%	0,8%	0,2%	28,7%
	Total	24,8%	20,3%	42,6%	10,3%	1,5%	0,5%	24,8%

Din analiza pe variabile, tragem următoarele concluzii:

- Apare aceeași dependență în răspunsurile tinerilor față de apartenența la medii urbane sau rurale. Mediul rural este încă puțin mai înrădăcinat în tradiție, atât la nivel de moștenire (dacă ținem cont de locul unde locuiește familia elevului - și aici putem corela răspunsul la această întrebare), legat de originea religiei (formulare, unde predomină familia), dar și dacă ținem cont de originea școlii. Această variabilă se corelează cu o dorință mai consistentă a tinerilor de a intra în spații sacre și de a se angaja în activități religioase. În mediul rural, numărul persoanelor care merg regulat la biserică (săptămânal și lunar) este mai mare (28,2% dintre elevii cu familii din mediul rural merg săptămânal la biserică, în timp ce doar 21,6% în mediul urban). În același timp, dintre respondenții care merg mai rar la biserică sau nu merg la Liturghie, o proporție mai mare provine din mediul urban. Se poate presupune că în sat, aspectele comunitare joacă încă un rol important în ceea ce privește presiunea exercitată asupra familiei - așa cum se vede în răspunsurile părinților chestionați la aceeași întrebare.

- Elevii care sunt declarați ortodocși sunt mai puțin susceptibili de a merge la biserică decât studenții din alte confesiuni sau religii (21,6% față de 53,7%), ceea ce poate fi înțeles în sensul că este mai pasiv și formal pentru oamenii din majoritate sectantă, care sunt presiunile comunității și nevoia de a-și construi propria identitate religioasă nu este atât de puternică precum este pentru persoanele din familii aparținând minorităților religioase, deoarece comportamentul religios este și un factor cultural în construirea și menținerea coeziunii unei comunități și unui loc.

- Proporția fetelor care merg la lăcașuri de cult este de aproximativ două ori mai mare decât a băieților (28,7 vs 19,2%), indicând o feminizare clară a comportamentului religios la populația tânără.

- Elevii mai tineri (sub 15 ani) au mai multe șanse să practice religia căreia îi aparțin decât alte grupe de vârstă.

Comparând răspunsurile oferite de părinții chestionați în studiul nostru cu un item similar din chestionarul trimis acestora, s-au evidențiat următoarele constatări:

-Frecventarea săptămânală a elevilor la biserică este semnificativ mai mică (24,8%) decât a părinților (31%), datorită procentului ridicat de elevi care frecventează doar în vacanțe lungi (de câteva ori pe an) (42,6% față de 36). Din aceasta, putem deduce că o parte din valoarea religiei pentru generația tânără este redusă în comparație cu generația adultă, reflectată în nivelul inferior al practicii religioase. Putem vorbi, așadar, de o slăbire a puterii de transmitere intergenerațională prin familie a impulsului către participarea religioasă, declin care crește odată cu vârsta în rândul tinerilor.

- Între cele două categorii de populație, am observat proporții foarte asemănătoare de oameni care merg la lăcașuri de cult în fiecare lună (aproximativ 1/5), ocazional (aproximativ 1/10 din fiecare grup chestionat) sau cei care vizitează lăcașurile de cult în fiecare lună (aproximativ un procent). De fapt,

respingerea absolută a credinței se află în ambele eșantioane într-o măsură aproape nesemnificativă.

Un alt factor, legat de motivația de a vizita regulat biserica, este acela de a ne oferi mai multe informații calitative pentru a adăuga detalii și conținut tabloului schematic al bisericii. Practicile religioase ale elevilor au fost incluse în studiul nostru. Motivul și scopul prezenței în biserică, a fost dat prin bifarea opțiunii „participarea la slujbe religioase”. Aceste informații reprezintă un etalon extrem de valoros prin care măsurăm calitatea practicii religioase, utilizând, pe cât posibil, instrumentele noastre. Deși au o frecvență școlară mai mică decât părinții lor, majoritatea tinerilor care merg la biserică o fac pentru a participa la ceea ce este mai important din punct de vedere religios și acest lucru integrează și procesul personal de coeziune comunitară și clarificarea identității lor ca membri al Bisericii respective. Motivația de ordin moral, a îmbunătățirii comportamentului personal o urmează îndeaproape pe cea a participării la slujbe.

Iată mai jos, în ordinea scorurilor procentuale rezultate, motivațiile pe care le au elevii chestionați pentru a merge la Biserica din care fac parte:

1. 41,3% - pentru a participa la slujbe
2. 38,1% - pentru a deveni un om mai bun (motivație morală)
3. 30,2 % - pentru a fi prezent la marile sărbători
4. 23,1 % - pentru participare la evenimentele deosebite ale vieții (botez, nuntă, înmormântare)
5. 14,6% - pentru reculegere în singurătate, în liniște
6. 4,7% - din alte motive
7. 3,2% - din obișnuință
8. 2% - nu merg deloc
9. 1,9% - pentru socializare

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Mediu familie	Rural	48,0%	13,8%	29,6%	22,9%	2,7%	2,2%	39,9%	1,2%	4,0%
	Urban	35,5%	15,5%	30,9%	24,0%	4,0%	1,4%	37,2%	3,0%	5,5%
Mediu sc.	Rural	47,2%	11,1%	29,4%	23,0%	3,3%	2,2%	40,1%	1,9%	0,0%
	Urban	38,8%	16,0%	30,5%	23,1%	3,2%	1,8%	37,2%	2,1%	0,0%
Virsta	sub 15	30,2%	2,3%	16,3%	16,3%	4,7%	2,3%	60,5%	0,0%	0,0%
	15-16	43,9%	13,6%	30,0%	25,0%	4,6%	2,1%	35,2%	1,6%	3,0%
	17-18	40,5%	15,5%	30,6%	23,0%	2,9%	1,8%	39,2%	2,1%	5,3%
Gen	masculin	34,9%	10,3%	35,5%	25,9%	3,4%	2,9%	33,5%	3,0%	2,9%
	feminin	45,7%	17,1%	27,2%	21,3%	3,2%	1,3%	41,7%	1,3%	5,8%
	Total	41,3%	14,6%	30,2%	23,1%	3,2%	1,9%	38,1%	2,0%	4,7%

Pentru tineri, locul în care locuiesc este încă o variabilă care influențează comportamentul religios pozitiv, cu accent pe motivația de a participa la serviciile religioase - semnificativ mai mare în zonele rurale decât în zonele urbane: 48% vs. 35,5%. De remarcat, de asemenea, că doar 1,2% dintre elevii din mediul rural au dat răspunsul „Nu merg la biserică”, în contrast cu 3% dintre elevii care locuiesc în oraș care au dat acest răspuns. Aplicând criteriul mediului de care aparține școala elevului, am constatat, de asemenea, o divergență ceva mai pronunțată în rândul elevilor din mediul urban spre căutarea unui loc mai sacru decât liniștit (16% vs. 11,1%), dar și motivul moral dominant în rândul tinerilor din școlile rurale. Încă o dată, s-a demonstrat că mediul rural, mai apropiat de structura sa decât „universul” original și mai fidel tradiției, prețuiește atât cantitatea, cât și calitatea practicilor etice.

Vârsta este un alt factor care influențează și alegerile în domeniul practicii religioase. Tinerii sub 15 ani spun că merg la biserică în principal pentru a deveni oameni mai buni (60,5%, față de doar 35,2% la 15-16 ani și 39,2% la 17-18 ani), așa că, pentru tineri, motivația morală este factorul determinant în angajamentul față de viața religioasă. Adolescenții mai în vârstă, pe de altă parte, au obținut

scoruri mai mari pentru toate celelalte opțiuni de răspuns, având în principal o motivație intrinsecă, care este o motivație mai matură de a practica religia. Cu cât vârsta subiecților este mai mică, cu atât se acordă mai multă preferință motivelor din afara proiectului religios, conformismului („fără rutină”) sau dorinței de socializare pe fondul activităților, cu atât cât mișcarea religioasă este mai mare, în timp ce interesul pentru ceea ce este specific religiei (slujbe, ceremonii, spații sacre propice izolării) a crescut proporțional cu maturitatea adolescenței. Diferențele de gen vorbesc de la sine și în raport cu motivațiile interne care influențează comportamentul religios, mai calitativ de data aceasta pentru populația feminină chestionată, care frecventează biserica din dorința de a participa la serviciile religioase și a reprezentat o proporție mai mare (45,7% dintre fete vs. 34,9% băieți), complet moral (41,7% vs 33,5%) și izolat (17,1% vs 10,3%). La băieți, comportamentul religios mai superficial este prezent și motivat mai degrabă decât de factori extrinseci, sociali, care punctează favorabil pentru motivația de a practica religia prin nevoia de a participa la activități religioase, festivaluri majore, evenimente specifice vieții, dar și cele sociale.

Comparând răspunsurile date de părinți cu itemul echivalent al chestionarului trimis acestora, per total, am constatat o asemănare semnificativă între alegerile celor două tipuri de respondenți, diferența fiind motivația morală. Îmbunătățirea morală a devenit mult mai slabă la adulți (22,1% vs 38,1%), și a crescut ușor, în contrast, nevoia de reculegere în liniștite (19,2% vs 14,6% la elevi).

Concluzii:

- Se desprinde cu claritate faptul că Biserica reprezintă, alături de familie, o sursă de influențe foarte puternice, determinante, în privința educației religioase a tinerilor, între ea și școală existând raporturi de complementaritate și compensație parțială.

- Cele mai eficiente mijloace de acțiune ale Bisericii în domeniul educației morale și religioase sunt demonstrate, elevilor, prin instruirea credinței și serviciile religioase.

- Adolescenții mai în vârstă sunt influențați mai degrabă de mesaje religioase de natură rațională și profundă decât de mesaje sentimentale sau de conformarea la rutină sau conformarea familială.

- Există un grad ridicat de încredere și atașament în rândul tinerilor față de Biserica lor, dar se poate spune că aproximativ o treime dintre ei au, de asemenea, unele ezitări cu privire la nivelul de încredere în doctrinele proclamate ale credinței, mărturisit de propriul lor cult.

- Elevii au susținut că sunt mulțumiți de modul în care religia sau confesiunea căreia îi aparțin oferă răspunsuri la întrebările morale, la problemele vieții de familie sau la nevoile spirituale umane, dar nu în ceea ce privește rezolvarea problemelor sociale ale țării. Se evidențiază conștientizarea Bisericii cu privire la inadecvarea problemelor urbei și se evidențiază tendința de a acorda un rol mai mare doar sferei private și intime. Religia tinde să părăsească domeniul public și doar „se specializează” pentru un anumit tip de nevoie, individuală și familială.

- Există o tendință clară în răspunsurile la toate itemii analizați în acest capitol, care a fost o mai mare apreciere a educației și practicilor religioase ale Bisericii în rândul elevilor și persoanelor din mediul rural, astfel încât să putem trage concluzia unei relative feminizări și ruralizări a comportamentului religios în rândul elevilor.

- Frecvența și calitatea practicii religioase este invers proporțională cu vârsta tinerilor incluși în studiu.

- Aproape un sfert dintre elevi s-au declarat practicanți religioși foarte buni, din punct de vedere al criteriului cantitativ privind frecvența la slujbele religioase, dar cei mai mulți dintre ei mergeau la Biserică doar în vacanța de vară.

- Numărul total de elevi care refuză să contacteze Biserica, participând la religie este aproape neglijabil cât și în rândul părinților chestionați..

- Deși au rate de prezență mai mici decât părinții lor, majoritatea tinerilor care merg la biserică o fac pentru a participa la ceea ce este cel mai important din punct de vedere religios: „slujba divină”.

În concluzie, studiul pe elevi a evidențiat faptul că Biserica este departe de a avea ultimul cuvânt asupra influenței sale asupra tinerilor, deoarece credința și practica religioasă răspund unei nevoi profunde a sufletului tinerilor și creează un ecou important în viața lor.

CONSIDERAȚII FINALE

Predarea religiei în școlile de stat presupune, din partea statului, recunoașterea valorilor religioase necesare pentru dezvoltarea socială și educația noilor generații.

Educația religioasă a încercat să ofere o alternativă la sistemul de valori existent în societatea în care a apărut. În cadrul sistemului educațional, religia și educația creștină promovată de aceasta au contribuit la o nouă înțelegere a moralității, artei și filozofiei. Religia și educația religioasă pot regenera o lume haotică prin trezirea responsabilității personale în toți oamenii, indiferent de titlul lor.

Astfel, trebuie să existe un proiect comun al confesiunilor creștine pentru a păstra religia în școli. Astăzi, tot mai multe asociații secularizatoare, dar și voci singuratice din Parlamentul României, pledează pentru eliminarea religiei din școli, fără argumente plauzibile privind ”răul” pe care această lecție l-ar avea asupra copilului. Răspunsul confesiunilor din România trebuie să fie împărtășit. Valorile creștine universale trebuie promovate pentru generațiile viitoare, pentru că ele ne definesc ca popor și ne dau identitate. Rolul religiei în spațiul public este, astăzi, o problemă politică

de cea mai mare importanță. Din acest punct de vedere, cea mai sensibilă și controversată problemă este cea a școlii. Pentru că cine are puterea, la un moment dat, de a influența educația tinerei generații, atunci are o influență pe termen lung în societate.

Predarea religiei în școli nu înseamnă a aduce ceva nou pentru poporul român, ci a întări formarea spirituală deja existentă. Analiza efectuată arată o bogată activitate educațională a Bisericii și a cultelor religioase recunoscute în școlile de stat în perioada premergătoare Marii Uniri și în perioada interbelică. Învățământul creștin a fost promovat atât de Biserica Ortodoxă majoritară, cât și

de celelalte confesiuni din Transilvania, existând o legislație destul de favorabilă pentru cultele recunoscute de statul român, după diferite modele europene, chiar dacă una dintre ele era considerată dominantă și alta privilegiată.

Sistemul actual poate fi considerat favorabil predării religiei în școli: confesiunile sunt libere să își aleagă disciplinele, metodele și profesorii. Avem un sistem de predare religioasă, cu supravegherea și restricționarea de către stat a oricăror acțiuni neconstituționale care ar încălca libertatea de exprimare și de manifestare civică. Cu toate acestea, programele de învățământ sunt puse în aplicare pe baza unor principii psihopedagogice bine stabilite, cultele formulând doar conținutul doctrinar.

După cum se poate observa, în ultima vreme, în mai multe țări europene au avut loc controverse privind rolul religiei în spațiul public: condamnarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a prezenței crucifixelor în sălile de clasă, interdicerea minaretelor în Elveția, creșterea popularității partidului anti-islamic în Olanda, dar și amenințările fanatismului religios islamic în Europa de Vest.

Toate acestea sunt rezultatul transformărilor sociale din Europa, care declanșează temeri, dar care, în același timp, necesită un răspuns din partea confesiunilor, atât la nivel național, cât și la nivel european și local. Religia trebuie să umple acest gol de spiritualitate în lumea secularizată, tocmai pentru a redescoperi cine suntem. Ecumenismul, împreună cu dialogul interreligios, este capabil astăzi, mai mult ca oricând, să dea acest răspuns. Astfel, potrivit declarației unui metodist despre predarea religiei în școli, educația nu este un scop în sine, ci procesul necesar pentru dezvoltarea și exprimarea sentimentului religios înăscut.

Învățământul din țările Uniunii Europene a intrat într-un proces de standardizare, de exemplu lecțiile de istorie, acum, spre deosebire de alte perioade (perioada comunistă) sunt prezentate dintr-un alt punct de vedere, încercând să prezinte contextul european în contextul evenimentelor istorice naționale.

România, dar și Europa, are nevoie de educație religioasă creștină, pentru a nu uita trecutul și a defini viitorul. Cum se va face această educație? Cine o va face? Cât de ecumenică sau confesională va fi, sunt întrebări pe care fiecare religie creștină va trebui să și le pună. Valorile democratice europene pot fi înțelese doar prin prisma fundamentului creștin al istoriei sale.

Predarea religiei în școlile de stat rămâne o oportunitate de a face o misiune în societate, de a spiritualiza această lume secularizată. Noi, religiile din România, avem ocazia să redescoperim împreună această oportunitate, care poate propune noi modele de dialog, adesea ignorate în detrimentul dialogului științific specializat între liderii teologici. Pornind de la versetul din Mt 28, 19-20, se poate vedea importanța educației religioase creștine ca un domeniu de misiune în societate și în lume. Ar exista o întrebare adresată viitorilor responsabili de educația religioasă în școli, atât de către stat, cât și de către Biserică. Ar putea ca, în viitor, orele de educație creștină să primească o formă de predare interreligioasă în școlile publice de stat?

O conlucrare religioasă este necesară pentru o apologetică creștină într-un secol care afectează din ce în ce mai mult tot ceea ce înseamnă religiozitate creștină și, mai ales, nivelul educației elevilor prin mass-media și prin imoralitatea atee.

Formarea ecumenică trebuie să fie inclusă în formarea profesorilor de educație religioasă din fiecare confesiune și, implicit, trebuie făcută o analiză a modalității acestei formări. În care dintre facultățile noastre se practică această formare și care este nivelul de specializare al profesorilor care îi formează pe viitorii profesori, și dacă este vorba de o formare ecumenică?

Profesorii de educație religioasă sunt cei care îi pot îndrepta pe credincioșii de mâine pentru a experimenta un creștinism cu adevărat ecumenic.

În sistemul educațional românesc, avem nevoie de oameni bine pregătiți, la diferite niveluri, atât la nivel primar și gimnazial, cât mai ales la nivel de liceu. Adolescenții se află la vârsta marilor întrebări, într-o continuă căutare, cu o

anumită deschidere față de ceea ce înseamnă problemele existențiale. Avem nevoie de profesori care să fie capabili să folosească informațiile de astăzi, să citească cu ochii conștiinței ecleziale toate aceste rezultate care vin adesea, provocator, din diferite domenii ale științei.

Avem niște programe cu proiecte concrete, prin care putem organiza întâlniri cu profesorii de religie pentru a se familiariza cu rezultatele din diferite domenii ale științei pentru ca aceștia să nu rămână complexați și să cultive o atitudine negativă. În plus, ar trebui cultivat un discernământ care să nu se bazeze doar pe sloganuri. Profesorii de religie trebuie să fie foarte bine documentați pentru a putea face față, cel puțin, întrebărilor care vin din partea elevilor și trebuie să fie familiarizați cu ceea ce se întâmplă în domeniul științei. Este foarte important ca elevul să nu fie familiarizat cu clișee ideologice care pot lăsa o amprentă pentru totdeauna. El rămâne ”formatat” în aceste tipare, fără a mai avea acces la știință însăși. Cred că un profesor adevărat îl poate ajuta pe elev să se deschidă, să-și cultive apetitul pentru ceea ce înseamnă informare și formare autentică prin spiritualitatea Bisericii.

Punctele doctrinare esențiale pentru fiecare confesiune sunt cele care stau la baza manualelor de astăzi, deși unele dintre ele se regăsesc și în celelalte confesiuni, dar cu o abordare diferită. Observăm că temele întâlnite la nivelul dialogului interreligios sunt prezente și în conținutul programelor școlare, dar numai la nivel informativ. Cunoștințele și atitudinea profesorului față de ele fac ca aceste lecții să fie mai mult sau mai puțin ecumenice. Metoda de predare, fără a denatura adevărul, poate duce la creșterea unei generații creștine bine fundamentate în credință și cu o atitudine corectă față de alte religii. Pericolul unei educații intolerante poate diviza toate încercările de a fi ”una cu Hristos”.

Educația, așa cum spunea Vancouver, trebuie să implice ”predarea în cadrul comunității”, adică o colaborare care să țină cont de diversitatea darurilor umane. Educația, fiind un proces bidirecțional, nu poate fi redusă doar la transmiterea de cunoștințe de la profesor la elev.

În ceea ce privește metodologia și psihopedagogia educației religioase, un factor care trebuie luat în considerare este noua educație.

În opinia specialiștilor, noile tipuri de conținuturi sau "noua educație" reprezintă cel mai relevant și util răspuns al sistemelor educaționale la întrebările generate de problemele lumii contemporane. Încercând să le răspundă, noile tipuri de conținuturi sau "noua educație" au fost stabilite și impuse într-un timp foarte scurt, deoarece ele corespund unor nevoi socio-pedagogice din ce în ce mai bine definite. De exemplu, programele UNESCO sunt similare cu ideile promovate de documentele dialogurilor ecumenice și reprezintă o bună bază pentru cooperarea dintre Biserică-Societate-Stat, printre care se numără educația pentru pace și cooperare, educația ecologică și educația pentru participare și democrație.

Din analiza făcută, se pare că manualele sunt foarte diferite de la o religie la alta. Metodele, prezentarea și exercițiile de evaluare au specificații diferite, deși ca obiective cadru, ca esență și ca cerințe curriculare sunt similare. Unele au accente de proselitism și pot fi considerate ofensatoare pentru alte religii (cum ar fi manualul penticostal cu referire la venerarea sfinților și a relicvelor sacre). Deși acest lucru se poate datora libertății oferite de utilizarea cărților alternative, diferențele doctrinare ar trebui să fie tratate conform documentelor rezultate din dialogul ecumenic, recunoscute de cultele participante și care au cărți aprobate de comisia de specialitate a Ministerului Educației.

Ideea unei comisii la acest nivel, formată din reprezentanți ai mai multor culte recunoscute, ar putea crea cărți comune pe teme biblice din istoria religiilor sau pe teme morale și etice pentru lecțiile opționale de religie sau chiar de istorie. În liceu există posibilitatea de a urma cursuri opționale de religie și de istoria religiilor în ideea că învățământul religios va fi eliminat din școlile de stat, o idee tot mai des sugerată de unele organizații.

Există însă câteva întrebări dificile: dacă educația religioasă creștină în școlile de stat este de natură confesională sau poate fi doar o lecție de istorie și

morală creștină? Care ar fi posibilitatea unei colaborări mai profunde între stat și religii, și a religiilor între ele, pentru a avea o disciplină și o lecție comună de Religie creștină? Cu siguranță, într-o astfel de situație, dialogul și mișcarea ecumenică vor juca un rol esențial.

Manualele școlare pot deveni ecumenice și unele pot fi prezentate mai multor religii apropiate una de cealaltă atunci când devin documente precum cele elaborate și create de întâlniri ecumenice oficiale și aprobate de fiecare confesiune în parte. Religia se va concentra pe caracterul formativ al educației mai degrabă decât pe cel informativ. Noile metodologii critică supraîncărcarea informațională oferită de manualele școlare românești. Religia face parte din programa școlară "Om și societate", un domeniu de educație morală și civică. Importanța sa este cu atât mai mare cu cât mulți analiști susțin astăzi că societatea românească contemporană traversează o criză morală.

Putem spune că numai împreună, diferitele tradiții religioase pot transmite într-un mod mult mai util fundamentele credinței creștine și pot contribui la o prezență misionară a educației creștine în societățile contemporane. Deși la început, și destul de timid, putem observa câteva activități interreligioase foarte productive întreprinse de elevi, cum ar fi Concursul de creație interreligioasă a liceenilor desfășurat sub titlul *Valorile creștine în lumea modernă, Toți diferiți, toți egali*, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia încă din anul 2007, un concurs menit să promoveze dialogul interreligios în școli, la care au participat elevi din șase confesiuni creștine.

În concluzie, orele de religie din sistemul public de învățământ românesc trebuie să țină cont de rezultatele dialogului interreligios pentru a deveni mai ecumenice, iar Bisericele trebuie să coopereze pentru a găsi noi modalități de menținere a religiei în școlile publice de stat și sub alte forme decât actualul sistem de predare și învățare confesională. Căci transmiterea învățăturii lui Hristos trebuie să fie comună, în *koinonia*.

BIBLIOGRAFIE

1. Surse

1. *A.C.N.S.A.S. (Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității), Fond Documentar, dosar nr. 150, vol. 2, f. 21-42*
2. *ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI, Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. II (ianuarie-martie 1941), ed. îngr. de M. D. Ciucă, A. Teodorescu și B. Fl. Popovici, București, 1998.*
3. *Constituțiunea din 1866 în, "Monitorul - Jurnal Oficial Al României" Nr. 142 Din 1/13 Iunie 1866.*
4. *Constituțiunea din 1938 în Monitorul Oficial, nr. 48 din 27/2/1938*
5. *Constituția Republicii Socialiste România 1965, în Buletinul Oficial al R.S.R. nr.1 din 21 august 1965.*
6. *Constituția României din 1991, în Monitorul Oficial nr. 258 din 20 decembrie 1991.*
7. *Decret de Lege nr. 927 din 28 decembrie 1942, în Monitorul Oficial, nr. 305 din 30 decembrie 1942.*
8. *Constituția Republicii Populare Române din 1948, în Monitorul Oficial nr. 87 bis/13 apr. 1948*
9. *Constituția Republicii Socialiste România 1965, Buletinul Oficial al R.S.R. nr. 1 din 21 august 1965.*
10. *Constituția României 2003, în Monitorul Oficial, Partea I nr. 767 din 31/10/2003.*
11. *Decretul lege nr 927 din 28 decembrie 1942, în Monitorul Oficial, nr. 305 din 30 dec. 1942*

12. *Decretul organic de funcționare a BOR 1864 Monitorul Oficial nr. 273* (1864), 6 decembrie, p. 1297-1298
13. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ, *Recensământul populației și al locuințelor, 18-27 martie 2002*, în *Revista Română de Statistică*, vol. IV – Structura etnică și confesională, București, 2004.
14. Legea pentru regimul general al cultelor, în *Monitorul Oficial nr. 204* din 3 septembrie 1948.
15. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI, CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *Programă școlară, religie, aprobată prin ordinul ministrului nr. 3458 / 09.03.2004, p 4.*
16. MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII, CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *Programa școlară pentru Religie Alianța evanghelică: Cultul baptist, Cultul creștin după evanghelie, Cultul penticostal, Anexa nr. 3 la Ordinul Ministrului educației și cercetării nr. 5198 din 01.11.2004*
17. MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE, CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *Programe școlare, Seria Liceu 2004, București.*
18. MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE, CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *Programa școlară de religie, clasele a IX-a – a X-a, Notă de prezentare, 2004*
19. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *PROGRAMA ȘCOLARĂ REVIZUITĂ: RELIGIE, CULTUL ORTODOX, Clasele a VII-a – a VIII-a, în Programa Școlară a fost aprobată prin Ordin al Ministrului nr. 4740 din 25.08.2003.*
20. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM, *PROGRAME ȘCOLARE : RELIGIE, CULTUL ORTODOX, Clasele a IX-a – a XII-a și*

pentru Școlile de Arte și Meserii, Aprobată prin Ordinul Ministrului nr. 5230 /01.09.2008.

21. MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI
CONSILIUL NATIONAL PENTRU CURRICULUM, *PROGRAME SCOLARE : Religie, Cultul Romano Catolic de limba română, Clasele a IX-a – a XII-a și pentru Școlile de Arte și Meserii, Aprobată prin Ordinul Ministrului nr. 5230 /01.09.2008.*
22. MINISTRUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI, *ORDIN nr. 5913 din 13.XI. 2008 privind regimul manualelor școlare în învățământul preuniversitar*, în Monitorul Oficial, Partea I nr. 28 din 14.01.2009.
23. PAOLO VI, *Encicliche e discorsi, Novembre-Dicembre 1965 (VIII)*, Roma, 1966.
24. PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române* în Monitorul Oficial nr. 97 din 6.05. 1925.
25. PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea pentru Regimul General al Cultelor*, în Monitorul Oficial, Nr. 89/22 .04.1928:
26. PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea Nr. 151 din 30 iulie 1999 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/1997 pentru modificarea și completarea Legii învățământului nr. 84/1995.*
27. PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea pentru regimul general al cultelor*, în Monitorul Oficial nr. 204 din 3 septembrie 1948
28. PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Lege 128/1997 din 12/07/1997, privind Statutul personalului didactic*, în Monitorul Oficial, Partea I nr. 158 din 16/07/1997
29. PARLAMENTUL ROMÂNIEI, *Legea învățământului, nr. 84 din 24 iulie 1995*, în Monitorul Oficial nr. 167/31 iul. 1995.
30. *Protocolul 9870/1991 protocolul încheiat la data de 30-31 mai 1991 între Ministerul Învățământului și Științei, Secretariatul de Stat pentru Culte și*

Patriarhia Română privind includerea în învățământul teologic superior în cadrul Universităților de Stat.

2. Cărți

1. ANGHELESCU A., *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului cu aplicațiuni la învățământul religios*, București, 1939.
2. ANTONESCU G., *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937.
3. BANCILĂ V., *Inițierea religioasă a copilului*, București, 1996.
4. BAȘTOVOI S., *Biserica și școala în politica Rusiei de la Lenin la Kuraev, Lecție de religie pentru politicieni*, București, 2010.
5. BRUMMELEN V., *Puncte de vedere asupra programei școlare, O perspectivă biblică (Steppingstones to Curriculum, 1994)*, Association of Christian Schools International, Oradea, 1996.
6. BULACU M., *Spiritul catehezei patristice în școala românească*, București, 1937.
7. CĂLUGĂR D., *Educație și învățământ*, Sibiu, 1946.
8. CHIȘ V., *Pedagogia contemporană – pedagogie pentru competențe*, Cluj-Napoca, 2005.
9. CHIVU-DUȚĂ C., *Culte din România între prigonire și colaborare*, Iași, 2007.
10. CRAINIC N., *Nostalgia paradisului*, Ed.Moldova, Iași, 1994
11. CRAINIC N., *Șoim peste prăpastie. Versuri inedite create în temnițele Aiudului*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.
12. CRAINIC N., *Zile albe, zile negre, Memorii (I)*, Ediție îngrijită de Nedic Lemnaru, Casa editorială Gândirea, București, 1991.
13. CUCOȘ C., *Educația religioasă, Repere teoretice și metodice*, Iași, 1999, 2009.

14. DANIEL, CIOBOTEA, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Nu vrem liceu fără Dumnezeu! Predarea religiei în sistemul de învățământ public, un act de dreptate și o necesitate permanentă*: http://www.patriarhia.ro/ro/documente/documente_principale.html.
15. DUMITRU V., *Vasile Băncilă și educația religioasă*, București, 2002.
16. EARLE E., CAIRNS, *Creștinismul de-a lungul secolelor - O istorie a Bisericii creștine, 1954, trad.* Oradea, 1992.
17. *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, un curs de A., Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007.
18. HARET S., *Aplicarea legii asupra învățământului secundar și superior*, București, 1899.
19. HARET S., *Rolul preoților și învățătorilor în mișcarea culturală*, București, 1906.
20. HORGĂ I., *Educația religioasă în școala românească – rezultatele unei cercetări*, în *Coordonate ale cercetării pedagogice în domeniul educației religioase*, Alba Iulia, 2009.
21. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat social - Pilde și îndemnuri către cler*, vol. VIII („Uniți în cuget”), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1966.
22. LIVEZEANU I., *Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*, București, 1998.
23. NAZARIE A., *Les sessions du premier Congres des professeurs des religions, tenu à Bucarest, 2-6 octobre, 1912*, Bucarest, 1914.
24. NODA M., *Învățământul Confesional Romano-Catolic în Perioada Interbelică*, Cluj, 2002.
25. OPRIȘ. D, OPRIȘ M., *Cercetarea pedagogică în domeniul educației religioase*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.

26. PĂCURARIU M., *Dicționarul teologilor români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
27. PĂCURARIU M., *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987.
28. PĂCURARIU M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. II*, Iași, 2006.
29. PĂCURARIU M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. III*, Iași, 2008.
30. POPOVICI A., *Istoria baptiștilor din România, 1856-1989*, Oradea, 2009.
31. RĂMUREANU I., *Istoria Bisericească Universală*, București, 1997.
32. ROVENTA H., *Religia ca factor educativ în stat*, București, 1944.
33. SANDU D., *Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică*, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași (SERIE NOUĂ)*, Teologie Ortodoxă, Iași, 2004.
34. SCHINDLER C., PYLE P., *Instruire și educare pentru eternitate, Pleduarie pentru școlile creștine, (Educating For Eternity- ACSI, California 1979)* Oradea, 1998.
35. STAN V., *Memoriu asupra învățământului religios din școlile de toate gradele*, Sibiu, 1930.
36. ȘEBU S., OPRIȘ D. e. A., *Metodica predării religiei*, Alba Iulia, 2000.
37. VASILESCU Gh., *Patriarhul Justinian Marina un Apostol al Bisericii și al Neamului Românesc*, în *Almanah Bisericesc*, Sfânta Arhiepiscopie a Bucureștilor, 2001.
38. VOICU M., *România religioasă, Pe valul european sau în urma lui?*, Iași, 2007.

3. Manuale

1. BÖSCH W., G. CĂTANĂ, *Religie Alianța Evanghelică, clasa a V-a*, Timișoara, 2006.

2. CĂTANĂ G., CĂTANĂ S., *Religie, manual pentru clasa a IX-a Liceu și Școala de Arte și Meserii, Alianța Evanghelică(Cultul Baptist, Creștin după Evanghelie și Penticostal)*, Suceava, 2004.
3. DUMEA C., *Manual de religie, Istoria Bisericii, Clasa a VIII-a*, București, 1994.
4. DUMEA C., *Istoria Mântuirii, credința creștină catolică, Manual de religie clasa a X-a*, București, 1993.
5. LEMENI A., NEDELEA J., *Religie. Cultul ortodox, Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Corint, București, 2007.
6. MUHA, C., *Religie creștin ortodoxă. Caiet pentru elevi, cadre didactice și părinți, Clasa a VIII-a*, Iași, 2007.
7. MUHA C., *Religie clasa a XII-a , auxiliar didactic pentru elevi*, Iași, 2009.
8. MUHA C., *Religie clasa a XI-a , auxiliar didactic pentru elevi*, Iași, 2009.
9. OPRIȘ D., HORGĂ I., OPRIȘ M., *Religie, Manual pentru clasa a X-a, Cultul Ortodox*, Cluj-Napoca, 2005.
10. TIMIȘ V., HAGĂU G., *Religie, cultul ortodox, manual pentru clasa a XI-a*, Cluj Napoca, 2004.
11. TIMIȘ V., HAGĂU G., *Religie, cultul ortodox, manual pentru clasa a XII-a*, Cluj Napoca, 2004.

4. Articole

1. BARNĂ I., *Perspective interconfesionale în predarea religiei*, în *Revista de Psihologie și Științele Educației*, Galați 2008, p. 54-60.
2. BARROSO J., *Diversitatea reconciliată într-o Europă unificată*, în *Biserica Ortodoxă Română, Buletin Oficial al Patriarhiei Române, Anul CXXV, n. 7-8*, București, 2007.
3. BELEAV K., *Consecințele influenței religioase exercitate asupra copiilor*, București, 1962.

4. BELEAV K., *Educația materialistă a elevilor și studenților în „Revista de pedagogie”*, București, 1978.
5. BERDIAEFF N., *Christianisme et réalité sociale, traduit du russe par I.P. et H.M.*, Paris, Editions „Je Sers”, 1934.
6. BULACU M., *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, în "Studii Teologice", seria a II-a, nr. 7-8, an I, București (1949).
7. CĂLUGĂR D., *Programe analitice la Religie* în Revista Teologică, Sibiu, nr. 9-10, 1933.
8. CĂLUGĂR D., *Educația religioasă în spirit ecumenist, Inițiative și realizări ale Bisericii Ortodoxe Române*, în Biserica Ortodoxă Română, nr. 11- 12, 1970, București, 1970.
9. CHIȚESCU N., RADU D., *Catedra de Teologie Dogmatică, Teologie Fundamentală și Istoria Religiiilor*, în ST, XXXIII, nr. 7-10, Sibiu.
10. CODRESCU R., *Nichifor Crainic. Schiță de portret*, în revista Rost. Manifest românesc, an II, nr. 12, 2004.
11. COSOROABĂ S., *Issues for the Local Romanian Context- Programmes- Ethnic Identity*, in *Faith and Order at the Crossroads, The plenary Commission Meeting, Kuala Lumpur 2004 curs de Thomas F. Best*, WCC Publications, Geneva, 2005, p.231-234.
12. COZMA I., *Regimul constituțional al cultelor în România (1866-1938)* în Altarul Reîntregirii, XIII (2008) nr.2, Alba-Iulia, , p.199-225.
13. DIMANCEA S., *Cursurile de îndrumare ale preoților*, în Glasul Bisericii, an VIII (1949), nr. 4, București, 1949.
14. GABOR A., *Un mărturisitor al Bisericii Ortodoxe Române: Prof. dr. Teodor M. Popescu*, în GB, an LVII (2002), nr. 1-3, București, 2002.
15. GALERIU G., *Ora de religie, trecut și prezent*, în Altarul Banatului, nr. 4- 6 / 1995, Timișoara, p. 162-168.

16. MARCU P., *Aspecte ale învățământului religios, cu privire în special asupra vieții cultural-teologice din eparhia Caransebeșului în perioada anilor 1920-1948*, în *Altarul Banatului*, nr. 1-3, 2001, p. 157-164.
17. MARCU V., *Între revelația divină și om – educația religioasă*, în *Revista Ecumenică Sibiu (RES)* anul II, nr. 3 - Educația religioasă în fața provocărilor actuale, Sibiu, 2010.
18. MUREȘAN R., *Tradition et Renouvellement de l'enseignement religieux dans les ecoles publiques en Roumanie*, în *Le fait religieux et son enseignement*, un curs de François-Xavier Amherdt, *Collection: Théologie pratique en dialogue*, volume 35, Fribourg, 2009.
19. NESSIOTES, E., *La pédagogie chrétienne de Grégoire de Moldavie* în *Echos d'Orient* vol. X, Paris, 1906.
20. OPRIȘ D., *Spre o educație religioasă ancorată la realitățile începutului de mileniu III*, în *Altarul Reîntregirii*, anul XIII, nr 2, 2008, p.185-187.
21. OPRIȘ M., *Finalitățile religiei în contextual învățământului actual*, în *Altarul Reîntregirii* nr. 3, Alba Iulia, 2006.
22. PAVEL A., TOBLER Ș., *Editorial* în RES (Revista ecumenică Sibiu), anul II, nr.3/2010: Educația religioasă în fața provocărilor actuale (Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen), Sibiu, 2010
23. SANDU D., *Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică*, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași (SERIE NOUĂ)*, Teologie Ortodoxă , Iași, 2004.
24. SĂDEANU D. V., *Deschiderea cursurilor de îndrumare pentru a IV-a serie de preoți*, la București, în BOR, an LXVII (1949), nr. 11-12, București, 1949.
25. SĂSĂUJAN M., *Relația Stat-Biserică în gândirea mitropolitului Nicolae Bălan*, în *Teologia*, anul VIII, nr. 1-2, București.
26. STĂNILOAE D. *„La Théologie dogmatique dans l'Eglise Orthodoxe Roumaine des origines à nos jours*, din volumul *De la Théologie Orthodoxe*

Roumaine. Dès origines à nos jours, publicat de către Institutul Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1974.

27. TOMESCU S., *Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspecte ale relațiilor României cu Vaticanul și situația Bisericii în perioada 1918-1928*, în *Revista Teologică*, nr.2/2010, p.98-110.
28. VASILESCU E., *Studenții în teologie, viitorii preoți ai Bisericii*, în *Biserica Ortodoxă Română*, , nr 10, București, 1955.
29. VASILESCU G., *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, în Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, 1885-1985*, București, EIBM, 1987.